

**Бібліотека.
Наука.
Комунікація**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)

1

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
РАДА ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ
ЦЕНТРІВ АКАДЕМІЙ НАУК – ЧЛЕНІВ МАН

**Бібліотека.
Наука.
Комунікація**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)
В 2-х частинах

Частина 1

Київ 2015

УДК 021.1:001:004.775

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (6–8 жовтня 2015 р.), в яких порушуються актуальні проблеми системного розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек як важливого чинника глобальних міжнародних комунікацій, що забезпечує додаткові можливості наукового, освітнього, культурного обміну, співробітництва та взаєморозуміння в умовах посилення інтеграційних процесів у світі формування суспільства знань.

Українськими та зарубіжними фахівцями висвітлюються теоретичні і прикладні аспекти формування та розбудови вітчизняних інформаційних ресурсів, зокрема національної рукописної та книжкової спадщини, розвитку електронних сервісів, підвищення якості бібліотечно-інформаційних послуг. Розглядаються питання наукового, методичного, технологічного та кадрового забезпечення інформаційно-комунікаційних процесів у бібліотеках.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Ч. 1 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН – К., 2015. – 000 с.

Редакційна колегія:

В. І. Попик, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горovий, д-р іст. наук; Т. П. Павлуша, канд. пед. наук; О. М. Василенко, канд. іст. наук; Т. Ю. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій; Т. В. Добко, д-р наук із соц. комунікацій; Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук; Л. Й. Костенко, канд. техн. наук; К. В. Лобузiна, д-р іст. наук; Л. В. Муха, канд. іст. наук; О. П. Степченко, канд. іст. наук; Н. В. Стрішенець, д-р іст. наук; Л. М. Яременко, канд. іст. наук.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
протокол № 9 від 17.09.2015

ISBN 978-966-02-7706-9

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2015

ВСТУПНЕ СЛОВО

БІБЛІОТЕКИ ЯК СПІВТВОРЦІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО ПІДНЕСЕННЯ УКРАЇНИ

Нелегкі потрясіння наших днів, що випробовують економічний, соціальний, інтелектуальний та духовний потенціал України на міцність, а суспільство – на політичну зрілість і громадянськість, здатність мобілізувати сили в ім'я захисту нашої держави, подолання кризи, виходу на шлях динамічного інноваційного розвитку, настійно висувають комплексне завдання прискореної модернізації освітньої, наукової та інформаційної сфер. Від скоординованих зусиль у цьому напрямі значною мірою залежить формування людських, науково-технологічних, соціокультурних чинників, здатних забезпечити швидке соціально-економічне та суспільно-політичне оновлення України, вихід її за тісні межі пострадянського часопростору, поглиблену інтеграцію у світову співдружність.

Україна все ще відчутно відстає від вимог новітньої інформаційної революції, реалій формування суспільства знань, у якому інформація, перетворена на знання, стає безпосередньою рушійною силою розбудови економічного життя, соціальних і культурних перетворень. Час не тільки висуває на порядок денний завдання координації й співпраці між освітніми, науковими та інформаційними інститутами, а й рішуче диктує необхідність глибокої інтеграції їх зусиль, розбудови в Україні цілісного науково-освітньо-інформаційного комплексу.

Успішно рухатися по цьому шляху нам заважають не лише брак коштів і недостатність матеріально-технічних можливостей, а й усталені уявлення, стереотипи, застарілі підходи, стократно посилені й законсервовані відомчою розподіленістю освітніх закладів, наукових установ і організацій та бібліотечно-інформаційних центрів. Подолання цих перешкод вимагає скоординованих комплексних дій освітян, науковців, фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, спільного вироблення й втілення в життя нових інноваційних рішень.

Перед бібліотекарями нинішні реалії висувають вимогу переходу від парадигми «бібліотекоцентризму», уявлень про самодостатність бібліотечної системи як провідного центру соціальних комунікацій до осмислення і реалізації ролі бібліотечних установ у значно ширшому колі

освітніх, наукових, інформаційних, управлінських інституцій, недержавних інформаційних центрів і громадських ініціатив. Від координації, кооперації та інтеграції зусиль лише у самій бібліотечній сфері необхідно рухатись у бік розбудови дієвої, ефективної, партнерської співпраці з науково-дослідними установами, закладами освіти, музеями, архівами, видавничими та інформаційними центрами, редакціями наукових періодичних видань, засобами масової інформації, державними установами й громадськими організаціями, приватними інституціями. При цьому повинно йтися вже не про налагодження взаємної інформації, надання інформаційних послуг, координацію окремих освітніх та науково-дослідних проектів, а про принципово вищий рівень співробітництва, що передбачає розбудову цілісного національного науково-інформаційного простору як середовища максимальної інтеграції зусиль всіх учасників інформаційних процесів.

Позначені завдання не повинні розумітися як загальні гасла, на які необхідно лише, по можливості, орієнтуватися. Йдеться про необхідність їх наполегливого, крок за кроком, втілення у конкретні проекти і програми розвитку співробітництва, досягнення максимального порозуміння між заінтересованими установами й організаціями щодо напрямів і технічних параметрів спільної роботи, напрацювання низки теоретичних та методичних документів, конвенційних угод, взаємоприйнятних для всіх учасників інформаційного процесу правил і регламентів. Серед першочергових, давно назрілих завдань – перехід до здійснення корпоративної каталогізації, з залученням не лише бібліотек, але й усіх інших учасників інформаційних процесів, зокрема видавництв; розбудова розподілених електронних бібліотек, відкритих архівів та баз даних універсального, проблемно-тематичного, галузевого та регіонального спрямування, об'єднаних спільними інтелектуальними системами навігації; формування мереж віртуальних читальних залів та цільового дистанційного інформаційного обслуговування науково-дослідних установ і навчальних закладів, насамперед за актуальною науково-технічною, природничою та соціогуманітарною тематикою, пов'язаною з реалізацією державних програм різних рівнів. Окремим завданням є забезпечення на загальнонаціональному, міжвідомчому рівні доступу до світових ресурсів наукової та науково-технічної, бібліометричної та наукометричної інформації.

За всіма уявленнями сучасної теоретичної думки та практичним досвідом бібліотечно-інформаційної роботи саме українські бібліотеки, передусім провідні, спеціалізовані, наукові, можуть і повинні очолити цей процес, оскільки вони є головними комунікаційними центрами

інтеграції, інтелектуального опрацювання і поширення інформації, а також науково-методичної та координаційної роботи. Однак, ця провідна роль бібліотек не може бути реалізована «автоматично», а лише за умов докладання максимально цілеспрямованих, наполегливих зусиль. Інакше, у реаліях сучасної України, з притаманною їй значною міжвідомчою дезінтегрованістю, в умовах, коли багато життєво важливих процесів пущено на самоплив, спонтанно можуть набути розвитку зовсім інші, нерациональні й негативні за своїм змістом та наслідками, тенденції, що характерні для інформаційного простору держав «другого» і «третього» світів.

Виступаючи ініціаторами проведення у жовтні 2015 р. Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», її організатори – Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Асоціація бібліотек України і Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук, – розраховують на те, що цей науковий форум сприятиме кристалізації думки вчених і спеціалістів інформаційно-бібліотечної сфери щодо розбудови інтегрованого науково-освітньо-інформаційного простору України.

Проблематика, винесена на обговорення цього річної конференції, відображає широкий діапазон дослідницької, практично-інформаційної роботи вітчизняних учених і спеціалістів бібліотечної галузі.

У матеріалах збірника йдеться не лише про загальні завдання інтеграції інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек з галузями освіти, науки, культури, але й про: конкретні проблеми їх розвитку як суспільно-інформаційних центрів наповнення соціальних комунікацій; партнерство і ефективність корпоративної організації інформаційних ресурсів; формування електронних бібліотек і впровадження новітніх бібліотечних технологій і сервісів; забезпечення науковим установам і освітнім закладам, органам державної влади і громадським об'єднанням, читачам і віддаленим користувачам максимально зручного, необмеженого доступу до електронних ресурсів. Значну увагу приділено впровадженню в Україні новітніх бібліометричних технологій та розвитку наукометричних досліджень, проблемам збереження, дослідження та публікації історико-культурної спадщини України, рукописних і друкованих пам'яток, архівних документів, введення їх у широкий інформаційний обіг шляхом розбудови спеціалізованих електронних бібліотек і архівів, формування електронних баз даних, інтеграції та поширення біографічного знання.

Публікуючи тези доповідей та повідомлень учасників конференції, організаційний комітет висловлює сподівання, що їх широке й заінтересоване обговорення вченими, фахівцями бібліотечно-інформаційної справи, партнерами з видавничої сфери, інформаційних центрів, академічних установ і вищих навчальних закладів сприятиме консолідації зусиль бібліотечного співтовариства, усіх учасників інформаційних процесів, пошукові нових підходів та виробленню важливих інноваційних рішень, спрямованих на забезпечення ефективної розбудови цілісного національного науково-освітньо-інформаційного простору.

В. І. ПОПИК,
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського,
д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК: ЗАВДАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ З ГАЛУЗЯМИ ОСВІТИ, НАУКИ, КУЛЬТУРИ

УДК 027.022(489):004

Ханс Ельбешаузен,

професор Королівської школи

бібліотекознавства та інформатики,

Копенгаген, Данія

Hans Elbeshausen,

Professor of the Royal School of Library

and Information Science, Copenhagen, Denmark

PUBLIC LIBRARIES IN DENMARK – DEVELOPMENT AND CHALLENGES

ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ ДАНІЇ – РОЗВИТОК І ЗМІНИ

Talking about libraries is the same as thinking about social change, cultural integration and entertainment. Public libraries are change-agents, a means of cultural cohesion and a source of entertainment. I like to add: at the moment public libraries are in a deep crisis as well.

The libraries are change agents, cultural mediators and a means of entertainment. Concerning knowledge resources one can state that there has been a center-periphery-problem in Denmark over several centuries. Establishing public libraries was especially meant to promote and enhance a more equal distribution of knowledge-resources.

On the development of libraries in Denmark, they discuss problems and prospects of research and practice.

At one point there were about 30 central libraries. Today, there are not more than six. Modern public libraries found their own feet.

Besides all book-supply-tasks, county libraries carry out every function, which is aimed at the regional coordination between libraries within a defined geographical area. This means, among other things, to contribute to and to organize a successful interlending cooperation. Furthermore they have

Публікуючи тези доповідей та повідомлень учасників конференції, організаційний комітет висловлює сподівання, що їх широке й заінтересоване обговорення вченими, фахівцями бібліотечно-інформаційної справи, партнерами з видавничої сфери, інформаційних центрів, академічних установ і вищих навчальних закладів сприятиме консолідації зусиль бібліотечного співтовариства, усіх учасників інформаційних процесів, пошукові нових підходів та виробленню важливих інноваційних рішень, спрямованих на забезпечення ефективної розбудови цілісного національного науково-освітньо-інформаційного простору.

В. І. ПОПИК,
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського,
д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК: ЗАВДАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ З ГАЛУЗЯМИ ОСВІТИ, НАУКИ, КУЛЬТУРИ

УДК 027.022(489):004

Ханс Ельбесхаузен,

професор Королівської школи

бібліотекознавства та інформатики,

Копенгаген, Данія

Hans Elbeshausen,

Professor of the Royal School of Library

and Information Science, Copenhagen, Denmark

PUBLIC LIBRARIES IN DENMARK – DEVELOPMENT AND CHALLENGES

ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ ДАНІЇ – РОЗВИТОК І ЗМІНИ

Talking about libraries is the same as thinking about social change, cultural integration and entertainment. Public libraries are change-agents, a means of cultural cohesion and a source of entertainment. I like to add: at the moment public libraries are in a deep crisis as well.

The libraries are change agents, cultural mediators and a means of entertainment. Concerning knowledge resources one can state that there has been a center-periphery-problem in Denmark over several centuries. Establishing public libraries was especially meant to promote and enhance a more equal distribution of knowledge-resources.

On the development of libraries in Denmark, they discuss problems and prospects of research and practice.

At one point there were about 30 central libraries. Today, there are not more than six. Modern public libraries found their own feet.

Besides all book-supply-tasks, county libraries carry out every function, which is aimed at the regional coordination between libraries within a defined geographical area. This means, among other things, to contribute to and to organize a successful interlending cooperation. Furthermore they have

to enhance professional skills within libraries (Act on library services, § 11); advice and guidance are some of the obligatory tasks. In particular, they have to encourage the dissemination of the government's strategy, which says, that all citizens of Denmark shall have access to a modern library.

It is important to note that central libraries are responsible for carrying out the governmental library strategy and for controlling the quality of services in their districts. By sharing experiences and knowledge, by organizing courses and executing development projects central libraries accomplish their educational tasks. In the past, the central libraries have had an important function. Today, their importance has declined.

As already mentioned, public libraries in Denmark are in trouble. The financial resources in the municipalities are shrinking. Therefore, a number of libraries have already been closed – a topic so important that it has been discussed in Parliament. The demand for library products and services also decreased. Especially the demand for books was in sharp decline. In addition, nowadays users do not spend as much time in libraries and their reading rooms as they did earlier. Finally, a comprehensive municipal reform in 2007 had a decisive impact on the library structure. The concentration process was accelerated and intensified. The result was fewer but larger libraries.

Against the background of the crisis, the National Authority of Libraries and Media1 – an advisory board to the Ministry of Culture - has set up an expert group to prepare a pioneering concept for public libraries. This group should develop proposals and recommendations concerning a) the modernization of libraries in the context of the knowledge society b) new trends in communication- and information-technologies and c) global migration processes, including the increasing immigration to Denmark. Results and recommendations have been presented in 2010 in a report titled “Public Libraries in the Knowledge Society”. The experts assumed that the exchange of information, the acquisition of knowledge and the promotion of cultural activities is of crucial importance for value creation in the knowledge society. It is said in the report, that value creation is based on the citizen's ability to transform information into knowledge and to exploit the knowledge in order to create new value. It was maintained that libraries play a key role in this process.

The remarks in the report dealing with the library concept and the ideological foundation of public libraries are of particular interest for this lesson. One can say that the report is based on a model containing three specific assumptions:

- libraries are not any longer viewed to be only repositories and distributors of information and knowledge;
- libraries are regarded as social spaces, in which various activities

take place; different activities will shape different spaces in the libraries;

- activities within the spaces are steered by specific services and lead to certain results.

The model was developed by the Center for Cultural Policy Studies. It has, in my opinion, a number of advantages. First of all, following the model enables the libraries to meet the needs of their users and local citizens in a competent and gratifying manner. Second, it allows the respective libraries to develop precise activity profiles, in which the core competencies of the librarians are integrated. Finally, core functions such as providing and sharing of information can be embedded in social and cultural surroundings in a more satisfying way. That probably strengthens the cooperation with other local stakeholders and promotes partnerships between public and private institutions.

The model is based on four different spaces and activity profiles: a space to learn, a space to meet, a space to become inspired and a performative space.

For reasons of space, I refrain from going into all features of the model. But allow me to give you an example. Ten years ago public libraries started to establish learning centers as a kind of extra-service in areas with a high concentration of ethnic minority and other disadvantaged groups. Learning centers are an important link between these groups and other institutions of the Danish society. By purposeful activities, the users are tied into the local, national and transnational flow of information. As shown in the figure above, learning centers facilitate insight and knowledge; they strengthen social and cultural skills by empowerment activities and encourage identity work and social inclusion of their users. Libraries are there for learning. Traditional services like information procurement and book-lending are cut down. Learning spaces are defined as activities based on discovering and learning new things. Normally the space to learn comprises informal learning courses, e-learning facilities, lectures, access to knowledge resources and inquiry services.

A look at the library branch in Vollsmose, a multiethnic suburb in Odense, confirms how the integration of learning activities in traditional services is changing the image of a library. The space to learn is well equipped and almost as big as the rest of the library. Learning activities determine the profile of the library and the skills of employees. With the help of the model the respective library-spaces can be distinguished conceptually from each other and the spaces can be designed more consciously.

To recap, the model illustrates three trends.

Public libraries in Denmark have become emancipated from traditional roles. They have adapted their profile and activity-portfolio to local needs. The principal of organizational individuality became the prevailing one.

· Classical library functions have been supplemented by activities, which can also be performed by other institutions, for example schools, entertainment, social outreach-services. Cross-border activities and knot-working (Engeström) are emerging issues.

· Decreasing importance of core competencies means that, besides librarians, other professional groups will be employed in the libraries.

Challenges

As already mentioned, public libraries are facing major challenges at the moment – conceptual, institutional and financial ones. In the context of uncertainty new ideas and solutions have been discussed and implemented. As a kind of conclusion, I will outline three key challenges and some proposed solutions:

- from collection to practice - the hybrid library;
- from closed to open networks - strategic alliances;
- from attended to unattended libraries – the open library concept

Conclusion

My short conclusion is: Public libraries have proved useful for modernizing the industrial society in Denmark. Technical and bureaucratic efficiency were the organizing principles. Equality and democratic transparency were the ideological foundation. How public libraries are structured and function in a knowledge society, we do not know yet. Individualism, cultural diversity and social responsibility must go hand in hand with a network-organization, strategic alliances and boundary crossing.

1 The name of the Agency has changed to Danish Agency of Culture.

УДК 001:021:004

Шемасва Г. В.,

проф. ХДАК, д-р наук із соц. комунікацій, професор

КОЕВОЛЮЦІЯ НАУКИ, НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ, БІБЛІОТЕК

Принцип коеволюції стає центральною ідеєю еволюціонізму та характеризує кореляцію еволюційних змін матеріальних та ідеальних систем, що розвиваються; кардинально змінює методологічні орієнтири. Суть коеволюційної теорії полягає у розумінні механізму взаємозумовлених змін елементів, що складають цілісну систему, та взаємопов'язаного, спільного,

узгодженого розвитку різних систем, що знаходяться на різних рівнях своєї організації.

Науковим підґрунтям дослідження коеволюційних процесів бібліотеки та системи наукової комунікації є вчення В. І. Вернадського про ноосферу, його принцип багатовимірного пізнання цілісності суспільства і природи, а також концептуальні підходи до коеволюції як осьової ідеї соціокультурної моделі, спрямованої на гармонізацію суспільства в масштабах соціоприродного універсалу, висвітлені в доробках дослідників В. О. Ільганаєвої, Р. С. Карпінської, Є. М. Князевої, С. П. Курдюмова [2-5]. Значний внесок у розширення напрямів досліджень коеволюційної парадигми, зокрема у напрямі пошуків шляхів планетарного взаєморозуміння, зробили такі українські вчені, як Е. А. Афонін, А. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов [1].

Відповідно до теорії коеволюції, розвиток бібліотеки, науки і системи наукової комунікації характеризується процесами взаємозбагачення, взаємовпливу, взаємодії, взаємозалежності. Водночас слід акцентувати увагу, що протягом їх розвитку зазначені процеси в певні історичні періоди активізувалися або послаблювалися, їх сходження змінювалося розходженням, тенденції розгортання процесів чергувалося з процесами згортання. Так, наприклад, це стосується періодів активізації діяльності церкви, економічних криз, централізації влади тощо. Особливо це проявляється на галузевому рівні. З одного боку, розвиток кожної наукової галузі залежить від різноманітних впливів суспільства, а з іншого – наука сама значною мірою детермінує суспільне життя. Вона спирається на сформовані в суспільстві культурні традиції, на прийняті цінності й норми. Пізнавальна діяльність тісно пов'язана з культурою. Результати наукової діяльності становлять також і сукупний потенціал культури. Історично людське співтовариство тієї або іншої епохи завжди мало загальні мовні засоби, загальний інструментарій досліджень. Наукове знання, глибоко проникаючи в усі сфери життєдіяльності, становлячи істотну основу формування свідомості й світогляду людей, перетворилося в невід'ємний компонент соціального середовища. Наука виступає як фактор соціальної регуляції суспільних процесів. Вона впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою раціонального управління. Будь-яка інновація вимагає аргументованого наукового обґрунтування. Прояв соціокультурної регуляції науки здійснюється через сформовану в даному суспільстві систему комунікацій. У процесі наукового виробництва виникають потоки інформації, які транспортуються каналами комунікації, формуючи систему наукових комунікацій.

Наукові комунікації відтворюють характер інформаційних відносин вчених (формальних або неформальних), які мають конкретних адресатів або їх не мають. Наукові комунікації є «відкритою соціальною системою, що ґрунтується на взаємодії людей, функціонуванні відповідних суспільних інститутів і підпорядкованих певним соціальним нормам» [6, с. 53]. Тобто така система, як й будь-яка інша, характеризується властивостями цілісності, інтегральності, ієрархічності, зворотного зв'язку.

Зміна в сучасних умовах ієрархічно організованих комунікацій на нові нелінійні моделі сприяє перебудові комунікаційної структури науки, зумовлює подальший розвиток бібліотеки як важливого системоутворюючого компоненту науки. Комунікаційні процеси, в яких значна роль належить бібліотекам, визначають рівень наукових досліджень, формування професійних наукових кадрів, ефективність впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику.

Бібліотека розвивається відповідно до еволюційних процесів науки і системи наукових комунікацій як сфери структурування і сталості розвитку суспільних підсистем. Бібліотека в результаті коеволюційних процесів з наукою набуває ознак нового інтеграційного підсистемного елементу, який формується під впливом медіатизації соціоінфосфери і викликає організаційно-функціональну перебудову наукових комунікацій. У такому разі на перехідному етапі від інформаційного суспільства до суспільства знань бібліотека може домінувати серед інших соціально-комунікаційних підсистем на основі системного формування власних електронних інформаційних ресурсів, підвищення їх потенціалу та організації доступу до зовнішніх електронних ресурсів формальної і неформальної наукової взаємодії.

Виконання соціально-комунікаційних функцій бібліотек в системі науки залежить від правильно обраних стратегій і заходів їхньої реалізації на різних рівнях функціонування: національному, регіональному, галузевому, спеціалізованому. На формування головних стратегій розвитку бібліотечної системи істотно впливають: особливості зародження наукової думки та комунікацій у наукових галузях, що склалися протягом їхнього розвитку; соціально-комунікаційний потенціал бібліотек, історико-культурні традиції та інфраструктурні особливості бібліотечної діяльності у системі науки; стан і тенденції розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек України як активної складової сучасних комунікацій; застосування сучасних каналів, засобів та інструментів комунікативної взаємодії в науці; інтеграція і диференціація наукової діяльності; дистанційний характер сучасних наукових комунікацій; поширення електронних форм подання результатів наукових досліджень в інформаційному просторі науки і суспільства.

Список використаних джерел

1. Афонин Э. А. Великая коэволюция. Глобальные проблемы современности : историко-социологический анализ. – 2-е изд., перераб. и доп. / Э. А. Афонин, А. М. Бандурка, А. Ю. Мартынов. – К. : Парлам. изд-во, 2003. – 384 с.
2. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1981. – 359 с.
3. Ильганаева В. А. Социально-культурная динамика в социальной истории: трансформационные основания и тенденции / В. А. Ильганаева // Філософія спілкування : філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2012. – № 5. – С. 30–36.
4. Карпинская Р. С. Философия природы: коэволюционная стратегия / Р. С. Карпинская, И. К. Лисеев, А. П. Огурцов. – М. : Интерпракс, 1995. – 352 с.
5. Князева К. Н. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : Наука, 1994. – 236 с.
6. Михайлов А. И. Информатика и научные коммуникации / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. – М. : Наука, 1976. – 430 с.

УДК 021.2:316.676

Василенко О. М.,

директор Інституту бібліотекознавства НБУВ,
канд. іст. наук

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАННЯ

Основним критерієм подальшого розвитку суспільства, на думку провідних учених різних країн, мають стати наукові знання. Саме рівень знань, а не власність стають основним чинником соціальної диференціації у новому суспільстві – суспільстві знання, в якому стабільність благополуччя кожної людини і кожної держави залежить від рівня знання, забезпечення вільного доступу до інформаційно-знаннєвих ресурсів та вміння працювати з ними.

Водночас зміни, що відбуваються у сучасному світі, пов'язують з глобальною трансформацією індустріального суспільства в інформаційно-комунікативне суспільство, яка супроводжується проникненням електронної комунікації в усі сфери життєдіяльності соціума,

виникненням і розвитком якісно нового типу комунікаційних структур і процесів, що на сучасному етапі притаманно й бібліотечно-інформаційним установам.

Невід'ємною частиною сталого розвитку, як підкреслено в Ліонській Декларації з доступу до інформації та розвитку, прийнятої в рамках Конгресу ІФЛА (2014), є збільшення доступу до інформації і знань за допомогою загальної грамотності. У цьому зв'язку відзначається вирішальна роль бібліотек та інших інформаційних посередників у розширенні доступу населення до знань та інформації, допомагати урядам, установам та приватним особам обмінюватися, організовувати, структурувати і розуміти необхідні для розвитку відомості. Тобто, по суті, акцентується увага на активізацію інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек, специфічні особливості та потенціал якої в умовах розвитку суспільства знання ще не досліджено повною мірою, хоча протягом останнього десятиріччя вітчизняними та зарубіжними бібліотекознавцями приділено значну увагу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у сфері бібліотечної діяльності, а також досліджено питання місця і ролі бібліотек в системі наукових і політичних комунікацій (Г. Шемаєва, Т. Гранчак).

Наразі саме поняття «інформаційно-комунікаційна діяльність» (ІКД) у бібліотекознавстві не є усталеною дефініцією і вживається науковцями та практиками хоча і в схожих, та не завжди в єдиному контексті. Семантика цього поняття містить в своїй основі поєднання двох процесів інформаційного і комунікаційного. Відповідно до ДСТУ 7448:2013 «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність: терміни і визначення понять» *інформаційна діяльність* – постійне та систематичне збирання та оброблення інформації для її зберігання, опрацювання, інформаційного пошуку, поширення, які виконує особа чи організація. *Комунікаційна діяльність (процес)* – процес взаємодії у межах і за допомогою комунікативної системи між різними суб'єктами комунікації, при якому здійснюється обмін інформацією (С. Бориснев).

Український вчений О. Дегтяр, говорячи про інформаційно-комунікативну діяльність, представляє її у вигляді «процесу передачі інформації від джерела (комунікатора) до одержувача (реципієнта) за допомогою певного каналу, що передбачає наявність «зворотного зв'язку», підкреслюючи важливість отримання комунікатором інформації про те, якою мірою і з якою якістю реципієнт отримав, засвоїв і сприйняв відповідну інформацію, які думки вона в нього викликала. Російський науковець О. Попов наголошує на розумінні інформаційно-комунікаційної діяльності, яка «передбачає сферу діяльності суб'єктів, пов'язану із створенням, перетворенням та споживанням інформації і процесами її передачі».

У контексті бібліотечної діяльності важливим аспектом інформаційно-комунікаційної діяльності є «комунікаційна взаємодія як процес встановлення цілеспрямованого, фактично програмованого зв'язку між взаємодіючими суб'єктами, комунікаційних відносин, результатом якого є зміна поведінки чи стану свідомості» (В. Ільганаєва).

Комунікаційний процес наукової бібліотеки як соціального інституту, який акумулює, зберігає, опрацьовує та надає для використання документально-фіксовані знання, має свої особливості в контексті його багатовекторності та

багаторівневості. Виконання основних функцій бібліотекою вже передбачає постійну комунікаційну взаємодію на рівні реальних і потенціальних користувачів, а також установами та організаціями, які сприяють чи забезпечують її функціонування. Створення інтегрованих інформаційних ресурсів та упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у системі бібліотечно-інформаційного обслуговування значною мірою сприяли розвитку комунікаційної взаємодії бібліотек з різними соціальними інституціями, зокрема на міжвідомчому, міжрегіональному, державному та світовому рівнях.

Сучасною наукою типи соціальної комунікації розглядаються у різних аспектах, визначаючи міжособистісну, публічну і масову, а також усну, документальну, електронну. Бібліотечній діяльності характерні різні типи соціальної комунікації. Бібліотека як комунікативний суб'єкт передає інформацію та знання через підготовку та надання бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, використовуючи такі форми комунікаційної діяльності як діалог, управління і наслідування. Особливо актуальним стає діалог в мережевих комунікаціях, орієнтований на реальних та потенціальних користувачів на різні соціальні групи населення, на близьке і далеке оточення, діалог з владою і з іншими соціальними інститутами, що сприяє функціонуванню бібліотеки в соціальному просторі та часі. У контексті суспільної значущості більш потужно комунікаційна взаємодія у різних видах і формах проявляється в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування, яке працює на задоволення інформаційно-знаннєвих потреб соціуму. Ініціатором цього процесу може виступати як користувач (індивідуальний, колективний), який цілеспрямовано звертається до книгозбірні, так і бібліотека, популяризуючи свої фонди, новації, продукти і послуги, науково-інформаційні заходи тощо, і тим самим залучає реальних та потенціальних користувачів, сприяє поширенню знання й забезпечує вільний до них доступ членам суспільства. Необхідність залишатися конкурентоспроможними в умовах комерціалізації інформації вимагає від наукових бібліотек створювати різноманітні електронні продукти та сервіси, які здебільшого надаються на безоплатній основі, однак також потребують популяризації та просування на інформаційному ринку.

Таким чином, за змістом комунікаційна взаємодія наукової бібліотеки є орієнтаційною, новаційною, стимуляційною. Бібліотека як суб'єкт комунікаційного процесу здійснює інформаційно-комунікаційну діяльність на міжособистісному, груповому і масовому рівнях, вступаючи в мікро, міди і макро комунікацію. Укріплення позицій наукової бібліотеки як соціально-комунікативного інституту та суб'єкта комунікації в умовах формування суспільства знань та розвиток інформаційно-комунікаційної діяльності пов'язаний з розширенням комунікаційного середовища, упровадженням у систему бібліотечного управління елементів комунікаційного менеджменту, посилення маркетингової комунікації, адаптування широкого спектру бібліотечних послуг до мережевої комунікації, проведення відкритої інформаційно-комунікаційної політики, спрямованої на максимальне задоволення інформаційно-знаннєвих потреб членів суспільства та забезпечення вільного доступу до інформації та знання.

УДК 021.64 (100)

Воскобойнікова-Гузєва О. В.,

завідділу НБУВ,

д-р наук із соц. комунікацій

СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА У ШВИДКОЗМІНЮВАНОМУ СВІТІ: МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТА ПАРТНЕРСТВА

Запорукою успішного існування бібліотеки як соціального інституту у швидкозмінюваному світі, на нашу думку, є обґрунтований вибір оптимальних моделей її розвитку та партнерства. Роль і місце сучасної бібліотеки у глобальній системі загальноцивілізаційного розвитку обумовлені її здатністю бути інформаційною базою розвитку людського потенціалу. Таким чином, бібліотека у змінюваному світі відповідає за збереження, примноження та розповсюдження знань; об'єднання громад, спільнот та індивідів; надання вільного, комфортного та безпечного простору для навчання, спілкування та розвитку. Зі свого боку бібліотечна громадськість відповідає за збереження та розвиток бібліотеки як унікальної цивілізаційної складової.

До обговорення пропонуємо такі моделі розвитку сучасної бібліотеки як мультифункціональної установи: «Бібліотека – науково-інформаційний центр», «Бібліотека – культурно-просвітницький центр», «Бібліотека – загальнодоступний освітній центр», «Бібліотека – інформаційно-аналітичний центр», «Бібліотека – центр дозвілля», «Бібліотека – суспільно-комунікаційний центр» та ін. Передбачено, що певні моделі можуть поєднуватися або бути пріоритетними на окремому етапі розвитку установи.

Вибір оптимальної моделі для розвитку значною мірою залежить від потенціалу конкретної бібліотеки: якості її документно-інформаційних ресурсів; рівня використання інформаційно-комунікаційних технологій; компетентності кадрового потенціалу; відповідності матеріально-технічної бази новим завданням установи.

Будь-яка модель розвитку бібліотеки передбачає активне використання партнерства, серед основних його видів виокремлюємо: галузеве партнерство (бібліотека – бібліотека); міжсекторальне партнерство (бібліотека та заклади культури, науки, освіти, бізнесу, громадські об'єднання, творчі спілки та ін.); міжнародне партнерство (галузеве та міжсекторальне); партнерство із державними органами влади (законодавчою та виконавчою гілками), особливо із міністерствами та відомствами, що мають у своєму підпорядкуванні бібліотеки.

Представлені теоретичні міркування використовувалися у 2014–2015 рр. під час роботи авторського колективу розробників «Концепції якісних змін бібліотек задля сталого розвитку України (до 2025 р.)», яку від квітня 2015 р. активно обговорює бібліотечна громадськість (<http://ula.org.ua/ua/252-dokumenti/dokumenti-uba>). Концепція базується на Конституції України, національному законодавстві, резолюції Генеральної Асамблеї ООН зі сталого розвитку (2012), положеннях Європейської Конституції та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Передбачається, що Концепцію буде покладено в основу Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року.

Розробники зазначають, що бібліотеки мають потужний потенціал консолідації суспільства, дотримання європейських цінностей, інтеграції України в європейське співтовариство, підвищення якості життя; рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. Для цього бібліотеки потребують актуалізації документно-інформаційних ресурсів, посилення матеріально-технічної бази і технологічної інфраструктури, підвищення рівня інформатизації та розвитку нових компетенцій персоналу.

У документі визначено пріоритети участі бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини:

- консолідація суспільства, якій сприятимуть послуги бібліотек, орієнтовані на впровадження політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, економічне зростання, подолання бідності і безробіття, підвищення соціального захисту населення;

- дотримання європейських цінностей, інтеграція у європейське співтовариство забезпечуватимуться, окрім іншого, спрямуванням діяльності бібліотек на просвіту та освіту нації щодо європейських і світових практик боротьби з корупцією, захисту людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права, поваги до прав людини (включно з правами меншин), плюралізму, толерантності, справедливості, солідарності, гендерної рівноправності, відмови від дискримінації тощо;

- підвищення якості життя, якому бібліотеки сприяють власними засобами через розвиток соціальної інфраструктури та інтеграцію людини у суспільство, освітні та культурні можливості, соціальну комунікацію та організацію дозвілля тощо;

- рівний доступ до інформації, знань і культурного надбання, який бібліотеки забезпечують усім громадянам незалежно від їхнього місця знаходження та місцевості проживання, майнових статків, етнічної приналежності, політичних уподобань, віросповідання, віку та ін.

Розробники визначають також десять напрямів реалізації вищезазначених пріоритетів:

- удосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек;
- удосконалення та врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних;
- створення системи гарантованого бюджетного фінансування основних бібліотечних послуг і реформування механізмів отримання та використання надходжень з інших джерел фінансування;
- створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної мережі країни на основі універсального доступу та економічної доцільності;
- забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек через оновлену систему бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації;
- модернізація матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек відповідно до європейських стандартів;
- інтенсивний розвиток та актуалізація документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях і забезпечення доступу до них;
- розвиток читання через систему соціального партнерства;
- збереження українського культурного надбання в частині документних ресурсів;
- науковий супровід розвитку бібліотек в умовах якісних змін.

УДК 027.021(477)-028.27

Лобузін К. В.,

керівник Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ,
д-р наук із соц. комунікацій

ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА «УКРАЇНІКА»: ТЕХНОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ

Реалізація фундаментального науково-інформаційного проекту електронної бібліотеки «Україніка», започаткованого генеральним директором Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) В. І. Попиком, передбачає розкрити для українського і зарубіжного

читача всю велич і багатоманітність наукових, культурних, духовних надбань України.

За забезпечення технології формування та управління інформаційними ресурсами фундаментального науково-інформаційного проекту електронної бібліотеки «Україніка» сьогодні відповідає Центр бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ. Реалізація проекту буде забезпечуватись розбудовою двох основних напрямів:

І. Формування загальнонаціонального порталу «Наука України: доступ до знань», основною метою якого є надання інтегрованого доступу до бази знань наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек.

Інформаційні складові порталу будуть включати авторитетні файли, розширені довідковою інформацією:

- *Наукові бібліотеки* – реєстр наукових бібліотек України, у якому буде надаватись стисла інформація про бібліотеку та її фонди, місцезнаходження, інтернет-адресу, науково-інформаційні ресурси, відомче та інституційне підпорядкування.

- *Науково-інформаційні ресурси бібліотек* – систематизований за регіонами, типами та галузями знань анотований інтернет-навігатор наукових ресурсів бібліотек України.

- *Наукові фахові видання* – систематизований за регіонами, типами та галузями знань інтернет-навігатор наукових журналів та періодичних України.

- *Наукові установи* – систематизований за типами, регіонами, галузями знань реєстр наукових установ України, призначений для проведення пошуку наукових видань українських наукових установ, пов'язаний із записами авторитетних файлів.

- *Науковці України* – систематизований за званнями, регіонами, галузями знань, відомчим та інституційним підпорядкуванням реєстр науковців України, призначений для проведення пошуку наукових видань і публікацій українських вчених, пов'язаний із записами авторитетних файлів.

Інформаційне наповнення порталу передбачає інтеграцію наукових ресурсів: електронні каталоги і бібліографічні бази даних наукової інформації; реферативні та інформаційно-аналітичні бази даних; повнотекстові наукові електронні ресурси та колекції; архівні та фактографічні наукові бази даних (біографічні, краєзнавчі, особові архіви вчених, архіви наукових установ тощо).

Система пошуку і доступу:

- розподілений пошук у каталогах і базах даних наукових бібліотек;

- інтегровані засоби повнотекстового пошуку у ресурсах відкритого доступу;
- тематико-видовий інтернет-навігатор бібліотечних науково-інформаційних ресурсів;
- взаємопов'язані авторитетні файли наукових колективів та авторів;
- взаємодія з системами наукового пошуку інформації (такими як Google Scholar) для покращення відкритості результатів наукової діяльності та проведення наукометричних досліджень;
- геоінформаційна карта наукових ресурсів бібліотек України.

Інтеграція ресурсів порталу (на основі корпоративної взаємодії учасників проекту) буде здійснюватись на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і передбачає формування таких інформаційних складових: проведення анкетування зацікавлених наукових бібліотек або інформаційних центрів (національних, обласних, спеціалізованих, вищих навчальних закладів, наукових установ тощо) з метою виявлення наукових ресурсів та ресурсів україніки; створення реєстру наукових бібліотек України із зазначенням індивідуального реєстраційного коду (сигли); створення інтегрованого електронного каталогу метаданих наукових ресурсів бібліотек України із зазначенням сигли зберігання документів; формування національної наукової електронної бібліотеки «Наукове надбання України» на основі постачання наукових електронних ресурсів від індивідуальних та колективних авторів.

У 2015 році було проведено низку заходів у напрямі реалізації проекту. Приведено у відповідність до міжнародних стандартів метадані інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», що дало змогу проіндексувати системою Google Академія наукові публікації (станом на кінець травня 2015 року – 380 тис. наукових публікацій). Здійснена робота також значно покращила представлення інформації у наукометричних профілях українських вчених та наукових фахових видань у Google Академія. Досліджено можливості бібліотечної інформаційної системи та пошукової системи Google для реалізації повнотекстового та контекстного розподіленого пошуку наукових інформаційних ресурсів на базі інформаційних ресурсів НБУВ та тематичних сайтів, які передбачається включити до системи. Розроблено та узгоджено технологічні рішення формування авторитетних файлів «Наукові установи» та «Науковці України» на базі надходжень авторефератів дисертаційних досліджень до фондів НБУВ.

2. Формування інтегрованої електронної бібліотеки «Цифрова україніка», основними завданнями якої є:

- надання широкій громадськості доступу до документів державно-національного змісту;

- забезпечення користувачам єдиної точки доступу для пошуку різномірних за видами і тематичної спрямованості ресурсів україніки; збирання та архівування мережевих електронних ресурсів україніки (насамперед електронних версій книг та періодичних видань);

- забезпечення збереження рідкісних бібліотечних та архівних фондів україніки в електронному вигляді;

- створення на базі ресурсів ЕБ персональних, тематичних та проблемно-орієнтованих електронних колекцій;

- пропаганда української мови і культури, поширення української літератури для україномовних зарубіжних користувачів;

- створення можливості використання фондів електронної бібліотеки у наукових дослідженнях, в освітніх процесах, а також з метою популяризації іміджу України у світі.

Сьогодні вже намічено основні структурні елементи побудови бази знань «Цифрової україніки», яка буде включати: колекції, описи документів і ресурсів, повні тексти, тематичне навігаційне дерево («дерево знань»), предметні та довідкові рубрики, семантичні гіпертекстові зв'язки між поняттями та документами. Основні розділи древа знань електронної бібліотеки «Україніка» складають такі поняття: «Біографістика», «Українська соціологія та українознавство», «Етнографія», «Краєзнавство», «Спеціальні історичні дисципліни», «Історія України», «Державотворення. Політологія», «Право», «Культура. Мистецтвознавство», «Пам'ятки культури», «Друк. Книгознавство», «Соціальні комунікації», «Мовознавство», «Літературознавство», «Церква. Релігія», «Філософія», «Наука», «Інженерна думка та винахідництво», «Освіта та виховання», «Здоров'я та фізична культура», «Природознавство», «Сільське господарство», «Економіка. Народне господарство», «Військова справа».

Основні тематичні ряди електронної бібліотеки «Україніка» будуть складати такі рубрики: «Географічні об'єкти», «Держави», «Історичні події», «Історична Україна», «Мистецтво», «Мови», «Народи», «Населені пункти», «Організації», «Органи державної влади», «Пам'ятки культури», «Персоналії», «Території», «Установи». Довідкові записи будуть містити стисло дефініцію поняття, семантичні зв'язки між поняттями (ієрархія, синонімія, асоціація), гіперпосилання до інформаційних інтернет-джерел (Вікіпедія, Енциклопедія історії України, Internet Encyclopedia of Ukraine, Ізборник, Український національний біографічний архів тощо), електронних виставок, електронних каталогів та документів електронного фонду.

Визначено основні джерела поповнення електронної бібліотеки: електронні ресурси НБУВ, вільнодоступні мережеві електронні ресурси,

українознавчі сайти та веб-ресурси наукових установ та культурних закладів, оцифровані видання із фондів НБУВ та інших бібліотек, авторські електронні версії видань.

Надалі передбачається створення єдиної інформаційної системи із засобами розподіленого пошуку в електронних ресурсах україніки. Веб-ресурси українознавчої тематики будуть представлені як окремим блоком (інтернет-навігатор з питань українознавства), так і систематизовані разом із іншими цифровими об'єктами відповідно до тематичного наповнення.

Реалізувати на високому професійному рівні такий масштабний ресурс лише силами бібліотечних спеціалістів НБУВ буде занадто складним завданням. Платформою для організації такої співпраці має стати онлайн-реєстр видань україніки, авторизовану участь у якому можуть взяти на добровільній кооперативній основі наукові обласні універсальні бібліотеки, наукові бібліотеки вищих навчальних закладів, бібліотеки та експерти різних галузей знань наукових установ України. Надалі записи реєстру можуть бути використані як реєстр цифрових ресурсів України, що дасть змогу залобігти дублюванню зусиль з оцифрування бібліотечних фондів.

Залучення оцифрованих документів із інших бібліотек, представлення користувачам документів захищених авторським правом, отримання від власників авторських прав електронних версій документів вимагає вирішення від бібліотеки багатьох організаційних, програмно-технологічних та правових питань. Питання також виникають під час укладання перспективного плану оцифрування документів із фондів НБУВ: визначення пріоритетів, тематичної спрямованості та суспільної значущості електронних колекцій. Основними джерелами формування електронних колекцій україніки безумовно мають бути наукові довідкові видання національної бібліографії та путівники колекцій рукописної і книжкової спадщини України.

У 2015 році проведено роботи зі створення на порталі НБУВ цілісного інформаційного блоку національної бібліографії України, зокрема підготовлено цифрові повнотекстові копії 36 видань відділу національної бібліографії, проведено роботи із їх бібліографічного анотованого опису та публікації на порталі НБУВ. Розпочато роботи із формування плану оцифрування видань україніки на 2016 рік за матеріалами видання «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)». Проведено моніторинг вже наявних у мережевому просторі цифрових ресурсів україніки з метою їх архівування, систематизації та введення в науковий обіг. Здійснено роботи із виявлення ресурсів україніки серед оцифрованих видань НБУВ. Продовжено формування ресурсів

електронної бібліотеки «Цифрова україніка» (станом на кінець травня 2015 року – це понад 2000 повних текстів). Здійснено роботи із взаємоузгодження розділів Рубрикатора НБУВ та тематичного рубрикатора «Цифрової Україніки» для забезпечення відстежування в автоматизованому режимі нових надходжень україніки до фондів НБУВ.

Найближчим часом готується тестовий запуск проекту на порталі НБУВ.

УДК 027.021:004.7

Василенко О. М.,

директор Інституту бібліотекознавства НБУВ,

канд. іст. наук

Данильченко Т. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ЕЛЕКТРОННЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Входження бібліотек в інформаційне суспільство супроводжується трансформаційними змінами у виконанні ними своїх сутнісних соціальних функцій – кумулятивної, меморіальної, комунікативної, що забезпечують збирання, зберігання документів і задоволення інформаційних потреб користувачів в інформації та знаннях. Бібліотека інформаційного суспільства розширює межі своєї діяльності, зміщуючи її акценти у бік електронного інформаційного середовища. У цьому контексті підвищується значення оперативного науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності, і глобальна мережа та інформаційно-комунікаційні технології надають широкі можливості провідним науковим бібліотекам в організації роботи у цьому напрямі.

Сучасні теоретико-методологічні підходи та прикладні аспекти науково-методичної роботи бібліотек періодично розглядаються на сторінках зарубіжних та вітчизняних фахових видань. Зокрема, питанням

функціонування бібліотечних науково-методичних служб в електронному середовищі у своїх публікаціях приділили увагу українські спеціалісти О. Боднар, О. Мацей, О. Романюк, Т. Турбаніст, І. Цуріна, О. Шишка та ін. Однак, не зважаючи на значну кількість публікацій прикладного характеру, комплексного дослідження щодо модернізації та організації науково-методичної роботи в умовах електронного середовища наразі не здійснено.

Функціонування методичної служби у віртуальному режимі має свої переваги – саме методисти, використовуючи Інтернет, допомагають бібліотечним фахівцям орієнтуватися у світовому інформаційному просторі, створюючи можливості для інтерактивної комунікації, яка необхідна для підтримки та розвитку професіоналізму. Електронне мережеве середовище бібліотеки є базою для дистанційної освіти. Інтерактивність Інтернету сприяє максимально швидкому і зручному зворотному зв'язку; форуми, дискусійні списки розсилки, чати стають місцем обговорення сучасних бібліотечних проблем. Постійно зростає кількість бібліотекознавчих мережевих продуктів в Інтернеті. Вони розміщуються на веб-порталах провідних бібліотек, веб-сайтах бібліотечних об'єднань, у спеціалізованих розділах бібліотечної періодики.

Наразі в контексті науково-методичної роботи провідних наукових бібліотек визначилися основні завдання: науково-методичний супровід науково-дослідних розробок в галузі бібліотечно-інформаційної діяльності; здійснення наукових досліджень з актуальних питань бібліотекознавства та бібліотечної справи, поширення результатів науково-дослідної роботи; формування спеціалізованого інформаційного ресурсу; аналітико-прогностична діяльність; сприяння запровадженню інновацій; розроблення та реалізація (чи участь у реалізації) бібліотечних та міжбібліотечних проєктів (організаційно-управлінських, методико-технологічних, рекламно-інформаційних, маркетингових тощо); методичне забезпечення технологічних процесів за різними напрямками роботи бібліотеки; організація та проведення науково-практичних та науково-методичних заходів форумів (конференцій, семінарів, нарад тощо); організація системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників; сприяння розвитку співробітництва та взаємодії бібліотек на відомчому, міжвідомчому та регіональному рівнях.

Вищезазначені завдання і функції значною мірою можливо реалізовувати у електронному середовищі, базисом чого є створення електронної науково-методичної служби.

Прикладом такої служби є практично перший вітчизняний сайт «Бібліотечному фахівцю», створений Національною парламентською бібліотекою України, на якому представлено комплекс інформаційних

документів і матеріалів науково-методичного характеру з бібліотечної діяльності та про публічні бібліотеки. Обласні наукові бібліотеки розміщують інформацію методичного спрямування у тематичних розділах сайтів: «Колегам», «Фахівцям», «Професіоналам», «Бібліотекарю», «Бібліотечна справа», «Професійна діяльність», «Інформація для бібліотекарів» тощо, де різною мірою представлена інформація про регіональні та відомчі проекти та програми в галузі бібліотечної справи, матеріали конференцій, семінарів, нарад, які відбудуться або проведені бібліотекою, добірки чи окремі документи з питань законодавчого забезпечення галузі стандартизації та нормування бібліотечних процесів.

У межах виконання завдань НДР «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» фахівці Інституту бібліотекознавства та відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського розробили у поточному році інформаційний сервіс «Е-Науково-методична служба», метою якого є забезпечення у режимі віддаленого доступу фахових та інформаційних потреб спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери як працівників наукових бібліотек мережі НАН України, так й інших систем і відомств; сприяння формуванню єдиного фахового інформаційного простору, упровадженню інновацій та виробленню пропозицій щодо бібліотечної політики на основі взаємодії спеціалістів бібліотечно-інформаційних установ різних систем і відомств. Ресурс складається із семи функціональних блоків: **е-консультація** (виконання запитів фахівців бібліотечно-інформаційної сфери в інтерактивному режимі), **архів консультацій**, **календар науково-методичних заходів НБУВ**, **архів конференцій НБУВ**, **інформаційні ресурси** (інтегровані бази даних бібліотекознавчої літератури та нормативно-правових й інструктивно-методичних документів), **електронні виставки**, **зворотний зв'язок**. На сьогодні ресурс працює в тестовому режимі. Надалі після його апробації планується розширення структурно-функціональних можливостей комплексного е-сервісу, насамперед з урахуванням пропозицій і оцінок користувачів, які прийматимуться також у віддаленому режимі, що функціонально забезпечуватиме «зворотній зв'язок» е-служби. Подальший розвиток зазначеного інформаційного ресурсу має значний потенціал для професійного спілкування, віртуальної співпраці фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

Сучасний розвиток науково-методичної роботи вітчизняних наукових бібліотек характеризується такими основними тенденціями:

- відбувається інформатизація методичної діяльності;

- на основі інформаційно-комунікаційних технологій з'являються нові форми методичної підтримки;

- розширилися канали професійної інформації та комунікації;

- більш затребуваними стають інтерактивні онлайн-форми методичної допомоги і навчання: дистанційне навчання, вебінари, віртуальне консультування, електронна розсилка інформаційно-методичних матеріалів, підготовка мультимедійних презентацій, аудіо-, відеоматеріалів та ін.;

- на бібліотечних сайтах набувають розвитку розділи (веб-сторінки) методичних служб та інформації,

- нові технології дозволяють представити друковані методичні видання у цифровому форматі, опублікувати методичні документи в електронній формі, зробивши їх доступними для широкого загалу в електронному інформаційному середовищі;

- обговорення та поширення методичних документів і професійної інформації у електронному середовищі: соцмережах, блогах тощо.

Електронне середовище та інформаційно-комунікаційні технології – робочий інструментарій методиста, який дозволяє підвищувати якість та ефективність виконуваної роботи, піднімати на новий рівень науково-методичне забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності.

Нагальним завданням в умовах розбудови інформаційного суспільства в контексті модернізації науково-методичної роботи бібліотек є посилення взаємозв'язку введення новацій і змін в бібліотечно-інформаційні процеси та методичного забезпечення, з одного боку, а також упровадження і розвиток нових форм реалізації завдань науково-методичної діяльності – з іншого. Такий підхід дозволить забезпечити методичну підтримку нововведень, що активно генеруються бібліотеками, та розвивати науково-методичну роботу на принципах електронного урядування, забезпечуючи водночас її оптимізацію та реалізацію інноваційних проектів наукової бібліотеки.

БІБЛІОТЕКИ ВУЗІВ ТА ЇХ РОЛЬ В ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ

Принцип навчання і дослідження як форма «пропорційного поєднання елементів у єдине ціле» [2; 64], стали основою реформи, що була проведена понад 200 років тому одним із засновників університету в Берліні Вільгельмом фон Гумбольдтом. У 1976 р. був прийнятий «Закон про загальні принципи організації вищої школи», за яким основною метою діяльності як вузів, так і їх бібліотек є «підтримка та розвиток науки та мистецтв шляхом досліджень [...] та навчання» [1; 170], «підготовка студентів до професійного життя та надання їм обов'язкових фахових знань, вмінь та методів [...] з метою [...] залучення їх до наукової або художньої та відповідальної діяльності в [...] демократичній та соціальній правовій державі» [1; 170].

До основних явищ, які спричинюють введення інновацій у рамках діяльності як університетських бібліотек, так і бібліотек спеціалізованих вузів, належать імміграція до Німеччини великої кількості мігрантів, що мають різний юридичний статус протягом останніх 15–20 років та зародження міжкультурних комунікацій. Більшість мігрантів, суб'єктів комунікацій (викладач, науковець службовець, студент, докторант та ін.), усвідомлює сьогодні необхідність «продовження чи відновлення процесів організованого навчання після закінчення [...] першої фази підготовки» (Х. Ширманн), потребу безперервного «формування культурного стилю життя» (Й. Райтель) та, нарешті, потребу «активного вивчення проблем наукового або мистецького змісту» (Б. Фрідерхейзер). Роль бібліотек у тривалому процесі інтеграції численних категорій мігрантів, зокрема осіб, що навчаються, має зводиться не лише до сприяння пошукові «особою-мігрантом відповідного оточення, в якому вона могла б розвинути власні здібності» [2; 67] та використання «великого капіталу, що безшумно нараховує відсотки, які неможливо підрахувати» (Й.В. Гете), вона полягає значною мірою у підготовці нової генерації людей до входження в соціум та «вихованні людини як такої та [...] просвіти людей будь-якого віку» (А. Сміт).

Як окремий соціальний інститут бібліотека має стимулювати студентів та інші групи користувачів-мігрантів (молодь, осіб, що навчаються або вже отримали освіту) до безперервної самоосвіти та «поглиблення власних знань» [4; 34], використовуючи наукові та спеціальні

видання, не задовольняючись тим, що пропонує Google, а також читаючи «галереї світової літератури» (Г. Гессе) усіма поширеними іноземними мовами. Окремо виділяють дещо специфічну серію видань іноземців, які проживають у Німеччині, так звану літературу для іноземців, яка охоплює видання, «що написані німецькою мовою для емігрантів, біженців, іноземних працівників та [...] студентів, котрі проживають у німецькомовному просторі та для яких німецька мова не є рідною» (Г. Вилперт).

До груп користувачів УБ, що мають «міграційний фон», належать:

а) особи, які отримують професійну освіту (вищу);

б) студенти, більша частина яких пов'язує заняття в бібліотеці зі своїми науковими дослідженнями та обов'язковим написанням рефератів після складання іспиту з підвищенням вимог учителів та керівників наукової роботи;

в) докторанти;

г) висококваліфіковані фахівці з різних галузей, які працюють за контрактом, обміном тощо;

д) громадськість, яка складається з мешканців навколишнього регіону, що прагне задовольнити інфопотреби різного змісту (навчальні, пізнавальні, культурні, дозвільні чи самоосвітні) та ступеня складності.

Щодо тематики видань, які отримують для задоволення інфопотреб як студентів, так і інших категорій мігрантів, то йдеться не тільки про задоволення окремої потреби, а й про пробудження інтересу, розвиток навичок та здібностей, підвищення рівня мовної підготовки шляхом підбору текстів різного ступеня складності.

Список використаних джерел

1. *Böss-Ostendorf A.* Einführung in die Hochschul-Lehre: Ein Didaktik-Coach / A. Böss-Ostendorf, H. Senft // Ill. v. L. Mousli. – Opladen ; Farmington Hills : Budrich, 2010. – 292 S. : Ill. – (UTB ; Bd. 3447).

2. *Heiland H.* Maria Montessori: Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten / H. Heiland. – Hamburg : Rowohlt, 1991. – 147 S. : Phot., Zeichn. – (Rowohlt Monographien; Bd. 50419).

3. *Humboldt W. v.* Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirklichkeit des Staates zu bestimmen [1791] / *W. Humboldt* // Werke: In 5 Bd. : Bd. 1. Schriften zur Anthropologie und Geschichte / Nachw. v. A. Flitner u. K. Giel. – Darmstadt: Wiss. Buchges., 1960. – S. 56-233.

4. *Schönflug W.* Geschichte und Systematik der Psychologie/ *W. Schönflug*. – 3., vollst. u. überarb. Aufl. – Weinheim : Beltz, 2013. – 474 S. : Phot., Zeichn.

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК НАПРЯМ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

Однією з ознак сучасного інтегрованого суспільства є толерантність. Особливої ваги ця якість набуває в умовах розбалансованості суспільства, політичної та економічної нестабільності, а також у період інформаційних війн.

Процеси інтеграції, що відбуваються сьогодні в Україні, викликають необхідність посиленої уваги до формування толерантності саме у юнацтва та молоді як визначальної складової суспільства.

Вміння будувати належний рівень взаєморозуміння свідчить про ціннісні уявлення особистості та навички комунікативної поведінки. Це особливо є важливим при формуванні світогляду молоді. Взаєморозуміння є необхідною умовою людського буття. Прояв толерантності між людьми повинен стати домінуючим принципом як на рівні інтеграційних процесів суспільства, так і в умовах повсякденного спілкування та взаємодії.

Термін толерантність (від лат. *tolerantia* – терпіння) визначається як відсутність або ослаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу, сьогодні широко вживається у різних сферах людської діяльності. Тому термін має деякі відмінності щодо його трактування. Так, наприклад, фінансисти трактують «толерантність» як допустиме відхилення від стандартного розміру і ваги монети, що не впливає на її вартість. У медицині «толерантність» буквально визначає ступінь витривалості організму. Політологи розуміють «толерантність» як різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами – індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях.

Для інформаційно-бібліотечної галузі метою роботи з формування толерантності є вироблення у громадян, незалежно від їх соціального статусу, терпимого ставлення до чийось думок, поглядів, вірувань тощо.

Принципи толерантності бібліотек закріплені Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». У статті 21 цього Закону зазначається, що громадяни України незалежно від статі, віку,

національності, освіти, соціального походження, політичних та релігійних переконань, місця проживання мають необмежене право на інформаційно-бібліотечне обслуговування.

Бібліотеки за своєю сутністю є територією толерантності, де людей не розділяють за національними чи соціальними ознаками, віросповіданням чи належністю до будь-яких груп. Всі користувачі мають однакові умови для отримання необхідної інформації, відповідного обслуговування та умов щодо комфортного спілкування.

Бібліотеки для юнацтва забезпечують можливість спілкування представників різних соціальних груп. Виховання культури толерантності серед дітей та юнацтва сьогодні – це розуміння ними цінності терпимості і ненасилля, вміння поважати права і свободи інших людей у майбутньому дорослому житті.

Підготовка молодої людини до життя у глобальному інноваційному суспільстві, де мають місце як позитивні так і негативні інформаційні впливи, вбачається вкрай важливою. Нагальним суспільним питанням є формування самодостатності особистості, здатності її свідомо та ефективно реагувати на всі соціальні події та явища.

На жаль, сьогодні почастишали прояви насильства, расизму, залякування, агресивного і жорстокого ставлення до представників певних мовних, етнічних, релігійних, соціально найменш захищених та інших груп населення. За таких умов дуже важливо проводити цілеспрямоване виховання серед молоді за такими напрямками:

- повага, визнання і терпимість до чужих, відмінних від власних думок, поведінки, вірувань;
- розуміння і сприйняття культури, звичаїв і традицій інших народів;
- вміння відмовитись від домінування чи насильства.

Державна бібліотека України для юнацтва сприйняла проблему формування толерантності молодіжної категорії читачів як напрям діяльності та активно розпочала низку відповідних заходів.

Ще в 2006 році Бібліотека створила веб-ресурс «Толерантність», який надавав інформаційну підтримку молоді, що має психологічні або фізичні проблеми. Згодом цей ресурс поповнився окремою рубрикою «Простір толерантності», у якій усі фахівці, що причетні до цієї проблеми, змогли обмінюватись досвідом роботи.

На допомогу обласним бібліотекам для юнацтва в організації роботи з популяризації серед молоді толерантних підходів до спілкування у 2009 році видано методико-бібліографічні матеріали «Толерантність у молодіжному середовищі».

У 2010 році в рамках програми «Кроки на зустріч один одному: школи з антидискримінаційної освіти для молоді та представників влади», що реалізувалась за підтримки Посольства Федеративної Республіки Німеччини в Україні, Бібліотека виграла грант на міні-проект «Бібліотека – територія толерантності». Згідно з цим проектом підготовлено добірку інформаційно-методичних матеріалів відповідної тематики, які розповсюджувались у форматі CD.

З 2011 року Державна бібліотека України для юнацтва оголосила тематичний Тиждень толерантності, який приурочено до Міжнародного дня толерантності (16 листопада). Цей Тиждень став традиційним і проводиться щорічно. До його організації та проведення залучені всі відділи комплексу обслуговування користувачів. Головним координатором цих заходів є відділ іноземної літератури. До Тижнів толерантності все більшу зацікавленість з року в рік виявляють як середні, так і вищі навчальні заклади. Тому заходи в рамках Тижнів враховують вікові особливості різних категорій учасників (до 15 років; 15–21 рік; від 21 року).

У рамках Тижнів передбачаються заходи, які знайомлять користувачів з традиціями, звичаями інших народів, різними системами суспільних відносин тощо. Сьогодні тема європейської інтеграції є актуальною серед різних верств населення, особливо молоді, та може також висвітлюватись у площині толерантності.

Серед заходів, що проводила Бібліотека, найбільш популярними виявились уроки толерантності «Толерантність. Це стосується кожного», «Країна Толерантності» та години спілкування «Ми всі різні – ми всі рівні», «Гармонія у різноманітності», «Толерантність – вимір спілкування», «Толерантність врятує світ».

Для молодіжної категорії є найбільш привабливими ігрові та мультимедійні форми, такі як:

- інформаційний колаж «Привіт! Hello! Bonjour! Вітання народів світу»;
- урок-гра «Вчимося бути толерантними»;
- пізнавальна година «Мова жестів – мова людей всіх національностей»;
- інформаційна мозаїка «Дивні звичаї народів світу»;
- арт-кліп «Культурні столиці Європи»;
- мультимедійна презентація «Бути Людиною».

Під час проведення всіх заходів активно використовуються інноваційні технології та засоби дистанційного спілкування.

Особливу увагу приділяють розкриттю психологічних аспектів роботи з молоддю. Так, у рамках Тижнів проводяться такі психологічні

тренінги для юнацтва та молоді різних вікових категорій, як «Згуртованість і толерантність у класі», «Ксенофобія: серйозний погляд» тощо.

Проблема формування толерантного ставлення молоді до різних суспільних явищ на сьогодні є вкрай нагальною. Участь у цих процесах бібліотечних закладів як інформаційно-ресурсної бази та культурно-комунікаційних центрів є незамінною.

УДК 027:021.4

Власенко Н. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ

КУЛЬТУРА ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ФАКТОР ІМІДЖУ БІБЛІОТЕКИ

Початок ХХІ століття ознаменувався активним процесом інформатизації суспільства, який проходить в усьому світі і викликає постійну необхідність значного підвищення інформаційної культури людей.

Бурхливий розвиток комунікаційних технологій робить можливим постійний доступ сучасного користувача до інформаційних ресурсів. Та часто виявляється, що витрачений час на перегляд неймовірної кількості інформації дає мало потрібного матеріалу. Тож бібліотеки залишаються основним гарантом оперативності та повноти інформації, і саме бібліотекарі як інформаційні професіонали допомагають користувачам у пошуку, спілкуючись з ними безпосередньо. Культура спілкування – це складне, багатогранне соціальне явище. Вона часто виступає як важлива характеристика людської особистості, як своєрідний показник рівня її зрілості. У бібліотечній професії інтелектуальний рівень кадрів є визначальним фактором професійної придатності спеціалістів. Але культура спілкування бібліотекаря з користувачем є важливою складовою комфортної обстановки в бібліотеці і одним з основоположних факторів іміджу кожної бібліотеки. Однак, на жаль, неможливо не помічати, що при всій ерудованості і енергійності спеціалістів спостерігаємо ситуацію на кшталт «забули читача».

Професіоналізм бібліотекаря відділу обслуговування визначається не тільки новітніми технологічними знаннями, але й умінням спілкуватися з користувачем, яке зі свого боку починається з уміння слухати. А це є сходиною до переходу розуміння бібліотекарем користувача.

До того ж вміння ефективно слухати є процесом активним, а не пасивним. Позитивне ставлення до фахівця виникає через його здатність невимушено вести бесіду, співпереживати та усвідомлювати неповторність іншої людини.

Термін «професійна етика бібліотекаря» визначається як сукупність моральних норм, понять, думок, оцінок, поглядів членів бібліотечного колективу в організації праці цього колективу. «Кодекс етики бібліотекаря» було затверджено конференцією Української бібліотечної асоціації 30 травня 1996 року, мета якого – визначення і втілення в життя принципів професійної етики бібліотечних працівників та всіх, хто забезпечує бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розбудови демократичної незалежної України.

На сучасному етапі спілкування в бібліотеці набуває нового змісту: і це не лише бесіда бібліотекаря з користувачем у процесі видачі та повернення книги, а й спеціальний комунікативний фон усієї інформаційно-бібліотечної діяльності. Отже, спілкування повинно орієнтуватись на те, що між усіма його учасниками склалися доброзичливі етичні відносини. Це і міжособистісна комунікація читача з читачем та бібліотекаря з бібліотекарем.

Культура спілкування в бібліотеці має три складових:

- 1) вміння розуміти інформаційні потреби відвідувачів бібліотеки;
- 2) спрямовувати у правильному напрямі інформаційний пошук користувачів у різноманітті традиційних та електронних джерел;
- 3) адекватно реагувати на поведінку користувачів і колег та знаходити по відношенню до кожного з них спосіб спілкування, який би відповідав їх індивідуальним особливостям.

Читач завжди бажає бачити в бібліотекареві знаючого, освіченого, доброзичливого, готового допомогти спеціаліста. Відхилення від якихось з цих якостей ускладнює відносини бібліотекаря і користувача та посилює критичне сприйняття читачем діяльності бібліотекаря. Виконуючи замовлення читача, надаючи довідки, навчаючи користуватися довідковим апаратом тощо, бібліотекар не може обійтися без високої культури мови, доброзичливості, зацікавленості в ефективності своїх дій.

Головне у мові – загальний стиль. Бібліотекареві необхідно володіти культурою мови, адже професія бібліотекаря потребує майстерного володіння мовою. Вимоги, які ставляться до мови бібліотекаря, полягають в тому, щоб вона була стилістично вірно побудованою, максимально лаконічною, точною, логічною, емоційно забарвленою.

Зазвичай бібліотекар сам вибирає можливі стилі мовного спілкування. Деякі надають перевагу діловим, офіційним відносинам, інші вибирають доброзичливий, теплий тон спілкування, але вибираючи ту чи іншу лінію мовного спілкування, неможливо повністю виключити офіційні відносини між бібліотекарем і користувачем. Повага до користувача означає відношення до нього як до особистості. Ставлення до читача з повагою передбачає і очікувану від нього зворотню реакцію – культуру читання, доброзичливу поведінку, бережливе відношення до книг. Повага до користувача передбачає також визнання його морального права мати свою думку, право на оцінку діяльності бібліотекаря.

Саме атмосфера співробітництва і взаємодопомоги, а не повчальний тон повинні домінувати в бібліотечному спілкуванні. Від того, як професіонал веде себе в колективі, наскільки володіє навичками спілкування, культурою мови, як добре він знає тонкощі професійного етикету значною мірою залежить успіх його роботи, престиж професії та бібліотеки. Отже, бібліотечні працівники в своїй діяльності повинні керуватися вимогами професійної етики у складному процесі формування інтелектуального та духовного потенціалу користувачів.

Таким чином, бібліотека вносить важливий вклад у взаємодію між соціальними групами, які відрізняються за віковою, професійною та іншими ознаками, та сприяє інформаційно-психологічному обміну між представниками різних культур, епох, особистістю та людством.

УДК 025.2 + 024

Гончаренко М. О.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПІДСОБНОГО ФОНДУ ЯК КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

Одним з основних ресурсів, на підґрунті якого здійснюється бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів відділу комплексного бібліотечного обслуговування (далі – ВКБО), є універсальний підсобний фонд (далі – УПФ).

Першочерговим завданням УПФ є всебічне задоволення поточних та конкретних (спеціальних) інформаційних потреб (далі – ПІ) користувачів НБУВ. Вирішальним фактором при цьому залишається

науково обґрунтоване комплектування УПФ актуальною літературою, ступінь актуальності якої можна виявити у процесі комунікації користувача та бібліотекаря.

Протягом останніх років фахівці ВКБО проводили дослідження щодо оптимального формування універсального підсобного фонду з метою задовольнити не тільки поточні інформаційні потреби користувачів, але й прогнозувати створення нових ПП. Організована система обліку дає можливість здійснювати аналіз нових надходжень до підсобного фонду, простежити динаміку документного масиву за мовною ознакою, видами видань, цільовим призначенням тощо. Відслідковуються показники з використання УПФ та професійного складу його користувачів. Серед низки проведених досліджень, спрямованих на оптимізацію формування УПФ, варто зазначити:

- особливості комплектування галузевого підсобного фонду першим примірником книжок (в умовах експерименту);
- моніторинг вхідного документального потоку першого примірника гуманітарного профілю до підсобного фонду;
- моніторинг надходження документів природничого та технічного профілю;
- алгоритм пошуку документа шляхом використання топографічного каталогу УПФ;
- сучасний стан, проблеми та перспективи комплектування УПФ багатотомними виданнями.

За результатами досліджень формування УПФ розглядається як багатовекторний комунікаційний процес, у якому задіяні користувачі бібліотеки; фахівці, що здійснюють їх обслуговування та формування інформаційних ресурсів УПФ; деякі інші підрозділи бібліотеки, зокрема Центр формування бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Активна позиція щодо комплектування УПФ забезпечує високий рівень його оновлення. Комплектування підсобного фонду традиційно здійснювалось шляхом попереднього замовлення документів у Центрі формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. При цьому здійснювався подальший контроль за надходженням замовленої літератури та термінами її надходження у межах дослідження за темою «Моніторинг складу та термінів надходження нових видань». Специфікою формування УПФ у 2007–2009 рр. було стабільне превалювання у структурі нових надходжень перших примірників книжок, зокрема монографій.

У 2010 році ВКБО залучився до процесів використання програмного забезпечення ІРБІС, що підняло бібліотечно-інформаційне обслуговування на якісно новий рівень. Водночас відбулося злиття

підсобних фондів гуманітарної та природничо-технічної спрямованості в єдиний універсальний підсобний фонд та було впроваджено принцип універсальності до його формування. У 2011–2014 рр. з'явилась стійка тенденція до збільшення кількості нових надходжень з превалюванням у їх структурі дублетних примірників.

Наразі питання зворотного зв'язку наукової бібліотеки та її користувачів набуває ще більшої актуальності. Бібліотечний працівник має допомагати користувачеві зорієнтуватися у системі інформаційних послуг та у зростаючій кількості інформаційних ресурсів. У процесі комунікації бібліотекар здобуває відомості про потреби та запити читачів, що дає змогу отримувати інформацію щодо їх уподобань, побажань та пропозицій. Надалі ці відомості аналізуються та використовуються з метою покращення якості надання бібліотечно-інформаційних послуг. У цьому контексті неодноразово проводились комплексні моніторингові дослідження, об'єктом яких був користувач наукової бібліотеки, зокрема анкетування відвідувачів читальних залів КБО за допомогою анкети «Використання електронних інформаційних ресурсів у читальних залах універсального профілю».

Окрему увагу приділено виставковій роботі, яка перетворилася на важливу складову оперативного бібліотечно-інформаційного сервісу НБУВ. Набуває популярності нова форма експонування документів – електронна виставка – як один із ефективних засобів комунікації бібліотеки та користувача. Електронна виставка є синтезом традиційного (книжкового) і новітнього (електронного) способів подання інформації. УПФ популяризується шляхом організації виставок нових надходжень (ВНН) та тематичних виставок й у традиційній формі: здійснюється обслуговування документами, що експонуються; систематично вивчається кількісний та професійний склад користувачів, спектр їх інформаційних потреб; аналізуються читацькі вимоги за галузями знань.

Формування УПФ – це процес, що триває у часі, невід'ємною складовою якого є, з одного боку, інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотечних фахівців, що формують його інформаційні ресурси, з іншого – читачів, що їх використовують. Перспективним напрямком подальшого формування науково-інформаційного потенціалу УПФ є активне використання електронних ресурсів бібліотек, а також створення та накопичення власного інформаційного продукту.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Основне завдання наукової бібліотеки сьогодні – постійне вдосконалення традиційних і запровадження нових форм і методів діяльності, насамперед запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), спрямованих на поліпшення якості обслуговування усіх категорій користувачів. У статті розглянуто сучасні тенденції реалізації інформаційно-комунікаційної діяльності зарубіжних наукових бібліотек та бібліотечно-інформаційних центрів.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, активної розбудови суспільства знань інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек посідає вагомe місце у цьому процесі, як свідчить досвід багатьох країн, значно сприяє підвищенню ефективності бібліотечного управління, оптимізації діяльності і забезпеченню активного розвитку наукової бібліотеки. Комунікативний процес у бібліотечі забезпечує зв'язок між бібліотекою та користувачем, зв'язок між бібліотеками, накопичення і передачу бібліотечного досвіду, його збагачення, обмін його продуктами, організацію спільної діяльності, трансляцію культури.

Бібліотечно-інформаційні заклади України наразі перебувають на етапі формування єдиного інформаційного простору та суспільства знань, забезпечення суб'єктів інформаційного суспільства сучасними високоякісними інформаційними та комунікаційними послугами; інтеграції вітчизняних бібліотек до глобальної інформаційної інфраструктури. Доцільним та актуальним на зазначеному відтинку є вивчення досвіду зарубіжних наукових бібліотек у реалізації інформаційно-комунікаційної діяльності, визначенні їх стратегічних цілей та напрямів. Питання організації інформаційно-комунікаційної діяльності, розроблення та впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності зарубіжних бібліотек, їх взаємодії на національному та міжнародному рівнях набуває в сучасних українських реаліях особливої значущості. Вивчення та узагальнення сучасних світових тенденцій організації інформаційно-комунікаційної діяльності зарубіжних наукових бібліотек сприятиме запозиченню та впровадженню світового досвіду та

організації бібліотечних процесів наукових бібліотек України відповідно до кращих світових зразків; забезпечить організацію та розширення їх співпраці з зарубіжними бібліотечно-інформаційними установами у сфері розвитку та використання інтегрованого бібліотечного інформаційного ресурсу, інформаційних і телекомунікаційних послуг.

У рамках наукового дослідження «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків з метою підвищення рівня обізнаності вітчизняних наукових бібліотек вивчав досвід та сучасні тенденції інформаційно-комунікаційної діяльності зарубіжних бібліотечних установ на основі наукових публікацій зарубіжних вчених за 2013–2015 рр. Варто зазначити, що спектр відображуваних проблем у іноземних публікаціях достатньо великий, але опрацювання джерельної бази з понад ста позицій дало змогу виокремити основні напрями досліджень у бібліотечно-інформаційній галузі іноземних видань та ключові питання власне бібліотечної сфери. Розвиток бібліотечної справи в зарубіжних країнах визначається сьогодні як загальносвітовими тенденціями, так і процесами, що відображають особливості внутрішньодержавної соціально-економічної та соціально-культурної ситуації.

У процесі дослідження було визначено основні напрями розвитку зарубіжних бібліотечно-інформаційних установ, відображених у працях іноземних науковців. Пріоритетними напрямками визначено: формування інформаційного суспільства знань, тенденції розвитку процесів інформатизації бібліотек, запровадження та використання ІКТ у бібліотеках, питання глобальної інформаційно-комунікаційної інфраструктури (ІКІ), оцифрування як засіб збереження бібліотечних фондів, ІКД бібліотек, освіта бібліотечних кадрів відповідно до нових реалій сьогодення.

Увага зарубіжних науковців зосереджена над базовими питаннями бібліотечної галузі, зокрема питаннями створення, накопичення, оброблення, систематизації та надання інформаційних ресурсів, але ці питання висвітлюються у новому баченні – розгляді бібліотеки як центру (осі) знань, мультимедійного конгломерату, однієї зі складових ланок інформаційно-комунікативної інфраструктури. Іноземні науковці у своїх дослідженнях акцентують увагу на напрямках інноваційної діяльності сучасних бібліотек, проблемах організації ефективного доступу до інформаційних ресурсів та розширення спектра їх сервісних послуг, застосування інноваційних форм обслуговування відвідувачів (австралійська вчена А. Гіфорд; нідерландські вчені Х. Балк, Е. Квант; німецькі - Р. Алтенхонер, У. Швенс; китайський бібліотекознавець Х. Йонгджін та ін.).

Вивчення та аналіз ІКД зарубіжних наукових бібліотек показали, що бібліотеки прагнуть оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, обирають нові стратегії, впроваджують технологічні інновації та розробляють стратегії в галузі використання ІТ-інфраструктури, інформаційних ресурсів і послуг, персоналу та ІТ-служби, управління ними (Дж. Маковек, Д. Бекон, С. Ван де Хуген, Д. Перот, Д. Кастеллі, П. Мангхі та ін.).

Отже, результати вивчення та узагальнення світового досвіду у напрямі ІКД зарубіжних бібліотек є ще одним вагомим кроком у визначенні пріоритетів, принципів та функцій інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек України, сприятимуть запозиченню та обміну досвідом у досліджуваному напрямові, оптимізації інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек України у її можливих формах, зокрема взаємодії бібліотечно-інформаційних установ для розвитку суспільства знань, розширенню міжнародної бібліотечно-інформаційної співпраці України.

УДК 001.891.3:021.1

Жукова В. П.,

доцент ХДАК,

канд. наук із соц. комунікацій

ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ: СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Феноменом бібліотеки у системі соціальних комунікацій є її здатність постійно взаємодіяти з суспільством та особистістю на основі поліфункціональності. Основною відмінністю функцій бібліотеки (соціальних і технологічних) є сфера їх поширення. Соціальні – це зовнішні функції, які реалізуються за межами бібліотеки у взаємодії з соціумом. Вони формуються під впливом потреб суспільства, безпосередньо впливають на нього і окремих його суб'єктів. Технологічні – внутрішні функції, що не виходять за межі бібліотеки і реалізуються у професійній діяльності. Вони є засобом здійснення соціальних функцій, формуються під їх впливом і забезпечують здійснення діяльності бібліотеки відповідно до діючої законодавчо-правової та нормативної бази.

Соціальні функції бібліотеки постійно розвиваються залежно від суспільних перетворень та перспектив. Вони визначалися і трансформувалися в процесі соціальних комунікацій. Соціальні функції

розділяють на сутнісні та похідні. У підході до визначення сутнісних соціальних функцій бібліотек спостерігаються дві тенденції. У свій час бібліотекознавці А. Я. Айзенберг, І. М. Фрумін, А. Н. Хропач, Л. А. Шилов називали сутнісними виховну, освітню та виробничу функції, Н. Є. Добриніна виокремлювала ще й просвітню функцію, як функцію розповсюдження інформації. Інші вчені Ю. М. Столяров, А. В. Соколов, В. Р. Фірсов, Е. Т. Селіверстова, І. К. Джерелієвська окреслили кумулятивну, меморіальну, комунікаційну як сутнісні функції. Н. В. Жадько комунікаційну функцію змінила на інформаційну. На сьогодні ці функції не ототожнюються. Інформаційна функція отримала свій подальший розвиток, оскільки для населення бібліотека є одним з найважливіших джерел інформації.

Н. С. Карташов, Р. С. Мотульський, В. В. Скворцов, Ю. М. Столяров виокремлюють такі похідні функції, як виховна, освітня, навчальна, культурна, виробнича, соціалізуюча, ідеологічна. За змістом педагогічна функція об'єднує виховну, освітню та навчальну. З часом їхній список було доповнено самовиховною, самоосвітньою (які є елементами педагогічної функції), гедонистичною, рекреаційною, дозвільною, ціннісно-орієнтованою, науковою (дві останні функції необхідно розглядати як складові наукової), пізнавальною, соціальної пам'яті тощо. Перелік похідних соціальних функцій бібліотек залишається точно не визначеним і в процесі суспільної взаємодії корегується і доповнюється.

Сутнісними соціальними функціями називають ті функції, які обумовлені місією бібліотеки як соціального інституту – поширенні в просторі та часі у вигляді соціально значущої інформації на документних носіях з метою задоволення інформаційних потреб суспільства та особистості.

Похідні соціальні функції – це функції, які конкретизують сутнісні та відображають прагнення суспільства та особистості використовувати наявні можливості бібліотек для вирішення своїх поточних завдань.

Історія становлення бібліотеки в суспільстві почалася із зародження кумулятивної функції, яка відповідає за накопичення та зберігання інформації. Саме з бажанням володіти знаннями та накопичувати документи у приватних колекціях та бібліотеках пов'язана поява цієї функції, яка трансформувалася з часом в обов'язкові технологічні функції бібліотеки – збирання та накопичення інформації. На цьому етапі розвиваються документні комунікації. У цей час документ є знаковою привілеєю окремих особистостей щодо отримання знання на рівні з найвищими цінностями Давнього світу. Як тільки на рівні аутокомунікації особистість усвідомлює, що бібліотеку необхідно зробити доступною з

метою розповсюдження знання накопиченого у документах, бібліотека стає центром освіти університету та наукових шкіл. Зароджуються функції – виховна, освітня, пізнавальна. Ці функції діють на кількох комунікативних рівнях. Перший рівень документ – читач, де документ стає елементом системи передання інформації, але на основі технологічної функції розповсюдження документа утворюється комунікаційний рівень передання засвоєного знання від читача-вчителя, педагога, науковця, що засвоїли знання, до читача-учня, якому ще необхідно засвоїти інформацію на різних вербальних рівнях – усному та документальному, а також на рівнях науковець – науковець та науковець – документ.

Для реалізації основної місії – розповсюдження знань на основі документної інформації – Бібліотека, крім того, що збирає документи в будь-якому середовищі простору, має ще й забезпечити їх поширення в часі, що досягається на основі реалізації меморіальної функції, суть якої полягає в збереженні сукупності зібраних документів з метою їх передачі наступним поколінням. Також вона реалізує загальну інформаційну роль у суспільстві та є транслятором культури суспільства, держави, нації. Культурна функція передає в просторі і часі зміст культурного надбання різних народів. Переміщення документів із одного простору в інший призвело до культурного обміну та виникнення міжкультурних комунікацій.

Інформаційна та комунікаційна соціальні функції бібліотеки є засадничими. З ними пов'язані усі технологічні функції бібліотеки: збирання, зберігання, оброблення, перетворення, передання і розповсюдження документальної інформації, створення інформаційних продуктів і надання послуг. Вони є носіями усіх ознак соціальної комунікації.

Людство протягом свого цивілізаційного розвитку постійно знаходиться в розвитку комунікаційної взаємодії на основі документно-інформаційного ресурсу з використанням бібліотеки як комунікаційного каналу.

На сучасному етапі бібліотекознавчих наукових досліджень Т. Ю. Гранчак проводить розвідку щодо посилення інформаційної і комунікаційної функцій бібліотеки на основі інтеграції послуг бібліотеки в електронну мережу Інтернет. Відбувається електронна комунікація, де бібліотека взаємодіє з суб'єктом своєї діяльності на основі надання інформації в новому форматі, використовуючи нові комунікаційні способи, засоби та канали. Сучасні інформаційні сервіси, такі як цифрові бібліотеки, електронні колекції та архіви, репозитарії, медіатеки, вже є повсякденними для користувачів. Інтернет як віртуальна соціальність

породжує комунікативний соціально-культурний простір, диктує появу нової парадигми взаємовідносин, що враховує не тільки різноманітність технічних рішень доступних користувачам, але і множинність контекстів їх взаємодій: інтернет-конференції, вебінари, віртуальне спілкування у соціальних мережах, створення інтернет-товариств тощо.

Проблема соціокультурних трансформацій бібліотеки в сучасних умовах формування суспільства знань є порівняно новою, вважає Н. Б. Захарова . Аналіз бібліотечної практики свідчить про те, що роль сучасної бібліотеки безпосередньо залежить від інформації і знань як каталізатора суспільного розвитку. Діяльність бібліотеки, спрямована на вільний творчий розвиток читачів, їх залучення до цінностей вітчизняної та світової культури, створення умов для культурної діяльності становлять культурну, а точніше культурно-інформаційну функцію бібліотеки щодо оптимального культурно-інформаційного забезпечення життєдіяльності і суспільства, і кожного читача.

А. А. Свобода розглядає ціннісно-орієнтуючу функцію бібліотеки. На її думку, бібліотека виконує у суспільстві й ціннісно-орієнтуючу функцію, яка реалізується у вибірковому ставленні бібліотеки до документів, що включаються у фонд. Авторка наголошує, що в умовах телекомунікаційної революції є необхідність посилення соціалізуючої функції бібліотеки як гуманітарного вектора її діяльності.

Бібліотерапевтичні напрями роботи бібліотек, пов'язані з її рекреаційною функцією, висвітлюють у своїх дослідженнях Н. Клименюк та О. Коваленко.

Розглядаючи значення культурної, педагогічної та наукової соціальних функцій бібліотеки, доречно проаналізувати термінологію і систему елементарних понять «культура», «педагогіка», «наука», що дає змогу остаточно визначитися із взаємозв'язками сутнісних та похідних функцій.

Таким чином, на основі аналізу функцій бібліотеки в соціально-комунікаційному аспекті до сутнісних функцій, крім кумулятивної, меморіальної, інформаційної та комунікаційної, необхідно віднести культурну (з похідними – ціннісно-орієнтованою, соціалізуючою, дозвільною та гедонистичною), педагогічну (з похідними – виховною та самовиховною, освітньою та самоосвітньою, навчальною), наукову (з похідними – пізнавальною та соціальної пам'яті). На сучасному етапі входження до суспільства знань та розвитком тенденцій безперервної освіти в сучасному суспільстві виробничу функцію можна вважати похідною педагогічної, оскільки фахівці різних галузей задовільнюють інформаційні потреби, пов'язані з виробництвом для освіти та самоосвіти з метою

навчання протягом життя. Бібліотерапію сучасні бібліотекознавці розглядають як лікувально-педагогічний процес, спрямований на формування особистості читача, а книги як потужні інструменти, якими можна впливати на формування мислення, характер, поведінку людей. Тому рекреаційна функція також є похідною від педагогічної.

УДК 021:316.28

Захарова Н. Б.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність інтеграції засобів інформаційних та комунікаційних технологій у сучасних умовах незаперечна. Перед бібліотеками, зокрема, постає завдання формувати відкритий інформаційний простір, доступний для всіх користувачів. У наслідок застосування інформаційно-комунікаційної діяльності (далі – ІКД) у роботі наукових бібліотек, насамперед таких, як Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), виникає питання щодо формування комплексних електронних науково-інформаційних ресурсів для забезпечення потреб широкого кола користувачів. При цьому не повинно виникати зайвих складнощів у адміністративно-виробничих процесах бібліотеки, проте використання ІКД ставить нові вимоги до інформаційно-комунікаційних можливостей бібліотечних фахівців.

Важливим чинником ефективного використання інформаційно-комунікаційної діяльності в науковій бібліотеці є насамперед створення умов для цілеспрямованого, теоретично обґрунтованого розвитку інформаційної культури як частини загальної культури особистості. Інформатизація усіх напрямів діяльності бібліотеки в контексті їх переходу до інтерактивно-інформаційного типу вимагає певних змін. Слід підкреслити, що в галузі застосування ІКД необхідна інтеграція інформації з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформатизації. В умовах застосування ІКД у наукових бібліотеках під час зміни структури й алгоритмів планування зберігається зміст виробничих бібліотечних процесів (комплектування, оброблення, обслуговування тощо), отже,

забезпечується спадковість у застосуванні традиційних, автоматизованих та інформаційно-комунікаційних технологій і доступ до усього масиву накопичених бібліотекою джерел. У сучасного користувача з'являється можливість вибору між зверненням до бібліотеки безпосередньо або до віртуальних ресурсів глобальної мережі. Відбувається переосмислення суті бібліотечної діяльності та створення нових підходів, оновленої методики роботи. Обов'язковими умовами функціонування бібліотеки стають модернізація та інформатизація, залучення фахівців інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасна наукова бібліотека – не тільки місце зосередження документів та інформації, це центр соціально-культурного розвитку, науково-методичний та інформаційний центр, основа розвитку науки, освіти, культури в державі.

Аналіз бібліотекознавчих підходів сьогодення свідчить про безпосередній зв'язок комунікаційних систем з бібліотечним обслуговуванням, а обслуговування віддалених користувачів потребує переосмислення суті традиційних форм діяльності, притаманних бібліотекам, зокрема таких, як онлайн-наукові конференції, семінари, круглі столи, електронні виставки, презентації та екскурсії.

Сьогодні в умовах глобальної інформатизації, розвитку електронних технологій важливу роль в обслуговуванні будь-якого користувача, безумовно, відіграє сайт бібліотеки, який є путівником у сфері ресурсів та послуг.

З огляду на різноманітність інноваційних процесів, які відбуваються в бібліотеках, можна їх диференціювати таким чином:

– **технологічний** – орієнтований на впровадження нових інформаційних технологій у бібліотеці під час формування документно-ресурсної бази і системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів;

– **науково-інформаційний** – спрямований розширити змістовний діапазон діяльності бібліотек як наукових, інформаційних, культурних установ;

– **комунікативно-соціальний** – пов'язаний з роллю і місцем бібліотеки в житті суспільства.

Визначення асортименту бібліотечних послуг та інтелектуального продукту, оптимізація форм і методів практичної діяльності, як засвідчує досвід науковців та фахівців НБУВ, найбільш складний та відповідальний етап планування, який вимагає не тільки високого професіоналізму, а й готовності до змін, гнучкості, навичок пошуку та відбору інновацій.

Науково-інформаційні заходи, які відбуваються нині в бібліотеці, відрізняються інформаційною насиченістю, інноваційністю, креативністю, різноманіттям форм, нестандартними підходами до їхньої організації та проведення. Будучи одним із провідних виробників і постачальників інформаційних послуг, що потребують застосування дієвих і перевірених способів їхньої популяризації, НБУВ дедалі активніше впроваджує в практику рекламу, паблік-релейшнз. У складних умовах сьогодення відбувається трансформація напрямів, функцій та завдань, пов'язаних з удосконаленням масового обслуговування користувачів як у стінах установи, так і за її межами. На сьогодні склались усі необхідні передумови для науково-теоретичного осмислення уявлень про бібліотеку як професійного комуніканта в масовому інформаційно-комунікаційному середовищі, проте до цього часу відсутні праці, у яких системно, послідовно й цілісно досліджується її функціонування та розвиток у сучасній системі масових комунікацій.

УДК 930.255(0.034.2):025.43

Збанацька О. М.,

голов. бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України
доцент Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
канд. іст. наук, доцент:

ЕЛЕКТРОННІ ВЕРСІЇ АРХІВНИХ ПУТІВНИКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ УТОЧНЕННЯ ТА ПОПОВНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОГО ТЕЗАУРУСА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Актуалізація інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України (НАФ) реалізуються через систему довідкового апарату до документів державних архівів, тобто комплексу взаємопов'язаних, створених на єдиних методологічних і методичних засадах архівних довідників. Архівні довідники містять відомості про склад і зміст документів на рівні: НАФ України в цілому (центральний фондовий каталог, загальнодержавні міжархівні довідники про склад і зміст документів НАФ); державного архіву (путівник, фондовий каталог, систематичний каталог, міжфондовий покажчик, тематичний огляд); архівного фонду (опис, огляд фонду, каталог); одиниці зберігання (каталог) [3].

Кожен тип архівного довідника має свої види й різновиди відповідно до цільового призначення, об'єкта, аспекту описування й міри

деталізації інформації. Окремим типом архівного довідника є путівник. Путівник (міжархівний, за фондами архіву, тематичний за фондами архіву тощо) подає характеристики фондів (документів) залежно від об'єкта описування (архіви, архів, група фондів, фонд, частина фонду / колекції, документ).

З метою посилення системного підходу до підготовки та видання архівних довідників у 2000 р. Державним комітетом архівів України (нині – Державна архівна служба України) затверджено програму підготовки довідкових видань «Архівні зібрання України» у межах двох серій: «Путівники» та «Спеціальні довідники». Їх електронні версії систематично публікуються на веб-порталі Державної архівної служби України у рубриці «Архівні зібрання України» [1]. Сьогодні це електронні версії путівників: Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Державного архіву Волинської області, Державного архіву Дніпропетровської області, Державного архіву Донецької області, Галузевого державного архіву СБУ та ін.

Будь-який путівник складається з двох частин: характеристик (анотацій) фондів та довідкового апарату. Характеристика фонду – це сукупність відомостей, що включають назву фонду, довідкові дані про нього, історію фондоутворювача (для особових фондів – основні біографічні відомості про особу), інформацію про склад і зміст документів фонду.

Оскільки розроблення Інформаційно-пошукового тезауруса Національної парламентської бібліотеки України (ІПТ НПБУ) почалась у 1997 р., і на той час не існувало опублікованих електронних архівних довідників, то й провести уточнення або поповнення словникових статей ІПТ за рахунок зазначених джерел було неможливим. Першим джерелом для уточнення та поповнення став путівник Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМУ) (Вип. 1) [4].

Як приклад можна навести анотацію з путівника на особовий фонд:

Борисоглібська Г. І.

Ф. 453; оп. 1. оо ві. 9; 1886–1939 рр.

Борисоглібська (Сидоренко-Сидорська) Галина Іванівна (1858–1939), актриса, народна артистка УРСР (з 1936).

Матеріали творчої діяльності Г. І. Борисоглібської. Фотографії актриси в ролях у виставах за п'єсами І. К. Карпенка-Карого "Безталанна" – Ганна, Панаєса Мирного "Димерівна" – Шкандлибіха, М. П. Старицького "За двома зайцями" – Секлетя (початок ХХ ст.). Рухомісні Г. І. Борисоглібської. Статті "Наш незабутній керівник" (1935); спогади "Моя громадська робота" (1938).

Шести Г. І. Борисоглібської В. П. Третяковій 2 (б. д.).

Трудові шпальти 2 (1917–1933), програма вистави "Суета" на честь 40-літньої праці Г. І. Борисоглібської на театральній сцені (1927), зміст бесіди Г. І. Борисоглібської з колективом Полтавського обласного театру ім. М. В. Гоголя (1938); автобіографія, шпальти (1938, 1939).

Механізм поповнення ІПТ передбачає виконання операцій: 1) відбираємо потрібну інформацію з анотації; 2) будуємо словникову статтю для ІПТ. При цьому використовуємо систему умовних позначень: рос. – переклад терміну російською мовою; НВ – синонімічні терміни; Ш – терміни, ширші за значенням; Н – терміни, вужчі за значенням, видові терміни; А – асоціативні терміни; В – вживані терміни [2]. У результаті отримуємо словникову статтю на дескриптор «Борисоглібська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)»:

	Борисоглібська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)
рос.	Борисоглибская Анна Ивановна (1868–1939 гг.)
НВ	Сидоренко-Свидерська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)
Ш	артисти театру і кіно українські; народні артисти УРСР

і на недескриптор «Сидоренко-Свидерська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)»:

	Сидоренко-Свидерська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)
В	Борисоглібська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)

Відповідно дескриптор «Борисоглібська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)» знайде відображення у словниковій статті «артисти театру і кіно українські», наприклад:

	артисти театру і кіно українські
рос.	артисты театра и кино украинские
Ш	артисти театру і кіно
Н	персоналії
·	Борисоглібська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)

та «народні артисти УРСР», наприклад:

	народні артисти УРСР
рос.	народные артисты УССР
Ш	артисти театру і кіно
Н	персоналії
	Борисоглібська Ганна Іванівна (1868–1939 рр.)

Інший приклад – анотація з путівника на фонди державних установ, творчих спілок та громадських організацій. У путівнику вона має вигляд:

Музичний фонд України
 Ф 624, оп 1, 2, од. ш. 214, 1943-1979 рр.

Українське відділення Музичного фонду СРСР організоване 20 вересня 1939. Його завданнями є сприяти творчій діяльності членів Музфонду, пропаганді та творчій доробку та покращення матеріального, побутового і культурного стану.

З 1998 носить назву Музичний фонд України Національної спілки композиторів України.

Накази Міністерства культури УРСР, Музфонту СРСР з організації творчих питань.

Стенограми засідань вибраних сесій Музфонду СРСР з обговоренням питань діяльності його Українського відділення (1970, 1976).

Протоколи засідань Правління, художньої ради.

Накази директора з основної діяльності та особового складу.

Листування з Музфондом СРСР, Спілкою композиторів СРСР, Спілкою композиторів УРСР, виробничими комбінатами, Київського філармонічного об'єднання відділеннями Музфонду та ін. організаціями про проведення концертів, виставок, лекційної діяльності та інших питань.

Договори з композиторами, творчими колективами і виконавцями про проведення концертів і творчих зустрічей композиторів та виконавців, програми виставок концертів та творчих зустрічей, афіші концертів І. І. Вимера, Д. С. Задора, С. Т. Козака, М. Ф. Колесси, М. Т. Корнієвського, А. Й. Кос-Анатольського, С. П. Лядкевича, Р. А. Слюновича та ін. (1979).

Звіти про роботу відділення та підвідомчих організацій, звіти про авторські концерти та творчі зустрічі композиторів.

Списки членів Музфонду, статистичні звіти про кадри.

Питання різних відділень та його поточної діяльності.

Річні звіти про фінансово-господарську діяльність відділення та його підвідомчих організацій.

Будуємо словникову статтю на дескриптор «Музичний фонд України»:

Музичний фонд України	
рос.	України
НВ	відділення
Ш	творчі фонди
А	Національна спілка композиторів України

та словникову статтю на недескриптор «Українське відділення Музичного фонду СРСР»:

Українське відділення Музичного фонду СРСР	
1939–1998 рр.	
В	Музичний фонд України

Також дескриптор «Музичний фонд України» знайде відображення у словникових статтях «творчі фонди» та «Національна спілка письменників України».

Уточнення і поповнення ПТТ НІБУ відбувається поступово, оскільки сьогодні тільки незначна частина архівних фондів стала об'єктом дослідження, а відповідно оприлюднення й опублікування. Очікування перетворення архівного документа в опублікований є тривалим, тому

наразі виникає потреба у розробленні ІТТ для архівної галузі, а базовим для нього може стати ІТТ НПБУ.

Список використаних джерел:

1. Архівні зібрання України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Електрон. дані. – [Київ], 2015. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Guidebooks/>.
2. Вилегжаніна Т. І. Інформаційно-пошуковий тезаурус / Нац. парлам. б-ка України ; [Т. І. Вилегжаніна, О. М. Збанацька]. – Донецьк : Альфа-Прес, 2004. – 1103 с.
3. Довідковий апарат [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Електрон. дані. – [Київ], 2015. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Access/>.
4. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : путівник / Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів-музей л-ри і мистец. України ; [авт.-упоряд.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик ; редкол.: Г. Боряк (голова) та ін.]. – Київ, 2003. – Вип. 1. – 554 с. – (Архівні зібрання України. Путівники). – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Guidebooks/Archiv-muzey.pdf>.

УДК 027.021(477-25):021.4

Здановська В. П.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ПРЕС-СЛУЖБА НБУВ: СТАНОВЛЕННЯ Й СУТНІСТЬ

Сучасні бібліотеки функціонують в умовах глобалізації комунікаційних процесів, перетворення інформації у важливу домінуючу суспільного розвитку, швидкого інформаційного обміну, взаємопроникнення й взаємовпливу сталих і нових соціальних інститутів.

Допомогти налагодити партнерський дискурс між різноманітними соціальними суб'єктами покликані прес-служби (ПС) як ключовий елемент системи PR, адже саме ПС відіграють роль ініціатора та координатора у реалізації PR-стратегії будь-якої установи, зокрема й бібліотеки.

Слід зазначити, що в економічній сфері, бізнесі та в органах державного управління ПС функціонують з 90-х рр. минулого століття. За

цей час вони завоювали статус підрозділів, які реально впливають на інформаційну та комунікаційну політику установ, є їх ситемоутворюючим елементом, реалізують соціальні й корпоративні практики тощо. Організаційні та інституалізаційні питання діяльності ПС як посередника в системі «держава – мас-медіа – суспільство» в органах державної влади, банківських установах, неурядових організаціях, установах освіти, на підприємствах і в театральній сфері ґрунтовно проаналізовано вітчизняними й зарубіжними дослідниками.

Щодо становлення й сутності ПС у бібліотеках, то тут можемо говорити лише про вивчення окремих аспектів зв'язків із засобами масової інформації (ЗМІ) у системі бібліотечного PR і в розробці маркетингових стратегій бібліотек.

ПС у бібліотеках – явище поодиноке, хоча функція зв'язків із громадськістю та ЗМІ була їм притаманна завжди в межах культурно-просвітницької діяльності. Втім, окремі дослідники наголошують, що ПС мають реалізовувати не лише означену вище функцію, а й інформаційну, аналітичну, прогностичну, організаційну, управлінську, нормативну, консультативну та довідкову функції.

Очевидно, що створення ПС у бібліотеках і виконання ними означеного функціоналу вимагає від самих бібліотек належного кадрового забезпечення та подолання багатьох організаційно-фінансових складнощів. Проведений нами аналіз структур вітчизняних національних, державних і обласних універсальних наукових бібліотек показав, що в умовах економічного спаду, в якому нині перебуває наша держава, не кожна провідна бібліотека може утримувати такий підрозділ. Зазвичай, функцію зв'язків з громадськістю та ЗМІ покладено на відділи інформаційної політики, соціокультурної діяльності, інноваційного розвитку, регіональні інформаційні центри, центри просування читання тощо.

Зв'язками із громадськістю та ЗМІ в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) донедавна цілеспрямовано займався Культурно-просвітницький центр (КПЦ) НБУВ. Завдяки керівникам КПЦ, які у різні роки очолювали зазначений структурний підрозділ, та співробітникам різнобічній діяльності НБУВ, її унікальним бібліотечним колекціям відводилося важливе місце у спеціальних телевізійних програмах і репортажах провідних телеканалів і друкованих ЗМІ, на сторінках НБУВ у соціальних мережах Facebook, Twitter та в інтернет-блогі Культурно-просвітницького центру НБУВ.

У 2013 році на виконання вимог законодавства України про інформацію, а також зважаючи на зміни в інформаційній політиці НБУВ, керівництво бібліотеки прийняло рішення про створення ПС НБУВ.

Її статус як окремої неструктурної робочої групи, мету та основні завдання було визначено в «Положенні про прес-службу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», затвердженому в 2014.

ПС НБУВ має на меті забезпечення взаємодії між елементами соціальної системи, повне та об'єктивне інформування громадськості про науково-інформаційну діяльність НБУВ і сприяння її публічному позиціонуванню як сучасної науково-дослідної установи, головного бібліотечно-інформаційного та культурно-освітнього центру держави. Для досягнення цієї мети ПС НБУВ взаємодіє з усіма структурними підрозділами бібліотеки та узгоджує свій медіаплан із поточними і перспективними планами роботи НБУВ.

Діяльність ПС НБУВ ґрунтується на принципах відкритості, законності, репрезентативності, конструктивності, партнерства та креативності. Слід зауважити, що на практиці роботи доведено доцільність використання ще одного важливого принципу – випереджувального інформаційного ефекту, який допомагає уникнути розривів у формуванні суспільної думки про НБУВ.

Основними напрямками діяльності ПС НБУВ на сьогодні визначено такі:

- розвиток зв'язків з медіа-середовищем (традиційними та електронними ЗМІ, неформальними комунікаційними ресурсами), громадськістю, ПС органів державної влади, наукових установ, громадських і професійних об'єднань;
- формування та зміцнення позитивного іміджу НБУВ у традиційних та електронних іноземних, загальноукраїнських, регіональних та місцевих ЗМІ, інтернет-просторі, соціальних мережах, громадських і професійних об'єднаннях;
- оперативне інформування дирекції НБУВ про динаміку громадської думки, відгуки в пресі, на телебаченні та радіо, у соціальних мережах щодо діяльності НБУВ та її структурних підрозділів;
- формування внутрішньобібліотечного інформаційно-комунікаційного поля;
- формування інформаційного архіву ПС документами, що висвітлюють науково-інформаційну, культурну, освітню та суспільно значущу діяльність НБУВ.

У межах першого напрямку працівники прес-служби НБУВ на сучасному етапі налагодили комунікації з прес-службою НАН України та вищими навчальними закладами, провідними теле- та радіокомпаніями культурологічного спрямування, інтенсифікували роботу із залучення ЗМІ до висвітлення результатів науково-інформаційної діяльності колективу бібліотеки, популяризації унікальних інформаційних ресурсів НБУВ.

проведення інтерв'ю з бібліотечними та науковими працівниками щодо різних аспектів діяльності бібліотеки.

З метою формування та зміцнення позитивного іміджу НБУВ прес-служба розпочала роботу щодо виявлення основних цільових аудиторій, створення інформаційних приводів для ЗМІ, а також оновлення інформаційних матеріалів у блоці новин веб-порталу НБУВ. Серед таких матеріалів: репортажі про наукові, освітні, культурно-містецькі заходи, які проводить НБУВ або в яких беруть участь дирекція та працівники НБУВ; інформація про нові інформаційні ресурси, послуги та сервіси бібліотеки, про участь НБУВ у соціальних проектах; повідомлення про нагородження працівників НБУВ державними преміями; оперативні відповіді на критику та зауваження громадськості щодо діяльності НБУВ та її структурних підрозділів тощо.

Ефективним інструментом комунікації, оперативним каналом поширення іміджевої інформації про НБУВ стала її офіційна сторінка в соціальній мережі Facebook, адміністрування якої з кінця 2014 року здійснює прес-служба. Сьогодні кількість тих, хто вподобав сторінку НБУВ, нараховує більше 1,5 тис. і має тенденцію до зростання. Активний діалог з відвідувачами сторінки НБУВ у Facebook сприяє накопиченню досвіду, необхідного для вироблення стратегічної моделі комунікаційної політики НБУВ у соціальних медіа.

Значну увагу ПС НБУВ приділяє вивченню динаміки громадської думки щодо діяльності НБУВ та її структурних підрозділів. Наразі ця робота має експериментальний характер і зосереджена переважно на аналізі позитивних, нейтральних і негативних відгуків про НБУВ: у соціальній мережі Facebook і неформальних комунікаційних ресурсах; оперативному реагуванні на них, визначенню їх впливу на імідж бібліотеки; поданні керівництву НБУВ пропозицій щодо корегування окремих аспектів діяльності бібліотеки. У подальшому маємо на меті розробити систему моніторингу громадської думки та відгуків щодо ключових питань діяльності НБУВ у пресі, на телебаченні та радіо, у соціальних мережах, а також технологічні кроки щодо нейтралізації негативних тенденцій.

Не менш важливим для продуктивної роботи ПС НБУВ є внутрішньобібліотечне інформаційно-комунікаційне поле. Формування такого поля передбачає налагодження взаємодії з генеральним директором, його заступниками, керівниками структурних підрозділів і працівниками НБУВ у питаннях: отримання актуальної інформації про важливі загальнобібліотечні події, нові видання, бібліотечні послуги та створення на їх основі інформаційних приводів для ЗМІ; координаційної та інформаційно-методичної підтримки працівників НБУВ щодо дотримання

ними вимог до подання інформації в блоці новин веб-порталу НБУВ. У подальшому в межах цього напрямку роботи – розроблення оптимальної моделі ПС НБУВ.

Окрім того, у планах ПС НБУВ активізація роботи з розширення медіакарти прес-служби, збільшення представницьких заходів (прес-конференцій, інтерв'ю і брифінгів провідних науковців НБУВ, екскурсій, презентацій тощо); створення архіву фото-, відео- аудіоматеріалів і публікацій у ЗМІ, пов'язаних з діяльністю НБУВ; участі у формуванні інформаційної політики НБУВ. Наукового осмислення потребують питання вивчення інформаційного потенціалу ПС у контексті функціональних і соціокомунікаційних підходів; визначення комунікативно-інформаційних критеріїв ефективності діяльності ПС із формування іміджу НБУВ.

УДК 021:023.5

Зубенко О. О.,

провід. бібліотекар НБУВ

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ВЗАЄМОДІЯ БІБЛІОТЕК З УСТАНОВАМИ ОСВІТИ ТА НАУКИ

В умовах глобалізації, стрімкого розвитку цифрових технологій і змін в організації праці у сучасному суспільстві інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек повинна бути орієнтована на застосування інноваційних методів в обслуговуванні користувачів та запровадженні сучасних технологій в організації всіх напрямів діяльності бібліотек. Бібліотечні установи повинні працювати на випередження, щоб на високому рівні вирішувати усі запити користувачів інформаційних послуг. Необхідно враховувати, що сучасне суспільство досягло такого рівня, коли наявність висококваліфікованих кадрів є одним із найважливіших факторів розвитку будь-якої галузі та позначається на діяльності кожної установи. Для працівників бібліотечно-інформаційної сфери це особливо актуально, тому що вони виконують важливу просвітницьку функцію і допомагають користувачам в пошуку сучасної

інформації та своєю працею можуть сприяти розвитку суспільства, сучасних і актуальних на сьогодні напрямів науки та освіти. Враховуючи те, що бібліотеки постійно взаємодіють з установами освіти та науки, це також позначається і на підвищенні кваліфікації бібліотечних фахівців. Між усіма установами йде постійний обмін досвідом, новими знаннями та інформацією, що, безперечно, збагачує співробітників цих організацій.

Аналізу вітчизняного досвіду у сфері інтеграції бібліотек з установами освіти та науки та підвищенню кваліфікації співробітників у цих установах присвячено публікації О. Воскобойнікової-Гузевої, І. Давидової, В. Корнієнко, Г. Шемаєвої та інших діячів бібліотечно-інформаційної галузі, науки та культури. Вони розглядали аспекти консолідації зусиль у сфері збереження, використання та популяризації інформаційних матеріалів з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства та сприяння прискоренню науково-технічного прогресу.

Прикладами взаємозв'язку установ у сфері підвищення кваліфікації співробітників є проведення на базі великих бібліотек, вузів та науково-дослідних інститутів спільних міжнародних конференцій, конгресів, лекцій, круглих столів, семінарів, тренінгів, виставок, презентацій, зустрічей, які дозволяють обмінюватися інформацією, важливими сучасними досягненнями, вивчати міжнародний досвід, запроваджувати нові проекти у практичну діяльність. На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває інноваційний підхід у сфері підвищення кваліфікації та взаємозв'язок між установами культури, поєднання освіти з наукою та виробництвом, що сприяє прискоренню науково-технічного прогресу, удосконаленню самої системи освіти, бо нові наукові ідеї та відкриття включаються до навчальних програм, забезпечуючи високу якість підготовки фахівців, а також впливають на забезпечення соціальних і культурних змін. Ця функція реалізується проведенням науково-дослідної роботи у стінах вузів, наукових бібліотек, науково-дослідних установ, а також виконанням замовлень різних організацій на проведення таких досліджень, у результаті яких розробляються заходи щодо вдосконалення й розвитку соціальних і культурних процесів.

У НБУВ та інших бібліотеках України приділено велику увагу проблемі формування оптимальної професійно-кваліфікаційної структури кадрового потенціалу установ з метою забезпечення високого рівня бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів і впровадження сучасних та інноваційних підходів в усіх сферах діяльності. Кваліфікація працівників у бібліотечно-інформаційній сфері – це рівень їх професійної

придатності, що забезпечується сукупною наявністю у працівників загальноосвітніх і спеціальних знань, умінь, здібностей, досвіду та трудових навичок, необхідних для виконання робіт певної складності за відповідними напрямками їх діяльності. Кваліфікація бібліотечного працівника тісно пов'язана з характером і змістом праці, з її складністю та різноманітністю. Вона може виконувати подвійну функцію: виступати як стимул і як реальна перешкода процесу автоматизації. Це пов'язано насамперед з вилученням із організаційних процесів окремих видів праці. З іншого боку, ступінь адаптованості працівників до професійно-кваліфікаційних змін залежить від рівня відповідності отриманої підготовки внутрішнім потребам установи, наближеності змісту та характеру професійних знань до практики обслуговування користувачів бібліотеки та організації інших процесів, пов'язаних з цією сферою діяльності.

Зміни, які відбуваються у змісті інформаційних потреб користувачів, виникнення підвищених вимог до якості, глибини аналітико-синтетичного оброблення інформації і форм бібліотечного обслуговування (автоматизація всіх процесів обслуговування, видача інформації на нетрадиційних носіях, організація доступу до віддалених інформаційних ресурсів тощо), зростаюча мобільність користувачів, їх потреби у вільному і необмеженому доступі до всієї необхідної інформації незалежно від її наявності в бібліотечному фонді приводять до появи нових вимог у професійному розвитку бібліотечних фахівців. Відповідно до сучасних потреб читачів у бібліотеках з'являються нові напрямки діяльності бібліотек: підтримка і просування бібліотечних веб-сайтів, електронних ресурсів віддаленого доступу, розвиток онлайн-послуг на основі власних документних фондів, допомога в науково-дослідних процесах, формування інформаційної грамотності користувачів, які висувають високі вимоги до кожного співробітника і потребують постійного підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Це стосується всіх категорій бібліотечних працівників: молодих фахівців, досвідчених професіоналів та керівників всіх рівнів.

У НБУВ, як і в багатьох бібліотеках України, персонал навчається безпосередньо у бібліотеці або бере участь у семінарах та конференціях, організованих іншими установами. В останні роки у комплексі завдань щодо розвитку кадрового потенціалу традиційно було передбачено реалізацію заходів у системі підвищення кваліфікації спеціалістів, що спрямовувалися на підтримку і удосконалення професійного рівня, освоєння новітніх форм і методів наукової і практичної роботи, розширення діапазону теоретичних та практичних професійних знань, впровадження нових інформаційно-бібліотечних технологій, вдосконалення системи

бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів. Система підвищення кваліфікації персоналу НБУВ будувалася і будується з урахуванням контингенту слухачів, рівня їх професійної підготовки, досвіду роботи та включає загальнобібліотечні традиційні форми (науково-практичні конференції, постійно діючі семінари, лекції, функціонально-прикладне навчання у структурних підрозділах, самоосвіту тощо), спрямованих на розвиток фахових знань та навичок спеціалістів.

Водночас приділяється увага психологічним аспектам роботи і життєдіяльності співробітників. Так, враховуючи складну соціально-політичну та економічну ситуацію в Україні в цілому, у НБУВ проводиться цикл тренінгів, зокрема «Тайм-менеджмент» та «Управління стресом в умовах професійного середовища», які допоможуть співробітникам ефективно використовувати свій робочий час, зняти напругу, працювати над своїми життєвими цілями, зберігати позитивний настрій у будь-якій ситуації. Не відмовляючись від традиційних форм підвищення кваліфікації, та враховуючи, що система підвищення кваліфікації персоналу продовжує удосконалюватися, модернізуватися, враховуючи зміни в суспільстві, необхідно робити акцент на нових інтерактивних формах навчання. Найбільш прогресивними можна вважати: тренінги, майстер-класи, професійні конкурси, віртуальні довідки, мозковий штурм, вирішення кейсів, моделювання робочих ситуацій тощо. Саме вони найбільш сприяють творчому та професійному розвитку співробітників і формують мотивацію працівників до змін у своїй діяльності та створення нових, сучасних напрямів діяльності у НБУВ і в інших провідних бібліотеках України.

Враховуючи, що в сучасному суспільстві все більшого значення набувають такі чинники, як професіоналізм, компетентність, прагнення і здатність до отримання знань упродовж життя, рівень культури, необхідно розширювати горизонти співпраці між бібліотеками та установами освіти і науки. Значний потенціал, який ще не достатньою мірою використаний у цьому напрямі – це форми електронної комунікації професійного бібліотечного середовища, розвиток яких сприятиме підвищенню професійного рівня бібліотекарів, що в цілому буде працювати на розвиток науки, освіти та культури.

БІБЛІОТЕКИ ЯК ПРОВІДНИКИ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зі змінами, що відбуваються в державі, стає все більше затребуваною суспільством правова інформація. Відповідно до Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII під правовою інформацією розуміють будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

У травні 2013 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні. Завдання розвитку, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року.

Національна інформаційна сфера перебуває у стані активного становлення, гармонійного включення у глобальний світовий інформаційний простір та є основою розвитку інформаційного суспільства в Україні. За роки незалежності сформовано основні правові засади побудови інформаційного суспільства шляхом прийняття ряду нормативно-правових актів, які, зокрема, регулюють суспільні відносини у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на такі ресурси, гарантій та механізму доступу до публічної інформації.

Однією з основних умов успішної реалізації державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства є отримання споживачами відповідної правої інформації. Акумуляцію такої інформації повинні

здійснювати бібліотеки, які відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» виступають як інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

У реалізації своїх функцій робота бібліотек повинна базуватися на нормативно-правових актах, які регулюють їх діяльність. Бібліотечну сферу регулюють такі закони: Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ; Закон України «Про інформацію» від 2.10.1992 р. № 2657-ХІІ; Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ; Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4.02.1998 р. № 75/98-ВР; Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 4.02.1998 р. № 74/98-ВР; Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 9.04.1999 р. № 595-ХІV; Закон України «Про захист персональних даних» від 1.06.2010 р. № 2297-VI.

У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» вказано, що розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, цілеспрямованої політики у забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб. Діяльність біблотек відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації» повинна сприяти інформатизації, під якою розуміють сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки; на створення баз даних іменованих сукупних даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній сфері та надання інформаційних послуг, тобто дій щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами.

Відповідно до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» виробники документів повинні передавати на безоплатній основі обов'язковий примірник різних видів тиражованих документів (текстові, електронні тощо) національним, зокрема спеціалізованим, всеукраїнським бібліотекам.

Необхідно пам'ятати, що відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» поширення персональних даних передбачає дії щодо передачі відомостей про фізичну особу тільки за згодою суб'єкта персональних даних. Під персональними даними розуміють відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Не допускається оброблення даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Подальше оброблення персональних даних в історичних, статистичних чи наукових цілях може здійснюватися за умови забезпечення їх належного захисту.

Статтею 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» бібліотекам дозволяється вільне відтворення примірників твору тільки репрографічним способом у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника бібліотеки чи архіву, або для відновлення загубленого, пошкодженого, непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також, коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру. В інших випадках передбачено захист авторського права, строк дії якого складає протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, а на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 70 років від дати його правомірного опублікування.

У концепції Національної програми інформатизації, затвердженої Законом України 4.02.1998 р., вказано, що обчислювальна та комунікаційна техніка, телекомунікаційні мережі, бази і банки даних та знань, інформаційні технології, система інформаційно-аналітичних центрів різного рівня, виробництво технічних засобів інформатизації, системи науково-дослідних установ та підготовки висококваліфікованих фахівців є

складовими національної інформаційної інфраструктури і основними чинниками, що забезпечують економічне піднесення.

Отже, проблема управління формуванням електронних ресурсів юридичною інформацією повинна вирішуватися за допомогою комплексного підходу, що включає як нормативно-правове регулювання на державному рівні, так і цілеспрямоване систематичне застосування організаційно-адміністративних заходів на рівні окремої бібліотеки, базуватися на інформаційно-комунікаційній стратегії розвитку бібліотеки, що забезпечить повноцінне накопичення, зберігання, використання інформації та знань, цілісність і доступність електронних ресурсів відповідно до сучасних інформаційних потреб користувачів.

УДК 021.1(510):791

И Цзя,

аспирант Харьковской государственной академии культуры,
преподаватель Педагогического университета г. Син И (КНР)

РОЛЬ БИБЛИОТЕК КНР В ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО КИНЕМАТОГРАФИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ

Китайское искусство кино – это сложный организм, который функционирует отдельными частями и представлен тремя ветвями, которые исторически сложились, – кинематографа КНР, Гонконга и Тайваня, а также частично Сингапуром и даже кинематографической диаспорой в США. Сохранением и популяризацией кинематографического достояния в настоящее время занимаются фильмотеки, которые функционируют в КНР, Гонконге и Тайване и активно сотрудничают друг с другом. Важную роль в популяризации кинематографического наследия в социально-коммуникационной среде КНР наряду с фильмотеками играют и библиотеки.

Первым социальным институтом, который целенаправленно стал заниматься созданием коллекции документов в области кинематографии, ее сохранением и популяризацией стал Киноархив Китая (China Film Archive), основанный в 1958 году и являющийся на сегодняшний день крупнейшей фильмотекой Азии. В 1984 г. в результате объединения

Киноархива Китая с Институтом искусства кино и литературы был создан исследовательский центр китайского киноискусства «Киноархив Китая». Сейчас Киноархив Китая – это многопрофильное учреждение, отвечающее за сбор, обобщение, депозитарное хранение китайских и выборочно зарубежных фильмов, а также материалов, имеющих отношение к кинематографу (сценарии, макеты, рисунки декораций, костюмов, афиши, постеры и т.п.), научно-исследовательскую и учебную деятельность, международное сотрудничество в области кинематографии. В структуре Киноархива Китая функционирует и библиотека, которая предоставляет услуги зарегистрированным удаленным пользователям как через электронный каталог, представленный на сайте учреждения, так и в мультимедийном читальном зале с хорошим проекционным оборудованием. Он расположен в главном корпусе и занимает 150 кв. м. К услугам пользователей более чем 3 тыс. экземпляров профессиональных книжных изданий и 670 названий журналов на разных языках, справочные издания. Сотрудники библиотеки подготовили целый ряд библиографических указателей: «Фильмы Китая», «Китайские немые фильмы», «Сценарии китайского немого кино», «Фильмы китайского левого движения», «Фильмы Гонконга», «Коллекция фильмов Азии», «Китайские звезды кино», «Искусство кино за рубежом на протяжении столетия». В фонде представлены работы сотрудников Киноархива Китая, которые можно не только прочитать, но и приобрести.

Важную роль в популяризации кинематографического наследия играет и библиотека Пекинской академии кино. Данное учреждение является крупнейшим профессиональным учебным заведением Азии, которое уже более 60 лет осуществляет подготовку профессионалов для китайской киноиндустрии. Свое начало это учебное заведение ведет с 1950 г., в 1956 г. оно получило свое современное название. С самых первых лет в нем формировалась библиотечная коллекция, которая поначалу занимала одну комнату. Постепенно коллекция увеличивалась и обогащалась, и в 1960 г. Библиотека Пекинской академии кино стала существовать как самостоятельная единица в структуре учебного заведения. Читателями библиотеки были и остаются студенты и преподаватели Академии, именно с учетом их потребностей и формировался фонд библиотеки. В своем развитии библиотека пережила трудный период культурной революции, поскольку сама Академия была закрыта, а фонд библиотеки очищен от «вредной» литературы. Свою работу Академия возобновила в 1978 г., а библиотека смогла возобновить свою работу только с 1983 г. Именно в последующие годы начинается ее успешное развитие.

В настоящее время библиотека располагается на площади 2417 кв. м. Ее читальный зал рассчитан на 180 мест. Фонд библиотеки составляет 370 000 документов, включая кинодокументы. Он, прежде всего, ориентирован на раскрытие достижений в области мирового и национального кинематографа. Фонд библиотеки достаточно разнопланов. В распоряжении читателей годовые комплекты на более чем 400 названий китайских и иностранных газет и 80 журналов. Причем в коллекции библиотеки представлены уникальные журналы до 1949 г., рассказывающие о ранних этапах китайской кинематографии, представляющие собою ценный ресурс для исследователей истории национального кино. В фонде также содержатся более 8700 экземпляров киносценариев.

С 2003 г. библиотека сосредоточила свою деятельность на развитии цифровых технологий. Библиотека создает собственные электронные ресурсы, такие как полнотекстовые базы данных журналов, диссертаций, видео- и аудиоресурсов, электронных книг, и обеспечивает доступ к Национальному указателю газет, базе данных «Китайские книги на иностранных языках» и др. Всего пользователям библиотеки доступно более 20 баз данных.

Особого внимания заслуживает работа библиотеки с кинодокументами. Несмотря на то, что кинодокумент является профильным для данной библиотеки, его коллекционирование и использование до эпохи цифровых технологий было сопряжено с большими трудностями, поскольку его хранение и поддержание в рабочем состоянии требует больших материальных и трудовых затрат. Использование же возможно было только с использованием технических средств, поддержание которых в рабочем состоянии было сопряжено с определенными трудностями. Поэтому коллекция оригинальных кинодокументов в библиотеке не большая – 368 кинофильмов, представляющих собою классику мирового и национального кинематографа. С появлением возможностей конвертации киноленты сначала в видеоформат, а со временем и в цифровой формат существенно расширились возможности в обеспечении доступа к этим бесценным экземплярам. Так, сейчас пользователям библиотеки доступно более 10 000 видеодисков, а доступ к оцифрованной коллекции кинодокументов они могут осуществить через мультимедийную базу данных.

К библиотекам, специализирующимся на популяризации кинематографического наследия, относится и Библиотека кинематографической литературы в Шанхае, открывшаяся в 1993 г. на базе коллекции музея Кино и телевидения. В ее фонде сосредоточено

огромное разнообразие кино- и телевизионных лент, книг, газет в области кинематографии. Библиотека является важным информационным ресурсом, проводит многочисленные мероприятия, направленные на популяризацию достижений китайского кинематографа.

Таким образом, специализированные библиотеки КНР вносят существенный вклад в популяризацию национального кинематографического наследия, используя при этом весь свой информационный потенциал, безупречный сервис и передовые инструменты управления.

УДК 37.77/.78-027.252:027.021(477-25)

Кириленко О. Г.,

заввідділу НБУВ

канд. іст. наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НБУВ

Підвищення ролі інтелектуальної діяльності в інформаційному суспільстві актуалізує проблеми охорони об'єктів інтелектуальної власності в бібліотеках та інформаційних установах України. Сучасна діяльність бібліотек вимагає дослідження прикладних проблем інтелектуальної власності в процесі обслуговування користувачів та створенні електронних інформаційних продуктів і послуг, що динамічно розвиваються в умовах інформаційного суспільства.

Сучасна наукова бібліотека є глобальним центром суспільних комунікацій, який формує документну базу на паперових носіях, активно використовує зовнішні електронні інформаційні ресурси мережі Інтернет, а також продукує та поширює власну інформаційну продукцію і знання. Для наукової бібліотеки електронні інформаційні продукти і віртуальні сервіси є ключовими об'єктами інтелектуальної діяльності, що обумовлюють сучасний рівень задоволення інформаційних потреб користувачів. Значні за обсягом електронні ресурси наукової бібліотеки створені внаслідок наукового опрацювання великих за обсягом документно-інформаційних потоків слід розуміти як результат і продукт інтелектуальної діяльності, що потребує побудови відповідної системи охорони.

Виходячи з визначених організаційних засад формування та використання інтелектуального бібліотечно-інформаційного потенціалу, одним із важливіших завдань великої наукової бібліотеки на шляху до охорони власної інтелектуальної власності на державному рівні є трансформація організаційних засад її діяльності в межах чинного законодавства України і міжнародних вимог до охорони інтелектуальної власності.

У межах реалізації заходів з модернізації діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) на 2014–2015 рр. у напрямку інтеграції з бібліотеками та інформаційними установами здійснюються реальні кроки діяльності бібліотеки у формуванні єдиного національного інформаційного простору та охорони об'єктів інтелектуальної власності. Зокрема, НБУВ активізує роботи зі створення загальнонаціональної електронної бібліотеки «Україніка», розробляє проект Єдиного реєстру цифрових інформаційних ресурсів бібліотек України, готує нормативну базу для запровадження уніфікованої системи реєстрації та охорони об'єктів інтелектуальної власності, що представлені в мережі Інтернет.

Реальним кроком на шляху до створення нормативно-правових основ у функціонуванні електронних інформаційних ресурсів було створення в НБУВ «Комісії з приймання завершених розробок бібліотечно-інформаційних сервісів та баз даних», одним з важливих напрямів діяльності якої є впровадження уніфікованих форм документації введення в експлуатацію бібліотечно-інформаційних продуктів. Діяльність цієї комісії сприяє уніфікації і координації робіт з введення в експлуатацію завершених розробок бібліотечно-інформаційних сервісів та баз даних, поліпшенню взаємодії між підрозділами розробниками, співвиробниками та користувачами інформаційної продукції бібліотеки.

З метою запровадження єдиної системи прийняття результатів здійснених розробок, паспортизації створених у НБУВ об'єктів інтелектуальної власності, обліку об'єктів інтелектуального права, охорони прав власності НБУВ та її працівників з вересня 2014 року почав функціонувати відділ охорони інтелектуальної власності. Серед основних напрямів діяльності відділу визначено:

- взаємодія з органами виконавчої влади, українськими та іноземними інноваційними структурами, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності, діяльність яких пов'язана з охороною інтелектуальної власності;

- дослідження проблем охорони інтелектуальної власності та авторського права в бібліотечно-інформаційній сфері;

- розроблення нормативних документів НБУВ щодо роботи з об'єктами інтелектуальної власності;
- реєстрація на державному рівні об'єктів інтелектуальної власності НБУВ у встановленому в Україні порядку;
- розроблення та впровадження нормативних документів НБУВ, що відповідно до чинних нормативних актів регулюють договірні стосунки між авторами, бібліотечними працівниками та користувачами.

У перспективі дослідження проблем охорони об'єктів інтелектуальної власності в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек повинно сформулювати єдині підходи до організації та використання інтелектуального потенціалу бібліотечно-інформаційної сфери в національному інформаційному просторі.

УДК 027.021:024-021.383

Коваль Т. М.,
заввідділу НБУВ,
канд. іст. наук.

КОМПЛЕКСНІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Сучасне світове середовище як сфера інформаційних обмінів містить у собі розгалужену систему суспільних структур, які забезпечують зберігання наявної та виробництво нової інформації та організацію її використання усередині віртуального простору. Цей комплекс структур становить інформаційний потенціал світового суспільства.

Одним з опорних центрів такої діяльності є наукові бібліотеки, які активізують роботу, пов'язану з уведенням у суспільний обіг матеріалів своїх фондів, упроваджують різноманітні форми використання власного інформаційного ресурсу. Завдяки застосуванню передових бібліотечно-інформаційних технологій провідні наукові бібліотеки стрімко перетворюються з усталених традиційних книгозбірень у повноцінні з погляду сучасних вимог загальнодержавні науково-інформаційні центри, багатопрофільні міждисциплінарні науково-дослідні установи.

Зростаюча «працевитратність» орієнтування у наявному інформаційному потоці спонукає користувачів звертатися саме до

бібліотек, зобов'язуючи останніх брати на себе місію оперативного пошуку затребуваної інформації, її аналізу, визначення ступеня її значущості, оброблення та адаптації її до споживацьких вимог. Сучасний бібліотечно-інформаційний сервіс ставить на перше місце користувача як центральну фігуру, навколо якої концентрується вся бібліотечна діяльність. Одна із сучасних концепцій інформаційно-бібліотечного обслуговування базується на ідеї сервісного забезпечення будь-якого користувача, де б він не знаходився, будь-яким відкритим документом, де б він не зберігався. Тож не випадково саме шлях інформаційно-комунікаційного розвитку обрала Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) як визнаний український лідер щодо впровадження нових інформаційних технологій та прогресивних форм бібліотечного сервісу.

Відповідно до сучасних потреб НБУВ удосконалює технології акумуляції суспільно значущої інформації, надає доступ користувачам до онлайн-ресурсів, поєднує традиційні та електронні форми обслуговування, стає навігатором та посередником у сучасній системі інформаційно-комунікаційної діяльності. Бібліотека переглядає свої пріоритети, змінює соціальні функції в умовах активного розвитку електронного інформаційного бізнесу, переорієнтації на обслуговування не читача взагалі, а конкретного відвідувача, користувача, споживача або їх конкретної соціальної групи.

Зміна усталеної парадигми бібліотечного сервісу, що базувалася на використанні паперових документів, на парадигму книгозбірні як інформаційної магістралі з наданням мультимедійної інформації привела до організації «Плану заходів на 2014 – першу половину 2015 рр. із забезпечення функціонування і модернізації діяльності НБУВ, визначених Концепцією розвитку НАНУ на 2014–2023 рр.» .

НБУВ сьогодні здійснює свою інформаційну діяльність як у реальному, так і віртуальному просторі; сприяє якомога ширшому освоєнню користувачами цього простору, залучає власні електронні інформаційні ресурси, послуги та продукти до повсякденної практики, перетворюючись на центр інтегрованого інформаційно-комунікаційного забезпечення наукового, навчального, виробничого, культурологічного, освітнього та інших суспільних процесів, а її інформаційно-комунікаційні технології стають стратегічним вектором її розвитку. На цьому шляху НБУВ вирішує цілу низку завдань, зокрема:

– формування інформаційно-комунікаційної складової бібліотечно-інформаційної діяльності та її науково-практичне застосування;

- визначення ролі та місця бібліотечних підсобних фондів у бібліотечній інформаційно-комунікаційній діяльності;
- комплектування та перерозподіл традиційної документної бази у контексті формування та використання бібліотечних електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів;
- організація власних електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів;
- популяризація власних електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів у соціальних мережах;
- розроблення і впровадження електронної форми реєстрації дистантних користувачів на веб-порталі НБУВ;
- моніторинг динаміки професійного складу та інформаційних потреб віддалених користувачів електронних інформаційних ресурсів, послуг та продуктів НБУВ;
- маркетингові дослідження у соціальних мережах як чинник оптимального задоволення інформаційно-комунікаційних запитів віддалених користувачів;
- аналіз комунікаційної активності віддалених користувачів; якості засвоєння ними умінь та навичок використання засобів бібліотечного інформаційного електронного сервісу;
- розроблення соціально-психологічного портрету віддаленого користувача наукової бібліотеки як споживача електронних інформаційних послуг;
- визначення рівня професійної підготовки співробітників наукової бібліотеки в умовах дистанційного обслуговування;
- управління (менеджмент) інформаційно-комунікаційною діяльністю наукової бібліотеки;
- розроблення комплексу науково-організаційних заходів з удосконалення та розвитку інфраструктури дистанційного обслуговування віддалених користувачів.

Системна реалізація інформаційної функції наукової бібліотеки на базі нових інформаційно-комунікаційних технологій обумовлює подальше зростання її соціальної затребуваності та розвитку в конкурентному інформаційному середовищі.

УДК:027.54-052:00465-04383

Коваль Т. М.,

заввідділу НБУВ,

канд. іст. наук

Шевченко І. В.,

завсектору НБУВ

ФОРМУВАННЯ БАЗ ДАНИХ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КОРИСТУВАЧІВ НБУВ НА ПЛАТФОРМІ АБІС «ІРБІС»

Автоматизована бібліотечно-інформаційна система «ІРБІС» (АБІС «ІРБІС») як типове інтегроване рішення в галузі автоматизації бібліотечних технологій призначена для виконання бібліотечних процесів будь-якої складності. Вона дозволяє створювати та підтримувати велику кількість баз даних (БД).

Із упровадженням у НБУВ автоматизованої бібліотечної системи АБІС «ІРБІС-64» відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж були розроблені нові програмні засоби для автоматизованого робочого місця пункту запису читачів (АРМ ПЗЧ).

На пункті запису читачів була розроблена технологія запису читачів у середовищі АБІС «ІРБІС». Створена єдина технологічна основа для запису громадян України та іноземних громадян, були вилучені непотрібні та залучені необхідні поля для забезпечення виконання всіх технологічних операцій у базі даних читачів (БДЧ) НБУВ.

Завдяки тому, що АБІС «ІРБІС» містить технології, спрямовані на використання штрих-кодів на читацьких квитках та має у своєму розпорядженні цілу низку сервісних засобів, був забезпечений зручний та наочний інтерфейс користувачів, спрощений процес введення / корегування даних, вилучення помилок, дублювання інформації тощо. Формування БДЧ на ПЗЧ НБУВ з лютого 2015 року здійснюється у форматі АРМ «Каталогізатор» АБІС «ІРБІС».

Основні напрями роботи АРМу пункту записів читачів з базою даних читачів:

- запис читачів до бібліотеки та їх перереєстрація з оформленням пластикових читацьких квитків;
- видача дублікатів втрачених пластикових читацьких квитків;
- фотографування читачів та передача фотографій до БДЧ;
- друк пластикових читацьких квитків;
- перегляд та редагування відомостей про користувачів;

- статистичний аналіз інформації про користувачів НБУВ та підготовка статистичних звітів за результатами цього аналізу;
- вивчення професійного складу користувачів.

У процесі формування БДЧ використовуються різноманітні робочі аркуші (далі – РА) введення та пошуку інформації про користувачів. РА використовуються як сценарій введення, який забезпечує введення / корегування означеного набору елементів даних (полів), розташованих у визначеній послідовності.

У БДЧ зберігаються такі персональні дані про користувачів НБУВ: ПІБ, рік народження, колишні або помилкові прізвища, серія та номер паспорта, стать, освіта, шифр спеціальності, категорія читача, місце навчання (для студентів), громадянство, місце реєстрації, телефон, фотографія читача.

У БДЧ для кожного читача зберігаються додаткові дані, які використовуються для організації обслуговування користувачів: номер читачього квитка, дата запису до бібліотеки, дата до якої записаний читач, дати перереєстрації, дати видачі дублікатів читачього квитка, дати видачі разових перепусток до каталогу, дати видачі перепусток у випадку, коли користувач забув взяти свій квиток до бібліотеки.

Під час переходу від одного поля введення до іншого система здійснює формально-логічний контроль (ФЛК) його значення. ФЛК виконується шляхом порівняння комбінації значень певних полів поточного запису з аналогічними комбінаціями значень полів усіх записів, що знаходяться у файлах БДЧ.

Одним із видів ФЛК є контроль дублетності, який здійснюється з метою запобігання видачі одному й тому ж читачеві декількох читачьких квитків з різними номерами. У БДЧ передбачений контроль дублетності двох видів:

- за прізвищем, першою буквою імені, першою буквою поля «по-батькові» та роком народження користувача;
- за номером та серією паспорта користувача.

Для введення полів система пропонує додаткові засоби, які дозволяють скорочувати процес введення інформації та розширює його можливості.

Співробітники ПЗЧ використовують розширені засоби введення:

- з використанням меню – довідників (простих та ієрархічних);
- з використанням словників.

У процесі роботи з БДЧ меню-довідники використовуються під час введення / корегування категорії, шифру спеціальності, освіти читача. Засоби введення з використанням словників застосовуються під час

введення / коригування, значення яких можуть повторюватися із запису в запис і які автоматично формують відповідний словник. При роботі з БДЧ словники використовуються при введенні / коригуванні імені, по-батькові, серії паспорта, місця навчання, громадянства користувача.

Для пошуку відомостей про користувачів у БДЧ призначені такі словники: ПІБ, рік народження, номер читачього квитка або номер та серія паспорта.

За результатами перманентного статистичного аналізу даних більшість записаних до НБУВ користувачів становлять студенти, спеціалісти з базовою вищою та вищою освітою. Серед них найбільш чисельну групу складають спеціалісти гуманітарного профілю – 65 %. Це – економісти, юристи, філологи.

Фахівці природничо-технічного профілю становлять близько 35 % від загальної кількості читачької аудиторії. Серед них особливо вирізняються спеціалісти, які мають фізико-математичну освіту, займаються вивченням та розробленням нових автоматизованих інформаційних технологій

Домінування фахівців-гуманітаріїв, на нашу думку, пояснюють зростанням обсягу й пріоритетності гуманітарної інформації в сучасних умовах, нагальною необхідністю комплексних наукових розвідок щодо розбудови економічної та правової бази України, досліджень проблем самосвідомості особистості та суспільства в цілому тощо.

Упродовж 2015 року спостерігалася тенденція зростання користувачів з незакінченою середньою та середньою спеціальною освітою.

У 2015 році кількість користувачів-жінок майже вдвічі перевищила кількість користувачів-чоловіків. На нашу думку, це обумовлено сучасним напрямом гендерної політики (підвищенням ролі жінок у політичному, економічному, соціальному та культурному житті країни).

Фактичні дані про користувачів, отримані у 2015 році, надали можливість: ідентифікувати користувачів за БДЧ; здійснити комплексний аналіз складу користувачів НБУВ; простежити зміни у соціально-демографічних характеристиках складу користувачів НБУВ; оперативно отримати статистичні дані для прийняття заходів щодо поліпшення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Системне вивчення читачької аудиторії за допомогою електронної реєстрації в БДЧ, спостереження щодо її структурних змін є необхідною умовою для уточнення змісту читачьких інформаційних потреб, корегування комплектування фондів, поліпшення інформаційного сервісу як головного напрямку бібліотечної діяльності.

Подальша робота буде спрямована на впровадження електронної форми реєстрації віддалених користувачів; на вдосконалення методичного, технологічного, матеріально-технічного, кадрового, організаційного завдань, що виникають у процесі впровадження сучасних автоматизованих бібліотечних інформаційних систем.

УДК 021-028.27

Копитко Т. Ю.,

бібліотекар I категорії НБУВ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК

Стрімкий розвиток електронних цифрових технологій значною мірою змінив напрямок діяльності бібліотек і радикально змінив погляди на бібліотеку в сучасному світі. Електронні масиви інформації стали одним з найважливіших компонентів бібліотечно-інформаційної системи. Огляд наявних електронних колекцій, доступних в інтернет-мережі, говорить про беззаперечну актуальність розвитку цього напрямку в сфері бібліотечної діяльності, що найбільшою мірою відбилось на створенні та популяризації електронних бібліотек (Electronic library) як сукупності матеріалів, що зберігаються в електронній (цифровій) формі, доступ до яких здійснюється за допомогою комп'ютерної техніки. Доступ до матеріалів електронної бібліотеки може здійснюватися як в окремому визначеному місці, так і через будь-яку точку доступу до всесвітньої мережі Інтернет.

На сьогодні накопичений значний практичний досвід у створенні електронних сховищ інформації. Як приклад, на світовому ринку найбільші бібліотеки приєдналися до глобального проекту Google Book Search. Лідер пошукових технологій в інтернет-мережі компанія Google все більше стає відомою у світі як генератор упровадження електронних ресурсів. Програма «Бібліотечний проект», реалізована компанією в рамках цього проекту, дозволяє бібліотекам розкрити зміст своїх фондів у мережі Інтернет. Найбільші бібліотеки світу, що підключилися до проекту Google Book Search, передають свої книги на оцифрування та дозволяють надати доступ до них всім користувачам мережі Інтернет. Зв'язок з видавцями і авторами підтримується постійно і регулювання відносин з ними лежить

у площині міжнародного законодавства та законодавства країн-учасниць проекту.

Сервіс Google Books був уперше представлений у 2004 році на книжковій виставці у Франкфурті як сервіс повнотекстового пошуку за книгами, відсканованим і збереженим у цифровій базі даних Google. У грудні 2005 року компанія уклала угоду про початок оцифрування бібліотечних фондів з п'ятьма найбільшими бібліотеками США і Великобританії. Це були бібліотеки: Стенфордського університету – повністю 8 000 000 книг; Мічиганського університету – 7 000 000 книг; Гарвардського університету – 40 000 книг; Оксфордського університету – всі книги, які були видані до 1900 р.; Нью-Йоркська публічна бібліотека – незахищений копірайтом матеріал для школярів та студентів. У 2012 році кількість оцифрованих книг перевищила позначку в 20 мільйонів.

У переліку власне електронних бібліотек зазвичай виділяють академічні (наукові) репозитарії та електронні архіви. Перші, на відміну від комерційних видавництв наукової літератури, часто надають доступ до своїх матеріалів усім охочим з мінімальними обмеженнями чи взагалі без них (відкритий доступ), а другі на доповнення до традиційних об'єктів зберігання містять електронні матеріали та їх описи, що дає змогу значно полегшити роботу з цими матеріалами. Як приклади формування та використання електронних бібліотечних ресурсів загальнокультурного та спеціалізованого спрямування можна розглядати Японську національну електронну бібліотеку (на базі Парламентської бібліотеки Японії, <http://www.ndl.go.jp/en/>), Бібліотеку Конгресу США (<http://www.loc.gov/index.html>); Британську бібліотеку (<http://www.bl.uk/>); Російську державну бібліотеку (<http://elibrary.rsl.ru/>), а також «Проект Гутенберг» (http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page), Internet Archive (<http://www.archive.org/>), ресурс Корнельського університету та університетів Мічигану й Айови (США), відкритий архів наукових публікацій ArXiv (arxiv.org), кілька великих репозитаріїв британських університетів, роботу яких було налагоджено за підтримки спеціально створеного для впровадження інформаційних технологій в університетську науку Комітету з питань об'єднаних інформаційних систем (<http://www.jisc.ac.uk/>) та ін.

Масштаби та потенціал електронних бібліотек, спеціалізованих електронних зібрань для забезпечення якісно нового рівня доступності матеріалів вимагають визначення концептуальних засад їх формування та подальшого функціонування. Серед них можна виокремити: матеріальні, змістовні, проблеми пошуку, проблеми зберігання, проблеми управління, проблеми легітимності. Так, вирішуючи створювати електронну колекцію, бібліотека повинна чітко визначити аудиторію, для якої вона буде

створюватися, і залежно від цього вирішувати, які ресурси (загальнокультурні чи спеціалізовані) будуть міститися в бібліотеці і у який спосіб, чи будуть у колекції документи, що потрапляють під захист авторського права, чи будуть вони оцифровуватися або запозичуватись із вже готових електронних масивів, чи буде ця колекція загальнодоступною, з обмеженим доступом або надавати розподілений доступ до ресурсів.

Це зі свого боку передбачає вивчення споживчого попиту і готовності користувачів використовувати ті чи інші ресурси. Низька собівартість створення електронних копій часто створює ілюзію, що можна створити практично необмежену за обсягом і різноманітну за змістом колекцію для задоволення будь-якого попиту. Однак це далеко не так. Без попереднього вивчення користувальницького попиту і подальшого моніторингу затребуваності ресурсів неможливий успіх жодного серйозного проекту. Подібні дослідження мають стати основою як для створення колекції, так і її подальшого розвитку, і можуть включати в себе: аналіз фонду, виявлення малотиражних видань, виявлення вже наявних копій, які можуть стати основою колекції тощо.

Організація інформації в електронній колекції – одна з ключових. У цьому питанні бібліотеці необхідно насамперед визначитися з уніфікацією форматів зберігання інформації, створення системи індексації, класифікації або мети опису ресурсів, без яких неможливий буде подальший пошук в колекціях.

Пошуковий аспект під час створення електронної бібліотеки полягає в організації пошуку потрібної інформації в електронній колекції бібліотеки та передбачає пошук у межах однієї колекції, пошук у межах певної тематичної галузі, розподілений пошук у всіх колекціях (якщо це корпоративний проект) тощо. Вибір пошукових механізмів лежить саме в компетенції бібліотекарів, тобто опис ресурсу, використання тих чи інших інформаційно-пошукових мов і методів індексування, грамотне створення даних – запорука задоволення запитів користувачів.

Проблеми зберігання даних – це одна із проблем, з якою зіштовхується електронна бібліотека, якщо не на початку шляху створення колекції, то через деякий час. Фаховий підхід під час вибору форматів зберігання інформації дозволяє максимально уникнути в майбутньому проблем підтримки, використання та відображення електронної інформації знову.

І, нарешті, співпраця між учасниками проекту повинна закріплюватися і регулюватися певними правовими актами: положеннями, угодами, договорами, а найголовніше – забезпечувати захист інтелектуальної власності. Проблема дотримання авторських прав на

електронні публікації актуальна для бібліотек усього світу. На скільки автори відповідально відносяться до охорони їх інтелектуального права, на стільки й бібліотеки стурбовані реалізацією функції вільного доступу до інформації.

З огляду на вищесказане слід сформулювати основні принципи, на яких має ґрунтуватися концепція створення електронної бібліотеки: лобювання інтересів бібліотек у законодавчій сфері; вибір концепції електронної бібліотеки; вибір технічних інструментів для створення електронних масивів; підтримка стандартів описів електронних ресурсів; вивчення попиту на електронні видання та моніторинг використання колекції. Вирішення цих та інших завдань потребує розроблення та втілення сучасної концепції розвитку не лише окремої бібліотеки, а й масштабних корпоративних проєктів серед бібліотечної громадськості. Адже створення та використання електронних бібліотек є ефективним елементом розвитку бібліотечної галузі та є прогресивним засобом наукової комунікації, які сприяють реалізації як індивідуального творчого потенціалу, так і наукової колективної співпраці.

УДК 026:316.626

Кропочева Н. М.,

наук. співроб. Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В.О.Сухомлинського

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ГАЛУЗЕВИХ БІБЛІОТЕК: СПРОБА ДИСКУРСУ

В умовах становлення інформаційного суспільства комунікаційні засоби зазнали значних трансформаційних змін, що вплинуло на діяльність наукових бібліотек. Найважливішим фактором у цьому контексті стала інформатизація комунікаційної діяльності, розвиток якої протягом ХХ ст. привів до інтеграції всіх наявних засобів трансляції суспільної інформації, котру можна розглядати як складну мультиінформаційну систему різноманітних багаторівневих комунікаційних зв'язків. Атрибутом комунікаційного простору виступає комунікаційна взаємодія між суб'єктами, що здійснюється за допомогою комунікаційних каналів

передачі інформації та враховує комплекс фізичних, соціальних, психологічних умов, в яких реалізуються комунікаційні процеси.

Термінологічне поле системи понять «комунікація – соціальна комунікація – документна комунікація» визначене науковцями на основі взаємопов'язаних підходів та певних етапів розвитку й функціонування бібліотечних систем, рівнів соціальної взаємодії. Найпоширенішим є визначення терміну «комунікація» як процесу обміном інформацією між двома або більше особами. Соціальну комунікацію дослідниця В. А. Ільганаєва [1] визначає як систему «... комунікаційної діяльності в суспільстві, що породжує її об'єктне підґрунтя». Документна комунікація, побудована на обміні документами між двома або більше учасниками комунікаційного процесу, виникає та існує в документально-комунікаційному процесі, тобто в такій комунікації, в якій від одного суб'єкта до іншого передається інформація, що зафіксована на матеріальному носіїві в просторово-часовому вимірі. В еволюції документної комунікації найбільш поширеними, на думку Г. Швецової-Водки, є два підходи [3]. Перший передбачає, що передача інформації від комунікатора до споживача здійснюється за допомогою документа, який виконує роль каналу комунікації. Другий підхід розглядає документ не як канал комунікації, а як повідомлення. Каналами передачі документів у такому випадку виступають як бібліотеки, так і інші соціально-комунікаційні інституції. Напрями комунікації обмежені одновимірною площиною і відзначаються послідовністю. Лінійна модель функціонування бібліотеки характеризується традиційними для неї процесами комплектування, оброблення, класифікації, збереження та поширення інформації.

Обмін інформацією в процесах комунікаційної діяльності бібліотек відбувається з використанням різної кількості елементів комунікації та відзначається розмаїттям напрямів руху повідомлень. Так, лінійна за структурою і характером модель комунікації притаманна документно-комунікаційному рівню функціонування бібліотеки. В умовах електронних комунікацій спостерігається становлення й розвиток нелінійних комунікаційних моделей у діяльності бібліотек: інтеракційної та інтеграційної. Ці комунікаційні моделі притаманні перехідному періоду (інформаційно-комунікаційний рівень функціонування бібліотеки) та періоду медіатизації (когнітивно-комунікаційний рівень) у процесах інформатизації бібліотек [4].

Вивчення механізмів її становлення та функціонування сьогодні – важлива ділянка проведення досліджень Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ

України ім. В. О. Сухомлинського). У межах наукового дослідження «Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України» для реалізації завдань напряму «Розроблення шляхів модернізації науково-інформаційної діяльності мережі освітянських бібліотек» передбачено дослідження шляхів трансформації мережі освітянських бібліотек у базові документно-комунікаційні комплекси глобального інформаційного середовища», що сприятиме поступовій зміні моделі функціонування бібліотеки. Комунікаційні зв'язки в системі відносин: «користувач – інформаційний ресурс», «користувач – користувач», «користувач – створювач інформаційного ресурсу» з'являються між суб'єктами, котрі за допомогою комунікаційних каналів передають інформацію та враховують відповідні умови: фізичні, соціальні, психологічні, лінгвістичні, в яких реалізуються комунікаційні процеси.

Слід підкреслити, що діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як галузевого координаційного та інформаційного центру поєднує в собі ознаки як лінійної, так і нелінійної моделі. Тобто її комунікаційний простір поєднує в собі атрибути як лінійної, так і нелінійної моделей. Так, на рівні процесів комплектування, наукового оброблення документів, збереження та поширення інформації наявні як вищеназвані ознаки, так і ознаки інформаційно-комунікаційного та когнітивно-комунікаційного рівнів). Окремими прикладами в процесах лінійного подання документної інформації можна вважати і лінійний пошук бібліографічних описів за алфавітом у класичному каталозі, і друковані інструкції користування картковими каталогами.

На етапі інтеракційної діяльності бібліотеці притаманні комп'ютеризація, автоматизація бібліотечно-інформаційних процесів (упровадження в практику роботи АБІС «ІРБІС»; створення ЕК, процеси оцифрування фондів; створення реферативної БД, корпоративних мережових бібліотечних проектів, а саме: зведеної бази даних бібліографічних видань освітянських бібліотек, зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки і психології та зведеної бази даних періодичних видань. Це зумовлено необхідністю посилення процесів кооперації й координації та виникненням різних інтеграційних об'єднань як у рамках бібліотечної спільноти, так і в бібліотеках з різними соціально-комунікаційними структурами.

Когнітивно-комунікаційний рівень періоду медіатизації як повного автоматизованого циклу бібліотечного виробництва є наслідком поєднання лінійної (документно-комунікаційний рівень) моделі та

інтеракційної (інформаційно-комунікаційний рівень) моделі періоду переходу на автоматизовані технології [2].

Отже, слід констатувати дуальну сутність документного та інформаційного комунікаційних рівнів та появу ознак когнітивно-комунікаційного етапу в інформаційній діяльності галузевих бібліотек.

Список використаних джерел

1. *Ільганаєва В. О.* Соціальні комунікації: сфера практичної діяльності й об'єкт теоретизації / В. О. Ільганаєва // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. – Ч. 1. – Х. : ХДАК, 2009. – С. 8–10. 5.

2. *Колесникова Т.* Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії / Тетяна Колесникова // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С.34–48.

3. *Швецова-Водка Г.* Складові системи документальних комунікацій / Галина Швецова-Водка // Бібл. вісник. – 2011. – № 1. – С. 37–42.

4. *Шемаєва Г. В.* Розвиток бібліотеки в системі науки / Г. В. Шемаєва // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матер. міжнар. наук. конф., Харків, 18–19 лист. 2010 р. – Х. : ХДАК, 2010. – С. 154–156.

УДК 027.625:021.2:004.7

Кулик Є. В.,

заввідділу по роботі з електронними ресурсами

ДЗ «Державна бібліотека України для юнацтва»

ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР БІБЛІОТЕКИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ОСВІТИ ТА САМООСВІТИ ЮНАЦТВА

Підтримка освіти, популяризація ресурсів для самоосвіти, створення умов для навчання впродовж життя – пріоритетні напрямки діяльності усіх бібліотек в усьому світі. Традиційна місія діяльності бібліотек – поширення грамотності, культури, забезпечення доступу до інформації та знань – у сучасних умовах не втрачає значущості і продовжує втілюватися в життя, однак в умовах глобальних суспільних змін набуває нових відтінків. Передусім це пов'язано зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій наприкінці ХХ початку ХХІ ст., з упровадженням яких бібліотеки одночасно отримали можливість бути

представленими в двох просторах – фізичному та віртуальному. Фізична бібліотека сьогодні залишається місцем для зустрічей, простором для навчання та набуття важливих для сьогодення навичок і умінь, для обміну досвідом тощо. Складовими віртуального бібліотечного сервісу на допомогу освіті та самоосвіті є бібліографічні та комплексні інформаційні ресурси на сайтах бібліотек, доступ до електронних видань, онлайніві довідкові послуги, реалізовані переважно за допомогою електронної пошти та різноманітних веб-форм, а також онлайніві сервіси на сайтах популярних у молодіжному середовищі соціальних медіа.

Враховуючи те, що найбільшою кількісно і найактивнішою категорією користувачів Інтернету в Україні є юнацтво та молодь [1], вітчизняна мережа бібліотек для обслуговування читачів цієї вікової категорії впродовж останніх 6–7 років активно працює над формуванням віртуального бібліотечного простору для задоволення користувацьких потреб з використанням найбільш зручних комунікаційних каналів.

Забезпечення онлайн-присутності юнацької бібліотеки здійснюється шляхом організації та підтримки віртуальних представництв, що складаються переважно з сайту, блогу, сторінки та/або групи у популярній серед користувачів соціальній мережі, каналу бібліотечного відео, фотоколекції, онлайн-презентацій тощо [2].

Віртуальні проекти бібліотек для юнацтва (молоді) на допомогу освіті і самоосвіті за цільовим призначенням можна поділити на такі складові:

- ресурси та сервіси для тих, хто навчає;
- ресурси та сервіси для тих, кого навчають;
- онлайніві майданчики для творчого навчання, котрі модерують бібліотекарі;
- ресурси та сервіси для бібліотекарів щодо ефективного використання ІКТ на допомогу освіті, самоосвіті юнацтва.

Згадані вище ресурси зосереджені передусім на сайтах Державної бібліотеки України для юнацтва та обласних бібліотек для юнацтва (молоді).

З метою пошуку необхідних інформаційних джерел користувачі можуть скористатися електронними каталогами, що доступні онлайн на 16 (64 %) з 25 досліджених сайтів, електронними бібліографічними базами даних, представленими на 5 (20 %) сайтах, доступними з 19 (76 %) сайтів віртуальними тематичними книжковими виставками, послугою «Віртуальна довідка» (доступна з 15 (60 %) сайтів). Бібліографічні посібники різної тематики, що можуть зацікавити викладачів, учнів, студентів, доступні з 20 (80 %) сайтів, методико-бібліографічні матеріали – з 21 (84 %) сайту, сценарії заходів – з 5 (20 %) сайтів. Комплексні інформаційні ресурси

на допомогу освіті та самоосвіті юнацтва та молоді – складова частина 10 (40 %) сайтів.

Моніторинг дописів, що становлять основу інформаційного контенту бібліотечних представництв у популярних серед юнацтва соціальних мережах, засвідчив, що значну їх частину складає інформація про проведені масові заходи або анонси запланованих подій, про літературні новинки та творчість сучасних письменників, інформація для підвищення настрою та фактографічна інформація для стимулювання пізнавальної діяльності. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства бібліотекам важливо навчитися майстерно використовувати соціальні медіа для поширення знань. Цей виклик раніше постав перед американськими бібліотекарями. Опитування від американського науково-дослідного центру Pew Research Center's Internet & American Life Project 2013 р. виявило, що 61 % американських користувачів Facebook добровільно прийняли рішення менше часу витратити на соціальну мережу, оскільки почали вважати цей час згаяним дарма. Аргументують свою позицію респонденти тим, що їм стало нудно. Це не значить, що люди будуть відмовлятися від використання соціальних мереж, але це привід замислитися над зміною цілей використання цих ресурсів [3]. Дослідники зауважують, що подібна користувацька поведінка буде спостерігатися в усьому світі. Вітчизняні бібліотекарі мають бути готовими трансформувати представництва в соціальних медіа у середовище для навчання, поширення знань та розвитку юнацтва.

Згідно з результатами європейських досліджень у найближчому майбутньому бібліотека має докласти усіх можливих зусиль для створення комфортних умов для навчання як у фізичному, так і у віртуальному просторах. Зокрема, у дослідженні «Бібліотека в майбутньому» (The library of the future), проведеного Радою з питань мистецтв Англії (Arts Council England) 2013 р. йдеться про перспективи розвитку публічних бібліотек протягом найближчих 10 років. Однією з-поміж інших важливих перспектив є поширення нових навичок, умінь та сучасної грамотності, створення умов для навчання за допомогою книг і цифрових ресурсів [4].

Вже зараз бібліотеки публічні можуть сприяти формуванню сучасної грамотності, поширюючи інформаційні та мережеві знання, навички та уміння, оскільки юнацькими бібліотеками напрацьована методична база з цього напрямку діяльності. Крім того, бібліотеки можуть долучатися до медіа-освіти, яка впродовж останніх п'яти років почала системно розвиватися в Україні. Скажімо, традиційні бібліотечні уроки, орієнтовані на отримання читачами навичок роботи з книгою, текстом, мсдернізовані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій,

цілком можуть бути бібліотечним засобом формування критичного мислення, на розвиток якого спрямована критична модель медіа-освіти.

Підтримуючи інтернет-освіту, бібліотеки з використанням сервісів відеохостингу мають можливість надавати доступ до відеоклекцій майстер-класів, тренінгів, вебінарів тощо. Є приклади бібліотечного навчального відео, наприклад, майстер-клас зі складання бібліотечної палатки, відеозапис вібінару «Правила організації та ведення робочої е-пошти» (Тернопільська ОМБ), коротке навчальне відео на допомогу опануванню навичками етичної та безпечної поведінки в Інтернеті (ДБУ для юнацтва), однак подібних ресурсів поки що вкрай мало. Відтак, напрацювати методику створення і представлення якісного навчального бібліотечного відео з урахуванням індивідуально-психологічних та вікових особливостей юнацької аудиторії – ще один виклик, який вимагає уваги бібліотечної спільноти.

Дослідження віртуальних бібліотечних проєктів, що реалізуються на сьогодні з використанням технологій Веб 2.0, свідчить, що наразі бібліотекарі не використовують повною мірою усіх тих можливостей, що пропонують сучасні комунікаційні засоби в Інтернеті. Однак розпочаті бібліотечні веб-ініціативи за умови цілеспрямованої політики розвитку мають можливість стати якісними складовими бібліотечного віртуального простору, зокрема і як середовища для освіти і самоосвіти юнацтва та молоді.

Список використаних джерел

1. Интернет-аудитория Украины, июнь 2014. Исследование gemiusAudience, accessed) [Электронный ресурс]. – 2014. – 27 августа. – Режим доступа: <http://www.gemius.com.ua/1435/internet-auditorija-ukrainy-ijun-2014.html> . – Название с экрана.

2. Кулик Є. Формування віртуального бібліотечного простору для бібліотечно-інформаційного обслуговування юнацтва / Є. Кулик // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 12. – С. 28–31.

3. Coming and Going on Facebook // Pew Research Center. – 2013. – 5 February. – Virtual Resource. – Mode of access: URL: <http://www.pewinternet.org/2013/02/05/coming-and-going-on-facebook/> – Title from the screen.

4. The library of the future / Arts Council England. – 2013. – 11 p. – URL: http://www.artscouncil.org.uk/media/uploads/pdf/The_library_of_the_future_May_2013.pdf.

**ПРИВАТНІ ОСОБОВІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОЛЕКЦІЇ У ФОНДАХ
ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ БІБЛІОТЕК США: КОМПЛЕКТУВАННЯ
ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ
ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ-МУЗЕЮ
ФРАНКЛІНА РУЗВЕЛЬТА)**

Починаючи з Джорджа Вашингтона, документальна спадщина американських президентів була предметом виключно їх приватної власності, що затверджувалось рішеннями судових органів влади. У результаті кожен президент після закінчення терміну перебування у Білому домі мав повне право розпоряджатися своїми документами за власним бажанням. Звичайно ж вони могли передати їх у розпорядження громадськості, однак до ХХ століття документи залишались у приватній власності президента або його нащадків, що досить часто призводило до втрати значної кількості документального масиву. Лише завдяки ініціативі Франкліна Рузвельта документи глави держави почали збиратись у президентських бібліотеках. Президентська бібліотека-музей Франкліна Делано Рузвельта вважається першою установою подібного типу в системі президентських бібліотек США. З 1941 року вона відкрита для публічного доступу. Маючи на меті збереження власного документального фонду, а також надання до нього доступу дослідникам та пересічним громадянам, які цікавляться історією США та політикою «нового курсу», він започаткував нову традицію збереження президентської документації. Ця ініціатива була підтримана і на законодавчому рівні, свідченням чого стало прийняття Закону про президентські бібліотеки у 1955 році, який створив передумови до організації системи подібних інституцій. У результаті цієї політики сьогодні в США діють 13 президентських бібліотек у системі Національного управління архівами та документацією.

Президентські бібліотеки є цікавими структурами з погляду проблематики формування особових фондів, оскільки створювались вони з метою збереження всієї документальної спадщини, яка утворилась за роки діяльності конкретного президента, але поряд з цим слід зазначити і те, що до документальних фондів входять документальні архіви інших осіб. Зокрема, документальні фонди Франкліна Рузвельта становлять лише половину від загальної кількості документальних фондів бібліотеки. Документи Елеонори Рузвельт, членів сім'ї президента, а також документи

членів та співробітників кабінету, зокрема міністра фінансів Г. Моргенту, помічника президента Г. Хопкінса, його особистих секретарів також є об'єктами збереження та організації доступу.

Завдяки запровадженню взимку 2013 року віртуального читального залу Franklin. Access to the FDR Library's Digital Collection («Франклін. Доступ до цифрових колекцій Бібліотеки Франкліна Д. Рузвельта») доступними стали понад 350 тисяч сторінок відсканованих копій друкованих документів, які складають основну частину ресурсу та понад 2000 фотодокументів. Вагому частку цього ресурсу становлять саме особові колекції приватних осіб, хоча більшість з них залишаються доступними лише у стінах установи. За допомогою засобів ресурсу репрезентовані частини найбільших особових документальних колекцій, а саме:

– *Вибране листування Елеонори Рузвельт (1933–1945, 1945–1947)* – (41,59 куб. футів¹), зазначена оцифрована документальна колекція, що є частиною архівного зібрання документів першої леді, представляє переписку Елеонори Рузвельт з широким колом кореспондентів і відображає політичні та соціальні погляди дружини президента стосовно питань соціального забезпечення, полегшення наслідків Великої депресії, ролі жінки в американській політиці та молодіжних заходів.

– *Щоденники Генрі Моргенту (27 квітня 1933 – 27 липня 1945) та Прес-конференції Генрі Моргенту (1933–1945)* – (138,06 та 3,14 куб. футів) включають матеріали особистих записів та інтерв'ю Міністра фінансів США (у період 1934–1945 рр.), близького друга президента, які відображають американську монетарну політику за часів Великої депресії та «Нового курсу», мобілізацію економіки часів Другої світової війни, плани післявоєнного врегулювання.

– *Колекція Грейс Т'юлі* – (6,55 куб. футів), що відображає діяльність особистих секретарів Франкліна Рузвельта, Грейс Т'юлі (обіймала посаду з червня 1941 – по квітень 1945 рр.) та Маргарет ЛіХенд, (обіймала посаду з березня 1933 – по червень 1945 рр.) та включає в себе як ділову та вітальну кореспонденцію (також приватні документи), матеріали візитів, поїздок, так і документи політичного та фінансового характеру.

Документальні фонди приватних осіб є важливою складовою ресурсів президентської бібліотеки. Науково-технічне опрацювання та доступ до цих груп документів організують за тими ж правилами, що і до документальної спадщини президента.

Документи президента надходять до бібліотеки автоматично, адже саме для цього і створювалась відповідна структура. Комплектування документами інших осіб потребує розроблення цілої політики, яка в

певному сенсі є основою створення цих структур, а саме – зберігання документів в усій їх повноті для подальшої інтерпретації користувачами. У цілому, президентські бібліотеки зацікавлені у комплектуванні документами тих осіб та організацій, які відіграли визначну роль у період громадської діяльності президента, ім'я якого носить установа. Президентська бібліотека-музей Франкліна Рузвельта заявляє, що політика комплектування їх фондів здебільшого обмежується історичними матеріалами, які стосуються питань національної політики та міжнародних відносин США у період від 1933 року і до кінця Другої світової війни; документами попередніх періодів, що відображають політичні, соціальні та економічні передумови приходу до влади Рузвельта та запровадження політики «нового курсу»; матеріалами, що відображають громадське життя 32-го президента, включаючи його наукову та культурну діяльність; політичні кампанії, у яких він брав участь; діяльність у державних структурах США і особливо на посаді глави держави. Поряд з цим важлива увага приділяється документам інших приватних осіб, причетних до діяльності Рузвельта до, під час і після його президентства.

Залучення до фондів президентських бібліотек документальних матеріалів приватних осіб, причетних до діяльності президентів, стимулює критичне мислення і надає можливості до неупередженої оцінки особистості глав держави та епох, які вони представляли. У функціональному плані це дозволяє підвищити інформаційний та дослідницький потенціал кожної окремої бібліотеки.

¹ 1 кубічний фут = 0,28 кубічних метра

УДК 347.78

Литвинова Л. А.,

наук. співроб. НБУВ,

канд. наук із соц. комунікацій

СЛУЖБОВИЙ ТВІР ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Працівники творчих та інтелектуальних професій під час виконання посадових обов'язків створюють твори науки, літератури, мистецтва. Інтелектуальна, творча діяльність є невід'ємним компонентом діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, унаслідок якої створюється наукова й інша продукція творчого характеру, що становить інтелектуальну власність Бібліотеки.

Варто зазначити, що в умовах сьогодні постійно зростає кількість творів, які створюються у зв'язку з виконанням службових обов'язків (наприклад під час виконання бюджетної науково-дослідної роботи). Такі твори називають службовими.

Проаналізувавши пп. 2.1, 2.2 Рекомендацій щодо правового режиму службових творів Державної служби інтелектуальної власності, можна виділити такі ознаки службового твору: 1) твір має бути створений автором у порядку виконання службових обов'язків; 2) твір має бути створений відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між автором і роботодавцем; 3) виконання роботи може бути здійснене як протягом робочого часу, так й у позаробочий час незалежно від місця створення службового твору; як із застосуванням засобів і матеріалів, що належать роботодавцю, так і без застосування таких засобів та матеріалів.

На сучасному етапі існує термінологічна неузгодженість щодо терміна «службовий твір» загального закону (Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) із спеціальним законом (Законом України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон). Так, у ст. 429 ЦК України, на відміну від ст. 16 Закону, законодавець не оперує поняттям «службовий твір», а використовує словосполучення «об'єкт, створений у зв'язку із виконанням трудового договору». У наведених вище статтях законів є ще одна парадоксальна ситуація. Так, у ст. 16 Закону закріплено, що службовий твір створює автор за трудовим або цивільно-правовим договорами. Тоді як у ст. 429 ЦК України з'являється працівник, у якого відсутні будь-які авторські права на службовий твір, оскільки законодавством України про авторське право цього не передбачено. Положення ст. 429 ЦК України вступає у протиріччя з ч. 1 ст. 435 ЦК України, якою закріплено, що первинним суб'єктом авторського права є саме автор твору, а не працівник.

Виходячи із вищевикладеного, на практиці, говорячи про службові твори, поняття «автор» і «працівник», застосовують в однаковому значенні. Службовий твір є об'єктом авторського права. В діючому законодавстві немає визначення поняттю «твір», але вказується на його ознаки. Насамперед твір є результатом творчої діяльності. Показником творчого характеру, на думку багатьох вчених, є його оригінальність, що виражається у новому змісті, новій формі, ідеї, концепції та ін. У цьому сенсі кожний твір є новим, оригінальним, неповторним. Це означає, що два різних автори ніколи не напишуть два однакові твори. Якщо це відбувається, то говорять про плагіат. Якщо якесь творення не є результатом творчої праці, то така робота не може бути визнана твором і, отже, об'єктом авторського права. Не вважається об'єктом авторського

права суто технічна робота (наприклад передрук на друкарській машинці чи набір на комп'ютері чужого твору або навіть його літературне оброблення – редагування, коректура тощо).

Другою ознакою твору є наявність об'єктивної форми (ч. 3 ст. 8 Закону), що робить його доступним для сприйняття, допускає можливість відтворення. Твір може бути вираженим у таких формах: усній, письмовій, об'ємно-просторовій, звуко- чи відеозапису, зображення тощо. Розвиток науки і техніки породжує все нові форми вираження твору. Чинне законодавство не містить повного переліку об'єктів авторського права, оскільки життя у своєму розвитку може породжувати все нові й нові форми об'єктивного вираження творчої діяльності людей. Для надання правової охорони не має значення чи твір опублікований, чи ще не опублікований, – важливо, щоб він був виражений у певній об'єктивній формі. Задум будь-якого автора, який втілено у його свідомості в закінчену певну форму, але ще не виражено у будь-якій об'єктивній формі, не визнається об'єктом авторського права. Як зазначалось вище, твір як об'єкт авторського права має бути втілено у певну матеріальну форму: рукопис, книгу, збірник тощо. Але авторське право на твір (як нематеріальний об'єкт авторського права) не завжди збігається з правом власності на матеріальний носій, в якій втілено твір. Тому не слід підмінити твір як об'єкт авторського права рукописом, примірником книги. На матеріальний носій, в якій втілено твір, може існувати окреме право власності, право користування (оренди) тощо, але не авторське право. Між тим продаж своєї книги не позбавляє письменника його авторського права.

Авторське право як специфічна галузь права, закріплює суб'єктивні права автора на результати приватної творчості, створеної в процесі його інтелектуальної діяльності, до яких належать літературні, музичні, театральні, художні, наукові та аудіовізуальні твори. Воно охороняє вказані твори з моменту їх створення. Авторське законодавство встановлює чіткий режим використання творів – хто і на яких умовах має право використовувати охоронюваний твір. Тільки власник авторського права має виключне право використання твору, а всі інші особи вправі використовувати твір лише за згодою власника висловлених авторських прав. Авторське право наділяє авторів творів музики, літератури, мистецтва й інших правовласників особистими і майновими правами; авторське право визначає, що є відтворенням, виконанням, показом, обнародуванням твору. Однак воно абсолютно не регламентує процедуру використання творів. Правове регулювання використання твору виходить за межі авторського права. Отже, як об'єкт авторського права службовий твір, як оприлюднений, так і не оприлюднений, як завершений, так і не завершений.

незалежно від його призначення, жанру, обсягу, мети, а також способу чи форми вираження підлягає охороні. Сутність службового твору, його наукова цінність значення не мають. Авторське право охороняє будь-які твори незалежно від їх призначення та достоїнств. Проте охороняється лише форма вираження твору, а не його зміст, тобто охорона не поширюється на ідеї, принципи, методи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

УДК 027.021(477-25):021.4-028.27:050

Лопата О. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ

Верещагіна С. В.,

зав. сектору НБУВ

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕЧНІ ЖУРНАЛЬНІ ВИСТАВКИ ЗАЛІВ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ЯК СКЛADOVA ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НБУВ

Під впливом наукових, технологічних та соціокультурних трансформацій, що відбуваються у сучасному світі, змінюються й сталі стереотипи взаємовідношень між бібліотекою й суспільством. У користувачів з'явилась можливість вибору між зверненням до традиційної бібліотеки та використанням мережевих інформаційних ресурсів. Технологічні реалії нового інформаційного середовища зумовлюють необхідність реорганізації діяльності книгозбірень. Бібліотека як відкрита комунікаційна структура, продовжуючи виконувати посередницькі функції між інформаційним контентом та споживачем, адаптується до сучасних умов й оптимізує форми надання бібліотечних послуг.

Суттєві перетворення спостерігаються й у виставковій діяльності наукових бібліотек. Поряд із традиційним форматом виставок усе ширшого розповсюдження набувають віртуальні експозиції, головними критеріями яких є загальнодоступність, багатофункціональність, можливість застосування діапазону технологічних рішень.

Проблематикою інформаційно-комунікаційної діяльності наукових книгозбірень, зокрема організації бібліотечних електронних виставок у сучасних умовах, займаються зарубіжні вчені: Н. Збаровська, Я. Шрайберг, Г. Левин, О. Ястребова, С. Матліна, С. Власова, С. Савкіна та ін. Варто відзначити й доробок вітчизняних науковців: Г. Швецової-Водки,

В. Попика, В. Горового, Н. Захарової, Н. Солонської, Н. Кунанець, А. Ржеуської, Л. Найди, Н. Лис, Л. Трачук та ін.

Утім, більшість праць вищеназваних дослідників базується зазвичай на теоретичних питаннях без врахування результатів практичної та методологічної роботи. *Метою* нашої публікації є розкриття досвіду виставкової діяльності, зокрема організації та популяризації електронних бібліотечних журнальних виставок (далі – ЕБЖВ), на прикладі залів періодичних видань НБУВ.

Підготовчу роботу зі створення ЕБЖВ у залах періодичних видань НБУВ було розпочато ще у 2012 р. На сьогодні на порталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>) вже розміщено вісімнадцять електронних бібліотечних журнальних виставок вітчизняних та іноземних періодичних видань. Специфікою таких виставок (як тематичних, так і нових надходжень), є їх приналежність до журнального підсобного фонду. Вони демонструють найбільш змістовні, популярні та актуальні видання залів періодичних видань або репрезентують нові надходження зарубіжних часописів науково-дослідних установ Національної академії наук України.

Вищезазначені виставки призначені виконувати цілий спектр завдань:

- популяризувати фонд періодичних видань;
- задовольняти інформаційні потреби віртуального читача;
- зацікавлювати користувачів відповідною тематикою;
- надавати можливість звертатися за темою до інших ресурсів, розміщених у мережі Інтернет;
- експонувати певні журнали;
- надавати додаткову інформацію щодо того чи іншого документа.

Створенню електронних бібліотечних журнальних виставок сприяє застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє ширше використовувати додаткові види інформації: бібліографічну, фактографічну, інформаційну, мультимедійну. ЕБЖВ презентує зовнішній вигляд журнального документа, бібліографічний опис й анотацію, а також надає можливість долучити до електронної експозиції уривки тексту тієї чи іншої журнальної статті, рецензії, відгуки, ілюстрації.

Сам процес організації електронних бібліотечних журнальних виставок вимагає належної професійної кваліфікації бібліотечних працівників, участі співробітників суміжних спеціальностей та сучасної матеріально-технічної бази. Так, у залах періодичних видань НБУВ було підготовлено групу фахівців зі створення ЕБЖВ (на базі традиційних журнальних виставок) та їх представлення на веб-порталі НБУВ. Від самого

початку електронні бібліотечні журнальні виставки залів періодичних видань НБУВ організують у співпраці з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ (далі – ВПТЗКМ НБУВ). Усі презентовані часописи введені до електронного каталогу або пройшли опрацювання у Центрі формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, що є обов'язковою умовою їх експонування. Це стосується як матеріалів із фонду НБУВ (залів періодичних видань), так і інших ресурсів (НДУ НАН України).

Технологія організації електронних бібліотечних журнальних виставок у залах періодичних видань НБУВ складається з трьох етапів:

I етап – підготовчий; формується концепція майбутньої ЕБЖВ, проводиться добір матеріалу, визначаються розділи виставки, за необхідності добираються анотації, посилання тощо і візуальні засоби оформлення;

II етап – оцифрування; технічна підготовка ЕБЖВ: сканування обкладинок журналів та (або) ілюстративного матеріалу; прикріплення бібліографічних описів документів до визначеної виставки; створення макету онлайнової експозиції з текстовим матеріалом й окремої папки з відібраними джерелами;

III етап – публікація організованої ЕБЖВ на порталі бібліотеки.

Узагальнюючи практичну роботу з опрацювання вітчизняних та іноземних часописів й організації ЕБЖВ було розроблено «Інструкцію з організації електронних виставок журнальних документів залів періодичних видань відділу комплексного бібліотечного обслуговування НБУВ».

Крім технологічної складової, у організації ЕБЖВ присутня й творча. Кожна з представлених виставок має свою особливість, є індивідуальною, неповторною та живою. Це своєрідний авторський проект, що залежить від творчого задуму працівників, що її готують.

Ще однією характерною ознакою ЕБЖВ залів періодичних видань НБУВ є їх наукова значущість, адже переважна більшість представлених іноземних журналів в Україні надходить лише до НБУВ або бібліотек науково-дослідних установ НАН України і невідома широкому загалу читачів. Крім того, певні видання мають досить високий індекс цитування що, безперечно, вказує на їх важливість для дослідників.

Система організації ЕБЖВ передбачає достатню самостійність бібліотечних працівників на всіх етапах її формування. За необхідності, у будь-який час її виконавці можуть провести редагування: поповнити її новими джерелами, додати посилання, скорегувати оформлення тощо.

Електронні бібліотечні журнальні виставки залів періодичних видань НБУВ характеризуються тематичною різноманітністю та цільовою читацькою аудиторією. Особливий інтерес користувачів становлять виставки нових надходжень зарубіжних журналів науково-дослідних установ НАН України. За даними дослідження, проведеного ВПТЗКМ НБУВ, кількість переглядів за 2014 р. становить 378.

Як показує досвід роботи залів періодичних видань, ЕБЖВ є вагомим інформаційним ресурсом НБУВ, сучасним та оперативним засобом надання інформації й ефективним напрямом формування нової комунікаційної культури. У них закладена маса потенційних можливостей для розвитку новітнього формату інформаційно-комунікаційної діяльності НБУВ. Електронні бібліотечні журнальні виставки мають незаперечні переваги та перспективи, а саме:

- є необмеженим у часі та обсязі заходом, що реалізується за рахунок інтернет-технологій, у межах яких бібліотека має можливість розмістити бібліографічну текстову інформацію, ілюстративний матеріал, графічне, аудіо- або відеозображення документів, що розкривають зміст виставки;
- дозволяють користувачам, що здійснюють пошук у мережі за визначеною тематикою, ознайомитися з необхідними їм часописами;
- привертають увагу до залів періодичних видань необмежену кількість користувачів Інтернету;
- сприяють формуванню інформаційної культури, акцентуючи увагу користувачів на кращих рецензованих журнальних джерелах, що зберігаються в НБУВ;
- сприяють залученню до бібліотеки нових користувачів.

УДК [025.171+069.4/.5]:002.1(73)

Лук'янець Н. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ТА МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ: ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-РЕСУРСНОЇ СКЛАДОВОЇ (АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД)

У сучасному науковому товаристві тривають дискусії щодо конкретизації спільного та відмінного в системі нагромадження, зберігання та використання історичної пам'яті музеїв та бібліотек, створення

інтегративних систем взаємодії їх інформаційних складових. Найбільшої актуалізації ці питання набувають у контексті функціонування президентських бібліотек, які стають своєрідними майданчиками для відпрацювання моделей і технологій інтеграції, адже на базі цих структур створюється єдиний інформаційний простір з питань державності та інституту президентства. Сьогодні президентські бібліотеки – це провідники ідеології та політики держави, як усередині країни, так і за її межами, практично по всьому спектру реалізованих главою держави конституційних повноважень. У 1983 році Бенедикт Зобріст, директор бібліотеки Трумена, визначив роль Президентської бібліотеки в такому контексті: «Коли ми зберігаємо [документи], ми доводимо нашу відданість цінностям, на яких наше суспільство було побудовано, і саме на підставі цих матеріалів нащадки будуть оцінювати наше життя і часи».

Традиція створення президентських бібліотек народилася в США у 1939 році, коли Франклін Рузвельт, перебуваючи на посаді президента, офіційно повідомив про наміри щодо будівництва та подальшої передачі президентської бібліотеки-архіву федеральному уряду США з метою збереження документів своєї президентської діяльності та надання цих документів дослідникам, науковцям, усім, кого цікавить історія Америки, і виділив для будівництва бібліотеки власну землю.

Один з видатних архівістів свого часу Філіп Брукс писав, що основною метою президентських бібліотек є збереження і забезпечення доступності в одному місці всіх історичних матеріалів з однієї президентської адміністрації, сприяння їх використанню вченими і широкою громадськістю.

Бібліотеки спочатку будувались для зберігання записів, документів, пов'язаних з особою певного президента США, діяльністю його адміністрації, з його службовим і сімейним оточенням, а також з подіями в житті країни, які відбувалися за часів його президентства; для введення в науковий, освітній та культурний обіг цих документів; збереження документів від пошкодження і втрати. Д. Форд став першим президентом, який відокремив основні функції президентських бібліотек, поділивши свою документальну спадщину на дві частини – бібліотеку і музей.

На сьогодні основними складовими президентських бібліотек є музейні і бібліотечні колекції. Ядро бібліотечної колекції складають архіви офіційних документів, напрацьованих президентом, фотографії, звукові та відеозаписи, тексти промов, щоденники, рукописи, книги, періодичні видання, які висвітлюють його діяльність, особисті та сімейні документи. Продовжується активна дигіталізація цих документів і розміщення їх на сайтах бібліотек. Подання документів за допомогою повнотекстових баз

даних було започатковано в Президентській бібліотеці імені Д. Форда, оскільки це перша з бібліотек, де було застосовано електронний облік документів та відтворення президентських документів у вигляді повнотекстових документальних ресурсів.

До музеїв президентських бібліотек належать матеріали, пов'язані з життям і кар'єрою президентів, перших леді, їх друзів, сімей і колег, у тому числі представлені президентам світовими лідерами, а також предмети ручної роботи від пересічних громадян. Серед експонатів також є предмети, які відображають політичне, соціальне, військове, дипломатичне та культурне життя в країні. У кожного музейного зібрання президентських бібліотек є певна особливість. Наприклад, важливою особливістю документів Трумена є чудова колекція листування з дружиною, дочкою та іншими родичами. У музейній колекції Президентської бібліотеки Д. Ейзенхауера зберігається Орден «Перемога» – вищий військовий орден СРСР. Тільки п'ятеро воєначальників-іноземців були удостоєні цієї високої нагороди, серед них – Генерал армії США Дуайт Ейзенхауер. Ядром музейного зібрання Президентської бібліотеки Ф. Рузвельта стали його особисті колекції, які він почав збирати ще у ранньому віці і які були одними з найкращих в країні. На території Президентської бібліотеки Р. Рейгана розміщений павільон Борта номер один, де експонується літак, на якому літали сім президентів США. У бібліотеці Білла Клінтона зберігається більш ніж 20 мільйонів повідомлень, отриманих електронною поштою.

Постійні музейні експозиції формуються переважно у хронологічному порядку і відображають певні етапи життя президента з дитинства і до останніх років життя, його суспільну та політичну діяльність. Тимчасові виставки приурочені до певних подій і дат. Використання електронних ресурсів надає можливість створювати цифрові архіви, розкривати музейні колекції за допомогою віртуальних турів. Широке використання дисплеїв, голограм, 3D-технологій, звукових і світлових ефектів створюють ефект присутності, інтерактивні столи дають можливість відвідувачам відтворити певний відрізок історичної події. Так, відтворення Овального кабінету Білого дому у бібліотеках дає змогу відвідувачам зануритись у робочу атмосферу президента. Загалом онлайн-ресурси президентських бібліотек представлені розділами: інформація про виставки, можливості для дослідників (біографії президентів та їх дружин, огляд архівів бібліотеки), освіта (календар подій, інтерактивні освітні, міжнародні, літні програми). Веб-сторінки бібліотек містять фото- та аудіовізуальні матеріали, що дає змогу уявити більш повну картину життя і діяльності президента не лише за роки перебування на найвищій державній посаді, але й протягом усього життя, до того ж через різного

роду інтерактивні додатки висвітлюються заходи і події, які відбуваються у бібліотеках.

На сьогодні в США налічується 13 президентських бібліотек, які об'єднані в Президентську бібліотечну систему і адмініструються Національним управлінням архівів і документації. За рахунок інтеграції інформаційно-ресурсних складових (бібліотека, музей, архів) – це не просто персональні пам'ятники президентам, а сучасні інформаційні центри, науково-дослідні та культурно-освітні державні установи, які використовують сучасні ІТ-технології, що гарантують збереження і доступність документів, оперативність і якість оброблення інформації, простоту і гнучкість роботи з інформаційними ресурсами для всіх категорій користувачів.

УДК 023.5:02:316.776

Масловська С. М.,
наук. співроб. НБУВ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПОТРЕБ ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Професіоналізм – явище динамічне, яке вимагає постійної підтримки, а професійні знання – безперервного оновлення, що дозволяє говорити про підвищення компетентності фахівця бібліотечної справи. Фаховий рівень працівників безпосередньо впливає на імідж бібліотечних установ, імідж бібліотечної професії і конкретного працівника, має опосередкований вплив на користувачів. Саме компетентність бібліотечного фахівця є неодмінною умовою позитивного іміджу сучасної бібліотеки, від рівня якої залежить якість та ефективність бібліотечного обслуговування.

Потреба в безперервній самоосвіті зумовлена прискоренням науково-технічного прогресу та суперечностями, що виникають між рівнем отриманих у вищих навчальних закладах знань і постійно зростаючими вимогами до роботи, ускладнюються інформаційні запити читачів. Професійне читання для бібліотечних працівників – неодмінна умова підвищення виробничої та наукової кваліфікації. Важливою проблемою є забезпечення постійної й результативної самоосвіти, яка ґрунтувалася б на контрольованій, керованій основі з урахуванням

загальної та професійної підготовки фахівців і особливостей їх роботи. Хоча останнім часом проблеми професійного читання та самоосвіти спеціалістів наукових бібліотек розглядалися в працях українських бібліотекознавців (Л. І. Бейліс, Л. В. Ляшенко та ін.), проте завдання розбудови бібліотекознавчих інформаційних ресурсів (БІР) в умовах розвитку інформаційного суспільства ще не достатньо розроблені, незважаючи на те, що особливості їх очевидні. У вирішенні цих питань особлива роль має належати саме читальним залам бібліотекознавчої літератури (ЧЗБЛ), що функціонують у всіх великих бібліотеках при науково-методичних відділах бібліотекознавства, науково-дослідних підрозділах тощо.

Читальний зал бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – це не тільки інформаційна база професійного читання. Сучасний підхід до організації роботи залу передбачає активнішу позицію: диференційоване бібліотечно-бібліографічне обслуговування та оперативне інформаційне забезпечення працівників різних бібліотечно-інформаційних установ та навчальних закладів України, а також кадрового складу Бібліотеки (керівників, провідних та молодих спеціалістів, науковців, аспірантів, здобувачів та студентів бібліотечних факультетів, котрі навчаються без відриву від виробництва). Чітке визначення особливостей інформаційних запитів читачів залу насамперед потрібне для того, щоб уточнити цільове та читацьке призначення різноманітних матеріалів та заходів інформаційного напрямку; системно їх осмислити; виділити, враховуючи диференціацію користувачів, ті чи інші теми й проблеми, пріоритетні для даного періоду; проаналізувати лакуни в БІР та проблемні ситуації в організації інформаційного обслуговування.

На сьогодні інформаційна діяльність ЧЗБЛ Бібліотеки забезпечується поєднанням унікального за своїм змістом спеціалізованого фонду та електронним інформаційним ресурсом бібліотекознавчого спрямування. Різновид та багатоаспектність фонду, зокрема офіційні видання, монографії, збірники наукових праць, матеріали науково-практичних конференцій, автореферати дисертацій, підручники, різноманітні довідники, документи прикладного значення, серед яких – державні стандарти України, нормативно-інструктивні та методичні матеріали, видання про досвід діяльності книгозбірень і впровадження технологій у практику їхньої роботи, фахові вітчизняні та іноземні періодичні видання, дозволяють здійснювати оперативне та якісне бібліотечно-бібліографічне обслуговування відвідувачів читального залу. Важливою складовою обслуговування є наявність електронних

інформаційних ресурсів. Зокрема, у залі цей масив представлений, з одного боку, як зібрання електронних версій окремих видань та документів на CD: нормативні акти, стандарти, словники, матеріали міжнародних конференцій у бібліотечно-інформаційній галузі, часописи ВБУ «Бібліотечний журнал» (1925–1926 рр.), «Бібліотечний збірник» (1926–1927 рр.), праці видатних діячів у галузі бібліотечної справи, бібліографії та книгознавства, з іншого, як БД «Бібліотекознавча література». Загалом ця база, яка формується на основі бібліографічних записів – аналітичний розпис статей з книг, продовжуваних та періодичних видань, бібліографічні записи на книги, зокрема на документи середини ХІХ ст., які відсутні в ЕК Бібліотеки, містить понад 10 тис. записів. БД також містить бібліографічні записи на електронні документи фахового профілю, яких немає в Бібліотеці в традиційному паперовому вигляді. Слід зазначити, що ця БД є інтегрованою, оскільки включає в себе бібліографічні записи та відсилання на повнотекстові електронні документи фахового профілю, які представлені на сайтах інших бібліотечно-інформаційних установ.

Вивчення інформаційних потреб користувачів засвідчило, що досить затребуваними є саме електронні інформаційні ресурси читального залу. Останнім часом зростає рівень користування БД «Бібліотекознавча література» у віддаленому режимі, доступ до якої є на сайті Бібліотеки, а також викликають чималу зацікавленість електронні тематичні виставки з актуальних проблем бібліотечної справи. Наприклад, у минулому році було зафіксовано значну кількість звернень користувачів до двох електронних тематичних виставок: «Бібліотечно-інформаційна сфера України: стратегічні напрями розвитку» (412) та «Українське бібліотекознавство: сучасний стан та проблеми розвитку» (320).

Вирішення проблеми якісного та оперативного обслуговування бібліотечних працівників потребує не тільки вивчення особливостей розвитку ІІ-читачів, а й застосування на практиці різноманітних форм інформаційного обслуговування, вміння об'єктивно оцінювати якість інформаційної продукції і можливість її використання для задоволення потреб споживачів.

Розвиток інформаційних ресурсів у контексті забезпечення професійних потреб фахівців бібліотечної сфери на базі НБУВ передбачає реалізацію таких завдань:

- Створення ретроспективної частини БД «Бібліотекознавча література»: аналітичний розпис вітчизняних фахових видань ХІХ ст., що входять до складу спеціалізованого фонду читального залу.

- Популяризація та розкриття інформаційного змісту спеціалізованого фонду шляхом подальшого створення електронних виставок з актуальних проблем бібліотечної справи.

- Виконання інформаційних запитів і надання професійних консультацій спеціалістам бібліотечно-інформаційної галузі у режимі онлайн як складової електронної науково-методичної служби НБУВ.

- Максимальне використання можливостей інтернет-моніторингу для подальшого формування розгалуженого бібліотекознавчого інформаційного ресурсу.

Водночас забезпечення професійних потреб фахівців бібліотечно-інформаційної сфери неможливе без об'єднання зусиль та ресурсів бібліотек. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне створення інтегрованої бази даних бібліотекознавчої тематики на основі консолідації інформаційних ресурсів провідних бібліотек України. Реалізація такого проекту сприятиме раціональному використанню інформаційних, фінансових, трудових ресурсів, підвищенню оперативності, ефективності, якості й комфортності інформаційного забезпечення бібліотечних фахівців.

УДК 025.1:005.962:005.584

Ніколаснко Н. М.,

директор Наукової бібліотеки Української
інженерно-педагогічної академії

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІНСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

На етапі поліпшення бібліотечної діяльності та виходу на інформаційно-аналітичний рівень соціальних комунікацій традиційні методи управління потребують інноваційних підходів. Тому природно, що бібліотеки, які функціонують в умовах інформаційного ринку, мають переглянути свої підходи до організації виробничих та управлінських процесів з метою їх удосконалення та в разі необхідності впровадити елементи системи управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності.

Одним із шляхів ефективного функціонування бібліотек може бути запровадження концептуальної бази контролінгу, в основу якої покладено вирішення завдань стосовно координації управлінської діяльності з метою досягнення цілей бібліотеки; інформаційної та консультаційної підтримки щодо прийняття ефективних управлінських рішень; створення і забезпечення функціонування загальної інформаційної системи

управління бібліотекою; забезпечення раціональності управлінського процесу; впровадження систем планування, контролю й аналізу діяльності; забезпечення мотивації персоналу в підвищенні ефективності і якості роботи бібліотеки.

Той, хто вперше чує слово «контролінг», звичайно ототожнює його з поняттям контролю. Однак ці поняття відмінні. Контролінг (англ. *controlling*) – міжфункціональний напрям управлінської діяльності, який завдяки цілеспрямованому збиранню, обробленню та альтернативному інтерпретуванню отриманої інформації допомагає у процесі прийняття управлінських рішень, головною метою котрих є досягнення оптимальної узгодженості рівня розвитку та прибутковості підприємства [1]. Контроль – одна з основних функцій системи управління. Його здійснюють на основі спостереження за поведінкою керованої системи з метою забезпечення оптимального її функціонування (вимірювання досягнутих результатів і співвіднесення їх із очікуваними результатами). На основі даних контролю здійснюється адаптація системи, тобто прийняття оптимальних управлінських рішень [2].

Контролінг є складовою системи управління, що забезпечує ефективну реалізацію основних функцій управління. Загальними, характерними для всіх напрямків управління є функції організації, планування, прогнозування, регулювання, контролю і мотивації. Контролінг як управлінський процес спрямований на забезпечення ефективного та якісного функціонування бібліотеки. Цей процес може чітко визначати цілі бібліотеки, принципи управління, способи їхньої реалізації. Процес контролінгу спрямований на усунення «вузьких місць» у роботі бібліотеки, орієнтацію на майбутнє, на досягнення конкретних результатів роботи бібліотеки відповідно до її цілей і перспективних завдань. Застосування процесу контролінгу в бібліотечі дає можливість не тільки виявити відхилення від прийнятих і затверджених правил, процедур, законоположень, але й дати оцінку причин цих відхилень, конкретизувати їх за ступенем участі в них посадових осіб, структурних підрозділів, діяльність яких перевіряється.

Процес впровадження контролінгу в бібліотеках може відбуватися в три етапи: на першому етапі необхідно вивчити поточний стан бібліотеки, провести експрес-діагностику роботи відділів та усунути недоліки, виявлені під час експрес-діагностики; на другому етапі необхідно провести зміни в організаційній службі контролінгу в структурі бібліотеки зі зміною системи документообігу, надати оперативний доступ до інформації про результати діяльності всіх структурних підрозділів бібліотеки, уникнути дублювання роботи між підрозділами, підпорядкувати службу керівництву бібліотеки;

система інформаційних потоків контролінгу повинна органічно вплітатися в загальну систему інформаційних потоків бібліотеки; на третьому етапі обов'язкова автоматизація інформаційної служби контролінгу [3].

Таким чином, контролінг забезпечує поєднання воедино традиційно ізольованих один від одного аспектів управління бібліотекою з урахуванням їх взаємозв'язків. Порушується класичний принцип лінійності в управлінні.

Отже, сутність контролінгу як процесу в управлінні складається в представленні методів перспективного планування діяльності бібліотеки (визначення цілей), оцінки поточного стану бібліотеки (аналізу ситуації), вироблення цільового (коригувального) управлінського впливу як ефективної методичної системи управління.

Аналіз змісту управління дозволяє звернути увагу керівників бібліотек на те, що їхнім завданням є не тільки прийняття рішень, а й послідовне виконання всього комплексу робіт з управління. Сьогодні багато поточних проблем, які виникають у бібліотеках, уже не можуть бути ефективно вирішені за допомогою традиційного управління. Їхнє вирішення залежить від якісно нового підходу до управління. Тому використання контролінгу в управлінні бібліотекою розглядається як один з провідних напрямів наукового управління. Актуальним на часі є реформування організаційної структури управління бібліотекою, яка б передбачала створення служби контролінгу і базувалася на системі планових показників роботи всіх структурних підрозділів бібліотеки з використанням принципів та методів контролінгу. Розроблення чіткої ієрархії цілей у процесі контролінгу створить необхідні передумови для удосконалення якості управління бібліотекою з відповідною зміною прав і функцій структурних підрозділів. А найважливішою функцією сучасного бібліотечного менеджера у процесі контролінгу є здатність не лише професійно вирішувати назрілі проблеми, скільки вміння попереджати виникнення проблемних ситуацій.

Таким чином, вирішення зазначених вище завдань за рахунок потенційних можливостей контролінгу забезпечить позитивну динаміку розвитку бібліотек.

Список використаних джерел

1. Контролінг [Електронний ресурс] // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Контролінг>. – Назва з екрана.
2. Контроль [Електронний ресурс] // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Контроль>. – Назва з екрана.
3. Оцінка якості системи управління підприємством: Монографія / О. М. Лала. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 165 с.

ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРАВОВОГО ІНФОРМУВАННЯ

Україна сьогодні знаходиться на етапі формування громадянського суспільства як сфери недержавних суспільних інститутів та відносин. З огляду на те, що одним з основних показників дієвості громадянського суспільства є гарантоване ним забезпечення прав і свобод людини, які визнані як загальнолюдська цінність, актуалізується проблема правового інформування громадян та формування правової культури як різновиду загальної культури, що становить систему цінностей, сформованих людством у галузі права і стосується правової реальності суспільства. Правова культура як складне і багатоаспектне явище включає культуру правосвідомості, правової поведінки, культуру юридичної практики і не може функціонувати без системи якісного, доступного, широкого правового інформування. У цьому контексті серед інших установ бібліотеки як джерела інформації заслуговують на увагу. Виступаючи інформаційними центрами, орієнтованими на пошук, акумуляцію, зберігання, організацію та поширення суспільно корисних знань, зокрема і правових, бібліотеки надають доступ до ресурсів на безоплатній основі, що при цьому не знижує їх якості, актуальності, достовірності.

Політико-правовий супровід суспільних процесів бібліотеки здійснюють у різних формах – через створення спеціалізованих бібліотек або через діяльність спеціальних структурних підрозділів. Сьогодні активно розвиваються юридичні бібліотеки, що поєднують традиційні для бібліотеки функції з функціями галузевих інформаційних центрів, які здійснюють акумуляцію та сприяють ефективному використанню правових інформаційних ресурсів, а також ресурсів, суміжних за своєю змістовною основою з правовими. Аналіз роботи юридичних бібліотек, відображеної на їхніх сайтах, дозволяє виділити основні напрямки їх діяльності у напрямках акумуляції, навігації, доступу до правових інформаційних ресурсів. Тут варто наголосити на важливості ефективної реалізації навігаційної функції фондами правової інформації.

Серед основних напрямів роботи бібліотек у галузі правового інформування можна назвати інформаційно-аналітичну діяльність їх спеціалізованих підрозділів, що функціонують у вітчизняних і зарубіжних бібліотеках. Їх діяльність провадиться в інтересах та на замовлення органів

державної влади, а також громадських організацій, що тісно співпрацюють з органами державної влади і включає підготовку аналітичних матеріалів: оглядів, реферативних записок з визначеної проблематики, аналіз нормативних баз провідних країн світу, що спрямований на інформаційний супровід політико-правових процесів, моніторинг ЗМІ та соціальних за визначеною проблематикою. Результатом такої роботи є новий специфічний інтелектуальний інформаційно-аналітичний продукт, що висвітлює ефективність діяльності управлінських структур та суспільну реакцію на неї, питання суспільної безпеки, зокрема інформаційної, економічної, політичної тощо.

Видання інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек є одним з напрямів створення бібліотекою інформаційного середовища правового спрямування, представленого системною сукупністю інформаційно-аналітичних засобів вироблення інформаційних ресурсів та організаційно-методичного забезпечення, орієнтованою на задоволення потреб користувачів в інформаційних послугах і ресурсах правового характеру.

Окремо варто виділити просвітницьку роботу та діяльність з надання доступу громадян до офіційної чи іншої правової інформації. Так, проект «Бібліоміст» розширює доступ до інформації та сучасних технологій шляхом обладнання публічних бібліотек комп'ютерною технікою; навчання бібліотекарів роботі з новітніми технологіями на базі тренінгових центрів та підвищення рівня комп'ютерної грамотності населення по всій країні; надання підтримки бібліотекам у здійсненні адвокаційної діяльності та залученні додаткових ресурсів.

Прикладом ефективної діяльності бібліотек у контексті розвитку громадянського суспільства є проект зі створення пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади в бібліотеках, започаткований Українською бібліотечною асоціацією. Ідеться про спеціально облаштовані комп'ютерні місця з підключенням до Інтернету, де користувачі можуть самостійно або за допомогою бібліотекаря отримати доступ до інформації органів влади будь-якого рівня, з відповідними інструкціями-порадами щодо здійснення пошуку інформації, навігаційними ресурсами, бібліографічними списками тощо. Завдяки проекту громадяни мають можливість отримати інформацію про діяльність органів державної влади (зокрема з електронних джерел) та дізнатись, яким чином можна долучитись до процесу законотворення та впливати на процес прийняття державних рішень.

Загалом на базі аналізу роботи бібліотек у сфері правового інформування можна вивокремити такі загальні тенденції:

- орієнтація на обслуговування користувачів у режимі віддаленого доступу, активне використання для здійснення своїх функцій електронних технологій і платформи веб-сайту;

- посилення аналітичних функцій, а саме інформаційне забезпечення правотворчого процесу органів державної влади різних рівнів, організація доступу до структурованої та ретроспективної правової інформації;

- постійна робота в напрямі оцифрування законодавчих та інших матеріалів правової тематики з метою створення колекцій історичних документів і введення їх у широкий інформаційний обіг.

Отже, бібліотеки, реалізуючи інформаційну та меморіальну функції – засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення, сприяють осягненню правових цінностей – вітчизняних і світових, забезпеченню ефективного функціонування всіх елементів правової системи; через діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів здійснюють вплив на оцінку рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

УДК 027.021:021.89

Поліщук Р. В.

мол. наук. співроб. НБУВ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В СФЕРІ БІБЛОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ

Державна політика в сфері формування інформаційних ресурсів та інформації спрямована на розв'язання стратегічних та оперативних задач соціального та економічного розвитку України. Основними напрямками є забезпечення єдиної науково-технічної політики у сфері інформатизації, створення та розвиток державних, регіональних інформаційних систем та мереж, їх сумісності в єдиному інформаційному просторі України. Це сприятиме формуванню ринку інформаційних ресурсів, технологій,

послуг, реалізації прав громадян на якісне та ефективне інформаційне забезпечення.

Діяльність бібліотек регулюється великою кількістю нормативно-правових актів – законів, президентських указів, постанов Кабінету Міністрів України тощо.

Законодавство України про бібліотеки та бібліотечну справу базується на Конституції України і складається з:

1. Основ законодавства України про культуру;
2. Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»;
3. Закону України «Про вищу освіту»;
4. Закону України «Про інформацію»;
5. Закону України «Про авторське право і суміжні права»;
6. Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах» та інших нормативно-правових актів.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад, який має упорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам. Бібліотеки України є складовою інформаційної системи держави.

Бібліотечна справа – галузь інформаційної, культурної, освітньої діяльності суспільства, що включає створення і розвиток мережі бібліотек, формування та обробку бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотек, підготовку кадрів, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотек.

Основою державної політики в галузі бібліотечної справи є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками.

Бібліотечна система України — розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів. Вона функціонує на основі скооперованого комплектування фондів та обробки документів, довідково-пошукового апарату, взаємовикористання бібліотечних ресурсів, а також організації науково-дослідної, науково-бібліографічної та науково-методичної роботи. Бібліотеки, незалежно від форм власності та підпорядкування, зобов'язані виконувати відповідні норми та правила, встановлені в галузі бібліотечної справи. Обслуговування користувачів здійснюється згідно з правилами

користування бібліотекою, розробленими та затвердженими на основі типових правил.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає статус бібліотек, правові та організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні. Гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках, визначає загальні засади бібліотечної справи й бібліотечну систему України, встановлює вимоги до формування та збереження бібліотечних фондів, бібліотечного обслуговування з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства, збагачення духовного потенціалу народу.

У Національній програмі інформатизації, прийнятою Верховною Радою України у 1998 р., закріплено юридичне визначення понять: «база даних», «інформаційна послуга», «інформаційна технологія», «інформаційний продукт», а також визначено стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб українського суспільства. Крім того, у цьому нормативно-правовому акті визначено функції органів державної влади у процесі інформатизації, зокрема:

- захист авторського права на бази даних і програми, що створені для потреб інформатизації та особистої інформації;
- встановлення стандартів, норм і правил використання засобів інформатизації;
- забезпечення доступу громадян та їхніх об'єднань до інформації органів державної влади та місцевого самоврядування, а також до інших джерел інформації;

Якщо у багатьох зарубіжних країнах ця проблема вирішується шляхом ліцензування, для чого існують відповідні інституції, то в Україні такого досвіду немає. Добрі наміри створити електронну бібліотеку можуть призвести до порушення закону.

Отже, проблема правового оформлення діяльності бібліотеки існує в інформаційному середовищі. Це говорить про те, що чинне законодавство, включаючи міжнародні правові акти, застаріло та не враховує бурхливі процеси розвитку інформаційних технологій. Вимоги щодо удосконалення та змін у законодавстві – це об'єктивна дійсність, рахуватися з якою потрібно, як і створення регламентуючих документів, методичних рекомендацій, що допомагають бібліотекам знаходити вірні та однакові підходи по впровадженню нових видів робіт. Загальна позиція бібліотек дозволить відстоювати права користувачів на отримання інформації у всіх видах, підвищить роль бібліотек у інформаційному суспільстві, зробить їх відкритими та доступними.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЙНО-ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

З розвитком та удосконаленням інформаційно-комунікаційного середовища, радикальними змінами в технологіях та домінуванням у суспільстві таких комунікаційних каналів, як соціальні мережі, потенційний користувач бібліотеки перемістився у віртуальний простір. Соціальні медіа набувають характеру найоперативнішого каналу поширення інформації, випереджаючи звичні донедавна засоби масової комунікації.

Соціальна мережа (СМ) – особлива комунікаційна система, що відкриває широкі можливості для просування ресурсів та послуг бібліотеки, керованого впливу на формування громадської думки, налагодження активної комунікації та ефективної взаємодії з користувачами (на їх території) задля зміцнення конкурентних позицій бібліотечної установи й позиціонування її в суспільстві передусім як важливої соціально-орієнтованої інституції. Іншими словами, соціальні медіа стають ефективним інструментом маркетингових комунікацій сучасної бібліотеки.

Корисність наявності представництва у медіа-середовищі вже визнана і застосовується переважною більшістю бібліотек – від провідних загальнодержавного значення до невеликих сільських та шкільних. Просування в соціальних медіа (Social media marketing, SMM) – один із найбільш затребуваних напрямів їх сучасної інформаційно-бібліотечної діяльності. За цих умов залучення СМ як додаткового інструменту комунікаційно-іміджевої політики сучасної бібліотеки стає невід'ємною складовою її онлайн-стратегії, вагомим чинником успішного менеджменту.

Усі ці обставини актуалізують дослідження у сфері соціально-інформаційних комунікацій сучасної бібліотеки. Зокрема, використанню комунікаційних можливостей соціальних мереж у системі інформаційних обмінів присвятили свої праці такі вітчизняні дослідники, як: В. Горювий, Л. Чуприна, О. Курбан, О. Мар'їна, С. Барабаш, С. Головаха, М. Назаровель та інші. Проте бракує узагальнених робіт, які б розкривали базові засади менеджменту представництва бібліотеки в соціальних медіа; залишаються недостатньо висвітленими питання щодо розроблення SMM-стратегії

наукової бібліотеки, алгоритмізації комунікаційних процесів, способів вимірювання ефективності SMM-просування тощо.

Розглянемо особливості менеджменту корпоративної сторінки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у мережі Facebook у контексті її комунікаційно-іміджевої політики.

Варто зазначити, що реалізація комунікаційно-іміджевої політики НБУВ, політики присутності в соціальних мережах зокрема, належить до функціоналу прес-служби НБУВ, створеної в статусі неструктурної робочої групи наприкінці 2014 року.

Офіційне представництво НБУВ у мережі Facebook зареєстроване під назвою «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського». Станом на 30.05.2015 р. аудиторія ресурсу складає 1571 шанувальник. Крім того, самостійні акаунти у мережі мають окремі підрозділи НБУВ, які спрямовують свою діяльність на специфічну цільову аудиторію, а саме: «СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади», «Національна юридична бібліотека», «Фонд Президентів України НБУВ», «Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ», «Відділ музичних фондів НБУ імені В. І. Вернадського», «Osterrreich-Bibliothek Kiew/Австрійська бібліотека у Києві», а також «Рада молодих вчених НБУВ». У Facebook зареєстровано також професійний персональний профіль Репортер Сіаз.

Комунікаційно-іміджева стратегія НБУВ визначена її місцією як національної бібліотеки, науково-дослідного інституту НАН України головного науково-інформаційного бібліотечного центру України і зорієнтована на реалізацію її статутних завдань, напрямів науково-дослідної, бібліотечно-інформаційної й виробничо-практичної діяльності. Важливим чинником успішного SMM-просування є вивчення цільової аудиторії (її інтересів й мультидисциплінарних інформаційних потреб), яка для наукової бібліотеки національного рівня є досить різнофункціональною й різнорівневою. Виділяємо принаймні чотири групи: студенти, аспіранти, докторанти та молоді вчені; вчені і науковці, співробітники академічних установ та вищих навчальних закладів; фахівці бібліотечно-інформаційної сфери; журналісти та представники ЗМІ.

На першому, експериментальному, етапі функціонування представництва пріоритетними цілями визначено такі: підвищення упізнаваності бренду НБУВ (бібліотеки загалом, ресурсів, послуг), корегування позиціонування, підвищення лояльності цільової аудиторії, інформування про заходи та акції, підвищення попиту на бібліотечно-інформаційні продукти та послуги, привернення уваги ЗМІ до контенту сторінки як оперативного і надійного джерела інформаційних приводів

для їх повідомлень. Реалізації означених цілей підпорядковані відповідні завдання.

Задля ефективного функціонування сторінки бібліотеки напрацьовується відповідний пакет документів (концепція медіа-представництва, паспорт ресурсу, посадові та технологічні інструкції); формується робоча група (команда) з розмежуванням обов'язків; призначено головного менеджера сторінки; розроблено контент-план; здійснюється щоденний і щомісячний моніторинг активності аудиторії та ефективності SMM-діяльності, підготовка звітів.

Ключовим елементом маркетингової комунікації в СМ є контент. Як зазначає О. Курбан, контент є або об'єктом комунікативного процесу (його шукають, вивчають, оцінюють), або суб'єктом – інформацією, через яку здійснюється промоція, у нашому випадку ресурсів, послуг та бібліотеки загалом. З урахуванням цих позицій ми формуємо контент-план, визначаємо типи публікацій та їх періодичність, намагаємося, щоб більша частина контенту залишалася релевантною тривалий час.

Як свідчить практика, високу активність користувачів мережі спричиняють повідомлення про унікальні інформаційні продукти, джерела бібліографічної інформації, нові надходження, послуги та ресурси відкритого доступу, сервіси порталу НБУВ, а також фотозвіти про заходи і бібліотечні події та ін. Активно поширюються в мережі медіа-релізи, що містять посилання на корисні наукові ресурси, публікації відомих діячів науки, авторитетних фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. Затребуваною для найбільшої з-поміж цільової аудиторії сторінки НБУВ групи аспірантів та молодих вчених є інформація про нові гранти, стажування та премії, анонси наукових заходів, поради щодо використання численних БД та сервісів, доступ до яких надає бібліотека. Тут важливим є формування внутрішньобібліотечного інформаційного поля, налагодження чітких алгоритмів інформування співробітників прес-служби про новини та події структурних підрозділів. З цією метою визначено відповідальних за висвітлення діяльності інститутів, відділів та центрів НБУВ, надається їм консультативна та методично-практична допомога.

З метою оперативного реагування на запити, коментарі та критичні зауваження від користувачів мережі сформовано колектив експертів із провідних фахівців бібліотеки за ключовими напрямками її діяльності.

Розпочата робота приносить перші відчутні результати, які потребують переосмислення, детального аналізу й оцінки. У перспективі маємо дослідити ефективність комунікаційної активності, скорегувати

стратегію та напрацювати узагальнені підходи до реалізації науковою бібліотекою іміджевої політики засобами SMM-діяльності.

Отже, можна констатувати, що представництво НБУВ у соціальних медіа на сьогодні є дієвим інструментом маркетингових комунікацій, важливим мережевим каналом для розповсюдження іміджевої інформації, засобом ефективної взаємодії з потенційними споживачами ресурсів та послуг. Водночас його використання може бути ефективним у разі застосування механізмів стратегічного менеджменту, системно пов'язаних і креативних тактичних рішень.

УДК 025.4.36:316.776 УДК 025.4.36:316.776

П'яткова Г. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ЕЛЕКТРОННІ КНИЖКИ ТА ВІЛЬНІ ЕЛЕКТРОННІ ЗІБРАННЯ В КОМУНІКАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій постійно трансформує способи та методи накопичення і передачі інформації. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище впливає не тільки на спосіб життя, але й на спосіб читання. Традиційна (фізична) книжка все більше втрачає позиції, поступаючись більш доступній книжці електронній.

На жаль, повільність традиційного процесу комплектування бібліотечних фондів та хронічна нестача коштів на закупівлю книжок послаблюють статус бібліотеки як соціальної інституції, її роль унікального, колись монопольного джерела інформації.

Порожнечу в інформаційно-комунікативному середовищі, що утворилася в результаті послаблення позицій традиційних бібліотек швидко заповнюють електронні бібліотеки. Особливо цікавим є досвід діяльності такого виду електронних бібліотек, як вільні електронні зібрання, що створюються та функціонують на аматорській основі й позбавлені більшості бюрократичних перепон.

Зі свого боку традиційні бібліотеки мають не тільки досвід, а й розроблені на базі цього досвіду стандарти бібліографічного опису документа та його систематизації. Як показало дослідження, саме опис і систематизація документів є найбільш слабкими сторонами діяльності непрофесійних бібліотечних зібрань.

З метою покращення та повноти задоволення інформаційних потреб читачів в умовах сучасного комунікаційно-інформаційного середовища здійснюється науково-дослідна робота з вивчення та узагальнення досвіду організації електронних ресурсів аналогового або електронного читання. Об'єктом дослідження стали електронні бібліотеки у формі вільних електронних зібрань, предметом – технологічні та організаційні проблеми створення таких електронних колекцій. Завданням – отримання об'єктивних даних та вивчення можливостей використання цих електронних ресурсів в умовах підсобного фонду читального залу.

У межах дослідження було вивчено досвід створення та діяльності найбільш популярних вільних електронних зібрань. Аналіз даних дозволив визначити певні проблеми в їх організаційній діяльності. У зазначеному дослідженні розглянуто технологічні, юридичні та соціальні аспекти функціонування цього виду електронних бібліотек.

Оцінюючи можливості функціонування електронної бібліотеки (електронного зібрання), розглянуто такі напрями: 1) створення (накопичення) контенту (електронних документів – книжок); 2) систематизація та створення інформаційно-довідкового апарату; 3) організація безпосереднього обслуговування електронними документами (електронними книжками).

Створення (накопичення) контенту розглядається з урахуванням можливості конвертування тексту документа в різні формати залежно від запиту споживача інформаційного продукту та змісту самого документа (наприклад наявність графіки).

Систематизація документа розглядається у поєднанні досвіду бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) з пошуковими системами Інтернету (використання пошукових термінів).

Організація обслуговування читачів електронним контентом розглядається як безпосередньо в бібліотечі, так і за допомогою електронних засобів передачі інформації (дистанційно).

У науковому дослідженні розглянуто формування фонду електронних версій документів як найбільш актуальне. Використання можливостей сучасних технологій дозволяє запропонувати нову модель формування фонду та організації задоволення інформаційних потреб читачів.

Відповідно до викликів часу традиційна бібліотека має трансформуватись, поєднуючи свій багатовіковий досвід накопичення, збереження та систематизації інформаційних ресурсів з новітнім досвідом електронних бібліотек і, зокрема, вільних електронних зібрань, а не стояти осторонь від інформаційних потоків.

УДК 021.1:004:[37+001](477)"20"

Романченко І. Г.,

проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності
Білоцерківського інституту економіки і управління Університету
«Україна», професор кафедри «Документознавство та інформаційна
діяльність», канд. іст. наук

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

Найважливішим елементом розвитку постіндустріального суспільства є інформаційна інфраструктура держави, що забезпечує формування інформаційно-ресурсного середовища, яке спрямоване на накопичення, оброблення та розповсюдження інформації.

Невід'ємною частиною сучасного розвинутого суспільства є розвиток нових парадигм інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти і науки, що пов'язано з розбудовою е-освіти та е-науки, їх місця і ролі у соціокультурному, соціотехнічному просторі, глобальній цифровій інфраструктурі.

Інформаційні ресурси сьогодні є стратегічними ресурсами поряд із фінансовими, енергетичними та ін. і слугують забезпеченню цивілізаційної інформаційної єдності. Сучасні наукові бібліотеки здатні якісно змінювати традиційні підходи до інформаційно-бібліотечного обслуговування, використовуючи наявні інформаційні ресурси й бази даних, формуючи нове електронне інформаційне середовище шляхом створення колекцій електронних ресурсів, оцифрування фондів рідкісних видань наукової та навчальної літератури, надаючи доступ до репозитаріїв та світових інформаційних ресурсів.

Формування науково-освітнього середовища на національному і регіональному рівнях передбачає необхідність консолідації та взаємодії освітніх й наукових ресурсів, розроблення та впровадження глобальних інформаційних систем і мереж, характерними особливостями яких є забезпечення інформацією територіально віддалених користувачів; використання неоднорідного програмного і апаратного забезпечення; зростання інформаційних ресурсів та користувачів, інтеграція неоднорідних інформаційних ресурсів, використання хмарних та GRID-сервісів. Завдяки новим методам збору просторових даних неухильно зростає їх обсяг, підвищується оперативність їх отримання, завершується перехід на якісно нові, цифрові технології їх збирання, обробки, розповсюдження та використання.

Перед освітянськими науковими установами сьогодні стоїть багато завдань: сприяння інтеграції науки, освіти і виробництва, підготовка наукових кадрів, створення та розбудова наукових шкіл, ефективне впровадження кредитно-модульної системи навчання та дистанційної освіти (е-освіти), формування традиційних, електронних, цифрових і віртуальних освітніх та наукових інформаційно-бібліотечних ресурсів, зокрема міжнародних, участь у корпоративних проектах зі створення і використання електронних наукових ресурсів, запровадження доступу до віддалених наукових інформаційних ресурсів, презентація наукових досліджень та навчально-методичних розробок професорсько-викладацького складу у репозитаріях, розширення асортименту інформаційно-бібліотечних послуг на основі впровадження сучасних бібліотечних та інформаційних технологій, підвищення рівня інформаційної культури користувачів бібліотеки, забезпеченість кваліфікованими інформаційно-бібліотечними кадрами.

У зв'язку зі швидкими темпами змін, що відбуваються в науці (трансформація, глобалізація, світова та європейська інтеграція, диференціація й інтеграція наукових галузей), у середовищі вчених (академічна мобільність, необхідність оброблення потенційно величезних об'ємів інформації незалежно від її розташування, спілкування і співпраця під час досліджень у мережах), сучасних наукових дослідженнях (інтенсивне застосування інформаційних технологій) та з урахуванням обмеженості ресурсів, що наявні в будь-якому суспільстві, виклики сьогодення можна задовольнити лише спільним і скоординованим інформаційно-бібліотечним забезпеченням науки і освіти в Україні.

Проблеми забезпечення інформаційних потреб користувачів у наукових бібліотечних установах з'являються через мовний бар'єр науковців, їх подекуди низьку інформаційну культуру, обмеження фінансових ресурсів у відборі і придбанні прав доступу до світових баз і банків даних науково-освітніх ресурсів.

Основними завданнями інформаційно-бібліотечного забезпечення освіти і науки в Україні є повне й оперативне задоволення інформаційних потреб користувачів, а саме:

- розроблення загальнодержавних програм і проектів розвитку та використання науково-освітніх інформаційних ресурсів;
- планомірне розроблення системних заходів із проведення наукових досліджень з метою визначення основних тенденцій розвитку науки та закономірностей диференціації й інтеграції наукових галузей в Україні та світі;

- організація просторового пошуку, збирання, аналітико-синтетичного оброблення, зберігання та розповсюдження науково-освітніх ресурсів із використанням сучасних інформаційних систем і технологій;
- організація доступу до регіональних, національних і світових науково-освітніх інформаційних ресурсів;
- систематичне інформування користувачів про наявні та нові науково-освітні інформаційно-бібліотечні ресурси;
- уніфікація науково-освітніх інформаційно-бібліотечних ресурсів, розробка єдиних вимог до програмних продуктів та їх впровадження у бібліотеки;
- інтеграція неоднорідних науково-освітніх інформаційних ресурсів;
- ведення в бібліотечних установах постійно діючого навчання, тренінгів з інформаційної культури користувачів з метою ознайомлення з новими інформаційно-бібліотечними ресурсами, продуктами і послугами в науково-освітній галузі;
- забезпечення отримання інформаційно-бібліотечними працівниками безперервної професійної освіти.

УДК 025.5+004+37

Ржеуський А. В.,

бібліотекар I кат. Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»

Кунанець Н. Е.,

д-р наук із соц. комунікацій, професор кафедри «Інформаційні системи та мережі», заст. директора з наукової роботи Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»

СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРОДУКТІВ БІБЛІОТЕК ЗАСОБАМИ ON-LINE ТЕХНОЛОГІЙ

Бібліотека вищого навчального закладу повинна вивчати читацький контингент, його потреби та інтереси в інформаційному просторі з метою формування стратегії інформаційного забезпечення. Це передбачає необхідність розроблення нових методів та інструментаріїв на допомогу викладачам і студентам у науково-дослідній роботі.

Мета публікації – виявити та проаналізувати безкоштовні онлайн сервіси, які можна використовувати у бібліотеках.

Технологіям Веб 2.0 присвячена праця Т. Якушко, Т. Ярошенко [3], проте онлайн-сервіси згадані побіжно.

Удосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів відбувається за рахунок переорієнтування роботи бібліотеки на напрями, що підвищують ефективність доступу до знань і забезпечують розширення переліку послуг [1, с. 499].

Стратегія інформаційного забезпечення користувача повинна містити інноваційні пропозиції щодо:

- надання інформаційних послуг високої якості;
- оперативного обслуговування і релевантності документів;
- зворотнього зв'язку;
- переліку сучасних видів сервісу.

Одним із сучасних видів сервісу можна вважати надання доступу до мультимедійних ресурсів. До переліку мультимедійних продуктів, які створюються у бібліотеках, належать: віртуальні виставки, галереї, екскурсії бібліотечними залами, промоційні відеосюжети. У мережі Інтернет пропонується широкий спектр інструментів та засобів, які дозволяють створювати мультимедійні інформаційні продукти у бібліотеках на безоплатній основі. Проаналізувавши зазначені інструменти та засоби, ми побудували матрицю, яка наглядно демонструє їх функціональні особливості (рис. 1). Це надало можливість виявити зручний інструментарій для створення мультимедійного продукту бібліотечними фахівцями.

Параметри					Назва веб-сервісу	
Спільний доступ до	Відкритий доступ до проєктів	Імпорт аудіо	Імпорт відео	Корекція і творення		
-	o	o	-	-	Language	Створює відеослайд
-	o	o	-	-	Libre	
-	-	o	o	o	Slide	
-	o	-	-	o	Prezi	
-	o	o	-	o	Slide	
o	-	-	-	-	Prez	
o	o	-	-	o	View	
-	o	o	o	-	Edmodo	
-	o	o	-	-	Bezi	
-	-	-	-	o	Ustream	
o	-	-	-	-	Prezi	Створює відео

Рис. 1 Матриця функціональності безкоштовних сервісів

Вимоги, які ставлять до такого сервісу: багатофункціональність (можливість інтеграції аудіо- та відеофайлів), спільний доступ (уніфікування зусиль колективу працівників бібліотеки над розробленням проекту) і не менш важливо – кореляція сервісу з хмарними платформами, на яких зберігаються проекти чи їх складові елементи. Формування інформаційного контенту, зокрема для осіб з особливими потребами, повинно відбуватися на зручних платформах та з дотриманням принципів побудови системи баз даних та сховищ [2], до складу яких входять мультимедійні інформаційні ресурси, представлені у різних форматах. У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів доцільніше використовувати онлайн-сервіси *Projeqt*, *Vcasto* та *Porcom WebMaker*.

Кожен з них надає можливість створювати інтерактивні мультимедійні продукти: фото-, відеопрезентації з аудіосупроводом.

Таким чином, використання інноваційних підходів до інформаційного обслуговування користувачів розширює можливості бібліотек у наданні релевантної інформації користувачам у зручних форматах.

Список використаних джерел

1. *Борик С. М.* Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів: вивчення інформаційних потреб / С. М. Борик // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 вересня 2013 року. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 499–509. – Бібліографія: 22 назви.

2. *Кунанець Н. Е.* Основні аспекти формування електронних бібліотек для осіб з особливими потребами / Н. Е. Кунанець, О. Б. Малиновський // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 вересня 2013 року, Львів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 224–233. – Бібліографія: 14 назв.

3. *Якушко Т. О.* Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів : нові можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для тренерів за прогр. підвищ. кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ.-бібл. освіти, Головний тренінгов. центр для бібліотекарів ; Т. Якушко, Т. Ярошенко. – К. : Самміт-книга, 2012. – 88 с.

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛОТЕК

Сучасна бібліотека перебуває за умов жорсткої конкуренції як джерело інформації та повинна шукати шляхи поширення, популяризації наукових і технологічних знань. Перед бібліотечними працівниками стоїть завдання виходу на новий інформаційний рівень обслуговування, що обумовлено якісними змінами в усіх сферах життя. Ця проблематика перебуває у полі зору таких науковців, як Г. Булахова, А. Вітушко, А. Кирилова, А. Кульман, В. Орлов, А. Сушко, І. Терещенко, О. Федоренко, Л. Чернявська та ін. Усі ці науковці одноставно підтримують ідею виходу бібліотеки у віртуальне середовище, де може відбуватися якісна та кількісна популяризація будь-яких ресурсів, зокрема інформаційних.

Як зазначає А. Вітушко, соціальні мережі, форуми, блоги – це середовище з практично миттєвою швидкістю поширення інформації та досить сильним ефектом пам'яті. Усі офіційні установи від звичайного коледжу чи університету до Президента України переходять в електронний формат комунікації, яка є вдалим маркетинговим рішенням. Якщо бібліотека хоче бути сучасною та орієнтованою на користувача, вона повинна звернути увагу на соціальні мережі та активно вести в них роботу.

Наприклад, на сьогодні Національна бібліотека Білорусі має офіційну відкриту спільноту в соціальній мережі «ВКонтакте»; Національна Польська бібліотека має сторінки у Facebook, Youtube; Бібліотека Конгресу США – в Youtube Facebook, Pinterest, LinkedIn, Twitter, Apple, Flickr; Німецька Національна бібліотека – у Facebook, Twitter; Національна бібліотека Великобританії – у Facebook, Twitter, TripAdvisor, Youtube, Google+, Pinterest; Національна бібліотека Франції – у Facebook, Twitter, Dailymotion, Youtube, Apple, Instagram; Національна бібліотека Кореї – у Facebook, Twitter; Національна бібліотека Австралії – у Facebook, Twitter, Flickr; Александрійська бібліотека (Єгипет) – у Facebook, Twitter, Youtube тощо.

Як бачимо, серед найпопулярніших сайтів на сьогодні є Facebook, Twitter, «ВКонтакте», LinkedIn та Pinterest, проте НБУВ, за даними з сайту nbuv.gov.ua, офіційно представлена лише у соціальній мережі Facebook. Бібліотека має сім сторінок з різною кількістю читачів станом на 1 травня 2015 р. і якістю контенту: «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського»

(1527 читачів), «Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» (180 читачів), «Національна юридична бібліотека» (275 читачів), «Фонд Президентів України» (86 читачів), «Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ» (230 читачів), «Відділ музичних фондів НБУ імені В. І. Вернадського» (329 читачів), «Osterrreich-Bibliothek Kiew: Австрійська бібліотека у Києві» (267 читачів). На Facebook зареєстровано персональну сторінку Репортера Сіаз, яка має 136 друзів. Без посилання з офіційного сайту НБУВ у соціальній мережі «ВКонтакте» є публічні сторінки («Електронний повнотекстовий фонд НБУВ»; два читачі), «Рада молодих учених НБУВ» (18 читачів) та відкриті спільноти «Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ» (59 учасників), «Група читачів НБУВ» («Вернадки»; 281 учасник), а також сторінка державної організації «СІАЗ/ SIAZ/Служба інформаційно-аналітичного забезпечення/НБУВ» (16 читачів), якими опікуються працівники бібліотеки. Також у мережі Twitter НБУВ має свій канал (@NBUV; 107 читачів), який повноцінно не використовується з березня 2013 р. У мережі Pinterest є новостворений пінер Репортер Сіаз НБУВ, який має два читачі, але фактично не розпочав свою роботу станом на 1 травня 2015 р.

У найбільшій у світі мережі професійних контактів LinkedIn НБУВ має сторінку (<https://www.linkedin.com/company/v.vernadsky-national-library-of-ukraine?trk=prof-following-company-logo>), де подано стислу інформацію про співпрацю установи з представницькими органами країни та з іншими науково-дослідними інститутами. Сторінка НБУВ для створення та підтримування списку ділових контактів не використовується, хоча її відслідковують 34 користувачі. Проте сторінка в LinkedIn має широкі можливості, може бути представлена через наявні контакти та повинна розширювати зв'язки; здійснювати пошук компаній, людей, груп за інтересами; публікувати вакансії та здійснювати пошук працівників за наявними професійними резюме; рекомендувати і бути рекомендованою тощо.

На нашу думку, НБУВ має бути представлена в кількох соціальних мережах, орієнтованих на різну аудиторію, не обмежуючись присутністю в якій-небудь одній мережі. У Facebook, Twitter, «ВКонтакте», LinkedIn, Pinterest НБУВ повинна мати активні сторінки та здійснювати свій вплив на зовнішнє середовище з метою популяризації інформаційних ресурсів бібліотеки. Необхідною умовою поширення наукової інформації буде підтримання двостороннього діалогу між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та потенційними читачами.

УДК 021.7(085.8)
Самотіна Ж. В.,
мол. наук співроб. НБУВ

РЕКЛАМА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ

Налагоджений діалог між користувачем і бібліотекою є прикладом інформаційно-комунікаційної діяльності, яка безпосередньо впливає на успішне виконання бібліотеки своїх функцій. Контакт із користувачем починається з привернення його уваги, що є основним завданням реклами поряд з інформуванням. Також на практиці доведено, що реклама може бути максимально ефективною тільки як складова інформаційно-комунікаційної системи.

Реклама є частиною комунікаційної діяльності бібліотечної установи, адже вона відіграє ключову роль у популяризації бібліотечних ресурсів. Структура реклами має такі характерні особливості:

- по-перше, це здатність привернути увагу (зокрема це стосується заголовка) – чи впливає реклама саме на ті категорії потенційних споживачів, на які розрахована;

- по-друге, сила впливу на емоції споживачів реклами – які почуття народжуються під впливом реклами залежить від того, наскільки владний рекламний аргумент і чи правильно його представлено;

- по-третє, інформативність – наскільки доступно викладено рекламний аргумент, чи повною мірою показано корисність рекламованого об'єкта;

- по-четверте, наскільки ефективно приваюта увага людей, чи змоче людина прочитати повідомлення або подивитися рекламний ролик во кінці.

Процес розроблення реклами включає зазвичай два етапи. На початку приймають рішення про структуру рекламного повідомлення, розробляють рекламний аргумент, що інформує про найважливіші якості, відмінності і переваги товару, і форму його викладу. Потім приступають до розроблення безпосередньо рекламного матеріалу: розробляють текст і стиль, підбирають потрібні слова, оформлення.

Канали розповсюдження рекламної інформації діляться на канали особистої і неособистої комунікації. До каналів особистої комунікації відносять особисті зустрічі, особисте листування, бесіди по телефону, спілкування з аудиторією по телебаченню і радіо. До каналів неособистої комунікації – засоби поширення інформації без присутності особистого

контакту і зворотного зв'язку (засоби масової інформації та вибіркового впливу). Сила впливу рекламного контакту залежить від обраного каналу поширення. Наприклад, оголошення по радіо вражає менше, ніж телеролик, також у різних журналів може бути різний ступінь впливу. Найвищим він є у телебачення, оскільки воно здатне поєднувати звук, колір, рух та інші фактори. Однак радіо нині є одним із найпопулярніших засобів реклами. Порівняно з іншими видами радіореклами має певні переваги, серед яких необхідно відзначити такі: значна поширеність і масовість; оперативність; вартість радіореклами є дешевшою порівняно з газетно-журнальною; вона зручна для сприйняття; не потребує спеціальних витрат часу.

Бібліотеки просувають свій продукт до споживачів, використовуючи такий ринковий інструмент, як реклама, реалізуючи кілька цілей:

- інформувати користувачів про свій продукт (різні видання, інформаційні ресурси, бази даних), послуги, умови їх отримання;
- переконати користувачів віддати перевагу саме цьому бібліотечному закладу.

Вищезазначених цілей можна досягти за допомогою реклами, оформлення стендів, виставок літератури, роздаючи безкоштовно буклети, та інших комунікаційних видів діяльності.

Залежно від поставленої мети реклама, зокрема бібліотечна, ділиться на кілька видів:

- стимулююча реклама (підкреслює переваги бібліотечної продукції або послуг бібліотеки);
- інформуюча реклама (повідомляє читачів про результати роботи бібліотеки);
- порівняльна реклама (акцентує увагу на порівняльній аналізі продукції і послуг бібліотек);
- іміджева реклама (спрямована на створення сприятливого іміджу бібліотеки у користувачів та партнерів).

Основою рекламної діяльності в маркетингу є рекламна кампанія. Основними завданнями рекламної кампанії у бібліотечній сфері є такі:

- формування у користувача певного рівня обізнаності про бібліотечні продукти та послуги, інформування про нові послуги, введені бібліотекою;
- інформування про необхідність ознайомлення з бібліотечною продукцією;
- залучення нових членів читацької аудиторії;
- формування або підтримка високого іміджу бібліотечної установи.

Як уже зазначалося, одним з основних завдань просування бібліотечних послуг є формування позитивного іміджу бібліотеки, формування у користувачів чітких уявлень про їхні можливості, сервісну політику, спектр їх бібліотечно-інформаційних послуг. Позитивний образ бібліотеки формується завдяки якісному обслуговуванню користувачів, повному та оперативному задоволенню інформаційних потреб, своєчасним попередженням можливих незадоволених запитів читачів тощо.

У бібліотечній практиці широко використовується реклама наявних ресурсів книгозбірні, насамперед її документних фондів та електронних ресурсів. З цією метою організують традиційні та електронні книжкові виставки, виставки, присвячені тематиці конференцій, семінарів та інших заходів. Особливу роль у процесі популяризації книги та читання відіграють також засоби масової інформації – газети, телеканали, радіостанції та інтернет-портали. Також сьогодні бібліотеки рекламують свою діяльність через соціальні мережі, розміщують рекламні повідомлення на своїх сайтах. Останніми роками з'явилися нові форми, нові стратегії рекламного впливу на читача. Наприклад, так звана реклама «з вуст у вуста». Така маркетингова форма називається buzz-маркетингом. Шляхи передачі інформації через механізм buzz-маркетингу різні. Враження й оцінки можуть передаватися від читача до читача усно, по телефону, за допомогою електронної пошти, на форумах, завдяки іншим способам комунікації.

Багато установ бібліотечної сфери використовують блоги для спілкування зі своїми читачами. Блог-маркетинг набуває розвитку, вже сьогодні можна говорити про його реальну роботу з популяризації бібліотечних ресурсів і послуг серед користувачів Інтернету. Блоги створюють суттєву конкуренцію ЗМІ у зв'язку з тим, що містять у собі багато корисної інформації, якій користувачі довіряють насамперед. Їх актуальність зростає завдяки можливості ведення діалогу: користувачі можуть ставити свої питання безпосередньо співробітникам бібліотеки.

За останні роки бібліотеки почали активно розвивати електронні інформаційні ресурси, створювати власні бібліографічні реферативні та повнотекстові бази даних, надавати інформацію про нові надходження книжок та журналів, з'явилась інноваційна форма інформаційного обслуговування – дистанційна. На сьогодні залишається стійкою тенденція до розширення аудиторії віддалених користувачів, яка в кількісному відношенні значно перевищує відвідуваність бібліотеки, що доводить необхідність більш інтенсивного впровадження в їх діяльність нових форм і розробок, зорієнтованих на ефективне обслуговування читачів у дистанційному режимі. На сучасному етапі інформаційний сервіс

«Віртуальна довідка» НБУВ є однією з найбільш дієвих форм обслуговування користувачів у дистанційному режимі. Відмінною ознакою в роботі сервісу є представлення інформації не тільки у вигляді бібліографічних добірок і фактографічної інформації, а й повнотекстових документів та посилань на мережеві ресурси.

Бібліотечна реклама не тільки дозволяє інформувати користувачів про бібліотечні ресурси і сервіси, а й створювати цей попит на них. Оскільки реклама найбільш доступний спосіб залучення читачів, бібліотеки виділяють її з усього набору комунікаційних засобів і широко використовують у своїй діяльності. Реклама є потужним засобом стимулювання споживачів інформації скористатися певною бібліотечною продукцією чи послугою. Правильно спланована рекламна кампанія є частиною інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотечної установи, запорукою її успішної діяльності.

УДК 004.65:[908+94](477)

Скорохвлятова А. В.,

ген. директор Національної історичної бібліотеки України,
заслужений працівник культури України

Ісаснко О. О.,

керівник проекту бібліотечно-культурологічного
зведеного інтегрованого краєзнавчого електронного
мультиресурсу «Історія міст і сіл України»,
канд. іст. наук

КОНЦЕПЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗВЕДЕНОГО ІНТЕГРОВАНОГО КРАЄЗНАВЧОГО ЕЛЕКТРОННОГО МУЛЬТИРЕСУРСУ «ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНИ»

Реалізація бібліотечно-культурологічного зведеного інтегрованого краєзнавчого електронного мультиресурсу «Історія міст і сіл України» (далі – Проект) передбачає створення унікального комплексного інформаційного продукту, який міститиме бібліографічний опис документів, глибоку змістову і формальну аналітику документів, часткове чи повне зображення документів, повний текст документів, опис архівних матеріалів, музейних об'єктів, об'єктів історико-культурної спадщини з історії міст і сіл України та сучасних культурних об'єктів, аудіовізуальні

матеріали, електронні ресурси. Майбутній краєзнавчий електронний мультиресурс є своєрідним, оригінальним, унікальним не лише за змістом, а й за форматом представлення автентичної, важливої та цінної, не лише на теренах нашої країни, бібліографічної, фактографічної, повнотекстової, образотворчої, картографічної та аудіовізуальної інформації у розрізі історичних знаменних, доленосних і трагічних подій.

Організаційним, науково-методичним, консультаційним, координаційним та технологічним центром Проекту виступає Національна історична бібліотека України, яка є державним депозитарієм історичної літератури в Україні та науково-дослідним, науково-методичним і консультаційним центром у галузі історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності та наукової бібліографії з історії України.

Проект має на меті сконцентрувати у собі найважливішу краєзнавчу суспільну інформацію, яка століттями формувала українську ментальність, впливала на державотворчі процеси, наповнювала диттям розум, серце і душу української нації і яка стане цінним джерелом та інструментом історичних розвідок, генеалогічних, етимологічних, культурологічних, пам'яткознавчих, релігієзнавчих, бібліографознавчих, книгознавчих та інших досліджень. Важливими соціокультурними завданнями реалізації Проекту є такі:

1) виховання в українців національної самосвідомості і патріотизму та міжнародного і міжконфесійного взаєморозуміння і толерантності;

2) зрощення глибокої поваги до віовічних народних та дотримання і примноження унікальних місцевих традицій, шанування історичної пам'яті українського народу;

3) плекання любові до батьківської землі – своєї малі Батьківщини, прищеплення потягу до знання про рідну мову та регіональні діалекти і говірки, місцевий етнічний фольклор, давні мистецькі традиції;

4) творче і зміле використання безцінної історичної та культурної спадщини різних регіонів нашої держави у розбудові незалежної, соборної і процвітаючої України;

5) пізнання своїх витоків та залучення до краєзнавчого руху широких верств населення, особливо молоді, в органічному поєднанні всіх його державних, громадських, шкільних та університетських форм;

6) виявлення, оберігання та популяризація місцевих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури;

7) всебічне вивчення багатомілового минулого та сьогодення свого краю, дбайливе і відповідальне ставлення до історії та культурного надбання рідної землі;

8) донесення до прийдешніх поколінь безцінних історичних краєзнавчих знань про політичний, економічний і культурний розвиток нескхожих один на одного регіонів, міст і сіл України;

9) дослідження, збереження і захист природи рідного краю;

10) сприяння відродженню краших традицій українського краєзнавства і новим краєзнавчим дослідженням та використання їх результатів у науковій, культурно-освітній і виховній роботі;

11) подальший якісний розвиток історико-краєзнавчої діяльності бібліотек різних систем і відомств та інших установ, краєзнавчих об'єднань і осередків;

12) формування системи краєзнавчих знань відповідно до сучасних інформаційних, телекомунікаційних, технологічних можливостей.

Метою реалізації Проекту є створення унікального інформаційного продукту – зведеного краєзнавчого електронного ресурсу «Історія міст і сіл України», записи в якому міститимуть результати глибокого змістовного аналізу документів та опису музейних предметів, об'єктів культурно-історичної спадщини з історії міст і сіл України та сучасних культурних об'єктів для зручного і багатоаспектного пошуку відомостей:

1) про українські історичні землі, етнокультурні регіони, історико-географічні краї, адміністративно-територіальні одиниці (князівства, землі, воєводства, повіти, волості, староства, паланки, комітати, полки, округи, дистрикти, губернії, області, райони тощо), населені пункти (великі міста і містечка, садиби, селища міського типу, села, хутори тощо), місцевості (карпатські гори, південний степ України, лісосмуги півночі країни, кургани, захоронення тощо), водойми (моря, річки, озера, водоспади, цілющі джерела тощо) України;

2) політичних, громадських, державних та військових діячів, лідерів національно-визвольних рухів, священнослужителів і церковних діячів, науковців, дослідників, медичних працівників, акторів театру і кіно, письменників, поетів, художників, фотографів та інших, хто був автором / співавтором рукописного чи друкованого текстового, картографічного, образотворчого, нотного, аудіовізуального чи іншого твору або про кого йшлося, хто був оспіваний, зображений чи виконував роль у цих творах, інших визначних, відомих і непересічних представників української нації та інших народностей;

3) заводи, фабрики, підприємства, організації, державні інституції, медичні та наукові установи, історичні, археографічні та археологічні комісії, культурно-мистецькі центри, сільські будинки та садиби, об'єкти міської архітектури та культові споруди, громадські та релігійні об'єднання,

світські, духовні та військові навчальні заклади, військові формування, політичні партії, пам'ятники, пам'ятки культури, витвори мистецтва тощо;

4) про народні знання і звичаї, обрядові дієства і святкування, світоглядні уявлення українців, заняття і ремесла, знаряддя праці, побут, військовий вишкіл, вірування і похитання, національну кухню, традиційний одяг, транспортні засоби, культурне, політичне, громадське та соціально-економічне життя різних верств населення тощо.

Головними завданнями для досягнення поставленої у Проекті мети має бути проведення комплексу робіт:

1) з напрацювання методологічних і методичних підходів з окреслення та формування системи поглядів проблематики дослідження, визначення та обґрунтування об'єкта і предмета дослідження;

2) визначення основних принципів роботи над Проектом; опису інструментів, технологічних і технічних засобів, які використовуватимуться в роботі над Проектом; розроблення основних технологічних процесів виконання робіт у межах Проекту;

3) укладання науково-методичних рекомендацій з виявлення та опрацювання документів для усіх фахівців, задіяних у роботі над Проектом;

4) створення адаптивної організаційної структури і гнучких управлінських механізмів, які дозволять максимально ефективно використовувати людські, технічні, технологічні, матеріальні та адміністративні ресурси для успішної реалізації Проекту;

5) формування зведеного інтегрованого електронного ресурсу відомостями про документи, музейні предмети, об'єкти культурно-історичної спадщини та сучасні культурні об'єкти та свідомі документами з історії міст і сіл України усіма учасниками Проекту;

6) з популяризації унікального інформаційного продукту в Україні та за її межами, а також створення умов для зручного і широкого суспільного використання зазначеного електронного ресурсу, зокрема в інтернет-середовищі.

Необхідною умовою успішної реалізації Проекту є розроблення і забезпечення дотримання усіма учасниками Проекту єдиних, насамперед методологічних та методичних принципів і підходів у виявленні та науково-бібліографічному опрацюванні краєзнавчих документів з історії міст і сіл України.

Об'єктом опису визначається будь-який документ чи складова частина документа (рукопис, книжка, часопис, карта, фотографія, плакат, платівка, мікрофільм, аудіо- чи відеоматеріал на будь-якому носії, електронний ресурс тощо), в якому зафіксована краєзнавча інформація – відомості про будь-який аспект життя того чи іншого регіону, населеного

пункту, місцевості чи водойми України у конкретно-історичний період їхнього розвитку; музейні предмети, пам'ятки скульптури, архітектури та архітектурного ансамблю, ландшафтного дизайну, витвори декоративно-прикладного, ужиткового чи художнього мистецтва тощо, які є документальним підтвердженням історичних краєзнавчих подій, життя та явищ незалежно від наявності чи відсутності відомостей про них у документах.

Робота над Проектом передбачає його реалізацію на трьох незалежних одна від одної стадіях: бібліотечній, архівній та музейній, – на кількох паралельних рівнях. Необхідною складовою такого Проекту є його міжвідомчий характер (взаємодія і кооперація зусиль бібліотек різних систем і відомств, різноманітних архівних установ та державних і комунальних музеїв) та комплексний підхід у представлених у базі даних інформаційних ресурсів.

Бібліотечна стадія передбачає співпрацю з бібліотеками різних рівнів за відомчим принципом. Музейна – проведення робіт на основі фондів мережі державних та комунальних історичних, краєзнавчих, літературних, художніх, етнографічних, мистецьких та інших музеїв, сільських музеїв, національних історико-культурних заповідників, музеїв державних установ та організацій, які розміщуються в обласних та районних центрах, селах і селищах у різних куточках України. Архівна – проведення робіт на основі фондів центральних, обласних та галузевих державних архівів, архівних підрозділів установ, організацій та органів місцевого самоврядування, громадських і релігійних об'єднань тощо.

До Проекту залучатимуться й інші фондоутримувачі краєзнавчих документів та індивідуальні учасники (краєзнавці, науковці, дослідники). Також будуть опрацьовуватися краєзнавчі ресурси, представлені в інтернет-середовищі.

Співпраця з учасниками Проекту відбуватиметься на договірній основі з урахуванням інтересів, пріоритетів і побажань кожної зі сторін.

Під час розроблення методики науково-бібліографічного опрацювання документів використовуються вітчизняні державні стандарти, наукові праці та методичні напрацювання українських і зарубіжних бібліотечних фахівців, проте методичні рішення, які приймають і будуть приймати у межах Проекту, будуть спрямовувати насамперед на якнайповніше відображення краєзнавчих відомостей, що містяться у документах, а також на вирішення пріоритетних для Проекту завдань.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ КНИЖКОВИХ ВИСТАВОК У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Однією з традиційних форм бібліотечної діяльності, що переживають епоху модернізації й адаптації до віддаленого засобу обслуговування, є віртуальні (електронні) виставки, які наразі виступають однією з ефективніших форм забезпечення користувачів інформацією.

Саме в організації електронних виставок реалізуються послуги з надання бібліотечними фахівцями структурованої, семантично опрацьованої інформації. Тож у своєму дослідженні ми зупинилися на організації електронних виставок у НБУВ як одного із жанрів електронної інформації.

Електронні виставки розглянуто, з одного боку, як засіб продукування та організації наукових знань, з іншого – як інструмент дистанційного обслуговування. у процесі задоволення інформаційних потреб користувачів у розширенні доступу до великих обсягів значущої інформації.

Електронна виставка це – демонстрація в мережі Інтернет за допомогою засобів веб-технологій віртуальних образів спеціально підібраних та систематизованих творів друку, які презентують віддалені користувачі для огляду, ознайомлення та використання. В електронних виставках структуруються зростаючі масиви бібліотечних інформаційних ресурсів, а самі виставки виступають соціальними інформаційними комунікаторами. Зважаючи на це, предметом нашого дослідження стала інформаційно-комунікативна діяльність наукової бібліотеки; об'єктом – електронні виставки у контексті бібліотечної інформативно-комунікаційної діяльності.

Базою дослідження стали електронні бібліотечні книжкові виставки (далі – ЕБКВ), організовані з використанням документів універсального підсобного фонду (далі – УПФ) відділу комплексного бібліотечного обслуговування (далі – ВКБО) НБУВ.

ЕБКВ УПФ ВКБО, які є складовою частиною інтернет-ресурсів НБУВ, створюють з метою популяризації та розкриття універсального

підсобного фонду за допомогою мережі Інтернет. Вищезазначені виставки ставлять перед собою такі завдання:

- сприяти задоволенню наукових, навчальних, виробничих, громадських та інших інтересів віддалених (дистанційних) користувачів;
- презентувати нові та актуальні друковані документи, що надійшли та зберігаються у підсобних книжкових фондах ВКБО;
- розкрити галузевий зміст УПФ ВКБО згідно з інформаційними запитами користувачів;
- привернути увагу до ексклюзивних або вузькоспеціальних видань;
- розширити активну читацьку аудиторію;
- забезпечити інформаційну підтримку наукових досліджень.

Рушійною силою організації ЕБКВ виступає протиріччя між зростаючими інформаційними потребами користувачів та фактичним рівнем їх задоволення. Джерелом наповнення ЕБКВ є наявний, систематично і різнобічно поновлюваний документний підсобний фонд.

Дослідження охоплює питання розробки покрокового механізму організації типової ЕБКВ: від розробки її моделі та технічного відбору матеріалу до його оцифрування та публікації на бібліотечному сайті. Особливу увагу у створенні та розміщенні книжкових образів та ілюстрацій приділено пошуку дизайнерських прийомів та естетичних рішень.

Організовані ЕБКВ ВКБО набувають форми бібліотечного електронного інформаційного продукту та публікуються на сайті НБУВ у розділі «Електронні виставки» (режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/exhibitions>). Отже, інформаційний ресурс ЕБКВ перетворюється на складову сучасного дистанційного обслуговування; трансформується на інтелектуальний продукт, забезпечуючи користувачам широкий доступ до певного масиву якісної інформації.

Ознайомлення з інформаційними джерелами виставки надає можливість користувачам зекономити час, акцентувати увагу на найцікавіших документах; позбавляє їх необхідності безпосереднього перегляду первинного матеріалу.

Організовані ЕБКВ ВКБО мають необмежений термін експонування, доступу, віртуального перегляду в мережі Інтернет, оновлення та доповнення з боку бібліотечних працівників. Їх сукупність складає архів накопичених ЕКВ, який дозволяє відтворити хроніку виставок за тривалий період та постає, по суті, розподіленим банком даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури тощо.

Опубліковані ЕБКВ ВКБО передбачають маркетингові дослідження з вивчення ефективності їх читацького попиту з використанням техніко-

технологічних механізмів зворотного зв'язку. Водночас постає нагальна потреба підготовки висококваліфікованих бібліотечних ІТ-фахівців, посередників між наявним інформаційним ресурсом та соціальним потенціалом, що його використовує.

Організація ЕБКВ виступає яскравим прикладом науково-практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності. Отримавши інтернет-втілення, виставкова діяльність виграє в оперативності, масштабності користувацької аудиторії, розширенні кола доступності послуг для віддалених користувачів – потенційних споживачів бібліотечних послуг. З іншого боку, організація електронних виставок підвищує інформаційний потенціал бібліотечного фонду, сприяє його активному розкриттю перед користувачами та стимулює його збагачення та розвиток. У контексті інформаційно-комунікаційної діяльності організація ЕБКВ сприяє оптимальному забезпеченню інформаційних обмінів в інтересах розвитку світового суспільства.

Інформаційні ресурси ЕКВ, відпрацьована структура організації доступу до інформаційних джерел, а також сучасні електронні засоби комунікації стимулюють вироблення нових знань, надаючи новій генерації користувачів вагомі інтелектуальні активи для створення нових наукових здобутків, що виходять на перший план сучасного життя. Це потребує, зокрема, створення при бібліотечних установах спеціальних інформаційних виставкових служб, функціонування яких обумовить найбільш оперативне обслуговування запитів сфери науки, виробництва та управління з використанням електронних технологій.

УДК 021:908(100)

Степченко М. М.,

пров. бібліотекар, аспірант НБУВ

КРАЄЗНАВЧІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ: ДОСВІД ПРОВІДНИХ БІБЛІОТЕК СВІТУ

З розвитком сучасних інформаційних технологій та збільшенням інформаційних потоків з історичної та краєзнавчої тематики нової форми набуває краєзнавча робота бібліотечних установ. Традиційними завданнями у рамках цієї роботи були формування та популяризація серед читачів інформаційних матеріалів з історії, сучасного стану та напрямків

розвитку країни та рідного краю, зокрема організація просвітницьких заходів та виховання у читачів зацікавленості до своєї історії.

Враховуючи важливість розвитку краєзнавства та вплив його на процеси державотворення і національного відродження з ініціативи Національної спілки краєзнавців України ще у 2002 р. була прийнята «Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року», а у 2013 р. – розроблений проект Державної програми розвитку краєзнавства на період до 2025 р., яка, на жаль, не була прийнята. Заплановані цими документами різноманітні краєзнавчі заходи реалізуються за активної участі бібліотек, в яких зберігаються документальні ресурси і здійснюється інформаційне забезпечення дослідницької, видавничої та просвітницької діяльності з питань краєзнавства. Серед основних краєзнавчих ресурсів, представлених на бібліотечних порталах України, є електронні краєзнавчі каталоги, путівники, довідники, тексти з історії краю, матеріали наукових і науково-практичних конференцій з історико-краєзнавчої тематики, посилання на інформацію про край в Інтернеті та ін.

Для збільшення ефективності та пошуку нових форм використання краєзнавчих ресурсів важливого значення набуває зарубіжний досвід діяльності бібліотечних установ у сфері краєзнавства.

У США провідну роль у бібліотечному краєзнавстві традиційно відіграють публічні бібліотеки штатів, але значні наукові дослідження проводяться й в університетських бібліотеках. Деякі інформаційні ресурси представлені також у бібліотеках релігійних громад та громадських організаціях. Особливістю краєзнавчих бібліотечних колекцій у США є переважаюча роль генеалогічних ресурсів, які викликають найбільшу зацікавленість у користувачів бібліотек. Так, на бібліотечних сайтах США досить популярними є сторінки «Сімейні історії», які створюються за особистою участю жителів міста чи краю. Це калейдоскопи коротких історій – повідомлень щодо життя родин від діда-прадіда: чи завжди ця сім'я жила у даному місті, хто з родичів і коли першим прибув сюди, їхнє подальше життя, громадянство та віросповідання, професії, участь у військових конфліктах, діти, внуки, міграція, родинні фотографії тощо.

Велике значення надається збиранню рукописних та неопублікованих матеріалів (щоденники, мемуари, листування, тексти проповідей, церковні книги, навіть шкільні твори тощо). Крім того, важливу частину краєзнавчих ресурсів складають матеріали «усної історії» – аудіозаписи розповідей, інтерв'ю свідків та учасників історичних подій. Ці матеріали дають більш повну картину історичного минулого, дозволяють порівнювати різні погляди на важливі події.

Сьогодні більшу частину краєзнавчих бібліотечних ресурсів представлено в національних електронних проектах, які реалізують національні бібліотеки, зокрема «Пам'ять Америки», «Галліка», «Галерея скарбів (Treasures Gallery)» тощо.

Національна бібліотека Франції надає доступ до краєзнавчих матеріалів, які висвітлюють регіональну історію, історію французького дворянства (генеалогічні дослідження, геральдика, карти та ін.). З 1994 р. Бібліотека збирає й аудіовізуальні матеріали з генеалогії та геральдики, а також цифрові копії старовинних книг, каталогів та довідників, навчальних програм, які систематизовані за географічною ознакою.

У Великій Британії розвиток бібліотечного краєзнавства відбувається завдяки взаємодії бібліотек, музеїв та архівів, які об'єднують зусилля до популяризації регіональної історії, етнографічних та археологічних досліджень, надаючи доступ до документів і матеріалів у бібліотечних установах. У цій країні також популярними ресурсами є матеріали сімейної історії, генеалогії та геральдики.

У Росії краєзнавчо-бібліотечна робота проводиться відповідно до прийнятих Російською бібліотечною асоціацією документів «Керівництво з краєзнавчої діяльності центральної бібліотеки суб'єкта РФ (області, краю)» (2003) і «Керівництво з краєзнавчої діяльності муніципальних публічних бібліотек (централізованих бібліотечних систем)» (2005). Основну роботу з бібліотечного краєзнавства ведуть обласні, муніципальні бібліотеки та бібліотеки автономних республік. На національному рівні теж чимало бібліотечних ресурсів з історичного краєзнавства, зокрема колекція Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина «Територія Росії», до складу якої увійшли наукові, науково-популярні та навчальні видання, архівні документи, карти, фото- і кінохроніка, що характеризують російську територію у різних аспектах і в різні історичні періоди.

Цікавий досвід створення електронних колекцій з історичного краєзнавства напрацьований у Президентській бібліотеці Азербайджанської Республіки. Наприклад, у 2009 р. запрацював інтернет-проект «Нахчиванська Автономна Республіка» (nakhchivan.preslib.az), створений до 85-річчя від дня її заснування. Тут представлена вся інформація з суспільно-політичної, соціально-економічної та культурної діяльності регіону, повнотекстові копії важливих історичних документів, бібліографічна та повнотекстова бази даних наукової та публіцистичної літератури тощо. Інший проект «Місто Іреван» (www.iravan.info) висвітлює історію міста Іреван, починаючи з давнини і до наших днів, на основі історичних документів, архівних, а також окремих дослідницьких ресурсів

з використанням візуальних матеріалів, зокрема «Ірван у картинах» та «Ірван у листівках».

Отже, основна увага краєзнавчо-бібліотечної роботи бібліотек західних країн зорієнтована на громадянина і його роль у місцевій історії, на відміну від пострадянських, де більше уваги приділяється історії краю та регіону. Спільна риса формування бібліотечно-краєзнавчих ресурсів сучасних бібліотек – це вихід на національний рівень, тобто створення у головних книгозбірнях національних проектів з історії та культури країни, складовими яких є матеріали про регіони, культурне розмаїття та сімейні історії старовинних родів.

УДК 024.6:021.6:004.738.5

Чупріна В. М.,
завідділу НБУВ

МБА І ДД В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ БІБЛІОТЕК: ДИНАМІКА НАДАННЯ ПОСЛУГ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Бібліотеки як найдавніші культурні інститути людства упродовж довготривалого періоду існування суттєво змінювалися. Протягом століть дуже послідовно та закономірно відбувалися зміни у призначенні закладів та їх функцій; складу і формі документів, що зберігалися. Минуле століття, яке характерно революцією в інформатиці, стрімким розвитком цифрових технологій та глобальною мережею Інтернет, зробило великий вплив на бібліотеки: змінилася не лише система комплектування фондів, обслуговування користувачів за міжбібліотечним абонементом, підготовка бібліотечних кадрів тощо; гостро постало питання існування бібліотек з традиційними функціями обслуговування. З'явилися альтернативні бібліотекам інформаційні заклади, завдяки чому відбувалося зниження престижу бібліотек: читачі масово лишали читальні зали й перетворювалися на віддалених користувачів. Також відбулося поступове знецінення друкованого документа та прискорився доступ до цифрових ресурсів. Дедалі помітнішими стали особливості, що визначають книгозбірню як доступний широкому загалу осередок громадських

комунікацій. Насамперед це доступність бібліотечних послуг, публічний, відкритий характер діяльності, можливість використання інформаційних ресурсів і сервісів у віддаленому режимі, розширення масової аудиторії бібліотек. У зв'язку з цим сучасна бібліотека вже не обмежується пасивною функцією накопичувача фондів. За вимогою часу з'явилася потреба у побудові нових взаємовідносин між бібліотекарем та користувачем, розробленні нових підходів до вивчення бібліотек, розвиненні напрямку міжбібліотечної комунікації тощо.

Реалізація бібліотеками ідеї відкритості та загального доступу до інформації спирається на всесвітній розвиток глобальної мережі Інтернет, яка у багатьох країнах пропагується та стає доступною для населення саме через бібліотеки. Також з глобалізацією пов'язано такі напрями діяльності бібліотек, як забезпечення інтерактивних послуг, електронної доставки документів, створення інформаційних сайтів, порталів, електронних бібліотек.

Упровадження комп'ютерних інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності бібліотек, формування нових комунікацій, автоматизованого інформаційного середовища стало не тільки початком перетворення традиційної системи міжбібліотечного обслуговування, а й першим кроком до формування інформаційного суспільства. Нові засоби комунікації значно розширили можливості міжбібліотечної діяльності з обміну інформаційними ресурсами та дистанційного обслуговування користувачів. У цьому аспекті бібліотеки постають як об'єкти системи соціальної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне та інформаційно-комунікаційне середовище, які є необхідними для сучасних інформаційних структур.

МБА і ДД як відкрита система з перспективним напрямом у стратегії розвитку міжбібліотечних зв'язків відіграє значну роль у виконанні комунікативних функцій, сприяє активному просуванню документа до користувача, дозволяє забезпечити доступ до будь-якого видання в оригіналі чи копії незалежно від місця його зберігання і часу публікації. Оптимізація комунікаційних зв'язків між бібліотеками за МБА і ДД здійснюється шляхом розширення сфери загального та науково-технічного простору за рахунок використання ресурсів Інтернету.

Коло бібліотечних послуг ще донедавна обмежувалося стандартним («традиційним») набором та потребувало фізичної присутності користувача протягом дня. Сьогодні характеризується спадом читацької активності. Останніми роками позитивна динаміка звернень віддалених користувачів до віртуальних послуг, які надаються цілодобово, свідчить про те, що користувачі таким чином закликають

бібліотеки впроваджувати нові види послуг, що відповідають їх зростаючим потребам.

Реалізація сучасного виду послуг успішно здійснюється за допомогою засобів електронної доставки документів (ЕДД), яка тісно пов'язана з автоматизацією інформаційного обслуговування, зміною бібліотечної технології, а також менталітету бібліотекаря і користувача. ЕДД активно використовує технологію обміну копіями документів (їх фрагментів), пов'язану з мережевим та дуже оперативним рухом інформації від запиту до отримання виготовленої копії повнотекстового матеріалу. Комплексна система обслуговування віддалених користувачів на базі міжбібліотечного абонементу із застосуванням засобів ЕДД на сьогодні міцно посіла свою нішу в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні і залишається однією з основних функцій бібліотек в усьому світі. Загальновідомо, що у функціонуванні системи МБА і ДД найбільш раціональним та ефективним є комплексне використання технічних засобів копіювання, сканування й роздрукування документів, які дозволяють створювати віддаленим користувачам найбільш комфортні умови, за якими користувач-абонент може обрати форми та спосіб надходження копій документів за конкретними запитами з використанням засобів ЕДД. За останні роки наявна динаміка зростання цифрових показників: кількість виконаних замовлень подвоїлася, а кількість виготовлених за ЕДД сторінок, відправлених користувачам, збільшилася на 45 %.

Паралельно з ЕДД успішно використовується і така нова послуга, як замовлення документів у віддаленому режимі. У добу Інтернету істотно змінилася поведінка та вимоги користувачів: ставлення до швидкості обслуговування (дедалі частіше вона вимірюється не днями, а годинами), можливості використання сукупних фондів бібліотек регіону, інших регіонів, інших держав за МБА і ДД. Сучасні засоби інформатизації дозволяють користувачеві робити замовлення на документи з бібліотечного фонду за умови наявності сайту бібліотеки і можливості доступу його до Інтернету. Динаміка зростання звернень користувачів за МБА і ДД у віддаленому режимі за період з 2010 по 2014рр. збільшилася у 12 разів.

На програмному забезпеченні АБІС «ІРБІС» успішно використовується послуга електронного замовлення документів у віддаленому режимі, що створює для колективних (міське МБА) та персональних абонентів комфортніші умови для отримання документів. Послуга електронного замовлення є частиною реалізації впровадження системи електронної книговидачі та реєстрації користувачів відділу МБА на програмному забезпеченні АБІС «ІРБІС». За час дії послуги

електронного замовлення простежується постійне збільшення кількості запитів, надісланих у віддаленому режимі.

Автоматизація бібліотечних процесів вимагає від персоналу, крім навичок роботи на комп'ютері, необхідних знань сервісів Інтернету і, що дуже важливо, -- вміння роботи з електронними світовими ресурсами. Отже, слід зазначити, що характер змін у бібліотеках викликаний поведінкою і запитам користувачів, які істотно впливають на зовнішнє і внутрішнє середовище сучасної бібліотеки. Це сприяє виявленню певних тенденцій у сфері відносин користувача і бібліотеки, вказує на намагання бібліотек їх дотримуватися. Динаміка маркетингових позицій – продукту, місця, ціни, професіоналізму персоналу та інше вказує на поступальний розвиток бібліотек відповідно до сучасних тенденцій.

Таким чином, результатом «адаптації» бібліотек до нового інформаційного середовища є зміни у структурі бібліотечного обслуговування, розвитку його нових форм на базі електронних ресурсів, розширення спектру бібліотечно-інформаційних послуг за рахунок упровадження автоматизованих технологій та програмного забезпечення.

Наразі діяльність бібліотек спрямована на упередження запитів користувачів, очікування користувачами якісного кінцевого продукту за рахунок генерування і розповсюдження знань, забезпечення інформаційних потреб суспільства, визначення основних напрямів удосконалення та розвитку інфраструктури дистанційного обслуговування за МБА і ДД, ЕДД.

УДК 02:001.102(100)

Шевцова Ю. О.,

аспірант ХДАК

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАРУБІЖНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ

Визначальну роль у процесі наукової комунікації відіграють періодичні видання, яким віддають перевагу в науковому співтоваристві з огляду на те, що публікація в журналі дозволяє вченому брати участь у наукових дискусіях, заявляти пріоритет на наукове відкриття, одержувати доступ до необхідної наукової інформації. В одних випадках публікація в

журнали дозволяє автору створювати нові інформаційні повідомлення, формувати нове знання, в інших дає змогу зрозуміти, декодувати вже наявні.

Публікації в бібліотечних виданнях стають запорукою обміну інформацією і підвищення кваліфікації працівників бібліотек. Результати досліджень та практичних досягнень за допомогою публікації в періодичних виданнях уможливають передачу нового знання ширшому колу колег, які можуть використати ці знання та виробити нові.

Одне з провідних місць у професійних комунікаціях належить бібліотечним журналам США, Великобританії, Німеччини, Франції, Італії. Це зумовлено тим, що саме в цих країнах бібліотечна справа має давні традиції, бібліотечні установи динамічно розвиваються. Крім того, бібліотечні журнали зазначених країн індексуються у багатьох наукометричних та інших базах. Зокрема, у міжнародній базі *Scopus* у 2013 р. індексувалося 84 назви бібліотечних журналів, що видаються у Великобританії, 8 назв – із Німеччини, 4 – із Франції, що впливає на показники цитування публікацій та відображає формальний характер наукової професійної комунікації.

Звернення до імпаکت-фактора зарубіжних бібліотечних журналів, які користуються попитом в українському бібліотечному середовищі, дозволило виявити, що не всі видання, які мають репутацію у бібліотечних фахівців, мають високий імпакт-фактор. Всього було проаналізовано 50 журналів, що користуються підвищеним попитом у бібліотечних фахівців. Серед них: зі США – 12 журналів, Великобританії – 15, Німеччини – 12, Франції – 4, Канади – 1 та 1 журнал з Італії. У результаті аналізу було встановлено, що в цілому бібліотечні журнали порівняно з іншими науками мають невисокий імпакт-фактор, який коливається від 0,00 до 2,0.

За даними Research Gate нульовий імпакт-фактор мають: *IFLA-Journal*, *Performance Measurement and Metrics*, *International Journal on Digital Libraries*, *Zeitschrift fur Bibliothekswesen und Bibliographie*. Зазначені дані свідчать, що такі показники не завжди відображають об'єктивну роль журналу в професійній комунікації бібліотечних науковців та практиків.

Серед бібліотечних видань найвищий імпакт-фактор мають журнали інформаційно-документного спрямування. Поточний показник журналу *Annual Review of Information Science and Technology (ARIST)* складає 1,727; *Library & Information Science Research* – 1,386; *Journal of Documentation* – 1,06.

Більш одиначі становить імпакт-фактор бібліотечних журналів, що видаються у США та Великобританії. Насамперед це видання бібліотечних асоціацій:

- *Journal of the Medical Library Association (US)* – 0,99;
- *College and Research Libraries (US)* – 0,82;
- *Library Quarterly* – 0,79;
- *Health Information and Libraries Journal (UK)* – 0,761.

Підтримують на одному рівні свій статус журнали, в яких публікуються спільні статті бібліотечних фахівців із різних країн, спрямовані на проблеми розвитку електронних інформаційно-бібліотечних ресурсів та послуг. Серед них бібліотечні журнали, що індексуються *Scopus*. Наприклад, журнал *ASLIB Proceedings* у 1997–2000 рр. мав імпакт-фактор – 0,31; у 2010 р. – 0,60, поточний індекс становить 0,58. Імпакт-фактор журналу *Libri* в 1997–2000 рр. становив 0,21, у 2010 р. – 0,365, а у 2015 р. – 0,26.

Проте варто зауважити, що основою комунікації є не стільки журнал, скільки зміст його статей. Стаття як провідна одиниця комунікації сприяє відстеженню та накопиченню необхідної інформації, відображає основні тенденції у розвитку бібліотечної науки, освіти і практики.

Тематика досліджених зарубіжних бібліотечних журналів спрямована на висвітлення таких проблем:

- формування електронних ресурсів культурної спадщини, організації до них доступу;
- застосування бібліотечного, інформаційного, кадрового менеджменту;
- вивчення взаємозв'язків технологій і людини;
- удосконалення інформаційного сервісу в бібліотечних закладах;
- управління бібліотечними інноваціями;
- розвиток підприємництва;
- бібліотека та екологічні проблеми;
- роль бібліотеки в мультикультурних комунікаціях;
- взаємозв'язки освіти з практикою;
- обґрунтування місця бібліотеки в суспільстві знань.

Ознайомлення з публікаціями в журналах сприятиме комунікаційній активності українських фахівців бібліотечної науки і практики. Тільки синтез професійної інформації, отриманої з різних джерел, є основою формування нових поглядів на відомі явища та факти.

ЗБЛИЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ЯК ФАКТОР ПОСИЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК, МУЗЕЇВ, АРХІВІВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У сучасних умовах комунікаційна взаємодія як процес встановлення цілеспрямованих комунікаційних відносин є *об'єкт* важливим компонентом функціонування кожної соціальної системи, кожної соціальної установи. Зростає значення взаємодії бібліотек, музеїв, архівів. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть у різних країнах набули значення розвитку проекти реалізації співробітництва бібліотек, музеїв та архівів у напрямі вивчення, зберігання, оцифрування та представлення в електронному середовищі культурної спадщини.

Активізація взаємодії бібліотек, музеїв та архівів викликає потребу у зміні підходів до підготовки відповідних кадрів. На цьому акцентують увагу зарубіжні вчені та практики бібліотечної, архівної та музейної сфер [1; 4]. Вони відзначають, що відбувається переорієнтація закладів культури у напрямі посилення інформаційно-комунікаційної складової їх діяльності, що зумовлює необхідність підготовки кадрів для забезпечення насамперед процесів збереження культурної спадщини у цифрових форматах та надання до неї доступу. Загальною перешкодою для співробітництва у цьому напрямі є те, що фахівці бібліотек, музеїв та архівів не усвідомлюють повною мірою можливості та переваги співробітництва, партнерства, кооперації. Розуміння значення спільних зусиль як каталізатора їх ефективної діяльності залежить від взаємопов'язаності підготовки бібліотечних фахівців, документалістів архівної справи, музейних працівників. Зокрема, німецькі автори пов'язують відкритість до нових форм співробітництва з відповідними змінами в освіті [5], інші порушують проблему конвергенції освітніх програм [1]. На зазначеній проблемі акцентував увагу представник Хорватії С. Фалетар на 71-й сесії ІФЛА у 2005 р. У своєму виступі він наголосив на тому, що конвергенція бібліотек, музеїв та архівів в електронну еру має одержати відображення у професійній освіті, оскільки професіонали потребують певних спільних знань та навичок.

Ефективність взаємодії бібліотек, музеїв та архівів значною мірою залежить від сучасної наукової інтерпретації навчального процесу, від того, які пріоритети будуть покладені в основу підготовки кадрів. Зарубіжні

«Хоча в останні часи ми дослутуємо питання щодо наслідків: стратегіє реформування й удосконалення практичної підготовки студентів [3]. Дискусія викликана тим, що одним із найскладніших публікам у сучасній бібліотекарській, музейній та архівній справі є необхідність впровадження традиційних професійних навичок поряд з розвитком нових знань у контексті постійних змін.

Аналіз літературних джерел та веб-сайтів освітніх закладів європейських країн, США, України свідчить, що у більшості країн підготовка бібліотекарів та фахівців у сфері музейної та архівної справи здійснюється окремо. Навчальні курси бібліотекарської спеціалізації мають інформаційну спрямованість. Ключовим елементом бібліотечних навчальних програм у більшості країн на початок ХХІ ст. став інформаційний менеджмент. Все більше приділяється уваги впровадженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, фінансуванню, насамперед переведення культурної спадщини у цифровий формат [1].

В освітньому процесі майбутніх працівників музеїв і архівів переважають історичні дисципліни [3; 5]. Взаємозв'язаність між навчальними програмами відсутня.

У деяких університетах проводиться підготовка фахівців для бібліотечних та архівних установ. Наприклад, у Німеччині в Мюнхенському університеті на факультеті бібліотекознавства та архівознавства у рамках другої вищої освіти готують кадри на основі мультидисциплінарних підходів, що дозволяє одержати розуміння необхідності їх співробітництва в умовах розвитку електронної складової соціальних комунікацій.

Слід зазначити, що більшість навчальних закладів Європи та Північної Америки визнають необхідність зближення підготовки кадрів для бібліотек, музеїв та архівів. Зазначена проблема протягом останнього десятиліття активно дискутується фахівцями на конференціях та семінарах [4; 6]. При цьому відзначається складність цього процесу, яка полягає, по-перше, у перегляді та удосконаленні наявних освітніх програм, які мають включати термінологію, визначення, соціальні цінності, основні компетенції та методи дослідження. По-друге, така підготовка має поєднувати формування компетенцій технологічного та культурологічного характеру. По-третє, номенклатура навчальних дисциплін має бути гармонічною стосовно до майбутньої специфіки діяльності бібліотек, музеїв, архівів.

Поступово позначається впровадження у навчальний процес освітніх програм, спрямованих на формування у майбутніх спеціалістів бібліотек, музеїв, архівів розуміння мети, змісту, спрямованості форми комунікаційної взаємодії між ними. Зокрема, нові аспекти в підготовці

кадрів пропонують міждисциплінарні освітні програми LAMP (Library, Archive, Museum practice), які синтезують інформацію із різних дисциплін [2].

Цікавим у цьому контексті є досвід факультету мистецтв та науки (Faculty of Arts and Sciences) Загребського університету (Хорватія), в якому на відділенні інформатики із середини 80-х рр. ХХ ст. підготовка фахівців для бібліотечної, архівної та музейної сфер на рівні бакалаврата здійснюється як цілісна система. Серед основних дисциплін, що викладаються для студентів відділення, привертають увагу «Організація документів у бібліотеках, музеях, архівах» та «Історія соціокультурних інститутів». Крім того, одним із напрямів підготовки кадрів для них є організація виробничої практики послідовно в бібліотечних, музейних та архівних закладах, що підвищує якість професійної підготовки студентів, сприяє розширенню їх мобільності, збільшує привабливість професії, стимулює креативне мислення.

Отже, зближення навчальних програм підготовки кадрів для бібліотек, музеїв та архівів є важливим інструментом встановлення та розвитку між ними взаємодії. Розширення знань стосовно особливостей сучасної їхньої діяльності; встановлення тісних зв'язків між кафедрами; внесення спільних дисциплін у навчальні програми сприятиме укріпленню значення як кожного культурного закладу, так й ролі їх взаємодії в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Coleman L.-E.* LAM at Universities: Convergence in Graduate Education / L.-E. Coleman, J. Richard, P. F. Urban, M. K. Braun // ASIST. – 2014. – November. – P. 1-4.

2. Library, Archive and Museum Practices (LAMP): A New Interdisciplinary Major at Western Washington University // www.ischool.pitt.edu/lis/courses

3. *Novia J.* Library, Archival and Museum (LAM) Collaboration : Driving Forces and Recent Trends / Jennifer Novia // The J. of the New Members Round Table. – 2012. – V. 3, № 1. – P. 1-10.

4. *Medaille A.* Co-Teaching Relationships among Librarians and Other Information Professionals / Ann Medaille, Amy W. Shannon // Collaborative Librarianship. – 2013. – 4 (4). – P. 132-148

5. *Reinitzer S.* Vernetzungsinitiative Media.Alp für Bibliotheken, Archive und Museen (BAM) / S. Reinitzer, W. Koch, G. Koch. – Bibliothek. – 2005. – № 3. – P. 344-353.

6. *Trant J.* Emerging Convergence? Thoughts on Museums, Archives, Libraries and Professional Training / J. Trant // Museum and Management and Curatorship. – 2009. – N 24. – P. 369.

ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК І МУЗЕЇВ

За сучасних умов розвитку суспільства знань актуалізуються проблеми широкого партнерства всього кола науково-інформаційних, науково-освітніх установ: бібліотек, центрів науково-технічної інформації, архівів, музеїв та інших закладів, зацікавлених у розвитку цілісного вітчизняного інформаційного простору на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів. Це зумовлено розширенням соціально-комунікаційних функцій установ, організаційно-технологічними змінами, які відбуваються у зв'язку з упровадженням новітніх інформаційних технологій у практичну діяльність, спільним формуванням документних та електронних ресурсів, організацією доступу до них.

Питанням взаємодії та залучення до співпраці різних суб'єктів інформаційного суспільства сьогодні значну увагу приділяють багато дослідників, зокрема М. Слободяник, С. Шемаєв, А. Соляник, Т. Павленко, В. Жукова, К. Лобузїна, О. Воскобойнікова-Гузєва, О. Рибачок та ін. Зазначені науковці розглянули різні аспекти кооперації та консолідації зусиль науково-інформаційних, культурно-просвітницьких, інформаційно-аналітичних установ і організацій, проведення спільної дослідницької роботи і розвитку корпоративних проєктів, реалізації міжнародних наукових програм.

Бібліотеки та музеї мають схожі завдання, пов'язані з вивченням, збереженням, використанням та популяризацією інформаційних матеріалів з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини, збагачення духовного потенціалу народу.

Однією з основних функцій бібліотек і музеїв є створення матеріальних умов і правових засад, за яких забезпечується зберігання документних фондів та музейних колекцій; здійснюється комплекс організаційних, науково обґрунтованих заходів щодо захисту матеріальних цінностей від розкрадання та руйнувань, збереження автентичності з мінімальним втручанням у їхній наявний вигляд; консервація і реставрація документного та музейного фондів України. Однак не всі установи володіють відповідною матеріально-технічною базою, тому необхідно підтримувати зв'язки та надавати взаємодопомогу щодо проведення цих заходів.

Особливо цінні, рідкісні пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання України, створюються їхні страхові копії, завдяки чому забезпечується належне зберігання, підвищується відповідальність за облік, а також державна реєстрація таких пам'яток. Упровадження новітніх інформаційно-комунікативних технологій наближає унікальні пам'ятки національного історико-культурного надбання до споживачів з усіх регіонів України і зарубіжжя.

Значною мірою подальший розвиток бібліотек і музеїв залежить від посилення механізмів їхньої кооперації та консолідації у напрямі організації інформації в електронному середовищі, управління сервісами і ресурсами на основі інтеграції розподілених інформаційних масивів, трансферу технологій, інновацій, знань.

Формування бібліотеками та музеями ретроспективного ресурсу документів і музейних експонатів також тісно пов'язано зі створенням електронних колекцій. Підготовка таких ресурсів базується на значній науково-дослідній роботі з питань виявлення, атрибуції джерел інформації, їх наукового аналізу.

Нагальним є посилення взаємодії на міжрегіональному рівні з метою формування національної системи електронних ресурсів та введення відомостей про результати наукових досліджень. Саме за таких умов буде забезпечено доступ до різномірної інформації, підвищення якості та рівня інформаційних продуктів і послуг, максимально повне задоволення потреб суспільства.

Водночас для створення спільних електронно-інформаційних осередків країни необхідно, крім накопичення ресурсів, правильно врахувати аспекти координації та кооперації щодо їх придбання, створення, зберігання і спільного використання. Зі значним зростанням електронної інформації виникають проблеми її збереження, фінансової, юридичної та політичної відповідальності, додержання норм інтелектуальної власності.

Нині посилюються також традиційні функції бібліотек і музеїв як потужних науково-просвітницьких та культурних осередків суспільства, центрів інтелектуального спілкування.

Прикладами взаємозв'язку установ є створення на базі фондів великих бібліотек і книгосховищ, видавництв, бібліофільських товариств, асоціацій та інших інституцій музеїв книги. Мета їхньої діяльності – збереження, дослідження та пропаганда пам'яток писемної культури, розкриття засобами експозиції історії книги та розвитку книжкової справи, ознайомлення відвідувачів з видавничою діяльністю, історією бібліотек.

Нині у світі існує більше 200 музеїв книги. Одними з найбільших зарубіжних музеїв книги в бібліотеках є Музей книги та книгодрукування

Королівської бібліотеки Альберта I (Брюссель); Музей книги Британської бібліотеки (Лондон); Музей книги при Бібліотеці Хорнбі (Ліверпуль); Музей книги Бібліотеки Землі Саксонії (Дрезден); Музей книги Російської державної бібліотеки (Москва), Музей книги Національної бібліотеки Білорусі тощо.

Крім музеїв книги, при бібліотеках створюються також інші музейні фонди; як, наприклад, у бібліотечно-архівній колекції «Фонд Президентів України» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються експонати, пов'язані з життям та діяльністю президентів України, інших державних високопосадовців.

Бібліотеки спроможні демонструвати науково-допоміжні, ілюстративні та інформаційні матеріали, зібрані або створені музеями для тимчасових експозицій і проводити на їх основі науково-дослідну й культурно-просвітницьку роботу.

Інформація про ці заходи розміщується на порталах установ у Інтернеті. Вона є взаєморекламою наукової діяльності, розкриває зміст бібліотечних та музейних ресурсів, представляє їх в інформаційному просторі. Об'єднання зусиль обох видів установ наукового, культурного значення спрямоване і підпорядковане формуванню суспільно важливих інформаційних баз. За результатами спільної роботи здійснюється підготовка та видання каталогів, збірників наукових праць, монографій, буклетів, путівників тощо.

Бібліотеки та музеї України спроможні брати активну участь у міжнародному культурному співробітництві шляхом:

- проведення спільних наукових досліджень на основі розроблення і реалізації міжнародних наукових програм та оприлюднення їхніх результатів;
- здійснення взаємного обміну інформацією, виставками, вивчення міжнародного досвіду організації бібліотечної та музейної справи;
- упровадження інноваційних проектів у практичну діяльність;
- проведення спільних міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів, круглих столів, семінарів, лекцій, виставок, презентацій, зустрічей, екскурсій та участі в них; розвитку видавничої діяльності;
- здійснення іншої спільної діяльності відповідно до угод, якщо вона не суперечить законодавству України та міжнародним договорам.

Для подальшого успішного функціонування бібліотечних і музейних установ необхідна державна підтримка та національна політика, спрямована на розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень; сприяння міжнародному співробітництву.

КНИГОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ТА ЇХ ВВЕДЕННЯ У НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

УДК 331.362:027.7(477-25)"1896–1920"

Афанасьєва З. Б.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОГО ПЕРШОГО КОМЕРЦІЙНОГО УЧИЛИЩА ТА ЙОГО БІБЛІОТЕКИ (1896–1920)

Актуальність дослідження створення Київського Першого комерційного училища та його бібліотеки полягає у введенні до наукового обігу книжкових фондів навчальних закладів, які зберігаються і є складовою частиною фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ.

Метою публікації є дослідження історії Київського Першого комерційного училища (ККУ), організації та комплектування його книгозбірні.

Бібліотеки навчальних закладів Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст., у книжкових фондах яких віддзеркалюється економічна, суспільно-політична, освітня і культурна діяльність навчальної системи Російської Імперії, достатньою мірою досліджені, але бібліотека Київського Першого комерційного училища ще не була об'єктом самостійного історико-книгознавчого вивчення.

Думка про відкриття в Києві комерційного училища була висловлена старостою Київського купецького товариства М. І. Чокловим на зборах Товариства 22 червня 1888 р., а 7-го листопада того ж року місцевий купець Ф. Г. Дитятин та ще 165 представників торгово-промислових кіл Києва подали купецькому старості заяву, у якій зазначалося, що чудесний порятунок царської родини під час катастрофи поїзда 17 жовтня 1888 р. повинен бути ознаменований якою-небудь благою справою, й запропонували заснувати в Києві комерційне училище. Фінансування нового навчального закладу повністю брало на себе Київське купецьке товариство, тимчасові купці, представники торговельних товариств і почесні громадяни [1, 3].

Статут Комерційного училища на початку 1894 р. був направлений на розгляд у Міністерство фінансів і затверджений 13 серпня 1896 р. Урочисте відкриття Училища відбулося 17 жовтня 1896 р. в орендованому приміщенні – будинку дійсного таємного радника, члена ревізійної комісії Товариства допомоги малозабезпеченим учням Київської Першої гімназії Ромуальда Іполитовича Добржинського, вул. В. Житомирська, 34 [2, с. 401]. Через рік, 19 серпня 1897 р., було урочисто закладено власний будинок для ККУ по вул. Бульварно-Кудрявській, 24, а 19 грудня 1900 р. будинок Училища здано в експлуатацію.

Навчання почалися в ККУ 6 листопада 1896 р. Спочатку в Училищі передбачалося відкрити тільки 9 класів: 7 основних та два підготовчих – молодший і старший класи, які були розраховані на 350 учнів. Однак вимоги стрімкого економічного розвитку держави в період промислової революції викликали необхідність відкриття паралельних класів (А й Б), і вже з 1903–1904 навчального року класів стало 18, а учнів – понад 600 осіб. Адміністрація Училища складалася з Попечительної Ради, до якої входили його засновники, Педагогічного та Господарського комітетів. Відповідно до Статуту Училища всі навчальні предмети ділилися на загальноосвітні обов'язкові (14 предметів), спеціальні (8 предметів), графічні й мистецькі (каліграфія й малювання) і необов'язкові (декламація й музика). Навчальна програма включала в себе більшу кількість предметів викладання, відповідно до поточних потреб держави порівняно з програмами кращих комерційних шкіл за кордоном.

Статут ККУ передбачав організацію бібліотеки разом із кабінетами географії, фізики, хімії, природничих наук, музеєм зразків товарів як навчально-допоміжних підрозділів.

Згідно з навчальними планами проводилося й комплектування бібліотеки навчального закладу, яке відбувалося традиційними шляхами: закупівлею за рекомендаціями викладачів, передплатою та через книгообмін, а також даруванням. Бібліотека Училища складалася із двох відділів: фундаментального та учнівського. На кінець 1898 і початок 1899 навчального року у фундаментальній бібліотеці нараховувалося 1050 назв видань у 1818 т., 18 брошур і 51 назва періодичних видань у 361 т. Учнівська бібліотека нараховувала 1134 назв видань у 1492 т., 69 назв періодичних видань у 195 т. Усього в бібліотечних фондах Училища налічувалося 2184 назви видань у 3310 т., 18 брошур, 120 назв періодичних видань у 556 т. [3].

На 1903–1904 навчальний рік фундаментальна бібліотека нараховувала 6910 книг, з них 1943 назви видань у 3334 т. російською мовою і 709 назв видань у 915 т. іноземними мовами. Учнівська бібліотека нараховувала 2445 назв видань у 3267 т., 492 назви видань у 604 т. іноземними

мовами [4]. На 1912 р. фундаментальна бібліотека нараховувала 4222 назви видань у 6725 т., з них російською мовою 3374 назви видань у 5545 т. та іноземними мовами 848 назв видань у 1180 т. Учнівська бібліотека включала 3385 назв видань у 5060 т. російською мовою й 633 назви видань у 916 т. іноземними мовами, усього – 4218 назв видань у 5976 т. Разом у бібліотечному фонді Училища налічувалося 8440 назв літератури у 12 701 т. на суму 19 223 руб. 60 коп. (у вартість фонду бібліотеки Училища не входила вартість оправи, яка складала приблизно 20 % вартості книг). Упродовж 1912 р. була придбана необхідна кількість літератури для здійснення нормального навчального процесу в Училищі, зокрема фундаментальна бібліотека поповнилася 448 виданнями у 714 т., а учнівська бібліотека – 1523 виданнями у 1802 т. На 1913 р. фундаментальна бібліотека нараховувала 4634 назви видань у 7403 т., а учнівська – 9874 назви видань у 14 414 т. [5, с. 58].

З роками в Училищі удосконалювалася робота бібліотеки та її комплектування. Так, у 1914 р. директор Училища П. М. Кузнецкий видав розпорядження бібліотекареві М. В. Синеву керуватися затвердженими Правилами при замовленні книг для поповнення фундаментальної й учнівської бібліотек: для бібліотек книги необхідно було замовляти тільки згідно з постановою Педагогічного Комітету. Для учнівської бібліотеки замовляли класичні твори, як російських, так й іноземних письменників. На комплектування книг поза навчальною програмою була необхідна рекомендація двох членів Педагогічного Комітету з короткою характеристикою запропонованих до придбання книг. На всі книги, замовлені в учнівську бібліотеку, потрібно було складати каталог зі вказівкою прізвища рекомендуючої особи [6].

З метою вдосконалення механізму замовлення літератури для бібліотеки Училища був розроблений спеціальний бланк на ім'я директора, де вказано, що Комісія викладачів (з певних навчальних предметів) пропонує придбати для фундаментальної або учнівської бібліотеки такі видання (після чого йшов перелік назв книг, їх кількість і ціна) [7].

Поданий у публікації матеріал стисло розкриває історію створення Київського Першого комерційного училища та його книгозбірні і може зацікавити усіх, хто займається історією освіти України та вивченням організації бібліотек навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. *Кузнецкий П. Н.* Первое коммерческое училище, основанное Киевским купеческим обществом и деятельность Попечительного Совета.

(1888-1913 гг.) / П. Н. Кузнецкий. – Киев-Демиевка. : тип. 1-й Киевской футлярно-переплетной и печатной артели, 1913. – 35 с.

2. Весь Киев : адресная и справочная книга / издатель: М. А. Радоминский ; составитель Петров И. Д. на 1900. – Київ : тип. Петра Барскаго, 1900. – 828 с.

3. Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва), Ф. 94, оп. 1, спр. 2485, арк. 12.

4. Там само, Ф. 94, оп. 1, спр. 2712, арк. 158.

5. Отчет о состоянии учебно-воспитательной части Киевского 1-го коммерческого училища за 1912–1913 учебный год. – Київ : тип. Р. К. Лубковського, 1913. – 71 с.

6. Держархів м. Києва, Ф. 94, оп. 1, спр. 2725, арк. 5.

7. Там само, Ф. 94, оп. 1, спр. 3481, арк. 2.

УДК 002.2:094(438)–047.37

Бондар Н. П.,

завідділу НБУВ,

ст. наук. співроб., канд. іст. наук

МЕТОДИКА ФІЛІГРАНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПІДРОБЛЕНИХ АРКУШІВ У СКЛАДІ ПРИМІРНИКА КРАКІВСЬКОГО ВИДАННЯ «ГЕРБАРІЯ ПОЛЬСЬКОГО» МАРТИНА З УЖЕНДОВА 1595 Р.

Підробку аркушів для надання примірникам давніх видань повноти та цілісності використовували в усі часи. У ХІХ – на початку ХХ ст. активізувалися процеси доповнення стародруків бракуючими аркушами, виготовлення фальшивих або контрафактних видань чи окремих аркушів, оскільки повні примірники цінувалися значно дорожче від неповних. У цей час відбувалося становлення комерційного ринку продажу раритетних видань, насамперед стародруків, та активізація бібліофільської збиральницької діяльності.

Частіше вставні аркуші не маскували під стародруковані, а за їх допомогою відновлювали повноту та репрезентативність примірників. Однак траплялися й підробки. Одним із методів ідентифікації підроблених аркушів може служити аналіз їх паперу, зокрема водяних знаків. Такі вставні неавтентичні аркуші трапилися нам у складі одного із примірників великоформатного стародрукованого «Гербарія польського» Мартіна з

Ужендова, виданого у Кракові в «Друкарні Лазаровій», тобто Лазаря Андрисовича у 1595 р. (Martin of Urzędow. Herbarz polski. – Kraków: Drukarnia Łazarzowa, 1595. – 2°. – [8], 488, [2] s.)

Загалом у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ зберігається три примірники великоформатного стародрукованого «Гербарія польського». Це відомий гербарій польського дослідника, вченого-ботаніка, доктора медицини Мартіна з Ужендова (бл. 1500–1573), випускника та викладача Краківської академії. Освіту він також здобував в Італії. Свого часу був придворним лікарем гетьмана Яна Тарновського, потім – сандомирським каноніком. Свою ботанічну працю, в якій вміщено описи близько 450 різних рослин, він підготував у 1543–1553 рр., однак вона вийшла друком більш ніж через сорок років після створення та через 20 років після смерті автора.

Внаслідок поаркушного дослідження примірників вдалося виявити в складі одного із них (шифр зберігання Іп 74) окремі аркуші, що виглядають інакше порівняно з сусідніми. Це не варіант набору, що нерідко трапляється в стародруках, а передрук тексту більш пізнього часу, приблизно ХІХ ст., для якого використано папір з водяними знаками, що масово вироблявся та використовувався для друку книг включно до перших десятиліть ХІХ ст. Бібліографічні джерела свідчать, що книжка видавалася лише один раз у 1595 р., інших видань твору, в тому числі й передруків ХІХ–ХХ ст., не було. Тобто ці аркуші не можуть належати до іншого видання Гербарію.

Усього у складі примірника Іп 74 виявлено 10 аркушів відмінного набору 10 – це сторінки [1–8] І рахунку та сторінки 14–20, 23–26 основного тексту. Чи складали ці аркуші окремі двоаркуші або ж зошити, встановити складно, оскільки примірник зберігався у розбитому стані, без оправки, відреставрований у 2013 р. Під час реставрації блок книги був переплетений заново, також було виготовлено нову оправку з чорної шкіри.

Виявлені вставні аркуші відрізняються виглядом друку, мають інший колір та якісні ознаки паперу, справляють враження відтворення тесту фототипічним способом, що почав запроваджуватися тільки з другої половини ХІХ ст. Порівняти їх з аркушами інших двох примірників не вдалося, оскільки обидва інші примірники не мають початку. Однак зіставлення аркушів незвичного друку з відповідними автентичними аркушами електронної копії примірника цього видання з Курніцької бібліотеки Польської академії наук (<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=2636>) показало, що за виглядом набору вони точно відтворюють автентичні аркуші Гербарію 1595 р. Їх суттєва відмінність за якістю та технікою друку, кольором та ознаками паперу від попередніх та

наступних аркушів спонукала нас детальніше вивчити представлені на них філіграні.

Загалом у складі стандартних примірників Гербарію Мартіна з Ужендова 1595 р. ми виявили філіграні кількох типових для краківських видань середини 1590-х років сюжетів – Абданк у хвилястому картуші [4, № 1040–1041], Єліта двох видів у барокових картушах (більша – [2, № 187], менша – [4, № 1539]), Топор у бароковому картуші зверху з півмісяцем та невеликим орлом [4, № 1706], Леопард / піворла у бароковому картуші [4, № 1278], Ястжембец або Тупа підкова у бароковому картуші [4, № 2685–2687], Лебідь у бароковому картуші [4, № 1008], тобто папір щонайменше семи видів, що вироблявся шістьма різними підкраківськими папірнями. Краків з навколишніми млинами був одним із провідних центрів європейського папірництва, і у місцевих виданнях використовувався папір виключно підкраківського виробництва.

Однак на вказаних вставних аркушах ідентифікуються зовсім інші знаки, які не кореспондуються ні з часом, ні з місцем видання книжки. Насамперед великий знак Голова бика під хрестом зі змією (С. 15/16, папір дуже білий), також Ріжок поштовий у лінійному картуші (С. [3/4] І рахунку, папір світлий), Сонце з рисами обличчя (С. 23/24 папір дуже білий), Півквітки з іншим зображенням (С. 13/14, папір світлий) і ще один великий знак, що зовсім погано ідентифікуються (С. 17/18, папір жовтий). Виявлені родяні знаки потребують більш детального вивчення, виявлення їх відповідників в альбомах, однак і зараз можемо констатувати, що вони належать до різного часу і виготовлялися папірнями різних країн.

Філігрань Голова бика датується першою половиною XVI ст., належить до найбільш поширених у цей час, вірогідно, має німецьке походження. У краківських друках 90-х рр. XVI ст. такий папір не використовувався, тому він явно є нехарактерним для цього видання. Всі інші види паперу також не належать краківським папірням і не трапилися нам у жодному із місцевих видань цього періоду, гіпотетично це філіграні кінця XVII–XVIII ст. Постає питання, чому у примірник потрапив папір із філігранями зовсім іншого часу та ареолу побутування. Вірогідно, надруковані у другій половині XIX ст. аркуші, що є копіями автентичних, друкувалися з метою доповнення примірника. Окрім цих аркушів у примірнику бракує 12 кінцевих аркушів (С. 461–488, [1–2]), однак вони не були відтворені фототипічно. Випадки відтворення бракуючих аркушів для надання книгам автентичного вигляду були поширені в XIX – на початку XX ст. Однак використання паперу з сюжетними філігранями наводить на думку не про відтворення цілісного вигляду примірника, а скоріше про свідому підробку його аркушів.

Щоб спробувати відповісти на питання, з якою метою було передрук аркуші, варто звернутися до долі примірника та його походження. На титулі Гербарію є характерний підпис графа Владислава Монтрезора «SteLdeM», тобто «Граф Ладіслав де Монтрезор», та його ж екслібрис у вигляді круглої білої наліпки з тисненим золотом гербом Монтрезорів під дев'ятизубцевою короною з перлинами в округлій рамці [1, С. 70–72; 3, С. 112]. Граф Владислав Владиславович Монтрезор (?–1903) був відомим ботаніком-науковцем та бібліофілом, проживав у Козині Київської губернії. Маєток отримав його батько Владислав Вікентійович Монтрезор від графа Владислава Браніцького як плату за послуги садівника та упорядника мисливського господарства. Ботанічна колекція В. В. Монтрезора поповнила фонд Української Академії наук і зараз зберігається в Інституті ботаніки. До фондів НБУВ свого часу потрапила велика книгозбірня В. Монтрезора, що містила значну кількість книжок ботанічного змісту, стародрукованих гербаріїв, травників, описів рослин зокрема.

Відповісти на питання, чи сам власник укомплектував примірник передрукованими аркушами або замовив таку «послугу», чи контрафакцію виготовили антиквари-продавці для збільшення вартості примірника, ми не можемо. Варто відзначити, що з тієї ж збірки графа Владислава Монтрезора походить й інший примірник цього ж Гербарію, в якому бракує значної частини початкових аркушів, він містить сторінки з 161 до 472. Відтворених аркушів у цьому примірнику немає.

Проведене дослідження показало, що примірник Іп 74 «Гербарія польського» Мартіна з Ужендова, виданого у Кракові в 1595 р., демонструє факт підробки аркушів для відновлення повноти примірника, таким чином відкриваючи нові самобутні факти з історії книжкової культури ХІХ – початку ХХ ст. Детальне його поаркушне дослідження доводить результативність філігранологічного методу для вивчення історії побутування стародруків та ідентифікації вставних контрафактних аркушів. Примірник стародрукованого «Гербарія польського» 1595 р. потребує подальшого більш детального вивчення паперу, походження та історії побутування.

Список використаних джерел

1. Дениско Л. М. Автографи на книгах з колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. – Київ, 2007. – 134 с.

2. Каманін І. Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII в.: 1566–1651 / І. Каманін, О. Вітвіцька. – Київ : Друкарня УАН, 1923. – 124 с.: іл.

3. Рукавіцина Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов). Біобібліографія. Бібліотека. Архів. – Київ, 2010. – 856 с. 4. Laucevicius E. Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. : atlasas = Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVIII в. : атлас, [текст]. – Vilnius : Mitnis, 1967. – 577 с.; 278 с.: іл.

УДК 090:2 – 236.5:929(438)''17'' Ключевський
Булатова С. О.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

**РУКОПИСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З БІБЛІЙНОЇ ІСТОРІЇ
СТАНІСЛАВА КЛЕЧЕВСЬКОГО (1714–1776)
У ФОНДІ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серед рукописів творів католицьких авторів XVII–XVIII ст., що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, на особливу увагу заслуговує праця з біблійної історії Станіслава Домініка Ключевського – польського реформата, представника одного з відгалужень ордену Св. Франциска Ассізького. Станіслав Домінік Ключевський (1714–1776) – провінціал Руської провінції реформатів, історик, мовознавець, філософ, перекладач, автор багатьох наукових праць, який був (поруч з Флоріаном Ярошевичем) одним з ініціаторів організації в 1746 р. на території Волині та Галичини Руської кустодії реформатів, згодом з 1761 р. – Руської провінції. Пізніше він очолював Руську кустодію – провінцію реформатів, обіймав посаду гвардіяна Кременецького конвенту (кляштору), опікувався бібліотеками конвентів та викладав курси теології ченцям.

Одним з напрямів його плідної наукової діяльності була біблійна історія. Так, історії давньоєврейського народу та Талмуду присвячене

дослідження С. Клечевського «Dissertacya albo iowa o *Pismach Żydowskich i Talmudzie podczas walnej dysputy Contra-Talmudystów z Talmudystami*» (Львів, 1759).

Рукопис С. Клечевського «Theocratia albo wielmożność dzieł boskich w rządach ludu izraelskiego niegdy ulubionego teraz przeklętego przed narodzeniem prawdziwego messyasza» (1762) зберігається в Інституті рукопису НБУВ, в архіві Руської провінції реформатів (ф. 314, № 34). До зібрання Інституту рукопису НБУВ (тоді – відділу рукописів ВБУ) рукописне дослідження «Theocratia albo wielmożność dzieł boskich...», ймовірно, надійшло в 1932 р. поряд з іншими документами реформатів з Волинського державного краєзнавчого музею в Житомирі.

Рукопис «Theocratia albo wielmożność dzieł boskich...» С. Клечевського форматом у 2°, у картонній оправі із зав'язками, містить 89 арк. з численними вклейками та позначками автора. Праця написана С. Клечевським польською мовою, з авторськими вставками та коментарями латинською та давньоєврейською мовами, що віддзеркалює особливості творчого процесу вченого. На жаль, збережений рукопис праці – незавершений, відсутня її 2 частина, інші глави представлені у фрагментах.

У розвідці С. Клечевський висвітлив, як було зазначено ним у розгорнутій назві на титулі, такі аспекти: зародження давньоєврейського народу, духовний та цивільний уряд, особливості управління державою у стані воєн та миру, судову систему, способи утримання та поширення кордонів держави, рівень наукового розвитку в давньоєврейському суспільстві. Крім цих, С. Клечевський розглядав ще низку питань, зокрема походження та історії давньоєврейської мови у стародавню епоху, царювання євреїв та символи царської влади тощо.

Імовірно, С. Клечевський планував розвинути цю тему ґрунтовніше. Про авторський задум дізнаємося зі збереженого рукописного плану–проспекту дослідження. Згідно з ним праця мала складатися з п'яти частин і висвітлювати різноманітні аспекти драматичної історії та діяльності євреїв усіх епох і країн. Цей детальний план дозволяє оцінити концепцію твору С. Клечевського та цілісність його авторського задуму.

За твердженням С. Клечевського, викладеним у передмові, основним джерелом дослідження історії ізраїльтян був текст Святого Письма, де описані права, діяльність, уряд, звичаї давніх євреїв або присутні згадки стосовно звичаїв інших старожитніх народів. Утім автор, віддаючи данину славетному минулому давнього народу та його месіанському призначенню, відрізняв їх від євреїв – своїх сучасників, яких він гостро критикував з релігійних міркувань.

Розвідка складалася з двох частин. Частина 1 – «O rządach świeckich, prawach, zwyczajach y urzędach od początku narodu żydowskiego» та частина 2 – [O rzeczach duchownych]. Кожну з цих частин автор розподілив на глави (т. зв. *ciekawości*).

Значну увагу С. Ключевський приділяв походженню та історії давньоєврейської мови, складним процесам розвитку мови в давню епоху. Цим питанням присвячені 2–5 глави 1 частини. Такий фаховий підхід був властивий для С. Ключевського-мовознавця. Зокрема, коло його наукових зацікавлень також охоплювало студії з польської мови. Полоністи серед інших авторів доби Просвітництва високо оцінюють його мовознавчі розробки в праці «O początku, dawności, odmianach i wydoskonaleniu języka polskiego zdania» (Львів, 1767). Слід зауважити, що при написанні праці «Theocratia albo wielmożność dzieł boskich...» С. Ключевський обрав польську мову замість латинської невипадково. Адже у передмові «Do czytacza» він аргументував цей вибір бажанням уславити Річ Посполиту та спонукати інших письменників-земляків писати власні твори польською мовою.

Наприкінці майже кожної сторінки тексту дослідження С. Ключевський включив посилання на першоджерела – текст Ветхого Завіту, твори класичних, християнських авторів, а також європейських вчених XV–XVIII ст. Крім цього, по всьому тексту на полях присутні авторські нотатки стосовно змісту.

У цілому авторська логіка викладення матеріалу крізь призму католицького світогляду та залучення значного кола першоджерел у тексті свідчать про ґрунтовний науковий рівень та енциклопедичну обізнаність С. Ключевського-історика.

Отже, аналіз автографа дослідження «Theocratia albo wielmożność dzieł boskich...» із зібрання Інституту рукопису НБУВ сприяє не лише комплексному вивченню наукового доробку С. Ключевського, а й встановленню місцезнаходження у сховищах України та Польщі спільної археографічної спадщини цього письменника-реформата.

НАУКОВИЙ КАТАЛОГ ТА ЙОГО РОЛЬ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК (СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ)

Питання, винесене в назву, є дуже актуальним для українських науковців, які вивчають пам'ятки писемності, зокрема рукописні книги, стародруки, актові та архівні документи, з огляду на те, що деякі сучасні українські «чиновники від науки» оголосили створення наукових каталогів на ці пам'ятки, як і сам процес їхнього описування, не науковою роботою, а суто інформаційною, яку може виконати будь-яка особа з вищою освітою. Підставою для цього стала відсутність терміну «науковий каталог» в ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення». Спроба знайти визначення цього терміну в словниках виявилася марною. Що ж становить собою сучасний науковий каталог на писемні пам'ятки?

Будь-який науковий каталог не може бути віднесений до конкретного виду видань, представлених у ДСТУ, бо одночасно є науковим, інформаційним, довідковим та обліковим виданням. Головна мета його створення – це введення до наукового обігу пам'яток письма, доступ до яких з різних причин для дослідників є обмеженим. Крім того, будь-який науковий каталог за своєю природою є довідковою літературою, яка має якість першоджерела для подальших наукових досліджень. Створення наукових каталогів завжди було важливим напрямом науково-дослідницької діяльності установ-власників (бібліотек, музеїв, архівів), а також своєрідним підсумком певного етапу їхньої наукової роботи.

Укладання каталогів завжди ґрунтувалося на серйозних наукових дослідженнях – навіть за часів становлення традиції наукового описування писемних пам'яток (кін. 18 – поч. 19 ст.), коли зазначені каталоги відповідно були доволі короткими. Але й тоді їхнє упорядкування вимагало глибоких знань з різних галузей історичної і філологічної наук. З плином часу створення наукових каталогів все більше набувало статусу наукової праці, що вимагає фундаментальних досліджень. Їхня підготовка – це багаторічна копітка робота, що полягає у всебічному науковому дослідженні комплексів писемних пам'яток за темою каталогу, високому рівні аналізу і синтезу наукової інформації, що вводиться в науковий обіг. Одночасно вирішуються складні питання описування, систематизації та атрибуції

досліджуваних пам'яток. Багато з цих каталогів й досі не втратили свого значення. У них відбивається не тільки склад та зміст представлених у них документів, – за ними можна вивчати історію як існуючих, так і втрачених колекційних зібрань, зародження та змінювання практики наукового описування писемних пам'яток.

- Сам процес складання наукового каталогу містить кілька основних етапів:
- підготовчий етап – наукове та організаційно-методичне забезпечення роботи: розробка та затвердження плану-проспекту каталогу, методики описування та систематизації інформації;
  - виявлення загального складу джерел, складання наукової характеристики з оцінкою ступеня повноти складу, рівня наукової атрибуції та описування; укладання бібліографії;
  - складання історичного огляду на пам'ятки, представлені в каталозі, та окреслення кола проблем, пов'язаних з їхнім вивченням та каталогізацією, наведення основних відомостей стосовно структури та змісту каталогу;
  - визначення структури та елементів описової статті на пам'ятку та складання описів;
  - визначення структури каталогу і проведення систематизації його описових статей;
  - складання науково-довідкового апарату до видання: передмови, вступної наукової статті, покажчиків, змісту, додатків (зазвичай у додатках каталогів писемних пам'яток наводяться палеографічні альбоми та альбоми філіграней, що є важливими джерелом для атрибуції аналогічних писемних пам'яток).

Однак висока вартість і відносно невеликі тиражі обмежують поширення наукових каталогів, а форма друкованої книги не передбачає легкої зміни вже опублікованої інформації для відображення в ній нових придбань або нових наукових знань, отриманих за період після виходу каталогу. Це змушує власників писемних пам'яток шукати нові, нетрадиційні способи поширення інформації про них. Все більшої популярності набуває Інтернет та його електронні ресурси. Можливості, що виникають у зв'язку з переходом в онлайн-середовище, є досить перспективними, дозволяючи створювати цифровий ресурс, що може активно поповнюватися.

Але науковці не відмовилися від наукових каталогів, вони просто намагаються пристосувати їх до нового середовища: нині в Інтернеті активно використовується назва «онлайн науковий каталог» (on-line scholarly catalogue) як альтернатива друкованому науковому каталогу. Наразі найбільш важливим є питання – як науковий каталог буде виглядати

та функціонувати в онлайн-середовищі. Онлайн-каталоги можуть обіймати різні форми – від простого розміщення PDF-версії друкованого каталогу на сайт до створення динамічного електронного документа за допомогою інтегрованої інформаційної системи, яка використовує переваги багатьох можливостей цифрової публікації в Інтернеті. Саме другий варіант набуває все більшої популярності, бо дозволяє легко оновлювати дослідження і додавати до каталогу нові відомості з первинних і вторинних джерел.

Піонером у розробленні питання переходу від друкованої форми наукових музейних каталогів до мультимедіа та веб-публікацій став фонд Гетті, що в партнерстві з низкою американських музеїв у 2009 р. розпочав роботи зі створення моделі для онлайн-каталогів, яка дозволить революціонізувати проведення, дослідження, представлення і використання музейних колекцій науковому загалу.

УДК 090.1:002 = 113.6:94 (477)"17"

Гузунова М. О.,

пров. бібліотекар НБУВ

**РІДКІСНЕ ВИДАННЯ ТВОРУ А. ЄНСЕНА «МАЗЕПА»
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРИМІРНИКА З ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У відділі стародруків та рідкісних видань серед численних раритетів зберігається рідкісна книга шведського історика, слов'янознавця, перекладача, референта слов'янських літератур Нобелівського інституту при Шведській Академії наук Альфреда Антона Єнсена (1859–1921) «Mazepa: historiska bilder fran Ukraina och Karl XII: s dagar. Med 33 illustrationer» («Мазепа: Історичні картини»).

Ця монографія написана і видана 1909 року в Лунді (Швеція) шведською мовою. Вона складається з восьми розділів, містить 241 сторінку та 33 ілюстрації. У перекладі структура монографії виглядає так: Передмова; I. Українська земля та люди; II. Політичний лицар вдачі; III. Безглузде кохання; IV. Зрадник; V. Нещасний приятель Карла XII; VI. До Бендер; VII. Велика відплата; VIII. Мазепа у мистецтві та у віршах; останній розділ поділений на три підрозділи: 1) Мазепа у мистецтві; 2) Мазепа у народній поезії; 3) Мазепа у мистецтві поезії.

На обкладинці книги червоними літерами подано назву – «MAZERA» та у рамці його портрет. Широкий лоб, злегка замріяний погляд, одяг, булава. Це портрет І. Мазепи невідомого художника. Копія оригіналу зберігається у Підгорєцькому замку в Галичині. На фронтиспісі видання інший портрет, який помилково ототожнюють з портретом І. Мазепи. Це портрет роботи французького художника Жана-П'єра Норблена-де-ла-Гурдена (1745–1830). За свідченням С. Павленка, який у своїй праці «Міф про Мазепу» [1] посилається на К. Широцького та його статтю «Mazerra aetat 70» – Норблена» в журналі «Сяйво» за 1913 р. – №№ 10, 11, 12, с. 245–247 вказує, що це портрет польського єврея-орендаря Мазепи. Він зображений у головному уборі, який натягнуто майже на самі очі, з сивою бородою.

Портрет на обкладинці виконаний у фіолетовому кольорі, а портрет на фронтиспісі – фотокопія з мідної гравюри.

З передмови дізнаємося, що крім власних спостережень автора його праця доповнена матеріалами, які він зібрав в архівах, бібліотеках та музеях, відвідавши Київ, Полтаву та Чернігів навесні 1909 р.

Книга щедро прикрашена ілюстраціями. На с. 12 міститься ілюстрація відомої картини російського та українського художника Іллі Рєпіна, «Запорожці пишуть листа турецькому султану». Ця картина зберігається в Російському Державному музеї у Санкт-Петербурзі. На с. 15 зображено двох запорожців, один з них грає на кобзі, а інший танцює. Добре видно їхній одяг та зброю. Це зображення (якщо вірити напису під ним) 1700 року і є копією картин з музеїв Києва та Чернігова.

На с. 50 вміщена ілюстрація, де зображено підпис І. Мазепи. Внизу дається пояснення. Цей підпис факсимільний, він був виявлений у шведському часописі автографічного товариства 1888 року, а оригінал зберігається у шведському національному архіві. Копію такого факсимільного підпису ми зустрічаємо в інших пізніших виданнях про І. Мазепу, зокрема це видання В. Шевчука «Іван Мазепа» [2], а також Каталог історико-мистецької виставки «Гетьман Іван Мазепа: погляд крізь століття» [3].

У виданні загалом А. Єнсен подає одинадцять портретів І. Мазепи з поясненнями, де вони зберігаються, а також зображення його музичного інструменту, зброї, яка йому належала, його будинку в Батурині, ілюстрації краєвидів, пам'ятників та поховань. Подано також портрети відомих діячів: гетьманів П. Скоропадського та І. Самойловича, портрет шведського короля Карла XII.

На с. 143 міститься фотокопія картини М. В. Ломоносова «Полтавська баталія» (1762–1764), оригінал якої зберігається в Академії

наук у Санкт-Петербурзі. Це перша велика мозаїчна, історична картина в Росії, грандіозний задум якої втілений у вільній та декоративній манері.

На с. 146 подано зображення копії ікони і напис «Копия Каплуновской иконы, бывшей при воинах в день полтавской победы». З напису внизу ікони можна зробити висновок, що вона була при воїнах під час Полтавської битви і, якщо вірити підпису, зберігалася в 1909 р. у селі Каплунівка Харківської області.

Монографія А. Єнсена перекладена на українську мову і видана у 1992 році [4].

Збережений у колекції рідкісних видань примірник походить зі збірки відомого українського історика, публіциста, громадсько-політичного й культурного діяча Дмитра Івановича Дорошенка (1882–1951), має його автограф-підпис на верхньому форзаці «Д. Дорошенко». Автографи на книгах з колекції рідкісних видань свого часу досліджувала Л. М. Дениско, яка видала каталог автографів [5], але, на жаль, ми не знаходимо там видання А. Єнсена.

Викликає зацікавлення картонна оправа книги, обтягнута чорною, скоріш за все, ситцевою тканиною з яскравим квітковим візерунком. Корінець чорний шкіряний із золотим тисненням та написом «Мазепа» зверху та монограмою «Д.Д.» у нижній частині (ініціали Дмитра Дорошенка). У колекції рідкісних видань зберігається ще декілька книжок в подібних оправах. Серед них можна назвати примірник видання «Листи до Івана Франка і інших» М. Драгоманова, який походить також з бібліотеки Д. Дорошенка в обкладинці рожевого кольору з квітковим орнаментом.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. набула розповсюдження традиція використовувати для оправ книжок яскраві тканини з українськими орнаментами, що демонструє й примірник твору А. Єнсена «Мазепа». Такі оправи виготовлялися на замовлення власників цих видань. Обріз у розводах синього кольору, зроблених синім чорнилом.

Можемо стверджувати, що написавши монографію про українського гетьмана, А. Єнсен зробив неабиякий внесок в історію українсько-шведських відносин. Він познайомив детальніше шведське суспільство з історичною постаттю гетьмана І. Мазепи, Полтавською битвою і взагалі з Україною, а у Швеції на початку ХХ ст. дізналися більше про Україну та події тих часів.

Список використаних джерел

1. Павленко С. О. Міф про Мазепу / С. О. Павленко, ред. О. Б. Коваленко. – Чернігів : «Сіверянська думка», 1998. – 248 с.

2. Іван Мазепа / упоряд. і передм. В. Шевчука. – Київ : «Веселка», 1992. – 132 с.
3. Каталог історико-мистецької виставки 21 червня – 24 серпня 2003 р. м. Львів. Гетьман Іван Мазепа: погляд крізь століття / уклад., фотогр., худ. В. Недяк. – Київ., 2003. – 63 с.
4. *Єнзен А.* Мазепа: Історичні картини / А. Єнзен, пер. зі швед. Н. Іванчук, Київ, 1992. – 205 с.
5. *Дениско Л. М.* Автографи на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог / Л. М. Дениско; НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – 134 с.

УДК 027.1(477-25)"18-19"(092)

Гуль О. М.,
аспірант НБУВ

БІБЛІОТЕКА ЛЕОНА ІДЗИКОВСЬКОГО: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ПОБУТУВАННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Історичні бібліотеки Києва останнім часом привертають до себе увагу дослідників. Багато з них уже досліджено, введено до наукового обігу. Однак ще досить значна кількість цікавих та важливих бібліотек залишаються невивченими. До них належить і бібліотека Леона Ідзиковського.

12 січня 1859 р. Леон Вікентович Ідзиковський (1827–1865) заснував у Києві на Хрещатику торгову фірму, а незабаром і видавництво. Як зазначає В. Чеховський [1, с. 27], тут видавалися твори багатьох письменників, зокрема Ю. І. Крашевського, Л. Совинського, А. Плуґа (Петкевич), Ф. Ковальського, А. Новосельського (А. Якса-Марцинківського), А. Горецького.

Після смерті засновника фірму «Л. Ідзиковський» очолила його дружина Герсилія Гнатівна Ідзиковська (уродж. Бухаревич; 1832–1917). Назва фірми не змінилася. З 1883 р. до керівництва приєднався, а незабаром й очолив фірму їх син Владислав Леонович Ідзиковський (1864–1944).

У 1870 р. при книгарні була відкрита бібліотека для читання, що містила близько 40 000 томів різними мовами: російською, польською, французькою, німецькою та англійською з усіх галузей знань. Фонди постійно поповнювались. Так, уже 1910 р. бібліотека складалась з 90 000 томів книг. Вона включала в себе також дитячий відділ; у її складі зберігалось 140 найменувань журналів та газет російською, польською та іншими мовами.

На 1914 р. фонди книгарні нараховували понад 173 000 видань російською, українською, французькою, польською, англійською, німецькою мовами [9]. Так бібліотека для читання переросла у велику приватну бібліотеку.

Книги в бібліотеці Леона Ідзиковського були розподілені на такі відділи:

1. Богослов'я. Історія релігій, церкви, розколу, церковна словесність.
2. Філософія. Психологія. Логіка.
3. Педагогіка, шкільна і народна освіта.
4. Історія. Археологія. Етнографія. Генеалогія. Нумізматика. Мемуари.
5. Природознавство: ботаніка, зоологія, мінералогія та геологія.
6. Фізика. Хімія. Електрика та електротехніка.
7. Математика. Астрономія. Метеорологія.
8. Історія літератури. Критика. Мовознавство. Публіцистика.
9. Біографії.
10. Мистецтво.
11. Правознавство. Зібрання законів. Судові процеси. Адвокатура.
12. Суспільні науки.
13. Медицина.
14. Географія.
15. Технологія.
16. Сільське господарство.
17. Довідниковий відділ.
18. Спорт.
19. Різне.
20. Періодичні видання.
21. Белетристика.
22. Вірші.
23. Драматичні твори.
24. Лібрето опер.
25. Дитячі книги.
26. Дитячі журнали.

Книгам, які надходили на початку існування бібліотеки, присвоювали порядковий номер у такій послідовності, як вони надходили, не розділяючи за відділами. Згодом книгам для зручності було вирішено замінити порядкові номери, враховуючи тематичну розстановку фонду. Про це свідчать перебиті номери на корінцях книг, а також змінені номери на титульних аркушах.

Бібліотека обслуговувала читачів за передплатою, яку поділяли на п'ять розрядів. По першому розряду в день видавалося 5 книг та нові журнали відразу після їх отримання бібліотекою; по другому – 4 книги і новий журнал; по третьому – 3 книги і 1 журнал через 3 місяці після його надходження; по четвертому – 2 книги і 1 журнал через 5 місяців; по п'ятому – 1 книга або 1 журнал через 10 місяців після його надходження до бібліотеки. Плата за найнижчим розрядом становила на місяць 50 коп., а за найвищим – 1 карб. 85 коп. [3, зв. титула].

У 1902 р. з'явився друком «Каталог русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского», укладач Самоненко [4], та у 1915 р. «Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского» в 2-х томах, укладач І. І. Токарев [2; 3]. Каталоги були своєрідною рекламою бібліотеки. На їх сторінках розміщувався графік роботи бібліотеки, правила користування та умови передплати. Ймовірно, каталоги надсилались до бібліотек вузів Києва, оскільки ми виявили ці каталоги з печатками Бібліотеки університету Св. Володимира та Студентської бібліотеки Київського політехнічного інституту. Таким чином, до бібліотеки залучалось широке коло студентів, які у бібліотеці мали пільги [3, зв. титула].

Відома книгозбірня родини Ідзиковських була свого часу дуже популярною й справила великий позитивний вплив на киян, насамперед молодь, студентство. Розкішний читальний зал книгозбірні зі скляною стелею міг одночасно вмістити майже 500 осіб [5; 8]. Фактично бібліотека була своєрідним літературно-музичним салоном, оскільки тут провадилися поетичні читання, літературні диспути, співали та грали модні виконавці.

Бібліотека проіснувала до 1918 р. Під час революційних подій у Києві видавництво Ідзиковських було спалене, а бібліотечні фонди частково розпорошені, а частково передані до Центральної польської бібліотеки [6].

У 1931 р. при Всеукраїнській академії наук було створено Інститут польської пролетарської культури, який проіснував до 1935 р. [7]. До його бібліотеки надійшли також книги із книгозбірні Ідзиковських. Про це свідчать печатки інституту на книгах. Після закриття інституту книги були передані до Бібліотеки АН УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Фонди, що надходили до Бібліотеки, згідно з

правилами формування та наповнення фондів були «розпорошені» по різних підрозділах бібліотеки.

Сьогодні у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ виявлено понад 400 книжок з бібліотеки Ідзиковських, переважно польською мовою. Робота з виявлення інших примірників триває.

Список використаних джерел

1. Ciechowski, Wacław. Kijów i jego pamiatki : z planem, widokami miasta i gycinami wazniejszych budynków / W. Ciechowski. – Kijow : L. Idzikowski, 1901. – XVI, 352, 30 s.

2. Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского : в 2-х т. / Сост. И. И. Токарев. – Т. 1 – Киев : Л. Идзиковский, 1915. – 559 с.

3. Каталог русских книг библиотеки Л. Идзиковского : в 2-х т. / Сост. И. И. Токарев. – Т. 2 – Киев : Л. Идзиковский, 1915. – С. 560–883.

4. Каталог русских книг и периодических изданий библиотеки Л. Идзиковского / сост. И. И. Самоненко. – Киев : Типография Петра Барского, 1902. – 580 с.

5. Фирма «Леон Идзиковский» [Электронный ресурс] // Режим доступа: www.oldkiev.info. – Загол. з екрана.

6. Radik, Wiktoria. Leon Idzikowski – księgarz i wydawca [Електронний ресурс] / W. Radik. – Serwis stowarzyszenia „Wspolnota Polska”. – Режим доступа : <http://wspolnota-polska.org.pl/wiadomosci/Leon-Idzikowski—ksiegarz-i-wydawca,2601.html>. – Загол. з екрана.

7. Ставицька Н. П. Ліквідація науково-дослідних установ ВУАН з дослідження національних меншин України (II пол. 1920 – 1930-х рр.) [Електронний ресурс] / Ставицька Н. П. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : збірник наукових статей. – Київ : [б. в.], 2007. – 400 с. – Електронна бібліотека. – Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10531.html>. – Загол. з екрана.

8. Весь Киев : адресная и справочная книга на 1907 г. – Киев : Изд. С. М. Богуславского, 1907. – 87, XXXVI с., 990, 574 к. ц.

9. Весь Киев : адресная и справочная книга на 1914 г. – Киев : Изд. С. М. Богуславского, 1914. – [872 с.].

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ Ф. Р. ШТЕЙНГЕЛЬ ТА ЙОГО КНИЖКОВИЙ СПАДОК У ФОНДАХ НБУВ

У дослідженні зроблено спробу характеристики книжкового зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля – науковця, громадсько-політичного та культурного діяча України.

На основі документів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), книжкових видань з фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства (далі – ВБЗІК ІК) НБУВ та залучення спеціальної літератури проведено аналіз видань, що належать до книжкового зібрання Ф. Р. Штейнгеля та зберігаються нині у фонді ВБЗІК ІК НБУВ.

Федір Рудольфович Штейнгель народився 9 грудня 1870 р. у с. Городок Ровенського повіту Волинської губернії (нині – с. Городок Рівненського району Рівненської області) у сім'ї балтійського німця Рудольфа Васильовича Штейнгеля (1841–1892) і українки за походженням Марії Федорівни, у дівоцтві Камінської. На початку 1879 р. Рудольф Васильович придбав маєтність у селищі Городок. Проте тільки в 1892 р. офіційно отримав документ на право управління нею. У Києві Федір Штейнгель мешкав в особняку по вул. Бульварно-Кудрявській, 27, придбаному його батьком, а через якийсь час його продали лікареві Михайлу Лапінському (1901).

Вищу освіту Федір Рудольфович спочатку здобував у Київському університеті, а потім на природничому відділенні фізико-математичного факультету Варшавського університету.

У 1896 р. після повернення до рідного краю Ф. Р. Штейнгель заснував у своєму маєтку музей – справжній науковий центр історико-краєзнавчих досліджень Волині. Однією із складових частин Городоцького музею стало заснування бароном бібліотеки, яка значною мірою забезпечила інформаційні потреби користувачів. Завдяки архівам і документам, які зберігалися в ній, стало можливим здійснення багатьох спеціальних досліджень. У 1906 р. барона обрано депутатом І Державної Думи від Києва, він увійшов до складу української парламентської фракції. Після заснування М. С. Грушевським 1907 р. у Києві Українського

наукового товариства, барона Штейнгеля обрано заступником голови цієї організації.

За архівними матеріалами відомо, що частина особистих книжкових зібрань перед тим зберігалася в одному з власних будинків Штейнгелів у Києві в Липках, де родина мешкала в роки Першої світової війни. Цілком усвідомлюючи наукову цінність книгозібрання барона Штейнгеля, представники Всенародної бібліотеки України мали твердий намір приєднати його до фондів своєї установи.

На сучасному етапі у ВБЗІК ІК НБУВ знаходиться досить значна частина колекції барона Штейнгеля. Це насамперед книжки, подаровані йому колегами, придбані ним особисто в період подорожей за кордон, або ті, що раніше належали батькам і перейшли у спадок синові.

Структурно бібліотека складалася з 14 відділів: словесності; технічного; довідкового; періодичних видань; природничих наук; географії; філософії; мистецтва; медичного; педагогіки; історії; богослов'я; правознавства; сільського господарства.

Деякі з видань розглянемо докладніше. Всі примірники, які знаходяться у фонді ВБЗІК ІК НБУВ, мають наліпки розміром 10х12 см з позначкою «Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля». Далі на наліпках розміщено інформацію про назви відділу, порядковий номер, згідно з яким видання зберігали в бібліотеці власника, номер шафи та полиці. Більшість наліпок свого часу виготовлені в типографії Вильковича у м. Рівному.

Одним з найменших за кількістю одиниць зберігання є відділ «Правознавство». Нині нам вдалося відшукати лише чотири видання з цього відділу. Насамперед, це підбірка законів Російської імперії. Звернемося безпосередньо до примірників видань:

«Алфавитный указатель къ своду законовъ россійской имперіи, изданному въ 1857 году» (Штейнгель 3284). Видання вийшло друком у Санкт-Петербурзі 1860 р. у типографії «Втораго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи». Загальний обсяг 1313 с. Оправа: тверда, картонна обкладинка зеленого кольору. На шкіряному корінці паперова наліпка розміром 26х 18 см «№ 34».

На примірнику знаходимо такі провенієнції: «Контора контрагента барона Штейнгеля. Земская грязе-борисоглебская желез. Дорог» (кругла печатка чорного кольору ХІХ ст. діаметр 4 см, розміщена на титульному аркуші).

Зазначений примірник знаходився у власній бібліотеці барона Штейнгеля, в його родовому маєтку в с. Городок Ровенського повіту. Після 1918 р. перебував у фондах бібліотеки університету св. Володимира, пізніше надійшов до складу Всенародної бібліотеки України.

Наступний примірник зі складу бібліотеки барона Штейнгеля «Уставъ о гербовому сборе съ разъясненіями правительствующаго сената. Къ уставу приложены: алфавитный перечень документовъ, подлежащихъ гербовому сбору и отъ него изъятыхъ, табель законной оценки земель и инструкции Министра финансовъ» (Штейнгель 3298). Упорядник Анисимо А. Видане у «Типографіи Военно-книжнаго магазина Н. В. Васильева» у С.-Петербурзі 1896 р. Обсяг 152 с. Оправа: тверда обкладинка обтягнута тканиною бордового кольору. Корінець шкіряний з написом «Анисимовъ / «Уставъ о гербовомъ сборе». Розмір видання 25x17 см. На задній кришці оправи в правому кутку зверху наклеєна прямокутна паперова наліпка «В 138170». Обріз крапчастий, червоного кольору. Провенієнції: "У - 490" [запис олівцем фіолетового кольору, у верхній лівій частині на форзаці]; "М /В 138170 / В 165405" [запис простим олівцем у верхній частині титульного аркуша, ХІХ ст.].

УДК 090 (08) "16": 027.021(477-25)

Добрянська Т. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ДРУКОВАНЕ «ЖИТІЄ СВ. КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА» У СКЛАДІ РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА 1671 РОКУ

Під час дослідження українських кириличних рукописних книг ХVІІ ст. з колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (далі – ЦАМ КДА), яка зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ми звернули увагу на рідкісний стародрук «Житія св. князя Володимира» у складі збірника 1671 р. (шифр зберігання: ф. 301, № 416 Л). Про його наявність у кодексі було вказано ще в каталозі О. Лебедева 1916 р. [1, с. 170], проте й до сьогодні зазначений примірник залишається не атрибутованим і не дослідженим, тому актуальним є введення його до науково-інформаційного простору.

У каталозі стародруків, виданих в Україні, який був укладений Я. Запаском та Я. Ісаєвичем, подано бібліографічні дані про два київські лаврські видання «Житія св. князя Володимира» (одне датується не пізніше

1670 р., друге – близько 1700 р.), а також про «Житіє» у складі унівського видання 1670 р. [2, с. 83, № 469; с. 116, № 758; с. 83, № 473]. Надано інформацію про відомі збережені примірники «Житія», але примірник з колекції ЦАМ КДА в ньому не зафіксований.

Стародрук «Житія св. князя Володимира» приєднано до Збірника житій святих (4°, 190x155), який писаний у київському Видубицькому Михайлівському монастирі в 1671 р., про що свідчить запис одного з писців, ієродиякона Самуїла (арк. 10–14). Вказаний у запису час написання рукопису підтверджують водяні знаки, напр., *орел двоголовий* двох типів на арк. 21/26 та 39–40, які схожі до рисунків у філігранологічному альбомі-довіднику Е. Лауцявічюса під № 436 (1675 р.) та № 426 (1673 р.) [3]. Збірник писали церковнослов'янською мовою української редакції декілька писців, півуставним типом письма, темно-коричневим чорнилом; ініціали та заголовні літери виписані кіновар'ю, подекуди з використанням зеленої фарби. На арк. 253 наклеєна стародрукована заставка. Оправа збірника XVII ст. – дошки, обтягнуті темно-коричневою шкірою з рослинним тисненням та середником на верхній кришці (Ісус Христос з предстоящими), зроблена, ймовірно, в Києві. Вона збереглася в незадовільному стані: шкіряне покриття розірване, застібки втрачені, форзаци наявні частково. Блок книги від'єднаний від оправи, аркуші на початку та в кінці кодексу випадають, багато аркушів втрачено. При останньому перешитті кодексу порушена послідовність тексту житій (при описуванні рукопису нами встановлена послідовність аркушів відповідно до тексту). До кодексу також уміщено уривок з рукописного збірника повістей та житій святих першої чверті XVIII ст. (8°, 160 x 95), який не приєднаний до книжного блоку. За сучасною нумерацією в кодексі нараховується 374 арк. (Збірник житій святих 1671 р., арк. 2–347; «Житіє святого кн. Володимира» (стародрук), арк. 348–359 зв.; Уривок зі збірника повістей та житій святих XVIII ст., арк. 360–374 зв.).

Зазначений примірник стародрукованого «Житія св. князя Володимира» форматом у 4° (188 x 151), 11 арк., рядків 24, зберігся не повністю, відсутній перший аркуш з вихідними даними; аркуші друку зі слідами замокання та пошкодженими краями. Друк в одну фарбу, гравіровані оздоблення колонтитулів, сторінки в лінійних рамках. Назва «Житія» та початок тексту відновлені на окремому аркуші півуставом, з відтворенням організації сторінки стародруку (за сучасною нумерацією кодексу це арк. 348, за описом О. Лебедєва – арк. 424). Примірник був надрукований, імовірно, у 1670 р., на що вказує наявна на його аркушах філігрань *голова блазня*, яка подібна до рисунка в альбомі Т. Діанової під № 564 (1667, 1668 pp.) [4].

Проведена атрибуція стародруку «Житія св. князя Володимира», спираючись на загальновідомі бібліографічні дані та здійснений нами текстологічний аналіз його тексту з текстами інших рукописів та друків, поданими в працях В. Перетца та І. Жиленко [5; 6], дозволяє зробити припущення, що це, вірогідно, один з примірників друкованого «Житія», яке було включено до складу унівського видання «Викладу о церкві...» [Феодосія Софоновича], Унів, 21.Х 1670 р. [2, с. 83, № 473]. Цей примірник є єдиним пізнім українським друкованим «Житієм св. князя Володимира» у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як стверджує виконувач обов'язків завідувача відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ, кандидат історичних наук Н. П. Бондар.

Список використаних джерел

1. *Лебедев А.* Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии / А. Лебедев. – Саратов: Волга, 1916. – Т. 1. – 472 с.
2. *Запаско, Я. П.* Каталог стародруків, виданих на Україні / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. – Кн. 1 (1574–1700). – Львів: Вища школа, 1981. – № 1. – (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва).
3. *Лауцявичюс, Э. Т.* Бумага в Литве в XV–XVIII веках: атлас / Э. Лауцявичюс = Laucevicius E. Paper in Lithuania in XV–XVIII centuries: atlas / E. T. Laucevicius; Центральная библиотека Академии Наук Литовской ССР; Комиссия по истории естествознания и техники при Президиуме Академии Наук Литовской ССР. – Вильнюс: Минтис, 1967. – 577 с.
4. *Дианова, Т. В.* Филигранные XVII–XVIII вв. «Голова шута»: каталог / Т. В. Дианова. – Москва: ГИМ, 1997. – 166 с.
5. *Перетц В. Н.* Древнерусские княжеские жития в украинских переводах XVII ст. // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков. – Москва: Академия наук СССР, 1962. – С. 8–116.
6. *Жиленко І. В.* Пізні українські житія святого князя Володимира: тексти і комент. / Жиленко І. В.; Київ. духовна акад. і семінарія, Нац. Києво-Печер. іст.-культур. заповідник. – Київ: Фенікс, – 2013. – 431 с.

**ІДЕОЛОГІЯ В ХУДОЖНІХ ОБРАЗАХ:
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ЖІНКИ
В УКРАЇНСЬКОМУ РАДЯНСЬКОМУ ПЛАКАТІ 1940–1970 РР.
(НА ОСНОВІ ЗІБРАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДРУКОВАНОГО
ПЛАКАТА ХХ СТ. ВІДДІЛУ ОБРАЗОТВОРЧИХ МИСТЕЦТВ НБУВ)**

Ідеологічно заангажовані жіночі образи, візуалізовані в українському друкованому плакаті 1940–1970 рр., брали участь у формуванні певного способу мислення й відповідної моделі поведінки у тогочасному суспільстві, саме вони активно долучилися до створення паралельної реальності – так званого радянського «ідеологічного конструкту», – про що свідчать і матеріали зібрання українського друкованого плаката відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Для того, щоб окреслити гендерні аспекти візуальної репрезентації жінки в українському плакаті зазначеного періоду, необхідно насамперед виокремити домінуючі візуальні конструкти, простежити динаміку їхньої трансформації відповідно до певних ідеологічних настанов (аналіз жіночих образів окремих хронологічних періодів).

У радянському ідеологічному дискурсі 1940-х років домінують дві визначальні іконографічні моделі: «жінка-трудівниця» і «жінка-мати», що, відповідно, відобразилося й у візуальних репрезентаціях. Плакат, як і інші засоби масової інформації, долучається до героїзації буденності, подаючи працю жінок як подвиг, що в екстремальних умовах війни не є чимсь винятковим.

Найуживанішими в плакаті на той час були образи «жінки-захисниці», «жінки-матері», що нерідко виступали символом Вітчизни-України, рідної землі. Цей образ не втратив своєї популярності і в повоєнний період, наприкінці 1940-х років – початку 1950-х, що було зумовлено насамперед демографічною державною політикою, важливою складовою якої була ідеологія материнства – потрібно було відновити людські втрати, які понесла країна під час Другої світової війни. І радянська ідеологія вкотре звернулася до образу жінки, для якої головною функцією і обов'язком стало народження і виховання нових «будівників комунізму», при цьому майже повністю ігноруючи роль батька. Художники намагались підкреслити суспільну значущість материнства, незалежно від теми плаката,

як, наприклад, це зробив Ф. Самусєв, автор плаката, присвяченого виборам, «Віддаючи свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних, ми голосуємо за мир, за дружбу між народами!» (1956 р.), зобразивши жінку, що однією рукою кидає виборчий бюлетень до урни, а іншу тримає на плечі свого сина, хлопчика дошкільного віку.

У повоєнні роки відбуваються зміни і в самому розумінні образу жінки-трудівниці й, відповідно, в її репрезентації: з'являється образ жінки-учасниці громадсько-політичного життя. Свідченням цьому є плакати з текстами-цитатами відповідних статей Конституції СРСР: «Жінці в СРСР надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя» (худож. Ф. Самусєв, 1950 р.); «Сталінська Конституція дала мені право обирати і бути обраною» (1946 р.); «Наша жінка активний учасник громадсько-політичного життя» (худож. К. Крилов, П. Слета, Г. Тітов, 1946 р.). Зображення жінки-депутата, жінки-героя праці у цей період загалом не відрізняється особливим розмаїттям типажів і композиційних схем. Зазвичай це потужна жіноча постать, розташована у композиційному центрі. Про залучення жінки до громадської діяльності та її досягнення у труді свідчать певні відзнаки на лацкані піджака: чи то депутатський значок, чи зірка Героя праці. Особливого узагальненого і пафосного звучання жіночому образу надавав погляд, спрямований не на глядача, а ніби у «світле майбуття».

Напочатку 1960-х рр. першорядним завданням вважалося досягнення остаточної рівності між статями для реалізації концепції «побудови комунізму», що вимагало активнішого включення жінок у суспільне виробництво. Внаслідок цього в українському плакаті поступово образ «жінки-трудівниці» набуває нових якостей – «жінки-товариша», «жінки-керівника», «жінки-передовика виробництва». Праця нарівні з чоловіками пропагувалася і подавалася як величезне досягнення радянського устрою, про що свідчать і плакатні тексти і гасла: «Для будов комунізму» (худож. В. Кармазін, 1952 р.); «Радянським жінкам-трудівницям – слава!» (худож. К. Кудряшова 1960 р.); «Хай живуть радянські жінки – активні будівники комунізму!» (худож. О. Долотін 1960 р.); «Слава радянським жінкам – активним будівникам комунізму!» (худож. І. Дзюбан 1960 р.); «Жінці-трудівниці – честь і слава!» (худож. Т. Лящук 1962 р.). Акцент роблять на ролі жінки в трудовому процесі та її особистих досягненнях. Звідси намагання художників сфокусувати увагу в побудові композиційного простору на знаряддях праці, щоб підкреслити «особистий внесок».

Проголошена радянською ідеологією рівність між статями зовсім

не означала вільної конкуренції між ними. У цьому «змаганні» безумовна першість належала чоловікам. У художніх зображеннях на плакатах простежується закріплене за жінкою другорядне місце в соціальній ієрархії. На цьому акцентують увагу і художники, відводячи жіночим образам у композиційному просторі поряд із чоловіками другорядне місце.

Виникнення нової ідеологічної парадигми побудови суспільства «розвиненого соціалізму» на початку 1970-х рр. спричинило проблему поєднання жінками суспільно-виробничої праці з домашніми обов'язками. Все частіше автори плакатів звертаються до прийому художнього узагальнення не тільки в плакатах, де жінка уособлює такі поняття як «держава», «Україна», «земля», а й у рекламі модельного вбрання, косметики, побутових послуг.

Варто також відзначити бадьорий оптимістичний настрій, якими наділені майже всі жіночі образи в українському друкованому плакаті 1970-х років. Зображення радісних, щасливих жінок мало ідеологічний підтекст, оскільки означало візуальну демонстрацію поліпшення життя радянських громадян. Ці особливості не могли не позначитися на формах репрезентації жінки – відбувається омолодження візуального образу. Відтепер зображення огрядних молодниць відходить у минуле: жінка на плакаті помолодшала, стала яскравішою і привабливішою.

Аналіз візуальної репрезентації жіночих образів в українському плакаті 1940–1970 рр. дозволив простежити динаміку трансформації домінуючих візуальних конструктів «жінки-трудівниці» і «жінки-матері», їх художнього збагачення і типологічного розмаїття, а також їхню участь у формуванні тогочасних гендерних стереотипів.

УДК 323.232 (093.3)"19"

Жбанова К. М.,

аспірант Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

АГТАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ТРУДОВОЇ ПОЛІТИКИ В УРСР У 1955–1967 РР.

Соціально-економічна історія України другої половини ХХ ст. завжди була серед пріоритетних напрямків історичних досліджень. Особливої уваги заслуговує трудова політика радянської влади в УРСР у 1955–1967 рр.

і пов'язані з нею організовані набори робітників та їх подальше переміщення й переселення.

Нині у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі НБУВ) містяться цінні друковані джерела, що й досі недостатньо використані у спеціальних дослідженнях з вказаної теми. Зокрема, ресурси Бібліотеки багаті на зразки друкованих видань агітаційної літератури Головного управління оргнабору та переселення робітників, що діяв при Раді Міністрів УРСР у 1955–1967 рр., які відображають не лише функціонування органу, а й загальну картину трудових відносин між державою та робітниками.

Головне управління здійснювало видавничу діяльність у двох напрямках: в агітаційно-пропагандистському, для загального кола читачів, та в інформаційно-ознайомлюючому, для внутрішнього користування, але не без орієнтації на розповсюдження змісту виданих матеріалів серед населення. Поширенням виданої літератури займався сектор інформаційно-масової роботи, що перебував у складі Головного управління[1, арк. 21].

Загалом упродовж другої половини ХХ ст. система оргнабору і переселення робітників Української РСР у своїй діяльності користувалася загальносоюзними друкованими виданнями та мала свої республіканські бюлетені («Информационный бюллетень Республиканского Управления Трудовых ресурсов УССР». – Київ, 1945–1947, «Обмениваемся опытом работы». – Київ, 1956–1967, «Использование трудовых ресурсов Украины», – Київ, 1968–1976). Окрім того, щорічно виходили друком матеріали на допомогу районним уповноваженим та інспекторам на зразок брошур: «Оргнабір робітничої сили – найважливіший фактор розвитку промисловості СРСР», «Будівельна індустрія СРСР і забезпечення її робочими кадрами»[2, арк. 16]. У багатьох масових бібліотеках, а тим більше у приватних бібліотеках така література давно знищена, тому допомогу відтворенню картини агітації надають фонди найбільшої в державі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Нині ці збережені брошури й бюлетені слугують важливим джерелом для вивчення не лише діяльності системи оргнабору та переселення робітників, а й трудової політики радянської влади.

У 1956 р. у системі обліку й розподілу робітничих ресурсів відбулося чергове впорядкування випуску наглядної агітації. Одночасно наказом №8 від 8 лютого 1956 р. керівник Головного управління оргнабору та переселення О. Могила започаткував друк бюлетеню «Обмениваемся опытом работы» (Київ, 1956–1967 рр.). Центральний апарат Головного управління мав забезпечити вихід Бюлетеню один раз у два місяці [3, арк. 20]. На

сторінках видання впродовж 1956–1967 рр. працівники системи не тільки обмінювалися досвідом роботи, а й активно агітували населення виконувати встановлені плани розвитку народного господарства шляхом поповнення робітничих лав через укладання трудових договорів в організованому державою порядку. Нині випуски Бюлетеню надають фактографічно вартісну інформацію для вивчення формування агітаційно-пропагандистської системи, її діяльності та значення в трудовій політиці радянської влади.

Цікавими джерелами з вивчення теми є агітаційні плакати, фотомонтажі, брошури. Останні, на зразок «Листи робітників до земляків» 1955 р.[4, арк. 16], «Організований набір робітників як важливий фактор забезпечення народного господарства СРСР в 6-й п'ятирічці робочими кадрами» 1957 р., «Розвиток металургійної промисловості в 6-й п'ятирічці та забезпечення її кадрами» 1960 р., друкувалися в друкарні при Раді Міністрів УРСР і мали яскраво виражене політичне спрямування. Такі ресурси вивчення теми розкривають значення оргнабору і переселення у соціально-економічних відносинах України того періоду та допомагають визначити місце українців у загальносоюзному поділі праці.

Плакати й оголошення друкувалися на Київській фабриці кольорового друку. Зокрема, цінна колекція плакатів міститься у фондах відділу образотворчих мистецтв НБУВ. Лише з робіт художника М. Турчина за період 1955–1958 рр. видано більш ніж 30 видів кольорових плакатів. Головною метою цієї друкованої продукції було спонукання населення до укладання трудових договорів по оргнабору: «Пополняйте ряды рабочего класса – заключайте трудовые договоры на работу в строительных организациях» 1954 р., «Їдьмо на підприємства і будови країни! Проводиться набір на підприємства і будови країни» 1958 р. Насправді, плакати Головного управління демонструють тогочасні завдання партії та уряду країни зокрема в народному господарстві («Трудом прославимо вітчизну» 1961 р.), розкривають пріоритетність окремих галузей промисловості («Проводится набор на шахты и стройки Донбасса. Уголь – это настоящий хлеб промышленности!» 1955 р., «Проводится набор рабочих на строительство предприятий металлургической и химической промышленности» 1956 р., «Дамо країні більше вугілля, металу, лісу! Збудуємо більше жилих будинків» 1957 р.), напрямки міжобласного («Їдьмо працювати в Донбас» 1956 р., «Запрошуємо на роботу в Донбас і Придніпров'я» 1956 р.), міжреспубліканського оргнабору («Терміново потрібні робітники на будівництво підприємств і житлово-комунальних споруд на цілинних та

перелогових землях» 1955 р.) та переселення («Добро пожалувати, новосельці, на родючі землі Півдня України» 1956 р.).

До середини 1950-х рр. переважна більшість агітаційної літератури видавалася російською мовою, що викликало труднощі з її реалізацією в західних областях України. Не дивно, що таке положення справ викликало ряд звернень завідувачів обласними відділами оргнабору і переселення до Центрального апарату з проханням зважити на україномовність сіл, з яких здійснювалося трудове залучення до праці на підприємства й будови [5, арк. 9]. Відтак поширення набув обласний друк агітлітератури, плакати і газетні замітки типу «Рівненчани – в вугільну промисловість» та «Рівненчани – в лісову промисловість».

Рекордна кількість агітаційного матеріалу була видана Головним управлінням у 1957 р., коли згідно зі звітами установи побачили світ 2 млн примірників. Якщо врахувати, що за цей рік з України було направлено 150 тис. робітників на підприємства та будови республіки та за її межі, то на кожну людину припало 13 і більше плакатів й листівок. І це без урахування того, що було видано у обласних відділах установи [6, арк. 10].

Таким чином, розподіл і перерозподіл робітничих ресурсів став невід'ємною частиною радянської соціально-економічної дійсності. Зі свого боку організований набір та переселення робітників склали основу тогочасних трудових відносин, а агітаційна література була однією з головних форм їх реалізації. Нині унікальні зразки агітаційно-пропагандистських видань (бюлетені, брошури, плакати, оголошення) є важливим джерелом для відтворення повноцінної картини трудової політики в УРСР упродовж 1955–1967 рр.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 94 : Протоколи засідань Колегії Головного Управління організованого набору та переселення робітників при Раді Міністрів УРСР і документи до протоколів за 1954 р., 3 січня – 17 грудня 1954 р.
2. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 115 : Накази керівництва Головного Управління за 1955 р. Т. 1. : 10 січня – 17 квітня 1955 р.
3. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 3. – Спр. 18 : Приказы начальника управления за 1967. Т. 1. : 10 января – 27 апреля 1967 г.
4. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 3. – Спр. 115 : Годовые бухгалтерские отчеты отделов организованного набора рабочих и переселения облисполкомов УССР за 1959 г., Т. 2.

5. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 2. – Спр. 118 : Проткол республіканського совещання по вопросу подведения итогов выполнения плана оргнабора рабочих за 1954 год и мероприятий по выполнению плана в 1955 году, состоявшегося 14-15 января 1955 года в г. Киеве.

6. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 3. – Спр. 44 : Протокол республіканського совещання заведуючих відділами організованого набору робітчих и переселення облісполкомов УССР по вопросам подведения итогов выполнения планов организованного набора рабочих в 1957 г. и задачах по трудовому и хозяйственному устройству реэмигрантов и репатриантов в областях УССР за 1958 г. состоявшегося 28-30 декабря 1957 г. в г. Киеве.

УДК 003.049:091:655.4/.5

Заболотна Н. В.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. філол. наук

ПОЧАЇВСЬКІ КИРИЛИЧНІ СТАРОДРУКИ У КОНВОЛЮТАХ З ВИДАННЯМИ ІНШИХ ДРУКАРЕНЬ

Випуск видавничих конволютів був поширеною практикою друкарні Почаївського Успенського монастиря від її заснування до кінця XVIII ст. Як з'ясувалося під час дослідження почаївських кириличних стародруків у відділі стародруків та рідкісних видань (далі – ВСРВ) і відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, до складу видавничих конволютів у Почаївській друкарні включали не тільки два й більше цілісних видань, але також до цілісного видання додавали фрагмент іншого або спеціально надрукований малий додаток, що не мав формальних ознак окремої книжки (титульного аркуша, змісту). Поряд із цим виявлено певну кількість почаївських кириличних (видань та їх фрагментів) стародруків у конволютах із кириличними виданнями XVII – XVIII ст. інших друкарень.

Умовно їх можна поділити на дві категорії: конволюти літургійних видань (цілих книг та фрагментів – певних служб або частин), укладені з певною практичною метою, та власницькі конволюти, утворені за тематичною, форматною або іншою, на розсуд власника, ознакою.

З першої категорії у фондах НБУВ представлено п'ятнадцять видань та чотири фрагменти почаївських кириличних стародруків, переплетених разом із виданнями друкарень Києва, Чернігова, Львова, Унева, Вільнюса і Супрасля, а також старообрядницьке видання, об'єднане з двома алігатами, виданими у Клинцях. Часто почаївські видання XVIII ст. опинялися у конволютах із книгами XVII ст.

Нижче наведено перелік цих конволютів (з шифрами ВСРВ):

1. Кир.3242п(1–2). Мінея святкова й загальна = Анфологійон... – Львів: Друкарня Львівського братства, 1638 та Возслідування празникам... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1741.

2. Кир.4853п(1–2). Октоїх. – Львів: Друкарня Львівського братства, 1630 та Возслідування празникам... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1741.

3. Кир.2001п(1–2). Тріодь цвітна. – Чернігів: Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1685 та Возслідування празникам... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1742.

4. Кир.5363п(1–2). Мінея святкова й загальна = Празднія. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1757 та Служебник. – Київ: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1746 (фрагмент).

5. Кир.5236п(1–2). Служебник. – Вільнюс; Супрасль, 1692–1695 та Літургія... Іоанна Златоустого... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, [1765]. – Вид. А (другий алігат вставлено всередину Служебника на місце вилучених автентичних аркушів; видання почаївської Літургії... Іоанна Златоустого... [1765] р. виділені працівницею відділу О. Железняк, вони будуть відображені у попримірниковому каталозі).

6. Кир.5645п(1–2). Служебник. – Унів: Друкарня Успенського монастиря, 1747 та Літургія... Іоанна Златоустого... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, [1765]. – Вид. А (другий алігат вставлено всередину Служебника на місце вилучених автентичних аркушів).

7. Кир.5646п(1–2). Служебник. – Унів: Друкарня Успенського монастиря, 1747 та Літургія... Іоанна Златоустого... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, [1765]. – Вид. А (другий алігат вставлено всередину Служебника на місце вилучених автентичних аркушів).

8. Кир.950(1–4). Чин моленій во время Іовілеа на містіх на сіе определенных. – Львів: Друкарня Ставропігійського інституту, 1826, Літургія... Іоанна Златоустого... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, [1765]. – Вид. Ф, Вослідкування празникам... – Унів: Друкарня Успенського монастиря, 1738 та Чин моленій во время Іовілеа на містіх на сіе определенных. – Львів: Друкарня Ставропігійського інституту, 1795.

9. Кир.1268(1-2). Служебник. – Унів: Друкарня Успенського монастиря, 1747 та Літургія... Іоанна Златоустого... – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1765. – Вид. G.

10. Кир.2391п(1-2). Служебник. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1765 та Літургія Іоанна Златоустого. – [Перемишль, кін. XVIII – поч. XIX ст.] (другий алігат вставлено до Служебника на місце вилучених автентичних аркушів).

11. Кир.5548п(1-2). Служебник. – Вільнюс; Супрасль, 1692 – 1695 та Служебник. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1765 (фрагмент: аркуші з текстом Літургії Іоанна Златоустого вставлено до супрасльського Служебника 1695 р. замість вилучених аркушів).

12. Кир.495(1-2). Сім'я слова Божія. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1772 (фрагмент) та Возслідвання празникам... – Унів: Друкарня Успенського монастиря, 1738.

13. Кир.3235п(1-2). Служебник. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1788 та [Полуустав. – Київ: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1682] (фрагмент, вставлений усередину Служебника).

14. Кир.1206п(1-2). Послідованіє погрібанія иноческаго. – [1780–1790] та Служебник. – Київ: Друкарня Києво-Печерської Лаври, 1653 (фрагмент).

15. Кир.2468п(1-2). Служебник. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1791 та Літургія Іоанна Златоустого. – [Перемишль, кін. XVIII – поч. XIX ст.] (другий алігат вставлено до Служебника на місце вилучених автентичних аркушів).

16. Кир.2469п(1-2). Служебник. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1791 та Літургія Іоанна Златоустого. – [Перемишль, кін. XVIII – поч. XIX ст.] (другий алігат вставлено до Служебника на місце вилучених автентичних аркушів).

17. Кир.814(1-2). Октоїх. – Львів: Друкарня Успенського братства, 1715 та Осмогласник от великаго Ірмологіона. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1793.

18. Кир.5185п(1-2). Октоїх. – Львів: Друкарня братства, 1644 та Октоїх. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1800 (фрагмент).

19. Кир.2450п(1-3). От завсщаній святых апостол и от жительства святых отец о житіи христіянском. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1783, Сын церковный. – Клинці: Друкарня Ф. Карташова, сер. 1790-х та Іосиф Патріарх «Поученіє». – Клинці: Друкарня Ф. Карташова, поч. 1790-х.

Аналізуючи склад цих конволютів, можна виявити певні закономірності у їх формуванні. Це, наприклад, об'єднання Осмогласника від великого Ірмологіона з Октоїхом або приплетення заключних аркушів

з Октоїха до інакшого видання цієї книги. На окреме дослідження заслуговують конволюти з почаївських видань Літургії Іоанна Златоустого зі службниками, де таке видання літургії вставлене на місце вилучених автентичних аркушів із відповідним текстом, а також вставки фрагментів почаївських службників до службників, виданих іншими друкарнями, і навпаки.

Другу категорію презентують два конволюти, в яких об'єднані численні видання кириличного, латинського та гражданського друку різноманітного змісту. Все це – невеликі за обсягом видання; найімовірніше, власники їх об'єднали під однією палітуркою задля кращого фізичного збереження.

У першому з цих конволютів (шифр примірника у ВСРБ – Кир.432) почаївським друком є «Краткій катихізм історическій» М. Нероновича 1756 р., до якого приплетено 17 алігатів (два з яких – рукописні), надрукованих різними мовами та шрифтами, крім кирилиці, латинським та гражданським, виданих у різних містах Західної та Східної Європи. Тематика алігатів різноманітна.

Другий конволют (шифр примірника у ВСРБ – Кир.378) складено з 16 алігатів кириличного та гражданського друку, це духовна література (переважно проповіді); тринадцятим у цьому ряду є почаївське видання «Краткоє на краткія вопросы и отвіты способом катихізма Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе...» [1781] р.

Отже, почаївські кириличні стародруки досить часто трапляються у конволютах із виданнями інших друкарень і можуть ілюструвати принципи побудови конволютів кириличних видань загалом. На відміну від видавничих конволютів, коли поєднувалися алігати близьких років виходу, різниця між роками виходу алігатів різних друкарень може становити кілька десятків, і навіть понад сотню років, як це засвідчують проаналізовані примірники. Цю інформацію можна використовувати для умовного датування оправ, для дослідження побутування кириличних стародруків у власників XVIII ст.

УДК 7.04:655.534:09

Зінченко С. В.,

ст. наук. співроб.

Національного музею у Львові

імені Андрея Шептицького,

доцент кафедри Книжкової графіки

та дизайну друкованої продукції

Української академії друкарства,

канд. іст. наук

ВИДИ МАЛЯРСЬКИХ ОПРАВ РУКОПИСНИХ, СТАРОДРУКОВАНИХ ТА АРХІВНИХ КНИГ

Важливим компонентом оформлення як рукописної, так і друкованої книги є її оправа. На сьогодні цей аспект в історії українського мистецтва є недостатньо вивчений і потребує ретельних досліджень. Одним із маловідомих видів оздоблення оправ кодексів виявився той, де декоративну функцію художнього оформлення відіграють малярські зображення.

Дослідження цього виду декоративного оздоблення оправ майже одночасно розпочалися на початку ХХ ст. як в західній, так і у східній Європі, проте ще до сьогодні важко дати загальну картину його появи, розвитку та класифікацію за підвидами.

Археологічні розкопи підтверджують думку про те, що кодекс найперше з'явився в східній частині Середземноморського басейну й поступово почав витісняти сувій. Отже, можна припустити, що малярська оправа виникла в Середземноморському басейні в I–VII ст. і веде свій родовід від найдавніших зі збережених на сьогодні її зразків – коптських.

На сьогодні під терміном «малярська оправа» розуміємо окремий вид мистецького оздоблення оправ, створених ручним способом, де декоративну функцію художнього оформлення відіграють малярські зображення, виконані в різноманітних техніках (енкаустика, олійний і темперний живопис тощо). Цей напрям у галузі мистецької оправи (як за технікою виконання, так і за матеріалами, використаними під час її створення) об'єднує два види мистецтва – малярство та інтролігаторство.

За регіональними і хронологічними межами виникнення оправ, їх конструктивними особливостями та використаними матеріалами для оздоблення малярські оправи можна поділити на групи.

До першої, найдавнішої, слід зарахувати оправи ранніх коптських багатозшиткових пергаментних кодексів, виготовлених з дерева і оздоблених

іконописними зображеннями в техніці енкаустики. Єдиним збереженим прикладом на сьогодні є оправа Четвероєвангелія (Freer Gallery, Sackler Museum, Smithsonian Institution, Washington D.C. Shelf Number: 06.274), відомого в друкованих джерелах під кількома назвами: Вашингтонський кодекс (Codex Washingtonensis), Євангеліє Фріра (Freer Gospels) або Кодекс-W (Codex-W, 032).

Другу групу становлять оправи, які належать до рідкісного виду малярської оправи, так званої рогової (пергаментної), оправи з додатковим прозорим пергаментним шаром, покликаним захищати живописні зображення від нищення. Дошки цих оправ обклеюють ілюмінованими аркушами пергаменту. Концепція композиційного вирішення оздоблення визначається розташуванням окремих живописних зображень на золоченому тлі аркуша, які накривають напівпрозорими захисними пергаментними аркушами. Все це згори закріплюється своєрідною решіткою зі стрічок металу (мосяжу), сформованою по контуру окремих живописних полів за допомогою простих або декоративних цвяшків. Їх виготовлення у Західній Європі зафіксовано в Німеччині (Баварія, Саксонія), Австрії (Гамінг, Гарштен), Франції (Париж, Шампань, Савойя), Італії (Флоренція, провінція Тоскана) упродовж XIII – XVI ст. На сьогодні відомо про існування 23 оправ.

До третьої групи належать оправи книг фінансової адміністрації магістратів дільниць Біккерна (Viccheria) і Габелла (Gabella) міста Сієни XIII–XVII ст. (Італія). Вони відомі в літературі під назвою «таволетта». Це дерев'яні дошки оправ, вкриті левкасом, розміром 30x48 см. На них зазвичай зображувалися (спочатку темперними фарбами, а згодом олійними) сцени, пов'язані з фіскальною діяльністю або якимись міськими подіями (це відбувалося в той час, коли у всій Європі зображення носили практично виключно релігійний характер). До середини XIV століття на таволетта зображувалися тільки начальники фіскальної служби, що сидять у своєму офісі (дуже часто цими начальниками фінансів вибирали ченців), герби адміністративних одиниць Сієни та написи з ім'ям чергового скарбника і датами за певний період рахунків. Пізніше стали також зображати різні сцени світського і релігійного характеру. Сьогодні відомо близько 135 томів, які зберігаються у музеї при державному архіві міста (Archivio di Stato di Siena e Museo delle tavolette di Viccheria). У 1257 р. Сієнське казначейство «Біккерна» встановило унікальну традицію – замовляти від 1268 р. до 1682 р. найкращим художникам Італії (Амброджо і П'єтро Лоренцетті, Ліппі Ванні, Джованні ді Паоло, Векк'єтті, Сано ді П'єтро, Франческо і Бартоломео Ланді, Доменіко Беккафумі та ін.) малярські оправи своїх піврічних звітів при зміні штату казначейства.

До четвертої групи можна віднести пергаментні оправи моравських земських книг XIV–XVII ст. з багатобарвними гербами земських скарбничих та шляхти.

П'яту групу складають оправи східнослов'янського походження візантійської та готичної конструкції XV–XIX ст. богослужбових книг, дошки яких вкриті паволокою та лекасом. Техніка їх виконання близька до темперного малярства або олійного, а сюжетики – до іконопису. На сьогодні відомо про збереження близько 40 оправ.

Від XVII ст. малярські оправи як самостійний вид оздоблення оправ в Європі не зустрічається, проте часто зустрічається розпис окремих елементів оздоблення, як, наприклад, сліпих відбитків на шкірі гербових суперекслібрисів, монограм та емблем, портретів.

В окрему групу виділяють пергаментні оправи молитовників і пісенників з розписом, виконаним у народно-примітивному стилі з зображеннями тюльпанів, плодів гранату, серця, хреста, більшість з яких збереглися в Угорщині.

До останньої групи належать англійські оправи з мініатюрами роботи міс Кар'є (Miss Curie) у стилі оправ Річарда Косвея (*Cosway style bindings*) початку XX ст.

На завершення слід зазначити, що в межах кожної з цих великих груп є можливість поділу на менші регіональні підгрупи, а також за характером розташування зображень на дошках, тематикою та призначенням.

УДК 655.4/5 (477) "1917–1920" (051)

Іваницька С. Г.,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій,

канд. іст. наук

КНИЖКОВО-ВИДАВНИЧА СПРАВА У ДОБУ ВЕЛИКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В РОЗДУМАХ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «КНИГАРЬ» (1917–1920)

Творчий доробок громадського та політичного діяча, вченого, журналіста, редактора, видавця, академіка Всеукраїнської Академії наук, видатного представника української розумової еліти доби модерного

націєтворення Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939) на сторінках часопису «Книгарь» становить важливу, але недостатньо вивчену частину його спадщини. «Книгарь: літопис українського письменства», що несподівано яскраво розквітнув на національно-культурному полі у добу Національно-демократичної революції та визвольних змагань, виходив з вересня 1917 р. до березня 1920 р. в Києві у видавництві «Час», за редагуванням спочатку Василя Короліва-Старого (1917, ч. 1 – 1919, ч. 18), а далі – Миколи Зерова (1919, ч. 19 – 1920, ч. 1). Завданням цього авторитетного критико-бібліографічного місячника було подавати анотативно-рецензійні відгуки на українські видання й обговорювати поточні книговидавничі проблеми. Знавець національної преси А. П. Животко писав, що згодом «журнал цей розгорнувся в книголюбський орган ширшого характеру. Крім широко поставленого відділу «Критики і бібліографії», на його сторінках з'являється довга низка цінних статей на теми книгознавства, журналістики і літератури». Охоче там співпрацював і С. О. Єфремов – один із провідних київських публіцистів, опублікувавши десятки блискучих рецензій, нотаток, статей, некрологи пам'яті І. Л. Шрага та М. І. Туган-Барановського. Усі ці публікації є цінним джерелом для відтворення повноцінної картини того, як само відбивалися карколомні події й постаті культурного життя революційної доби у свідомості видатного інтелектуала, які почуття та емоції викликали, до яких висновків, прогнозів та передбачень спонукали. З єфремовських нотаток та роздумів на шпальтах «Книгаря» ми дізнаємося чимало й про фактичній бік справи української книжкової справи. Мета нашого дослідження – проаналізувати ті публікації С. О. Єфремова в «Книгарі», де найбільш повно були висвітлені в історичній ретроспективі й актуалізовані в реаліях сьогодення проблеми національного книгодрукування. Книжково-журнальним справам було присвячено передусім три його статті: «Голод на книжку» (1917. – Ч. 2. – Стб. 52–54), «Наші місяшники» (1917. – Ч. 4. – Стб. 175–177), «Про пошану до книги» (1918. – Ч. 5. – Стб. 251–253). Звичайно, тією чи іншою мірою торкався Єфремов цих питань і у своїх полемічних рецензійних нотатках, відгукуючись у кожному числі видання на появу різноманітної політико-публіцистичної й агітаційно-пропагандистської продукції.

У статті «Голод на книжку» С. Єфремов дав огляд видавничої справи під час Першої світової війни, проаналізував причини кризової ситуації на книжному ринку на початках Лютневої революції, змалював основні типи популярних видань (листівки, «летючки», брошури) та дійшов висновку, що «час давати вже книжку» – от який висновок треба зробити з сучасної тенденції на книжковому ринку. І це не тільки тому, що пішов

більший попит на книжку, а й тому, що саме книжка, – справжня, солідна книжка, а не летючка, не брошура – становить ґрунт книжкової продукції, зміцняє його, закладає ті глибокі культурні підвалини, на яких тільки й може розвиватись і книжкова продукція, і саме письменство» (Книгарь. – 1917. – № 2. – Стб. 52–54). Аналізуючи зміст провідних українських «товстих» журналів за 1917 р., таких як «Літературно-науковий вістник» (Київ, кн. I–III), «Шлях» (Москва; Київ, кн. I–VII), «Шляхи» (Львів, кн. I–IV), Сергій Олександрович констатував, що зважаючи на громадські і технічні причини національне письменство переживає критичний момент. «І поточна журналістика, у формі найбільш популярних у Росії товстих журналів, видимо на наших очах занепадає, в'яне і ледве-ледве животіє, перебиваючись аби-як». Звичайно ж, і «українські місяшники не втікли од спільної долі», бо розпочали свою роботу за більш несприятливих обставин. За глибиною змісту та самобутністю концепції Єфремов віддав перевагу львівському «Шляхам». Порівнюючи різні типи періодичних видань – газету та літературно-критичний журнал, Єфремов дійшов висновку, що в добу революційно-кризових змін «виграє» у читацькому попиті саме щоденний часопис. У цілому настрої публіциста стосовно перспектив українського книгодрукування та журнальної справи можна оцінити як доволі оптимістичний.

У статті «Пошана до книги», написаної тривожного 1918 р., С. О. Єфремов, повертаючись до питання кризи українських видавництв в умовах зруйнованої економіки й наголошуючи на масовому попиті на книгу, пробудженому Українською національно-демократичною революцією, торкнувся проблеми естетичного оформлення книги. Як видавець, редактор й шанувальник книги, акцентував, що книгу потрібно розглядати не лише як інтелектуальний продукт, але й витвір мистецтва, на кращих взірцях книжкової продукції виховуючи читача. «Книжка, коли вона має широкий збут, служить найкращим провідником смаку і культури навіть своїм зверхнім виглядом, і не треба цього забувати. Любов до книги, що виявляється й в піклуванні про її зверхність, переходить також на читача і його теж виховує в такій же любові і пошані до книжки. Цього потужного фактора культурності не треба нехтувати, а надто за нашого часу, коли книжка робиться річчю масової потреби і споживання. Більше дбання, більше охайности, більше пошани до книги – то й ця пошана переходитиме і в маси і сама книжка більш культурної роботи зробить» (Книгарь. – 1918. – № 5. – Стб. 253). Ці єфремовські міркування, висловлені на шпальтах часопису доби війн та революцій, були значущими й важливими для сучасників. Мають вони сенс і для нащадків.

**СЛОВ'ЯНСЬКІ СВЯТІ В МІСЯЦЕСЛОВАХ КИРИЛИЧНИХ
РУКОПИСНИХ КНИГ XVI СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ФОНДІВ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І ВЕРНАДСЬКОГО)**

У XVI ст. кириличні книги, за якими правилося богослужіння, мали усталені структуру та зміст, що укладалися протягом століть. Церковне богослужіння є певним чином структурованим: за часом доби, за днями тижня та за днями року, тобто календарем – покажчиком пам'ятей святих чи свят із посиланнями на певні євангельські та апостольські читання, а іноді на інші стислі відомості з богослужінь.

На відміну від основного тексту тієї чи іншої богослужебної книги, календарний покажчик – Місяцеслов – більшою мірою піддається тимчасовим змінам: часом у рукописних книгах (далі – РК) з'являються пам'яті (дні святкування) нових канонізованих святих, яким написані служби, проявляються певні місцеві уподобання щодо згадування тих чи інших святих.

Відомо, що місяцеслови як покажчики читань складаються на основі міней, в яких богослужіння розміщуються в календарній послідовності, а мінеї, зі свого боку, орієнтовані на церковний устав. Тому для аналізу та порівняння наявності тих чи інших святих у богослужебному календарі були обрані чотири типи книг: євангелія, апостоли, мінеї та устави.

Серед місяцесловів усіх чотирьох типів РК можна виокремити основний блок «обов'язкових» пам'ятей, що повторюються в кожному рукописі. Незмінною залишається наявність дванадцятих неперехідних та великих свят, які склалися до того часу в давній церкві і поєднувалися однією назвою *великі*. Серед святих, що постійно повторюються від рукопису до рукопису, основний обсяг складають мученики перших століть християнства і кілька візантійських святих.

Особливу увагу в місяцесловах привертає наявність слов'янських святих, частота згадування та поєднання в одному місяцеслові різних слов'янських святих. Розглянуті типи РК мають свої загальні риси та розбіжності в особливостях згадування слов'янських святих.

Апостоли та євангелія доцільно об'єднати в одну групу за загальним функціональним значенням в богослужінні. Серед внесених у місяцеслови апостолів (26 РК) та євангелій (57 РК) слов'янських пам'ятей найчастіше зустрічаються Сава та Симеон Сербські. З трьох свят, встановлених на честь просвітителів слов'ян Кирила та Мефодія, лише в одному рукописі згадується пам'ять Кирила Філософа (14.02). Відсутні в досліджуваних євангеліях та апостолах XVI ст. пам'яті болгарських святих Іоанна Рильського та Параскеви-П'яти.

Серед наявних давньоруських свят за місяцесловами XVI ст. найшановнішими слід вважати насамперед пам'ять Бориса і Гліба, Покров Пресвятої Богородиці, пам'ять князя Володимира тощо. Згадування інших давньоруських свят є вкрай рідкісними. Лише в одній-двох РК містяться пам'яті митрополита Петра (21.12), прп. Сергія Радонезького (25.09), перенесення мощів Миколая Мірлікійського (9.05), прп. Феодосія Печерського (3.05), прп. Варлаама Хутинського (6.11), митрополита Олексія (12.02) тощо.

Загальна кількість давньоруських свят у проаналізованих місяцесловах становить 10 пам'ятей у 15-ти РК.

Із загальної кількості служебних місячних міней, що зберігаються в ІР НБУВ (31), не рахуючи уривків (7), більшість рукописів (16) містять служби давньоруським та іншим слов'янським святим, канонізованим у різні періоди життя церкви.

Під час поповнення міней службами нових канонізованих святих насамперед для богослужінь укладали канони, потім вже створювали стихирі. Варто зазначити, що канони окремим святим, які особливо вшановувалися у певній місцевості, могли складатися до канонізації.

Серед слов'янських святих найбільш розповсюдженими є служби сербським святим Арсенію Сербському та Саві Сербському.

Серед давньоруських пам'ятей святих найчастіше зустрічаються київські пам'яті найдавніших шанованих у Давній Русі князів Бориса та Гліба, прп. Феодосія Печерського (кончина та перенесення мощів), служби Покрову Пресвятої Богородиці, перенесенню мощів святителя Миколая Мірлікійського тощо. У значній кількості РК, що містять служби святителям Петру (кончина та перенесення мощів) та Олексію (кончина та знайдення мощів), є служба князю Володимиру. Одинокими є пам'яті давньоруських святих, канонізованих у кін. XIV–XV ст. (прп. Сергію Радонезькому, свт. Леонтію Ростовському, прп. Кирилу Білозерському, прп. Димитрію Прилуцькому). Богослужіння святим, канонізованим на церковних соборах 1547–1549 рр., зустрічаються вкрай рідко (прп. Діонісію Глушицькому, свт. Авраамію Смоленському).

Календарна частина наявна також і в церковному уставі, який регламентує сполучення різних циклів богослужебного кола, вказує порядок

читань текстів Октоїха, Мінеї, Тріоді та інших богослужебних книг кожного конкретного богослужіння.

Порівнянно з іншими типами богослужебних книг, де є календарна частина або календарна послідовність статей, місяцеслови уставів останньої чверті – кінця XVI ст. містять найбільшу кількість пам'ятей давньоруських святих, що відображає процес канонізацій нових святих на церковних соборах 1547–1549 рр., після яких кількість святих виросла вдвічі.

На відміну від календарів євангелій та апостолів, усі рукописи містять майже незмінний блок пам'ятей давньоруських святих періоду канонізації XI ст. – 1547 р. незалежно від місця створення рукописів: Михайла, князя Чернігівського та боярина його Феодора, Покрова Пресв. Богородиці, Бориса і Гліба, Феодосія Києво-Печерського, перенесення мощей свт. Миколая та ін. (усього в середньому 16 свят). За частотою згадування до них примикають пам'яті сербських святих: Арсенія Сербського та Сави Сербського. Інші балканські словянські святі – Іоанн Рильський, Параскева, Іларіон Меглинський – згадуються в поодиноких випадках.

Пам'яті святих, канонізованих у 1547–1549 рр. та в другій половині XVI ст., представлені в російських за походженням РК, написаних у третій чверті – кінці XVI століття: в середньому вони містять майже однакові пам'яті близько 25 святих.

Два устави, створені після соборів, не містять пам'ятей нових святих. Один з них написаний згідно з графічними та палеографічними ознаками, очевидно, на території України (ф. 303, № 109), другий – у Рильську (ф. 301, № 194 л), який до кінця XV ст. територіально належав до Великого князівства Литовського. Можна припустити, що ці устави були переписані з більш ранніх, написаних у Великому князівстві Литовському, до того ж, крім традиційного «набору» пам'ятей давньоруських святих, у них включена пам'ять мучеників Антонія, Іоанна та Євстафія Литовських (14.04). Мученики отримали місцеве шанування в 1364 р., а загальноцерковне – на соборі 1549 р.

Таким чином, можна констатувати, що в місяцесловах євангелій та апостолів спостерігається певний консерватизм та послідовне слідування протографу: кількість пам'ятей давньоруських святих у РК XVI ст. є досить обмеженою, поповнення ними календаря є необов'язковим. У складі мінеї служби новим святим зустрічаються частіше, їх наявність не залежить від локалізації створення РК. Найповніше актуальні церковні рішення щодо поповнення місяцесловів новими канонізованими святими відображена в церковних уставах, що регламентують структуру богослужебного кола, до того ж вони зберігають місцеві особливості.

**ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Інститут книгознавства створений у структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) наприкінці 2014 р. До його структури включено п'ять відділів: відділ стародруків та рідкісних видань (який завжди вважали книгознавчим, певний час навіть називався відділом книгознавства), відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій, відділ музичних фондів, відділ образотворчих мистецтв, відділ зарубіжної україніки. Майже така структура була і в Інституті української книги, що функціонував в НБУВ у 1993–2011 рр., яким керував П. Т. Тронько (за виключенням відділу національної бібліографії).

Доцільність книгознавчих досліджень у наш час і доцільність створення Інституту книгознавства в НБУВ, незважаючи на стрімкий розвиток новітніх засобів масової комунікації, є актуальним саме з огляду на нові умови, в яких функціонує книга в сучасному суспільстві, конкуруючи з іншими видами соціальної комунікації.

Книга, традиційна книжкова культура лишаються досі затребуваними суспільством. Книга – це чудовий комунікатор і демасифікатор. Пройшли ті часи, коли всі масово читали одні й ті самі твори, рекомендовані партією та урядом. Книга споживається індивідуально і, як відомо з бібліопсихології, має стільки змістів, скільки читачів її читають, бо кожен знаходить у ній щось своє, відповідно до свого інтелекту, психічного устрою, настрою тощо. Навіть одна й та сама людина, читаючи ту саму книгу в різні періоди свого життя, знаходить в ній нове, інше, по-різному сприймає текст та художнє оформлення. Не можна стверджувати, що книгознавство себе вичерпало – воно змінює напрями досліджень, можливо, предмети досліджень, залишаючи книгу і книжкову культуру основним об'єктом студій. Книжкова культура потребує вивчення з огляду на роль книги в історії суспільства та накопичені у великих бібліотеках масиви книжкових, журнальних, а також музичних та образотворчих пам'яток, необхідність введення їх у науковий обіг. Багато видань у ретроспективних фондах великих бібліотек становлять призабуте, а то й і невідоме знання, тому завданням таких підрозділів є актуалізувати

це знання через утворення сучасних електронних каталогів, баз даних; укладання наукових друкованих каталогів з метою поглибленого вивчення певних масивів пам'яток; відбір видань за науково-обґрунтованими критеріями для першочергового оцифрування, підготовка відповідних метаданих, організація електронних колекцій, які далеко не завжди співпадають з фізичними колекціями документних пам'яток. Ця така, здавалося б, рутинна бібліотечно-бібліографічна діяльність потребує серйозних книгознавчих досліджень, результатом яких є і названі вище види робіт, і книгознавчі в широкому розумінні монографічні дослідження чи ґрунтовні друковані каталоги (діяльності певних друкарень давнини, окремих типів чи жанрів видань, документів різного виду – образотворчих друкушених видань, навіть гравірувальних дощок, нот, карт, журналів ХІХ – початку ХХ ст. тощо), публікація наукових, а також науково-популярних статей для реального доведення інформації про цінні бібліотечні зібрання до широких верств потенційних користувачів. Сьогодні для актуалізації книги потрібні також публікації рецензій як на нові, так і на ретроспективні видання, до яких бажано було б повернути увагу дослідників (своєрідні нариси про окреме видання). Наприклад, як це зробила молода співробітниця відділу стародруків та рідкісних видань М. Гузунова, опублікувавши тези про видання А. Йенсена «Мазера» (Лунд, 1909). Усі названі види публікацій наукових досліджень чи ресурсів, що розкривають фонди, сьогодні можуть бути, безперечно, і друкованими, і електронними.

Уявляється, що книга чудово вписується, принаймні в найближчій перспективі, у цифрове середовище. Кінця Галактики Гутенберга не настало, а навпаки, нові інформаційні технології прийшли у видавничу справу і полегшили й прискорили процеси створення традиційної книги. Але цими питаннями – функціонування книги в сучасному інформаційному просторі – також треба займатися і на теоретичному, і на практичному рівнях. Потрібно пропагувати культуру читання як феномен нашої цивілізації, а не тільки споживання інформаційних екстрактів чи коміксів. Це завдання взагалі для сьогоdnішнього книгознавства або бібліології, як знов пропонує називати цю науку Г. Швецова-Водка, але книгознавство в бібліотечній сфері, конкретно в такій науковій інституції, якою є НБУВ, має свої предмети дослідження, свою джерельну базу – фонди спеціалізованих відділів, свої завдання – дослідження і популяризація таких фондів, введення інформації про них в сучасний інформаційний простір.

Помітним є сьогодні ставлення суспільства до бібліотек як лише до сфери послуг, а не до інституції соціальної пам'яті, не до наукової установи, і це, разом з розвитком інформаційних технологій, як не дивно,

спростило способи мислення, знецінило зусилля з набуття знань. Завдяки розповсюдженню соціальних мереж, користуванню електронними пошуковими ресурсами, звички до мерехтіння непов'язаних між собою повідомлень новин розвивається так зване «кліпове мислення», що робить людську свідомість уривчастою, фрагментарною. Це абсолютно інша культура споживання інформації порівняно з культурою читання книжок. Нові інформаційні технології створюють ілюзію достатності і навіть надлишку культури. Ілюзією є й переконання, що в Інтернеті є все, всі створені людством книги, але це дійсно ілюзія. Питання співвідношення традиційної і електронної книги досі не стандартизовані, і це може бути одним, хоча й не найбільш пріоритетним для нашого Інституту, напрямом наукових міркувань.

УДК 82-1:7.034.7-028.27

Курганова О. Ю.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. філол. наук

ЕЛЕКТРОННА АНТОЛОГІЯ БАРОКОВОЇ ПОЕЗІЇ ЯК ЗАСІБ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОНДУ СТАРОДРУКІВ НБУВ

Українська барокова поезія як цінне надбання національної культури неодноразово ставала предметом різноаспектних досліджень. За останні кілька десятиліть захищено низку дисертацій, вийшло друком чимало статей та монографій, об'єктом яких стали різномовні вірші кінця XVI – початку XVIII ст., що за мовно-стилістичними ознаками та національною приналежністю їх авторів зараховують до літератури українського бароко. Ці тексти досить неоднорідні за жанрами, мовою та формою побутування. Латиномовні, польськомовні та староукраїнські барокові панегірики, шкільні декламації, релігійна лірика, геральдичні та описові вірші, курйозна поезія тощо залучались до літературного процесу у складі рукописних збірників (наприклад, релігійні вірші із Києво-Михайлівського збірника початку XVII ст.; «Дві книжици» із курйозними віршами Івана Величковського, датованими 1690–1691 рр.), друкованих

поетичних циклів (зокрема «Три вінца молитвенныє» Варлаама Ясинського 1688 р. друкарні Києво-Печерської лаври; «Алфавіт собранный, рифмами сложенный» Іоанна Максимовича 1705 р. чернігівської друкарні Троїцько-Іллінського монастиря), а в більшості випадків – як структуротвірний елемент композиції (присвята, вступ, заголовок, післямова) у виданнях текстів Святого Письма, богослужбових книг, збірок Отців церкви, теологічних трактатів, гомілетичної та агіографічної літератури, панегіричних промов тощо (як-от: геральдична епіграма-присвята «Знаменіє тезоименитаго князя Лва град сей маєт» на звороті титулу видання грецько-слов'янської граматики «Адельфотис» 1591 р. друкарні Львівського братства; підсумкова епіграма «Ісусу єдиному премудрому Богу», що закарбовує ім'я автора у «Книзі житій святих» свт. Димиртія Ростовського 1697 р. друкарні Києво-Печерської лаври). Оригінали барокових віршів у складі рукописних першоджерел та стародруків на сьогодні розпорошені по бібліотеках України та світу. Це значно ускладнює роботу для дослідника, а перед бібліотечним працівником ставить завдання пошуку способів забезпечення читача інформацією про наявність оригіналу поетичного барокового тексту у фонді бібліотеки та розширення можливостей ознайомлення з ним.

Збирання та публікація рукописних і друкованих пам'яток української барокової поезії XVI–XVIII ст. започатковано наприкінці XIX ст. – у першій половині XX ст. у роботах М. С. Возняка, П. Г. Житецького, С. І. Маслова, В. М. Отроковського, М. І. Пачовського, В. М. Перетца, М. І. Петрова, П. М. Попова, В. І. Сімовича, К. Й. Студинського, Ф. І. Титова, І. Я. Франка та ін. На матеріалі праць перелічених вчених, а також першоджерел поетичних текстів кінця XVI – середини XVII ст. видано дві академічні антології: «Українська поезія. Кінець XVI – перша половина XVII століть» (Київ, 1978 р., упорядники В. П. Колосова і В. І. Крекотень) і «Українська поезія. Середина XVII століття» (Київ, 1992 р., упорядники В. І. Крекотень і М. М. Сулима). Ці видання користуються попитом серед дослідників барокової поезії, оскільки в них збережено орфографічні особливості оригіналів, подано відомості про першоджерело із зазначенням місця зберігання та бібліотечного шифру примірника, з якого було взято текст вірша. До того ж електронні варіанти антологій представлені на сайті litopys.org.ua, що пришвидшує доступ до них і полегшує цитування. Однак зібрані в академічних антологіях барокові вірші подані в транслітерованому вигляді, а також позбавлені контексту, тобто інформації про ту роль, яку вони виконували у структурі оригіналу. Адже більшість поетичних творів бароко функціонували у формі «прикнижкового реквізиту»: описували або тлумачили символічні зображення на фортах, були підписами під

гравюрами на зворотах титулів, фронтиспісів чи ілюстрацій в тексті, виконували функцію присвяти, вступу, підсумку, заголовку до розділу чи були окремими вкрапленнями в прозовий текст. Лише безпосереднє знайомство з першоджерелом дозволяє інтерпретувати зміст та оцінити високу мистецьку вартість барокової поезії. Проте знайти вірш, опублікований на сторінках одного із примірників багатотисячного фонду стародруків – завдання не з простих. Тим більше, що бібліотечний каталог не передбачає можливість подання відомостей про поетичні тексти, розміщені на окремих сторінках стародруків. З огляду на це доцільним видається створення інформаційного ресурсу, який би об'єднав усі тексти барокової поезії, зафіксовані у виданнях із фонду конкретної бібліотеки. Розробка проекту такого ресурсу для презентації першодруків українських барокових віршів із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є метою нашого дослідження.

Антологія барокової поезії, укладена на матеріалі примірників із фондів НБУВ, має складатися з електронних статей, в яких подано тексти віршів XVI–XVIII ст., а також відповідні бібліографічні та довідкові дані. До структури статей антології мають входити такі основні елементи: 1) заголовок; 2) транслітерованій текст вірша; 3) цифрова копія першоджерела; 4) бібліографічний опис першоджерела.

У заголовку має бути вказано автора (за наявності) та назву твору, а у випадку їх відсутності – перший рядок вірша. До імені автора доцільно додати примітку (гіперпосилання) зі стислими біографічними відомостями, а якщо автор невідомий – примітку із інформацією про можливих авторів твору. До назви твору слід приєднати гіперпосилання з короткими відомостями про текст: тема, жанр, час написання, кому присвячений, з якої нагоди написаний, варіанти та редакції тексту, бібліографію досліджень цього тексту тощо.

Текст вірша слід подавати у транслітерованому вигляді, зберігаючи при цьому фонетичні та орфографічні особливості оригіналу. До застарілих та рідковживаних слів у тексті староукраїнських віршів варто приєднувати гіперпосилання із перекладом або тлумаченням. За можливістю до латинських, польських та староукраїнських текстів доцільно подавати переклад на сучасну українську мову (із зазначенням перекладача та посиланням на джерело, з якого взято переклад).

Цифрова копія першоджерела покликана дати уявлення читачеві про графічні особливості тексту оригіналу та його місце у структурі видання. При цьому не обов'язково розміщувати повнотекстову копію видання. Якщо вірш функціонував у складі передмови, післямови або

заголовку до розділу, достатньо подати лише титул і ту частину видання, з якою за змістом пов'язаний поетичний текст.

Бібліографічний опис першоджерела поряд з основною бібліографічною інформацією про видання має включати його коротку анотацію та відомості про примірники із фонду НБУВ, в яких зафіксовано текст вірша.

Пропонована антологія барокової поезії підвищить рівень обслуговування читачів та забезпечить кращу збереженість бібліотечного фонду. Завдяки своїй електронній формі цей ресурс не потребує витрат на публікацію, передбачає можливість оновлення та доповнення інформації, а також буде відкритим для широкого кола користувачів порталу НБУВ. Обмеженість джерел антології фондом однієї бібліотеки звісно не дає змоги зібрати в ній усі тексти української барокової поезії, що збереглися до нашого часу. Однак багатство фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дозволяє охопити в межах пропонованої антології достатньо великий масив першодруків барокових віршів та ввести в науковий обіг тексти, що раніше були не відомими або згадувалися побіжно.

УДК 090.1:002(477.51)"16–17"

Морозов О. С.,

директор Бібліотеки імені ак. М. О. Лавровського

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

завідувач Музею рідкісної книги

БІБЛІОФЛЬСЬКЕ ЗІБРАННЯ М. М. ТА І. М. МИХАЙЛОВСЬКИХ У НІЖИНІ: ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ

Під час проведення робіт з відбору книжкових пам'яток для Державного реєстру національного культурного надбання у фондах бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя співробітники Музею рідкісної книги НДУ виявили невелику (61 одиницю зберігання), але надзвичайно цікаву колекцію кириличних стародруків та видань гражданського друку (XVII–XVIII ст.). Усі ці книжкові раритети були поєднані однією характерною рисою – на передньому форзаці кожного примірника містилася паперова наліпка з рукописним написом чітким каліграфічним почерком: «Из собрания старопечатных книг Н. М. Михайловского».

Колекція від самого початку зацікавила співробітників бібліотеки. Навіть при першому поверховому огляді стало зрозумілим, що перед нами невелика частина надзвичайно цінного та професійно упорядкованого бібліофільського зібрання. Достатньо зауважити, що у складі збірки виявлено такі унікальні кириличні стародруки, як «Іоанна Дамаскіна про Варлаама та Йоасафа гісторія» (кутеїнське видання 1637 та московське видання Симеона Полоцького 1681 рр.), «Труби словіс проповідних» Лазаря Барановича (друкарня Києво-Печерської Лаври, 1674), «Вінець Христов з проповідей недільних» Антонія Радивіловського (1688), переклади творів Григорія Богослова, Василя Великого та Афанасія Олександрійського, виконані Єпифанієм Славінецьким (московське видання 1665 р.), «Євангеліє учительне» Кирила Ставровецького з фіктивними вихідним відомостями (друкарня Могилевського братства, друк Максима Вошанки 1697 р.), «Лексикон триязичний» Федора Полікарпова (Москва, 1704), «Камінь православної віри» Стефана Яворського (Москва, 1729), «Богородице Діво» та «Феатрон нравоучительний» Іоанна Максимовича (Чернігів, 1707 та 1708 рр.) тощо. Зразки поліграфічної продукції громадянського друку в колекції представлені такими унікальними виданнями, як «Приемы циркуля и линейки» Антона Пюркенштейна (перше у Російській імперії видання, що було надруковане реформованою громадянською абеткою у 1709 р.), «Новейшее основание и практика артиллерии» Ернста Брауна (1709), «Побеждающая крепость» Бурхсдорфа (1709), «География генеральная» Бернарда Вареніуса (1718), «Введение в историю Европейскую» Самуїла Пуффендорфа (1718), «Земноводного круга краткое описание» Іоганна Гібнера (1719), «Книга Устав морской» (1720), «Брюсов календар» (1726) та ін.

Наявність прізвища власника на наліпках дозволила відразу ж пов'язати новознайдену колекцію з діяльністю викладача російської мови та літератури Ніжинської класичної гімназії, що діяла при Історико-філологічному інституті князя О. Безбородька, Івана Миколайовича Михайловського (1848–1921). Нетривалий архівний пошук дозволив у загальних рисах з'ясувати біографічні відомості власника колекції.

І. М. Михайловський народився 1848 року у Санкт-Петербурзі, в родині статського радника, чиновника Комітету правління Імператорської Академії наук Миколи Матвійовича Михайловського (1815–1877). Вихованець духовної семінарії, палкий шанувальник старовини, М. М. Михайловський, який не мав спеціальної підготовки та наукового звання, усе своє життя присвятив колекціонуванню стародавніх рукописів та книг, брав активну участь у діяльності Археографічної комісії, виконуючи її завдання з розшуку документів та підготовки до друку «Дополнений к

Актам юридическим и историческим», збирав матеріали для довідника з філігранології. За активну діяльність неодноразово був відзначений Імператорською Академією наук.

Старший син Миколи Матвійовича, Іван Миколайович з відзнакою закінчив у Санкт-Петербурзі Ларінську гімназію, навчався класичних мов у відомого метра філології І. А. Коссовича. Після закінчення історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету в 1870 році отримав призначення до Ніжинської класичної гімназії при Історико-філологічному інституті князя О. Безбородька. У Ніжинській гімназії викладав латину, російську мову та літературу, а також російську мову та історію в жіночій гімназії П. Кушакевич, обіймав посади у міській Єпархійній училищній раді. Займався науковою діяльністю, зокрема опублікував декілька розвідок, присвячених діяльності грека Миколи Спафарія в Росії та дослідженню анонімної російської літератури XVII ст. У 1909 році як член організаційного комітету брав активну участь в організації «Гоголівської виставки» у Ніжині, що була присвячена 100-літтю від дня народження письменника.

Після передчасної смерті батька, яка трапилася у 1877 році, Іван Миколайович Михайловський успадкував унікальне зібрання та перевіз його в Ніжин. Виявлені нами архівні документи дають можливість стверджувати, що Іван Миколайович сам не був колекціонером-бібліофілом, а лише сумлінно виконував обов'язки хранителя батьківської колекції. Унікальні книжкові скарби не лежали мертвим вантажем у його ніжинському будинку: І.М.Михайловський охоче надавав їх для публікації дослідникам. Так, наприклад, було 1902 року, коли професор НФІ В. І. Савва опублікував раніше невідомі твори російського публіциста XVII ст. І. А. Хворостініна, віднайдені в рукописному збірнику з книгозбірні Михайловських у Ніжині. Двічі, у 1899 та 1908 роках, І. М. Михайловський охоче надавав рукописи та стародруки з родинної колекції для організації виставок XI та XIV Археологічних з'їздів, що відбувалися відповідно у Києві та Чернігові. Виставкові експозиції книжкових раритетів під час цих з'їздів були майже повністю побудовані на матеріалах, наданих вчителем ніжинської гімназії, що й засвідчено у відповідних друкованих каталогах. Зокрема, перлинами цих експозицій стали надані Михайловським унікальні видання Івана Федорова (Заблудівське «Євангеліє учительне» 1569 р., Львівський «Апостол» 1574 р., «Острозька Біблія» 1581 р.), поліграфічні шедеври Львівської братської, Почаївської, Віленської, Унівської та Київських друкарень.

Після експонування на виставках колекція Михайловських привернула до себе пильну увагу наукової громадськості. 1908 року на

переговори з власником колекції вийшли співробітники Санкт-Петербурзької Імператорської Публічної бібліотеки. Усвідомлюючи наукову цінність книжкової збірки, І. М. Михайловський погоджується уступити її за певну суму грошей. Колекція рукописів XV–XIX ст. у кількості 1137 одиниць та особистий архів батька М. М. Михайловського з Ніжина надійшли на зберігання до відділу рукописів, а збірка стародруків (близько 200 примірників, переважно XVI–XVIII ст.) поповнила фонди відділу стародруків цієї бібліотеки.

Але, як з'ясувалося тепер, частина бібліотеки Михайловських і після цього залишалася в Ніжині. Безумовно, ніжинське походження мають три українських стародруки XVI–XVII ст. з відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (зокрема львівський «Апостол» Івана Федорова 1574 року з вкладним записом К. І. Вишневецької, відомий за своєю електронною версією на сайті НБУВ). За два роки до смерті Іван Миколайович Михайловський передав рештки родинної колекції до бібліотеки Ніжинського інституту кн. О. Безбородька. Документ, який ми виявили у фондах відділу зберігання та використання документів Чернігівського обласного державного архіву в м. Ніжині («Список книг, предлагаемых в дар библиотеке Нежинского института кн. Безбородко от Ивана Николаевича Михайловского»), датований 7 червня 1919 року та містить 57 позицій. Але порівняння цього списку із записами в старих інвентарних книгах ніжинської бібліотеки, які під 1919 роком подають дещо відмінний перелік книг (56 позицій), та фактично наявними на сьогоднішній день у бібліотеці примірниками (61 одиниця), що, зі свого боку різняться за вмістом, дає можливість стверджувати, що, І. М. Михайловський міг передавати книги в інститутську книгозбірню неодноразово. Можливо, якісь книги, що лишилися після батька, могла передавати пізніше його донька, Ольга Іванівна Михайловська (1874–1957), яка у 1930-х роках працювала в ніжинській бібліотеці на посаді бібліотекаря.

Пошукова робота над унікальною книжковою колекцією у Ніжині триває. У процесі пошуків нам вдалося вийти на нащадків родини Михайловських. На наші запити відгукнулася правнучка І. М. Михайловського, Наталія Іванівна Ковалевська (викладач-біолог, проживає у Москві). Правда, бібліофільське минуле родини для сучасних нащадків І. М. Михайловського виявилось несподіванкою. Натомість, Н. І. Ковалевська поділилася з нами унікальними фотографіями з родинного архіву, що охоплюють ніжинський період життя І. М. Михайловського. У Ніжині зберігся будинок Михайловських, у якому розмішувалася унікальна бібліотека. А на Троїцькому кладовищі м. Ніжина вдалося відшукати родинне поховання Михайловських, зокрема й могилу І. М. Михайловського.

До останнього часу невідомою лишається доля кількох унікальних стародруків, що були подаровані І. М. Михайловським у бібліотеку Ніжинського інституту. Це, зокрема такі книги, як «Ключ разуменія» Йоаникія Галятовського (1659), «Загальна мінея» (Києво-Печерська лавра, 1680) та «Євангеліє учительне» (неатрибутоване видання без титульного аркуша), які, на превеликий жаль, не пройшли інвентаризації у 1950–1970-х рр., і до останнього часу з'ясувати їх долю нам не пощастило.

УДК 004.65:016:002.2
Недашківська О. С.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРИ БІБЛІОГРАФІЧНОМУ ОПИСІ ВИДАНЬ ФІРМИ ЕЛЬЗЕВІРІВ КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVIII СТ. З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ВСРВ НБУВ) зберігається колекція відомої голландської видавничої фірми Ельзевірів кінця XVI – початку XVIII ст. Одним із напрямів наукової діяльності відділу є введення даних про колекцію в сучасний науковий обіг, що здійснюється шляхом історико-книгознавчого дослідження примірників колекції та введення здобутих відомостей в електронний інформаційний простір.

При бібліографуванні стародруків, до яких належать і примірники колекції, виникають складнощі у зв'язку зі специфічними особливостями стародрукованих книжкових пам'яток. Раніше дослідники зверталися до наукових бібліографічних каталогів чи інших друкованих джерел з метою атрибуції примірників чи з'ясування складних питань, наприклад, за відсутності вихідних даних у книзі, дефектності описуваних примірників, уточненні складу конволютів тощо. Сьогодні робота зі стародруками значно полегшується завдяки широкому використанню електронних інформаційних ресурсів. Ми розглянемо лише ті з них, які, на нашу думку, є найбільш ефективними при бібліографуванні видань фірми Ельзевірів.

Найчастіше під час складання бібліографічного опису на стародруки користуються метапошуковим ресурсом бібліотеки

Технологічного інституту в німецькому місті Карлсруе, так званім Віртуальним каталогом Карлсруе (Karlsruher Virtuelle Katalog, далі KVK, http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk_en.html), він же використовується під час опису ельзевірів у ВСПВ НБУВ. Цей каталог не має власної бази даних, проте він об'єднує бази даних багатьох бібліотек різних країн. За один запит він здійснює пошук у всіх бібліотечних об'єднаннях німецьких, австрійських та швейцарських бібліотек, книготорговельних мережах, а також найбільших національних бібліотеках світу, роблячи можливим одночасний пошук у численних бібліотечних каталогах. У процесі пошуку в KVK найповніші описи видань ельзевірів надають бази даних Королівської національної бібліотеки Нідерландів (Koninklijke Bibliotheek / Nationale Bibliotheek van Nederland, <https://www.kb.nl/>), каталог Національної бібліотечної служби Італії (OPAC SBN Catalogo del Servizio bibliotecario nazionale, <http://www.sbn.it/opacsbn/opac/iccu/free.jsp>) та загальний зведений каталог семи федеральних штатів Німеччини і Фонду культурної спадщини Пруссії в одній бібліотечній мережі (GVK – GBV Union Catalogue, <http://gso.gbv.de/>). Окрім бібліографічних записів, Віртуальний каталог Карлсруе забезпечує доступ до цифрових повнотекстових копій видань, що прикріплені до частини бібліографічних записів. Це дає можливість порівняти примірники ельзевірів, що зберігаються у ВСПВ НБУВ з примірниками бібліотек різних країн.

Єдиним спеціалізованим електронним каталогом видань фірми Ельзевірів на сьогодні є так званий «Каталог колекції спадку Ельзевірів» (The Elsevier Heritage Collection Catalogue, <http://www.elsevierheritagecollection.org/>). Це корпоративний каталог видань фірми Ельзевірів кінця XVI – початку XVIII ст., створений світовою видавничою компанією Ельзевір, що почала свою діяльність наприкінці XIX ст. і працює донині. Ця компанія вважає себе правонаступником першої фірми Ельзевірів і займається розповсюдженням науково-технічної та медичної інформації.

«Каталог колекції спадку Ельзевірів» містить понад 1100 різних найменувань стародрукованих видань Ельзевірів, з яких близько 400 не є ельзевірами. Він включає бібліографічну інформацію, що дозволяє порівнювати елементи опису примірників цієї колекції з елементами описів примірників в електронних каталогах інших бібліотек. У бібліографічних записах «Каталогу колекції спадку Ельзевірів» є посилання на друковані каталоги А. Віллемса (Willems A. «Les Elzevier histoire et annales typographiques») та Г. Б. Копінджера (Copingher H. B. «The Elzevier Press»), а також зазначається ідентифікатор стародруків – STCN-фінгерпринт. Пошук в базі даних здійснюється за роком видання, назвою, тематикою і,

на відміну від Віртуального каталогу Карлсруе, за номером відповідної позиції у каталозі А. Віллемса, що збільшує ймовірність виявлення необхідного видання.

Ще одним електронним інформаційним ресурсом, який спрощує роботу зі стародруками, зокрема ельзевірами, є Тезаурус Консорціуму європейських наукових бібліотек (The CERL Thesaurus, <http://thesaurus.cerl.org>). Консорціум європейських наукових бібліотек є некомерційною організацією, яка включає близько 190 бібліотек, що зосереджують свою діяльність на збереженні книжкової культурної спадщини. Тезаурус корисний тим, що надає інформацію про видання періоду ручного друку, випущені з 1450 до 1830 рр.: перелік місць видання, зокрема несправжніх, імена авторів, укладачів, редакторів, перекладачів, їхні псевдоніми, які вказані на книгах, а також варіанти їх написання різними мовами. До більшості географічних назв прикріплено посилання на бібліографічні джерела, що позначаються терміном *georeferences*. Окрім переліку прізвищ авторів, різних форм їх написання чи псевдонімів, Тезаурус надає інформацію про імена одноосібних чи колективних власників книг з посиланням на бібліотеки, в яких зберігаються ці видання. Він є важливим допоміжним джерелом дослідження книгодрукування XV – початку XIX ст., зокрема видавничої діяльності фірми Ельзевірів.

Сучасні електронні інформаційні ресурси спрощують процес складання бібліографічного опису стародруків, зокрема видань фірми Ельзевірів кінця XVI – початку XVIII ст., та пришвидшують введення інформації про них у науковий обіг.

УДК 002.2(092):001.817(477)“20”

Пастушенко О. В.,

голов. спеціаліст департаменту атестації кадрів МОН України,

канд. філол. наук

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ КНИГИ В УКРАЇНСЬКОМУ КНИГОЗНАВСТВІ В ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Дисертаційні роботи, що були захищені впродовж періоду незалежності в Україні, значно розширили простір досліджень історії української культури, зокрема такої її складової, як історія та теорія книги у складі наукової спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство,

бібліографознавство». Аналіз дисертаційних праць, захищених за останні роки в Україні, показав формування нових напрямів та актуальних тем у книгознавстві, рівень та інтенсивність розробки наявних проблем, рівномірність тематики досліджень, створення наукових шкіл вітчизняного книгознавства, значення для практики та ступінь визнання в науковому товаристві.

Характеризуючи розвиток теорії книгознавства на сучасному етапі, Г. І. Ковальчук, яка у ґрунтовному огляді проаналізувала матеріали Міжнародної наукової конференції з проблем книгознавства, що проходила у Москві 28-30 квітня 2009 р. – «Наука о книге: традиции и инновации»: к 50-летию сборника «Книга. Исследования и материалы», виокремила три напрями (тематичні блоки) теоретичних досліджень в галузі книгознавства. Перший з них – публікації, присвячені теоретичним питанням об'єкта і предмета книгознавчих досліджень, висвітленню структури книгознавства як науки, основних напрямів, за якими розвивається наразі книгознавство. Найбільший масив, на її думку, становлять публікації на тему співвідношення традиційної та електронної книги, що стає дедалі актуальнішим. Серед проблемних напрямів сучасного книгознавства вона називає напрям теорії та історії книги.

Українське книгознавство, розвиток котрого представлений в дисертаційних дослідженнях з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, а також суміжних наук, зокрема історичного джерелознавства, кодикології тощо, має свої специфічні риси. Водночас простір наукової галузі книгознавства дуже широкий, тому захист дисертацій, що мають зв'язок з книгознавством, відбувається не лише в історичних науках, а іноді в галузі філологічних та педагогічних наук, а також соціальних комунікацій.

До 90-років ХХ ст. напрям історії та теорії книги в УРСР був недостатньо розробленим у зв'язку з її відчутним національним змістом, але сьогодні актуальність цього напрямку пояснюють необхідністю створення наукових засад вітчизняного книгознавства в особливостях його виміру та заповнення недостатньо вивчених ланок історії української книги та книгознавства.

Спираючись на висновки Л. А. Литвинової в її дисертації «Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994-2012)» (К., 2013), яка відзначила загальну нерозробленість питання розвитку дисертацій з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, можна говорити про те, що дисертаційні роботи в галузі книгознавства вкрай рідко потрапляли в поле зору вітчизняних

дослідників. У дисертації було вирішено низку завдань, що мають важливе значення для оцінки стану розвитку цих спеціальностей, визначено основні параметри і показники розвитку вказаних галузей знань у 1994–2012 рр.; основні тенденції та пріоритетність певних напрямів; встановлено особисті наукові школи тощо.

Характеризуючи зміст книгознавчих дисертацій з теорії книги, можна відзначити п'ять докторських праць: Л. А. Дубровіної (Кодикологія та кодикографія як спеціальні історичні дисципліни в дослідженнях історії української книги, 1993), Г. І. Ковальчук (Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття, 2005), Т. І. Ківшар «Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917–1923 рр.)», 2006), Г. М. Швецової (Документ і книга в системі соціальних комунікацій, 2002), В. А. Маркової (Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку, 2011). Історіографію вивчення книжкової культури поповнила докторська дисертація С. М. Міщука (Історико-кодикографічні та бібліографічні дослідження рукописно-книжкової спадщини України (друга половина ХІХ – 30 роки ХХ ст., 2009) та кандидатська робота Н. М. Шалашної (Розвиток історико-книгознавчої думки в Україні у ХІХ ст.).

До праць, де порушено теоретичні питання, можна віднести кандидатські роботи: В. Я. Фріс, яка розглядала кодикологічні особливості рукописної книги та її регіональну специфіку, О. О. Карпенко, яка проаналізувала теоретичні аспекти трансформації навчальної книги в умовах інформатизації вищої освіти; І. Д. Нілової, в роботі якої висвітлено художні компоненти структури навчальної книги, О. Л. Біличенку, робота якої присвячена культурно-виховній ролі книги в умовах формування інформаційного суспільства. Дослідженню репертуару іншомовної книги присвячені праці І. Б. Качур, Р. С. Кириченко, І. В. Олексів, К. Є. Чернухіна.

Одним з напрямів стало осмислення трансформації форми та змісту книги в історичному та сучасному інформаційному суспільстві: представлення в інформаційних системах, структури опису рукописної книги в історичному та сучасному інформаційному суспільстві: представлення в інформаційних системах структури опису рукописної книги: (Л. А. Дубровіна, О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Е. С. Клименко, М. С. Кольбук, Л. А. Гнатенко).

Виокремлено напрям розвитку теорії дитячої книги у дисертаціях О. О. Литвиненко, Г. В. Корнєєвої, Н. П. Марченко.

Теоретичні питання книговидання та книгопоширення розглянуто у працях Т. І. Ківшар. О. М. Афанасенко проаналізувала систему книгорозповсюдження в Україні в умовах інтеграції соціокомунікаційного простору. В. Є. Сошинська порушила питання про поняттєвий апарат і

сутність професійної комунікації у формуванні системи галузевої комунікації у книжковій сфері.

Отже, Україна представлена різними напрямками розроблення теорії та історії книги та книжкової культури: книжковим пам'яткознавством, місцем книгознавства у системі наукового знання і соціальних комунікацій та багатоаспектними властивостями книги як джерела історії та культури; формулюванням структури сучасного книгознавства, його об'єкта і предмета; інституціонування нових книгознавчих дисциплін на стику з іншими науками: теорії та історії книжкової культури, книжкового пам'яткознавства, кодикології, бібліопегістики, книжкового документознавства; питанням змісту понять книговидання та книгопоширення; розвитком електронної книги та видового складу книжкової продукції; книгознавчою історіографією; специфікою навчальної та дитячої книги; трансформацією форми та змісту книги в історичному та сучасному інформаційному суспільстві, розвитком комунікаційних функцій.

Важливою особливістю дисертацій є застосування комплексного підходу у методології дослідження теорії книги та книгознавства, включаючи історичний, книгознавчий, бібліотекознавчий, літературознавчий, мистецтвознавчий аспекти, що дає змогу опрацювати найскладніші питання книгознавства.

УДК 027.7(477.74):025.5-021.51:37

Подкупко Т. Л.,

доцент Одеського національного медичного університету,
канд. іст. наук

**ДЖЕРЕЛА З ОСОБОВИХ ФОНДІВ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ
ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК НАОЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОДЕСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. М. ГОРЬКОГО)**

У сучасних умовах, щоб зацікавити студентську молодь, особливо непрофільних вузів, треба активно застосовувати як нові технології, так і традиційні форми викладання. Вагомість наочних матеріалів для засвоєння гуманітарних дисциплін тривалий час застосовувалася у вивченні таких

предметів, як історія, культурологія, краєзнавство. Для дисциплін гуманітарного профілю головне не просто викласти фактичний матеріал студентам, а й закласти основу для розвитку різнобічної особистості, яка стане не лише висококваліфікованим інженером чи медиком, а й свідомим громадянином, патріотом своєї Батьківщини, ерудованим співрозмовником і просто цікавою людиною.

Одним з найбільш «виграшних» періодів в історії України для виховання відчуття гідності та гордості за власний народ є епоха визвольних змагань 1914–1920-их рр. Для юнацького максималізму є принциповим той запал, жага до втілення в життя цілей, які ставили перед собою як еліта суспільства, так і звичайні громадяни.

Бібліотека є не тільки місцем збереження різноманітних носіїв (як то книги, періодичні видання, кіно- і фотодокументи, платівки, диски тощо). Сучасна книгозбірня – це насамперед інформаційний центр. Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького (далі ОННБ) – одна з найстаріших книгозбірень України (заснована 1829 р.). Тут зосереджено майже 5 млн видань сто восьма мовами народів світу. З 1922 р. в ній працює Музей книги (перший офіційно зареєстрований у СРСР). На постійно діючих і тематичних виставках студентам можна продемонструвати звичаї і традиції, духовні пріоритети українського народу.

В архівних комплексах документів ОДНБ документи особового походження зберігаються у складі фондів і колекцій, що створені за тематичним принципом. Складання колекцій за таким принципом пояснюється усталеною формою, що має витоки з ХІХ ст. Історія формування колекцій обумовлює їхнє зберігання та форму обліку. Тому, наприклад, фонд історії Одеси має низку матеріалів особового походження, що пов'язані з діяльністю діячів міста та краю.

Фонд 29 (Фонд Одеської «Просвіти») віддзеркалює громадську і політичну діяльність українських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема є цікавими листи до Володимира Пилиповича Буряченка щодо проблем видання журналу «Основа». Це оригінальні документи різного формату, українською і російською мовами, датовані 1895–1916 роками.

Представлені в рукописному зібранні документи надзвичайно цікаві, їх узагальнення і аналіз дає змогу здійснити наукову реконструкцію біографії персоналії, прослідкувати її становлення як фахівця чи науковця, визначити етапи творчої діяльності, встановити специфіку і унікальність документів як джерельної бази для вивчення розвитку бібліографічної, етнографічної, літературознавчої та історичної наук в Одесі та Україні.

Джерела є яскравим наочним зображенням під час екскурсій і викладання гуманітарних предметів за стінами аудиторій.

З колекції особових рукописних фондів ОДНБ найпопулярнішим є фонд М. Ф. Комарова. Життю й творчості видатного українського вченого, бібліографа, критика, фольклориста, перекладача і суспільного діяча Михайла Федоровича Комарова (1844–1913) присвячена низка історичних, культурологічних, краєзнавчих праць.

Фонд М. Комарова – це родинний архів, до складу якого увійшли джерела різних типів (фотодокументи, рукописи праць, копії листів). Фонд налічує п'ятдесят дві справи на тисяча дев'ятсот п'ятнадцяти аркушах. Десять справ фонду становлять машинописні копії листів до М. Комарова. Цінність джерела, незважаючи на копію, а не оригінал, величезна. Це єдиний збережений примірник листів, інші копії і оригінали втрачено. З понад двохсот дописувачів до М. Комарова були такі визначні діячі української і світової історії, як В. Антонович, Х. Алчевська, Б. Грінченко, М. Грушевський, І. Белоусов, М. Аркас, К. Білиловський, А. Боголюбцев, Д. Багалій, О. Барвінський, С. Бердяєв, В. Олександров, В. Станіславський, В. Сембратович та ін.

Загальний обсяг листів складає понад тисячу аркушів. Формат аркушів не стандартний (більше, ніж А4). Листи датовані 1883–1913 роками. Сьогодні листи до М. Ф. Комарова переведено на електронний носій інформації, це сприяє ширшому доступу науковців та дослідників до епістолярної спадщини видатного бібліографа.

У фонд філолога, професора Новоросійського університету М. Попруженка внесено лише одну справу – «Архів М. Ф. Попруженка. Різні документи і листи». Тут об'єднано документи і листи російською і французькою мовами, що датовані 1907–1909 роками, кількість – 146 аркушів.

Цікавим для студентів, відвідувачів є фонд 45 – історика, колекціонера Івана Андрійовича Линниченка (1857–1926). Він був заслуженим професором кафедри російської історії Одеського імператорського новоросійського університету та Одеських вищих жіночих курсів, завідувачем археологічним музеєм при історико-філологічному факультеті Новоросійського університету. Розпочав викладацьку діяльність в Одесі у 1896 році як авторитетний історик, доктор російської історії, спеціаліст з історії середньовічної України та історії західних слов'ян. Під час перебування в Одесі І. Линниченко дуже захопився краєзнавством, про що свідчать окремі листи з особистого архіву. Він брав участь у справі упорядкування та дослідження документів архіву Новоросійського та Бессарабського генерал-губернаторства, заснування історичного архіву

в Одесі. Ініціював збирання спогадів про Рішельєвський ліцей та написання його загальної історії.

Окремий інтерес становить фонд 18 – фонд автографів. Серед них є автографи українських письменників і поетів С. Бердяєва – П. А. Зеленому; Д. Мордовцева; А. В. Головки; вчених, зокрема відомого історика, краєзнавця А. О. Скальковського тощо.

Рукописні пам'ятки з колекції ОННБ – джерельна база для досліджень з історії, краєзнавства, літературознавства, етнографії, біобібліографії. Вони служать також яскравим наочним матеріалом, що дозволяє максимально ефективно викладати спектр гуманітарних дисциплін.

УДК 016-028.77:027.021(477+71)

Солонська Н. Г.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук
Борисович Г. О.,
пров. бібліотекар НБУВ

УКРАЇНЬСЬКА КАНАДАНА ТА БІБЛІОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ДОСЛІДЖЕНЬ (ЗА ФОНДАМИ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ НБУВ)

У 2016 р. відзначається 125-річчя від часу поселення українців у Канаді [1]. До цієї дати готується багато установ та вищих навчальних закладів України та зарубіжжя. До них долучається і Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) [2]– [4]. Канадський сегмент фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ (далі – ВЗУ) сягає близько 2 тис. томів і понад 60 назв періодичних видань.

З метою інформаційного забезпечення науковців та широкого загалу користувачів, створення нового інформаційного ресурсу ВЗУ Інституту книгознавства запропонував і розпочав підготовку традиційної та електронної книжкових виставок й наукового електронного каталогу «Канада та українці: історія, сучасність і перспективи (до 125-річчя поселення українців у Канаді)». Комп'ютерна підтримка здійснюватиметься Центром бібліотечних електронних ресурсів і технологій (керівник – доктор наук із соціальних комунікацій К. В. Лобузін).

Провідні ідеї електронної виставки та каталогу - віддзеркалити духовний потенціал самоствердження та збереження українцями національної ідентичності на чужій землі, що стала для них місцем постійного проживання і другою батьківщиною; історію зарубіжного українства як невід'ємну частину історії України, розширення українського мовного та комунікаційного простору, вивчення спадщини української еміграції.

Змушене переселення представників різних народів до інших країн із своєї вітчизни, перетворення їх на іноземців, концепція феноменології цього явища вивчається такими науковими дисциплінами, як історія, українознавство, соціологія, етнологія, емігрантознавство, діаспорознавство (новий науковий напрям гуманітаристики, який досліджує різні сфери життя українських переселенців – історичну, політичну, економічну, культурну та ін.) тощо. Отже, працю розраховано на дослідників цих галузей знань, а також на літературознавців, мовознавців, політологів, релігієзнавців, філософів, журналістів та ін.

Підготовка наукового електронного каталогу (далі – ЕК) і систематизація книжкових ресурсів ВЗУ з висвітлення історії та сьогодення українців Канади здійснюватиметься в кілька послідовних етапів. База ЕК буде відкритою для поповнення. У кінцевому підсумку передбачається представлення оригінального інформаційного ресурсу на порталі НБУВ з можливістю видання у друкованому варіанті.

Бібліографічні ресурси ВЗУ НБУВ дають можливість відбити політичні, соціальні, господарські, моральні причини еміграції українців до Канади, суспільно-політичну ситуацію на землях України понад сторіччя тому; охарактеризувати канадське суспільство в часи першої еміграції до неї українців, коли було покладено початок процесу так званої канадіанізації українців, і сучасну Канаду, повноправними членами якого стали нащадки перших переселенців.

До ЕК буде включено описи наукових монографій, періодичних та продовжуваних видань тощо.

Бібліографічні ресурси відбиватимуть такі проблеми, як: Україна під час масової еміграції народу-домінанту до Канади; історія Канади; піонерський період переселення; суспільно-церковні відносини в українській громаді; українці в державному житті Канади; наукове та культурно-освітнє життя українців (наукові та навчальні інституції, бібліотеки); культурно-просвітницька діяльність; видані в Україні твори, перекладені англійською та іншими мовами в Канаді; твори письменників-українців Канади; культурні та наукові зв'язки українців з прабатьківщиною та ін.

Здійснене на підготовчому етапі наукове дослідження та аналіз значного за обсягом матеріалу, який міститься не тільки у фонді ВЗУ, а й у фондах інших підрозділів НБУВ, електронних інформаційних ресурсів наукових та вишівських бібліотек країни, бібліотек канадських університетів і наукових центрів та організацій тощо, наводить на думку відносно необхідності впорядкування та систематизації Ентропійних на сьогодні інформаційних ресурсів. Тобто, йдеться про створення зведеного, спільного, постійно поповнюваного електронного каталогу. Це дасть можливість тримати в полі зору науковців, ширшого загалу користувачів проблему, що відображає надзвичайну складну і неоднозначну сторінку не тільки України, Канади, а й світової історії, а великий книжковий ресурс трансформувати в культурно регульовану, впорядковану і доступну для користувачів усіх країн інформацію.

Крім ЕК, з часом доцільно, на нашу думку, підготувати електронну книгозбірню, яка міститиме повнотекстові копії з власного фонду НБУВ.

Зазначимо, ЕК дасть можливість виявити лакуни у фонді, зокрема періодичних видань, а в електронну книгозбірню – включити віднайдені в результаті науково-бібліографічного пошуку відсутні у фонді повнотекстові примірники видань, які зберігаються у фондах інших інституцій.

Поки що, як зазначає О. В. Богуславський у своїй статті «До проблеми дигіталізації видавничої спадщини української еміграції», «єдиний державний реєстр цифрових інформаційних ресурсів української еміграції не ведеться, його створення поки не планується» [5]. Отже, запропонований ВЗУ Інституту книгознавства НБУВ електронний каталог може закласти підвалини нового інформаційного проекту.

ЕК стане підґрунтям для систематизації великого обсягу розпорошеного інформаційного матеріалу; сприятиме розвитку корпоративних інформаційних ресурсів, розширенню українського мовного простору, створенню об'єктивного уявлення про історію України, повноправною частиною якої є українська діаспора.

Електронна канадіана (повнотекстові копії) стане частиною «бібліотеки цифрових матеріалів, кроком до дигіталізації, тобто до можливості перетворювати друковані та відскановані матеріали в інформацію, що легко піддається класифікації та електронному пошуку» [6].

Список використаних джерел

1. Марунчак М. Г. Історія українців Канади – 2-ге вид. / М. Г. Марунчак. – Т. 1. – Вінніпег, 1991. – 435 с.
2. Попик В. І. Витоки та ранні етапи еволюції ресурсів бібліографічної інформації / В. І. Попик // Бібл. вісн. – 1993. – С. 33–40.

3. Попик В. І. Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору / В.І. Попик // Бібл. вісн. – 2014. – № 6. – С. 3–7.

4. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О.С. Онищенко, В.М. Горовий, В.І. Попик та ін.]. – К. : НБУВ, 2011. – 191 с.

5. Богуславський О. В. До проблеми дигіталізації видавничої спадщини української еміграції // Вісн. Центр. держ. архіву зарубіж. україніки : наук. вид. – Вип. 2 / О.В. Богуславський. – К., 2013. – С.8–12.

6. Дигитализация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.leta.lv/rus/info_pages/products_digital/ – Загл. с экрана.

УДК 7.04:686.41(477)

Стемпіцька Ю. С.,

асистент Української академії друкарства

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОРУВАННЯ СЕГМЕНТІВ КОРИНЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОЛОТАРСЬКОЇ ОПРАВИ

Вивчаючи українську золотарську оправу, дослідники безумовно знайомляться з працями видатних українських істориків та мистецтвознавців.

І. Свенціцький, В. Модзалевський та К. Щироцький, здійснюючи описи рукописів та стародруків, приділяли значну увагу металевим елементам оздоблення оправ. Не зважаючи на невеликий обсяг цих праць, вони містять цінну інформацію.

Золотарська оправка книги привертала увагу дослідників своєю красою та осмисленістю кожної деталі оздоблення. Д. Щербаківський описав окладні оправки XVI–XIX ст., окреслюючи основні етапи художньо-стилістичного розвитку золотарських оправ. Автор вперше при типологізації українських золотарських окладів зробив спробу долучити опис коринця. У статтях, що супроводжувались фотографіями, подається опис та короткі відомості про оправки, які на той час зберігалися в київських

музеях та наочно демонстрували високий рівень ювелірного мистецтва на українських землях.

Переважає більшість наукових джерел висвітлює композиційні моменти в оздобленні верхньої дошки. Інколи є згадки про композиції та сюжетуку спідніх кришок. Це стосується тих випадків, коли на них вміщується важлива інформація для датування оправи або є визначення її побутування, чи є вкладний запис.

У виданнях каталогів, котрі висвітлюють фонди музеїв чи бібліотек, є конкретні описи верхньої, нижньої кришок оправи та корінця. Розуміючи, що мета подібних наукових праць не полягає в узагальненні тенденцій розвитку та мистецтвознавчому описі, пропонуємо нашу розвідку. Висновки будуть сприяти насамперед визначенню загально-мистецьких течій та їх відображення в оздобленні накладної частини корінця. Це допоможе прослідкувати спільні риси для роботи з визначення майстерні чи виокремити особливості характеру роботи певного майстра. Якщо під час виконання окладу прописувалися правила сюжету середників та загалом іконографії окладу, то корінець давав майстру окрему площину для виявлення власного потенціалу.

Отже, корінець золотарського окладу за площиною перекритого простору можна розділити на суцільний та набірний. Аналізуючи оздоблення корінця, слід визначити, що для кожного з типів характерним є передусім основний образ. Попри багатство оздоблення корінця прослідковуємо, що він підпорядкований загальному образу оправи. Вважаємо, що у незвичайній формі орнаментики лежить первинний, або так званий чуттєвий образ. Група вторинних значень, що розвиває образ, з'являється у процесі висвітлення майстром внутрішньої специфіки змісту книги або певних її функціональних характеристик (сюжетні композиції).

Окремі композиційні елементи, котрі містить площина корінця золотарської оправи, так звані мікрообрази, розкривають багатство асоціативних відтінків, посилюють та увиразнюють емоційне забарвлення, динамізують семантичні поля, вказують на домінантні ознаки авторського стилю золотаря.

Для створення загальної картини, що демонструє зміни характеру оздоблення корінця, важливим є розкрити технологічні особливості, котрі окреслюють певне поле і демонструють майстерність та винахідливість майстра.

Суцільний корінець поділяється за технологією оздоблення є суцільна металева пластина (прорізна, суцільна карбована, гравірована) або кольчуга. Останню, як окремий тип, відзначав Д. Щербаківський.

Аналізуючи оклади, він зробив висновки, що на візантійських оправах найчастіше зустрічається корінець у формі срібної плетеної сітки.

Набірні корінці складаються з окремих пластин (суцільні карбовані, прорізні). Щодо особливостей композицій корінця варто підкреслити, що усі, крім кольчужних, поділені на сегменти. Це зумовлено уявленням про технічні моменти кріплення металевого окладу до оправы. Техніка виконання корінця могла повторювати загальну техніку виготовлення золотарського окладу, і лише у деяких варіантах була відмінною (прорізний корінець, карбований, гравірований). Як правило, корінець прикріплено до верхньої і нижньої кришки оправы роляльними петлями з заклепками з кожного боку.

Тематика оздоблень суцільних корінців найрізноманітніша. Серед них зустрічаються одиниці, оздоблені рослинним орнаментом та зображенням янголів.

Оправи, де на корінці більш значущі змістові одиниці композиції, демонструють сюжети з життя св. Миколи, комбінацію з орнаментованих розеток та зображенням св. Миколи, біблейських царів і святих, зображення Богоматері, біблейних Царів та Іесея. Часто, наслідуючи композиційні прийоми, на корінці зображали предмети, знаки або постаті символічного характеру: Всевидючого ока, потира, храму, свічки, змії, скрижалей, п'яти свічника, двох янголів; потира з покрівцем, книгами та хрестом, скрижалів, засобів тортур Ісуса Христа.

Комбінація перелічених символів є інформаційним елементом, за допомогою якого майстер надає оправі відповідного ідейно-змістового відтінку. З кінця XVII століття у композицію корінця вводять такі поєднання: Всевидюче око, потир, змії, скрижалі, семисвічник, два янголи; Всевидюче око, скрижалі, Євхаристії; потир, свічка, хрест, скрижалі, багатосвічник, янголи; шість сегментів, розділених дубовими гірляндами із зображенням Всевидючого ока, Голгофи, потира; Всевидюче око, Єрусалим, потир, свічник, посох, скрижалі, кіот – в облямуванні класицистичного орнаменту; Всевидюче око, Ягниць, Єрусалим, потир, свічник, скрижалі, кіот; Всевидюче око, Ягниць, потир, посох, скрижалі, свічник, кіот з янголами.

Набірний корінець у бароковому декорі українських золотарів містив мотиви місцевої флори: квіти волошок, гвоздики, барвінку, плодів малини, шипшини, виноградну лозу з соковитими гронами. Більшість набірних корінців декорувалася прорізними орнаментованими пластинами, наприклад: три накладні сегменти прикрашені рослинним орнаментом; три прямокутні гравіровані накладки із зображенням християнських символів Всевидючого ока, скрижалей, Євхаристії; три трикутні накладки – скрижалей, Євхаристії, Голгофи.

Оправи дають безліч варіацій одного шаблону, часто цікавішими є корінці, які виготовлялися за старими формами. Нерідко автори окладів для оздоблення корінця використовували та запозичували окремі рослинно-орнаментальні мотиви з друків та гравюр. При детальному огляді корінця трапляються поодинокі випадки розміщення на загинах гербів.

Мистецтво справляти книгу як феномен образотворчого мистецтва поділяється на ряд видів, кожний з яких володіє специфічною мовою, своєю знаковою системою та засобами створення естетичних феноменів, що потребує подальшого дослідження.

УДК 097:026:2-523.6(477.42)

Ціборовська-Римарович І. О.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

ПРОВЕНІЄНЦІ СТАРОДРУКІВ БІБЛІОТЕКИ БЕРДИЧІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ БОСИХ КАРМЕЛІТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ

Провенієнції є важливим джерелом в історико-книгознавчих та історико-бібліотекознавчих дослідженнях, яке несе у собі фактографічну інформацію про існування бібліотек, шляхи формування бібліотечних фондів, міграцію і побутування книжок. У деяких випадках це можуть бути унікальні відомості, які відсутні в інших видах документів. Тому виявлення і джерелознавче дослідження провенієнцій є завжди актуальним у бібліотекознавчих студіях. Провенієнції стародруків книгозбірні Бердичівського монастиря босих кармелітів досі не були об'єктом спеціальних джерелознавчих і книгознавчих досліджень.

Бердичівський монастир Ордену босих кармелітів був заснований київським воєводою Янушем Тишкевичем (1590–1649) у 30-х рр. XVII ст. і діяв до 1866 р. Кармелітанський монастир під назвою Непорочного зачаття найсвятішої Діви Марії та св. Іоанна Хрестителя був значним релігійно-культурним осередком католицької церкви на українських землях. Його екуменічна діяльність проходила на стику двох культур – повізантійської (східної) і латинської (західної). Розквіт діяльності монастиря припав на 20-ті–

70-ті роки XVIII ст. Монастир мав велику книгозбірню, яка налічувала за каталогом монастирської бібліотеки „Index librorum bibliothecae Carmelitarum Discalceatorum Conventus Berdicoviensis”, укладеним 1781 р., 7264 томи (ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413). Каталог містить у собі інформацію про обсяг фонду, його тематичний склад, систематизацію та розстановку. Але він не надає відомостей про шляхи надходження книжок до монастирської книгозбірні, користування книжками членами обителі, міграцію книжок між монастирями. Про це найбільше фактографічного матеріалу надають саме провенієнції бібліотечних стародруків. Провенієнції відіграють також провідну роль у процесі реконструкції бібліотечного фонду – чи то бібліографічному, чи фізичному. Нині історико-культурна книжкова колекція «Бібліотека Бердичівського монастиря босих кармелітів» як окрема структурна одиниця фонду зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і налічує близько п'яти тис. одиниць зберігання.

Формування книжкового фонду монастирської бібліотеки відбувалося традиційними шляхами купівлі, дарів, обміну, успадкування. Про це беззаперечно свідчать провенієнції колекційних стародруків.

У книжках кармелітанської книгозбірні фігурують різні види провенієнцій: рукописні записи, гравійовані гербові екслібриси-наліпки, шрифтові екслібриси-наліпки і печатки, суперекслібриси, старі бібліотечні шифри.

В евристичній роботі з фондами розпізнавальним знаком примірників монастирської бібліотеки можуть бути давні бібліотечні шифри, які склалися з друкованої великої літери латинської абетки, що вказувало на систематичний розділ фонду, та арабської цифри, що вказувало на порядковий номер примірника на полиці у конкретному систематичному розділі, наприклад: «F / 75» або «Z / 32». У вигляді паперової наліпки їх наклеювали на корінці стародруків.

Найчисельнішими є рукописні записи, які фіксують приналежність книжок монастирським бібліотекам, ченцям монастирів; купівельні записи, у деяких випадках із зазначенням ціни, місця та часу придбання; записи тестаментного змісту. Найчисельнішою рукописною провенієнцією, яка фіксує приналежність примірника до монастирської бібліотеки, є запис «Conventus Berdicoviensis Carmelitarum Discalceatorum». Значно рідше трапляється запис «Bibliotheca Conventus Berdicoviensis Carmelitarum Discalceatorum» або «Pro Bibliothecae Conventus Berdicoviensis Carmelitarum Discalceatorum». Такі записи трапляються практично на всіх примірниках бердичівської кармелітанської бібліотеки.

Провенієнційні записи повідомляють, що деякі стародруки попередньо були в книгозбірнях інших монастирів та чернечих осередків:

монастирів босих кармелітів у Вишнівці, Львові, Перемишлі, Варшаві, Глибокому (Дісненський повіт Віленської губернії), резиденції босих кармелітів у Народичах (Овруцький повіт Волинської губернії), Люблінського і Мюнхенського єзуїтських колегіумів, резиденції Товариства Ісусового у Романові (Новоградволинський повіт Волинської губернії). Вочевидь, проходив обмін між монастирями дублетними примірниками. Бібліотека могла поповнюватися також книжками скасованих монастирів та резиденцій чернечих осередків.

Серед шрифтових екслібрисів виділяються екслібрис-наліпка Мюнхенського єзуїтського колегіуму, виконаний у червоному кольорі з датою 1595 р., екслібрис ксьондза Антонія Борни, який належав до францисканів-обсервантів і був капеланом князів Радивілів, шрифтовий екслібрис київського і чернігівського біскупа Юзефа Анджея Залуського (1702–1774), співзасновника Варшавської публічної бібліотеки. Його шрифтовий екслібрис має такий текст: «I. A. ZALUSKI». Останній факт нашттовує на думку, що книжки з цим екслібрисом могли бути придбані на аукціонах розпродажу дублетів книгозбірні Залуських, що проходили у Варшаві з 1761 р.

На форзацах стародруків монастирської бібліотеки трапляються гравіровані гербові екслібриси-наліпки. Їх виявлено два. Один належить писарю Великого князівства Литовського Костянтиніві Людовіку Плятеру, інший – невстановленій особі, текст на ньому не зберігся.

Очікувано нечисельними провенієнціями виявилися суперекслібриси. Їх виявлено три: гербовий суперекслібрис гетьмана Великого князівства Литовського Михайла Серватія Вишневецького (1680–1744), засновника бібліотеки Вишневецького замку, суперекслібрис книгозбірні Львівського монастиря босих кармелітів і суперекслібрис, неатрибутований за браком фактографічної інформації. Досить рідкісним явищем у книгознавстві є суперекслібриси монастирських бібліотек. Суперекслібрис книгозбірні Львівського монастиря босих кармелітів має таке зображення: на верхній кришці шкіряної оправи сліпим тисненням відбито емблему Ордену босих кармелітів, яку облямовує стрічка з гаслом Ордену «*Zelo zelatus sum pro Domīno Deo exercitūm*» («Ревний в ретельності задля слави Всевишнього»). Навколо зображення відтиснуто аббревіатуру, яку можна розшифрувати так: CO[NVENTUS] LE[OPOLIENSIS] C[ARMELITARUM] D[ISCALCEATORUM]. Окрім цього, на титульному аркуші зберігся запис, який засвідчує приналежність книжки у минулому львівському кармелітанському монастирю.

Представлений матеріал демонструє вагому роль провенієнцій у книгознавчих дослідження фондів давніх бібліотек та надає фактографічний матеріал до подальшого дослідження історії книгозбірні Бердичівського монастиря босих кармелітів.

**КНИГИ З БІБЛІОТЕК ЖИТОМИРА У ФРАНКОМОВНОМУ
ТА ПОЛЬСЬКОМОВНОМУ ФОНДАХ
ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У ретроспективних франкомовному і польськомовному фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ виявлені книги, що раніше перебували у складі бібліотек Житомира. На цих книгах збереглися печатки з написами українською, польською та латинською мовами. Завдяки власницьким знакам було виокремлено книги, які раніше зберігалися у різних бібліотеках Житомира: книгозбірні Луцько-Житомирської семінарії, бібліотеці кафедрального костьолу в Житомирі, читальні Римо-католицького товариства в Житомирі, Житомирській центральній бібліотеці, Житомирській обласній бібліотеці, читальні польського Житомирського союзу вчителів на Волині, бібліотеці польської асоціації з питань освіти «Macierz Polska» в Житомирі, бібліотеці Центрального Волинського музею в Житомирі, бібліотекам польських аристократів Житомира, бібліотеці музичного магазину Йозефа Завадського в Житомирі.

У франкомовному і польськомовному фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ було виявлено найбільшу кількість книг, що належали книгозбірні Луцько-Житомирської семінарії.

На книгах з бібліотеки семінарії в Житомирі зустрічаємо такі печатки: «Bibliotheca Seminarii Luceorio-Zytomiriensis», «Bibliotheca Seminarii Luceorio Zytomiriensis. Sigillum», «Bibliotheca Lucko-Zytomierskiego Seminarium», «Bibliothecae L. Z. Seminarii». Бібліотека семінарії в Житомирі мала значний фонд, книги якого відповідали програмі навчання.

У франкомовному фонді зберігається французька теологічна енциклопедія «Première encyclopédie théologique» (Т. 31, Париж, 1862). Цей том містить «Словник теології моральної» абата Пієрота (Pierrat. Dictionnaire theologie morale. Tome I. Paris: J.-P. Migne, 1862. Із фр. В 39/31.1) (Pierrat. Dictionnaire theologie morale./ Pierrat. – Paris: J.-P. Migne, 1862. – Tome I. – 1380 р.). На титульній сторінці – печатка «Bibliotheca

Seminarium Luceo-Zydomiensis». Енциклопедія була видана в Парижі у 52 томах видавництвом французького абата Жана Поля Міня (1800–1875) – професора Шатоденського колеґіума, який був приходським священиком Орлеанської єпархії. У бібліотечній семінарії зберігалось багатотомне польське видання книги Мацея Лорета «Католицька церква та Катерина II 1772–1784». Наразі ця книга зберігається у польськомовному фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Дванадцятий том видання містить печатку: «*Bibliotheca Lucko-Zydomierskiego Seminarium*» (Loret Maciej. *Kosciol katolicki a Katarzyna II 1772–1784*/ Maciej Loret wydaw. S. Askenazy. – Krakow, Warszawa : Dr. W. Anczyca i Sp., 1902 – 1911 – *Monografie w zakresie dziejow powozutnych*). Т.12. – 1910. – XI, 321 s.).

Наповнення бібліотеки семінарії виданнями французькою, польською мовами XIX – початку XX ст. сприяло високому рівню освіти. Усі католицькі священики, які закінчували духовну семінарію одержували досить ґрунтовну освіту, що надавало їм можливість займатися навчанням своїх парафіян – провадити парафіяльні школи у тих місцевостях.

Значними релігійними центрами Житомира, які мали свої бібліотеки, залишалися у XIX – на початку XX ст. Житомирський кафедральний костьол та Житомирське католицьке товариство. Печатка Житомирського кафедрального костелу «*ECCLESIAE CATHEDRALIS ZYTOMIENSIS*» знаходиться на Біблії: *Biblia łacińsko-polska, czyli Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. (Із пол. В 632/3) (*Biblia łacińsko-polska, czyli Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. – Wilno: Drukiem Jozefa Zawadzkiego, 1863. – Т. 3. – 686 s.). На декількох екземплярах цієї книги печатка: «*Bibliotheca clericorum*», *Biblia łacińsko-polska, czyli Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. (Із пол. В 633/4).

Печатка Житомирського католицького благодійного товариства «*Zydomierskie Katolickie Towarzystwo Dobroczynności*» знайдена на книгах польськомовного фонду: Zieliński W. *Ze wspomnień żołnierza*. (Із пол. А 2306) (*Zieliński W. Ze wspomnień żołnierza* / W Zieliński. – Warszawa: Sulimierski, 1880 – 296 s.), Witwicki S. *Listy z zagranicy*. (Witwicki S. *Listy z zagranicy* / S. Witwicki. Wydanie S. N. Bobrowicza. – Lipsk, 1842. – 231 s.). Печатка «*Biblioteka Rz Kat. Towarzystwa w Zydomierzu*» розташована на книзі: *Podręczna encyklopedia kościelna*. (Із пол. В 119/3–4) (*Podręczna encyklopedia kościelna*. – Warszawa, 1904 – 1913. – Т. 3 – 4. – 421 s.).

Духовна література зберігалась у бібліотечній музичного магазину Йозефа Завадського в Житомирі. Бібліотечна печатка цього магазину знайдена на декількох томах польської Біблії, зокрема: *Biblia łacińsko-polska, czyli Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. («*Józef Zawadzki librairie et magasin de musique A Zydomierz*»).

Центри релігійного життя Житомира, які мали свої бібліотеки – семінарія, костюл, католицьке благодійне товариство, несли духовну, культурну, освітню місію та сприяли в своїй діяльності ідеї відродження Польської держави до чого прагнули поляки Волині у XIX – на початку XX ст.

Залишається малодослідженим питання, щодо печаток та екслібрисів приватних осіб Житомира, які були знайдені на книгах у франкомовному та польськомовному фондах НБУВ. Варто відмітити книгу з печаткою С. Дровольського «*Ex Libris Stan. Drowolski Zytomiriac*»: Daudet A. *Róża i Ninetka*. (Із пол. А 3528) (Daudet A. *Róża i Ninetka*. / A. Daudet. – Warszawa: Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, 1892. – 143 s.). У франкомовному фонді знайдена книга з печаткою «*Czytelnia Ziemińskiego w Zytomiorzi*», Willy. *Claudine à l'École*. (Із фр. А 797) (Willy. *Claudine à l'École*. / Willy. – Paris: Société d'Éditions Litt. et Artistiques, 1903. – 332 p.).

У польськомовному і франкомовному фондах також знайдені книги з печатками польських освітніх організації – Житомирський союз польських вчителів на Волині («*Zytomierski Związek nauczycielstwa polskiego na Wołyniu*»), Ribot T. A. *Choroby pamięci*. (Із пол. А 986) (Ribot T. A. *Choroby pamięci*. / T. A. Ribot – Warszawa: Nakł. księgarń A. Gruszeckiego, 1886. – 185, II s.), польської асоціації з питань освіти «*Macierz Polska*» в Житомирі («*Wypożyczalnia książek Macierzy polskie w Żytomierzu*»), Monniot V. *Marquerite a vingt ans*. Із фр. А .2103), Quatrefages A. *Métamorphoses de l'homme et des animaux*. Із фр. А 943) (Quatrefages A. *Métamorphoses de l'homme et des animaux*. / A. Quatrefages. – Paris: Baillière, 1862. – 321 p.), Bertrand Louis. *L'invasion*. Із фр. А 1642)) (Bertrand Louis. *L'invasion*. / L. Bertrand – Paris: Nelson, s.a. – 364p.).

Один примірник видання Біблії з польськомовного фонду містить печатку «Центральний Волинський Музей Житомира» *Biblia. Księgi pierwsze ozdraszowe*. – s.n.:s.l,s.a. – 559 – 816 s. (Із пол. В 691) (*Biblia. Księgi pierwsze ozdraszowe*. – s.n.:s.l,s.a. – 559 – 816 s.).

Розташування печаток «Житомирська центральна бібліотека», «Житомирська обласна бібліотека» на титульних сторінках книг з бібліотек Луцько-Житомирської семінарії, польських освітніх організацій свідчить про те, що після революції 1917 р. ці книги були конфісковані радянською владою в Житомирі та потрапили у бібліотечні фонди Житомирської центральної бібліотеки та Житомирської обласної бібліотеки.

Дослідження книг з бібліотек Житомира у франкомовному та польськомовному фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій має перспективи та наукову мету надати матеріал про роль, місце та науковий інформацій ресурс цього комплексу книг для сучасної науки та освіти в Україні.

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ У ФОНДАХ НБУВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Звернення до теми створення та збереження книжкових колекцій, що знаходяться у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), інформації про їх зміст та доступність для використання обумовлено усвідомленням важливості збереження культурної спадщини та передачі традицій для гармонійного розвитку науки, суспільства, особистості.

В особових колекціях зберігаються документи, значущі для осягнення розвитку науки, історії та культури людства: пам'ятки писемності, прижиттєві видання інші книги. Їх дослідження дозволяє виявити і ввести в науковий обіг надзвичайно цінні джерела інформації, які довгий час вважалися втраченими, простежити тенденції розвитку науки, культури, писемності, книговидавничої та бібліотечної справи, мистецтва оформлення книги.

Бібліотечні фонди НБУВ – одні з найбільш багатих і повних в Україні. Формування фондів Бібліотеки, особливо в перше десятиріччя її існування, створювалося головним чином за рахунок передачі до установи бібліотек багатьох різноманітних навчальних закладів та установ, які через різні причини припинили своє існування. В основу фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського покладено великі книжкові зібрання XVIII–XIX ст. – фундаментальні бібліотеки Київської духовної академії, Київського університету св. Володимира, Ніжинського історико-філологічного інституту, Кременецького ліцею, ряду монастирів, ліквідованих чи реорганізованих наукових установ, товариств, навчальних закладів, націоналізованих книжкових складів і магазинів, великих приватних колекцій, які відрізнялися не лише чисельністю рідкісних і цінних видань, а й системністю та цілеспрямованим підбором літератури.

Навіть такий короткий не повний перелік колекцій, які належали різним особам та установам і різноманітними шляхами потрапили до фондів НБУВ, переконливо свідчить про непересічну цінність цих спеціально підібраних книжкових збірок, їх надзвичайну широку різноманітність.

Число таких колекцій у перші роки діяльності Бібліотеки було досить значним. Книжкові зібрання потрапляли часто в розпорошеному

стані, без описів чи каталогів. Це, безперечно, не сприяло їх належному обліку і збереженню в первісному складі як окремих зібрань. Вони поступово вливалися в загальний книжковий фонд бібліотеки без вказівок на їх походження. І хоча книжки багатьох зібрань знаходяться в загальному фонді нашої бібліотеки, наукова цінність цих видань не зменшилась, але ускладнилась можливість їх пошуку в багатомільйонному книжковому фонді.

Окремі спроби дослідити книжкові зібрання чи історичні бібліотеки маємо віднести ще на кінець XIX – початок XX ст., коли книгозбірні як історико-культурний феномен привернули увагу спеціалістів книгознавців-істориків і аматорів-бібліофілів. Перші спроби встановити походження та історичний шлях колекційних зібрань належать М. Петрову, котрий присвячував свої публікації книгозбірні баронів Шодуарів, І. Савенку, діяльність якого пов'язувалася з історичними розвідками бібліотеки Київського університету св. Володимира тощо.

Поряд з існуючими зібраннями минулих століть, до НБУВ також надходять колекційні збірки президентів, сучасних видатних вчених, політичних та громадських діячів. Деякі з них і сьогодні продовжують поповнюватися новою цінною літературою на різних носіях інформації – це колекції Фонду Президентів України, академіка В. М. Глушкова (понад 2000 прим.), професора П. П. Михайленко (понад 2000 прим.), академіка О. С. Онищенко (більше 4000 прим.).

З огляду на те, що НБУВ є науковою бібліотекою, особливо важливою для її користувачів є наявність у колекціях сучасних видань з різних галузей науки. Більшість книг мають дарчі написи від політичних і громадських діячів, учених та відомих людей України, що надає колекціям особливої цінності.

Заходи, що вживаються сьогодні стосовно особових книжкових колекцій, відкривають перед користувачами широке поле діяльності для наукових досліджень. Ця система заходів, що поєднує в собі традиційні (картотеки і каталоги власників, бібліографічні реконструкції тощо) та інноваційні (електронні меморіальні бібліотеки, портретні галереї) форми надання інформації, є вирішенням проблеми доступності інформації про особові книжкові зібрання.

БІБЛІОТЕКА ЯК СУСПІЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР НАПОВНЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 323.23–026.39:004.77

Аксьонова Н. Д.,
наук. співроб. НБУВ

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАЗВАХ СТАТЕЙ В МЕДІА-ПРОСТОРІ

У сучасному медіа–дискурсі роль засобів масової інформації (ЗМІ) набуває особливої значущості. Застосовуючи комплекс вербальних та невербальних ресурсів, знання про психологію людини, використовуючи лінгвістичні правила та маніпулятивний потенціал мови текстів, ЗМІ безпосередньо впливають на свідомість людини, вони здатні нейтралізувати її індивідуальність, уяву про дійсність.

По суті, маніпуляція це – прихований психологічний прийом і характер маніпулятивних дій, до яких вдаються ЗМІ, запускаючи пропагандистську інформацію, має ознаку «мовного насилля» яке є ще небезпечнішим, ніж звичайне, оскільки, застосовуючи комунікативний механізм передачі інформації, впливає на підсвідомість людини, його сприйняття реальності, політичних подій, а це несе ще й загрозу для інформаційної безпеки держави, тобто має силу регулятора настроями в суспільстві, збудження конфліктних ситуацій.

Комунікативна взаємодія значною мірою відбувається через тексти, які породжує та сприймає особистість, тому в сучасній науці відбувається інтенсивне дослідження впливу тексту і, як зауважують дослідники, початком впливу текстів на свідомість є назва, заголовок статті чи повідомлення.

Залежно від цілей та завдань, а саме привернути увагу до матеріалу, стисло повідомити основний зміст, зацікавити читача чи досягнути емоційного впливу, проявляється не тільки майстерність авторів, але й їх наміри – чи то орієнтувально-інформативні, рекламні або відкрито агресивні, направлені на супротивника, конкурента, політичного опонента.

Будучи частиною тексту, заголовок тісно пов'язаний зі змістом матеріалу, виражає основну думку, його суть, слугує своєрідним кодом. В одних назва вже є тезою до розуміння тексту, а в деяких воно настільки закодоване, що проблему можна зрозуміти лише після прочитання усієї статті. І в цьому простежується маніпулятивна роль – привернути увагу, зацікавити, а потім спрямовувати та керувати думкою реципієнта в потрібному руслі. І як один із прийомів у заголовках часто вже міститься оцінка подій та фактів, про які повідомляється.

Також до ознак прихованої маніпуляції відносять подачу інформації у спрощеній, стереотипній формі, з частими повторами, енергійним, емоційним натиском, у формі твердження, що миттєво впливає на аудиторію. Чим простіша інформація, тим більше шансів, що дії, на які вона спонукає, можуть виконуватися автоматично, особливо коли не суперечать переконанням об'єкта. Тому рівень ефективності впливу залежить від складності змісту, конкретності, суспільної важливості поданого матеріалу, «тобто, чим конкретніший заклик до дії, тим вищий ступінь автоматизму відповідної реакції».

Інтернет-середовище створює усі умови для маніпулювання думкою користувачів, а спеціально підготовлені журналісти, коментатори, блогери намагаються застосовувати методи маніпулювання, використовуючи термінологію, яку можна назвати пропагандистською та маніпулятивною одночасно, нав'язуючи своє чи заказане бачення внутрішньополітичної ситуації, розхитуючи настрої в суспільстві, поширюючи дезінформацію чи напівправду, чи подія є достовірною, а смисл подається під певним ухилом.

Так, наприклад, російський сайт «НьюсБалт» подає інформацію про призначення Василя Павлюка генконсулом у Любліні, використовуючи термін «украинский необандеровец».

Інший приклад прояву неприкритої пропаганди та розхитування міжетнічних настроїв у західній Україні – на блог-платформі LiveJournal «Президия сетевого русинского движения» (координатор Петро Гецько), що відкрито підтримує політику Путіна, відчутно проявляються сепаратистські настрої, постійно використовують термін визначення України, як «нацистської» держави, у назвах часто вживається агресивна, брутальна мова, перекручена інформація, постійне приниження української нації, уряду та прославлення «русского мира»: «92 % опрошенных закарпатцев считает, что украинство – это учение войны и ненависти».

Також поширений прийом застосування термінів у назвах статей, які у свідомості людини можуть асоціюватися з насильницькими діями,

диктатурою, а саме: «хунта», «українське гестапо», «українські карателі», «нацистський батальйон», так на сайті Сегодня.ru за 11 квітня цього року розміщена стаття С.Дорошенка під назвою «Хунта нападає на православие» (<http://www.segodnia.ru/content/159045>).

Ці приклади свідчать, що залежно від інтелектуального рівня читача, його знань, схильності до емоційного сприйняття інформації, вміння критично її оцінювати смислове послання, яке закладено в назві статті, повідомленнях може впливати на зміну уявлень з подальшою їх реалізацією у сприйнятті текстів.

Тому в період інформаційних війн існує реальна загроза зростання маніпулятивного соціально-психологічного впливу на колективну свідомість, збудження суспільно-політичних настроїв, формування стереотипів поведінки, створення конфліктних зон та розхитування стабільності в середині держави.

УДК 027.7–028.27

Беззуб І. О.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА ЯК ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Сьогодні бібліотеки відіграють важливу роль у забезпеченні доступності інформаційних ресурсів, виступають невід'ємною частиною інформаційного суспільства і виконують низку важливих функцій, серед яких: реалізація гарантованого права на доступ до інформації; створення та зберігання величезних масивів інформації; системна організація електронних ресурсів за галузями знань та іншими ознаками. Зокрема, це стосується і бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ). Ці бібліотеки повинні відповідати статусу соціокультурних інституцій, керуючись найважливішими пріоритетами в галузі організації, споживання та розподілу інформаційно-освітніх послуг. Зміни в організації гнучкого навчального процесу потребують перебудови у діяльності бібліотек. Тому актуальним напрямом є створення електронних бібліотек, оскільки доступ

до електронних ресурсів через мережу надає можливості зовсім іншого порядку.

Електронні бібліотеки (ЕБ) – один із популярних та перспективних напрямів організації електронних інформаційних ресурсів. Вони створюються як розподілені інформаційні системи, що дозволяють ефективно використовувати цифрові формати інформаційних ресурсів та розподіляти їх через глобальні мережі передачі даних у зручному для користувача вигляді.

Болонський процес та інші міжнародні угоди формують нові підходи й критерії якості освіти. Природно, освітня модернізація зумовлює перебудову вузівських бібліотек. Сучасний навчальний заклад пропонує інтенсивне використання високотехнологічних засобів роботи з освітніми ресурсами різних типів. Складовою вузівського науково-освітнього інформаційного простору, що відіграє особливу роль у розширенні доступу до інформації, стають вузівські електронні бібліотеки.

Основна мета створення вузівських електронних бібліотек полягає у високоякісному інформаційному забезпеченні навчального процесу, наукової, управлінської та інноваційної діяльності засобами доступу і відображення власних ресурсів в Інтернеті, а також упровадження навчальних систем, розширення додаткових освітніх послуг шляхом дистанційного навчання, підвищення якості масової роботи.

ЕБ освіти повинна забезпечити інтеграцію електронних освітньо-інформаційних ресурсів, ефективну навігацію та забезпечити доступ до них незалежно від місця розташування користувача.

Під інтеграцією ресурсів розуміємо їхнє об'єднання з метою використання інформації з її властивостями, особливостями подання і користувацькими можливостями. Об'єднання ресурсів необов'язково має здійснюватися фізично, тобто може бути віртуальним. Головне, щоб воно забезпечувало користувачеві сприйняття доступної інформації як частини єдиного інформаційного простору.

Ефективна навігація в електронній бібліотеці є можливістю для користувача знаходити потрібну інформацію з найбільшою повнотою і точністю при найменших витратах зусиль у всьому доступному інформаційно-освітньому просторі.

Інформаційно-освітній простір визначається як сукупність науково-методичної, навчально-методичної, хрестоматійної, нормативно-технічної та інструктивної інформації, до якої має доступ користувач.

Порівняно із традиційними бібліотеками ЕБ мають значні переваги: доставляють інформацію користувачеві на місце її замовлення (достатньо мати комп'ютер, підключений до мережі Інтернет); надають

більше можливостей щодо пошуку відомостей та їхнього опрацювання (оскільки практично будь-яке слово в тексті може бути пошуковим виразом); забезпечують спільне використання певної інформації, що значно спрощує завдання фізичного дублювання мало використовуваних матеріалів; відкривають перед бібліотеками й архівами шляхи забезпечення широкого доступу користувачів до своїх фондів за допомогою їхнього представлення в комп'ютерній мережі; надають змогу бібліотекам постійно підтримувати свої ІР в актуальному стані (оскільки оновлення електронної версії документа простіше, ніж друкарської); інформація доступна цілодобово і повсюдно; інформаційні матеріали можуть бути подані в різних форматах (текст, діаграма, аудіо, відео дані) та на різних носіях (папір, магнітні носії, пересилка електронною поштою тощо).

Оскільки електронні бібліотеки, з одного боку, покликані виконувати функції, притаманні бібліотеці як історично складеній системі, а з іншого – відігравати роль повноцінних учасників інформаційного ринку через реалізацію стратегії діяльності традиційних бібліотек як соціальних інститутів у новому електронному технологічно-інформаційному середовищі, то типові функції ЕБ ВНЗ – це документально-комунікативна, просвітницька, інформаційна, функція обслуговування, накопичення, впорядкування, збереження та використання документованих знань.

Освітні електронні бібліотеки часто містять мультимедійні документи. Це пояснюють тим, що навчальний матеріал, зазвичай, створюють з використанням елементів мультимедіа. Це можуть бути підручники, діаграми, малюнки, слайди презентацій, онлайніві презентації, навчальні відео- та аудіовізуальні записи лекцій.

Крім використання ЕБ звичайним способом, їх можна використовувати в дистанційній освіті, під час проведення аудиторних занять, для організації самостійної роботи учнів, для обміну досвідом викладачів, співпраці освітніх установ.

Загалом, створення освітніх електронних бібліотек у повному обсязі – складне завдання, що потребує вирішення безлічі організаційних, методичних і технічних питань, уніфікації технологічних засобів і форм представлення матеріалів. З іншого боку, створення інфраструктури всіх форм навчання стає стратегічним напрямом розвитку ВНЗ. Широке застосування ІКТ дозволяє ефективно вирішувати завдання підготовки та перепідготовки сучасних фахівців найвищого рівня. Освітні ЕБ володіють специфічною предметною галуззю, і з цим пов'язані особливі вимоги до них та особливості їхніх функціональних характеристик. Крім того, формування інфраструктури спільного інформаційного простору навчальних закладів є важливим кроком поетапного інтегрування у єдиний

науково-освітній простір України, а надалі – у Європейський та світовий простір.

У світовій освітній практиці інформаційно-комунікаційні технології розглядають як якісно нові засоби поширення та акумулювання знань. До того ж актуальною є проблема їхнього раціонального використання в навчально-виховному процесі, управлінській діяльності, підвищенні кваліфікації педагогічних працівників та самоосвіті. Тому уряди більшості європейських країн, США та Канади серед своїх пріоритетних напрямів розвитку освіти та інформаційних ресурсів виділяють формування та наповнення цифрових бібліотек як стратегічно важливе завдання для підвищення якості та доступності освіти, а також для створення нових конкурентних переваг системи освіти.

Особливого значення також набуває проблема співробітництва електронних бібліотек, зокрема світових, із навчальними й науковими закладами. У зв'язку з цим проводять різні заходи, найперше з метою спільної підтримки і розроблення інформаційних матеріалів для освіти, а також для підвищення кваліфікації як працівників бібліотеки, так і освітян.

Таким чином, можна стверджувати, що найперспективнішим способом інформаційного забезпечення науки й освіти є використання електронних бібліотек, основними завданнями яких є забезпечення навчального процесу, надання користувачам можливості ефективного доступу до необхідних освітніх інформаційних ресурсів, світових надбань науки, освіти і культури.

Саме ЕБ нині є рушійною силою, що дозволить активізувати та значно прискорити роботу з формування доступної наукової інформації в Україні, тим самим спонукаючи кожен наукову, освітню і культурну установу та бібліотеку до активізації роботи зі створення інформаційного середовища.

Значення електронних бібліотек для сучасної освіти і науки зумовлюється актуальними для України чинниками: зростанням кількості охоплених освітою (зокрема вищою) осіб; збільшенням бажаючих здобувати освіту дистанційно у відповідь на вимоги сучасного ринку праці та внаслідок прагнення поліпшити умови життя; підвищенням продуктивності і ефективності освіти; інтернаціоналізацією і глобалізацією науки та посиленням міжнародної конкуренції на ринку наукових досліджень, інженерно-технологічних розробок та ринку освітніх послуг, що активно глобалізується.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У БІБЛІОТЕЧНІЙ ЗВІТНОСТІ

Сьогодні бібліотеки України досі страждають від застарілих стереотипів, що нав'язують образ «звичайних книгосховищ», куди час від часу ходять студенти чи аспіранти, аби здмухнути пил з пожовклих сторінок архівних видань. Для того, щоб оновити уявлення про сучасну бібліотеку, потрібно поширювати в суспільстві інформацію про діяльність подібних закладів та рекламувати їх інформаційно-аналітичну продукцію.

Працівники бібліотек створюють багато інформаційних матеріалів, що включають статистичну та фактичну інформацію. Під час підготовки звітів збирають масиви даних про організаційну та видавничу діяльність закладу за певний період у вигляді тексту, таблиць чи графіків. Ці матеріали можуть бути цікавими користувачам бібліотек, партнерам та колегам, але через великі обсяги та незручний формат подачі інформації презентативна та маркетингова роль їх незначна. Виходом може стати інфографіка – популярний сьогодні інструмент представлення даних у зручному та легкому для сприйняття візуалізованому вигляді.

Як зразок можна навести звіт університетської Бібліотеки Гарварда (<http://library.harvard.edu/annual-report-fy-2013>), точніше, всіх 79 бібліотек, в яких працюють 922 професійних бібліотекарі. Усі ці параметри були вказані на фоні якісних асоціативних ілюстрацій, що спрощують сприйняття даних (див. рис. 1). Крім того, у звіті вказано скільки часу бібліотеки були відкриті для користувачів протягом року, кількість примірників, що видавалася на дім та число звернень до веб-сайту бібліотеки.

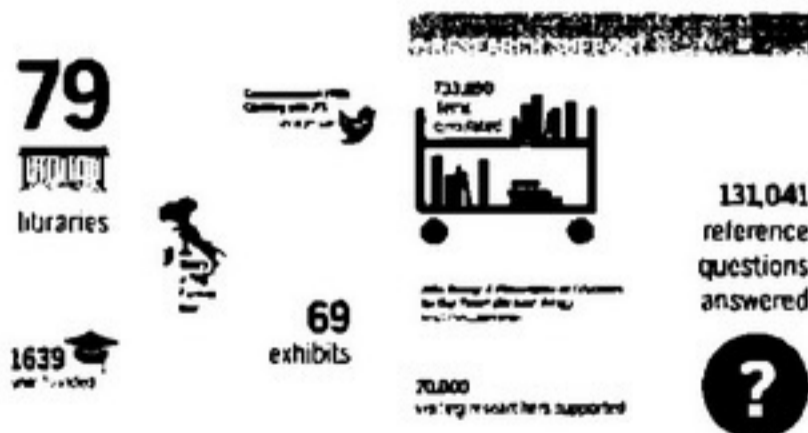

Рис. 1. Дані інфографічного звіту Бібліотеки Гарварда

Зауважимо, що в Україні це, поки що, не стало особливо поширеним серед бібліотечних установ. Проте останнім часом все частіше можна натрапити на деякі зразки річних чи проектних звітів регіональних бібліотек у форматі інфографіки, рекламні відеоролики закладів, що демонструють дані про них у графічному вигляді (<https://infogr.am/-10-2361457731>).

Вважаємо, що звіти про роботу Наукової бібліотеки Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (НаУКМА) варті окремого аналізу. Так, звіт Наукової бібліотеки за 2014 рік налічує близько 115 сторінок, окрім тексту і таблиць містить багато інформативної ілюстрації. Графічно були представлені такі аспекти, як бюджет та питання формування і організації бібліотечних фондів. Проте найбільший інтерес викликали діаграми, що насамперед відносяться до статистики відвідувань веб-сайту наукової бібліотеки НаУКМА (див. рис. 2).

Дані та скріншоти діаграм були отримані з допомогою онлайн-ресурсу Google Analytics від Google, основна мета якого – надання статистичних даних для аналізу сайтів веб-майстрами, що спеціалізуються на оптимізації інтернет ресурсів для пошукових систем і для потенційних відвідувачів. Вочевидь, тут можна говорити про співпрацю не тільки працівників бібліотеки і студентів, але й адміністраторів сайту.

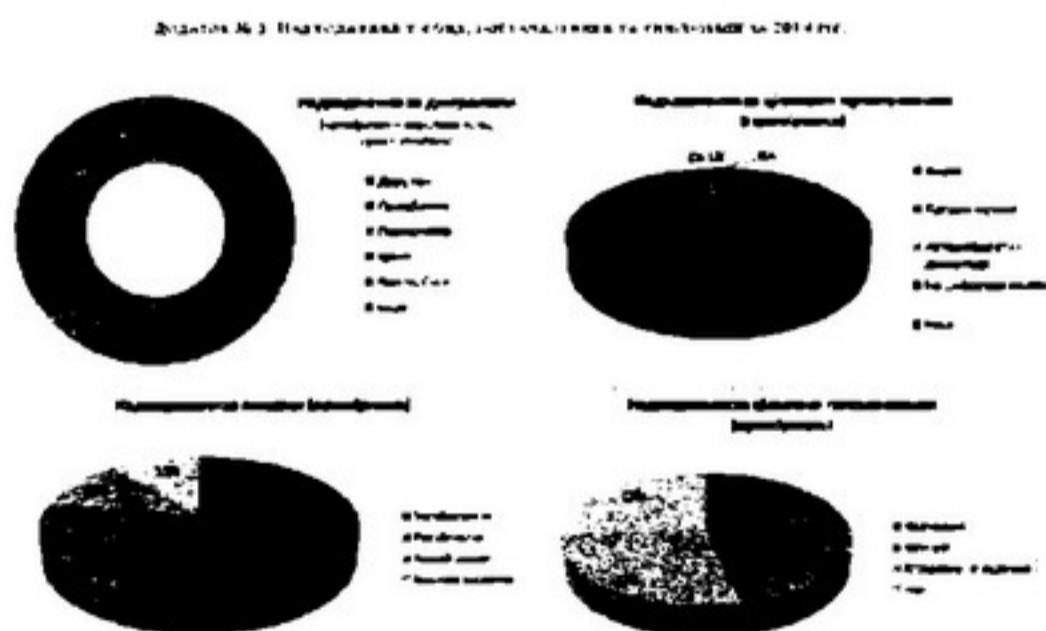

Рис. 2. Дані інфографічного звіту НаУКМА

Така статистика може бути досить цінною, оскільки дозволяє дослідити та надати такі дані, які не можна отримати у будь який спосіб. Так, наприклад, ми можемо бачити інформацію щодо місця знаходження основних віртуальних відвідувачів ресурсу, і ці дані не обмежуються лише назвою країни. Ресурс надає можливість розглянути статистику за окремо

обраний період: дані щодо кількості відвідувачів, зокрема кількості тих, хто відвідав сайт уперше, є новими та середньої кількості переглянутих ними сторінок та часу перебування користувачів на сайті. Як бачимо, такі проекти дають можливість представити у доступному та зручному вигляді звітні дані та виявити усі переваги і недоліки у роботі бібліотеки чи бібліотечного сайту.

Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ зі свого боку використовують прийоми візуалізації для висвітлення інформаційно-аналітичної та видавничої діяльності (див. рис. 3). Запропонована інфографіка ілюструє тематику аналітичних матеріалів, яку підготували протягом 2014 р. Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та Національна юридична бібліотека НБУВ.

Рис. 3. Дані інфографічного звіту інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ

Зрештою, в Україні такі звіти та й інші бібліотечні продукти в якості інфографіки вже починають представлятися на спеціальних конкурсах та виставках, де бібліотеки мають нагоду заявити не лише про свої нові досягнення, популяризуючи власний заклад, але й отримати додаткове фінансування на друк та поширення найкращих робіт.

Як приклад можна навести онлайн-конкурс «Марафон непересічних бібліотечних ідей-2013», що проводився в рамках програми «Бібліоміст» з метою виявлення найбільш сучасних та інноваційних послуг в українських публічних бібліотеках, а також поширення інформації про такі послуги за допомогою найпопулярніших у країні соціальних медіа.

Серед номінацій була й категорія «Майстер бібліотечної інфографіки», де переможець (бібліотекар або команда бібліотекарів, які розробили авторську інфографіку на бібліотечну або навколо-бібліотечну тематику) визначається за графічною якістю та змістовним наповненням

розробленого інфографічного плакату. Варто також згадати інфографічний дайджест «Інфографіка очима українських бібліотекарів», який був створений за матеріалами конкурсу «З ІТ на Ти»-2. Більше про інфографіку та її використання в бібліотеках можна дізнатися в рамках програми «Сучасний бібліотекар», конкурс якої проходив вже двічі – у 2013 та 2014 рр.

Отже, бібліотеки в Україні поступово починають освоювати сучасні принципи роботи із інфографічними елементами: створюються власні інформаційно-аналітичні продукти, зокрема інфографіка, яка використовується не лише в окремих проектах, але і в бібліотечних звітах. Це дає змогу адекватно оцінити не лише об'єми виконаної роботи, але й врахувати усі недоліки роботи закладу та його віртуального представника у всевітній мережі. Також подібна інфографіка може бути представлена на різноманітних конкурсах та виставках з метою популяризації як окремого закладу, так і сучасних бібліотек в цілому, що дозволить змінити загальне уявлення суспільства стосовно їх роботи.

УДК 004.775:34:316.3

Блажкевич А. Л.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ ЮРИДИЧНИХ ПОРТАЛІВ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному українському суспільстві зростає роль електронних юридичних порталів у формуванні правової культури громадян.

Поширеною практикою є представлення на сайтах бібліотек інтернет-путівників актуальними юридичними ресурсами. На порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського представлено багато юридичних інформаційних ресурсів. Розглянемо детальніше юридичні інформаційні ресурси інтернет-середовища, представлені в інтернет-путівнику на порталі НБУВ.

Так, зокрема, на веб-сайті «Юридичні послуги online» можна знайти багато юридичної інформації як для юристів, так і для всіх, хто цікавиться українським законодавством або хоче вирішити якусь юридичну проблему. Сайт складається з чотирьох розділів: «Послуги для громадян», «Послуги для бізнесу», «Послуги для юристів», «Різне.».

Перший розділ «Послуги для громадян» містить інформацію про юридичні послуги і юридичну інформацію, які будуть цікавими насамперед звичайним громадянам. У нього входять юридична консультація, відповіді на запитання громадян з різних галузей права України, послуги зі складання позовів і заяв, а також корисні юридичні поради і консультації юриста.

Цей розділ буде цікавий всім громадянам, яким потрібна юридична консультація або юридична допомога. Послуги і консультації надаються тільки щодо українського законодавства.

У другому розділі «Послуги для бізнесу» представлені юридичні послуги та інформація, які будуть актуальні для малого та середнього бізнесу. Оскільки тут зібрані юридичні матеріали і консультації, що стосуються бізнесу в Україні, то вони будуть цікаві не тільки підприємцям, але й працівникам фірм. Також тут можна знайти безкоштовні книги з бізнесу, зразки договорів та інших необхідних документів.

У третьому розділі «Послуги для юристів» міститься велика кількість інформації, яка буде корисна як практикуючим юристам, так і тим, хто тільки вивчає юриспруденцію. Тут можна знайти юридичні статті та юридичні реферати, юридичний словник, рішення судів, безкоштовно прочитати книги та підручники з права, а також всі кодекси України. Також можна отримати свою власну електронну пошту та сайт.

У четвертому розділі зібрана різна інформація, яка хоч безпосередньо і не пов'язана з юриспруденцією, проте буде корисною та цікавою. Сюди належать сторінки, присвячені розсилкам сайту, засіданням Верховної Ради, новинам, юридичному форуму тощо.

«Бібліотека юриста Преміум» – це найбільша в Україні електронна юридична бібліотека, яка містить понад 800 електронних примірників українських навчальних посібників та монографій з усіх галузей права. У цьому розділі в електронному вигляді представлено науково-практичні коментарі до всіх кодексів України, навчальні посібники, монографії юридичної тематики 2008–2011 рр. видання виключно українських авторів.

На веб-сайті «Правознавець» широко представлено юридичну літературу та періодику з різних галузей права, а також електронні підручники, монографії з теорії, історії та усіх галузей права України та зарубіжних країн.

Правовий портал України «LEX» забезпечує підготовку майбутніх спеціалістів у галузі права навчальними матеріалами, а також актуальною аналітичною інформацією. Правовий портал «LEX» буде корисним практикуючим юристам, студентам та викладачам вищих юридичних навчальних закладів.

Правовий портал «LEX» пропонує такі юридичні сервіси: безкоштовна електронна юридична бібліотека, яка складається з навчальних матеріалів, коментованих видань, з якими можна ознайомитися на веб-сайті в режимі онлайн, або скопіювати безкоштовно; законодавство онлайн – підбірка законодавчих актів в актуальній версії; зразки позовних заяв, які також можна скопіювати безкоштовно, а також багато інших процесуальних юридичних документів; коментоване законодавство – коментарі до кодексів України, які підготовлені провідними спеціалістами в галузі права; доступ до єдиного реєстру судових рішень України; юридична допомога в режимі онлайн – спеціалісти в галузі права ресурсу, які завжди готові допомогти у вирішенні будь-яких юридичних спорів та проведенні будь-яких правових процедур; наукові обговорення за галузями права з метою запобігання прогалин у законодавстві та для написання доповідей, курсових, дипломних та дисертаційних робіт; аналітика, новини. Щоденно на правовому порталі «LEX» публікуються нові матеріали.

На інформаційно-юридичному порталі «Zakon.at.ua» можна знайти більшість юридичних матеріалів, які потрібні юристам України безкоштовно. Розділ «Правова база України» надає повнотекстові кодекси та коментарі до них. Юридична література налічує близько 300 підручників та посібників. Представлені також зразки документів. На порталі можна замовити або знайти додаткову інформацію через форум, завантажити свій файл на сайт, повідомити новини або додати замітку.

Юридичний портал «Юриспруденція онлайн» – це некомерційний інформаційно-правовий проект, перша в Україні приватна ініціатива науковців та практикуючих юристів, метою якої є сприяння розвитку юридичної науки та практики, поширення правової інформації, популяризація української правової думки та юридичної практики як минулого, так і сучасного серед усіх, хто цікавиться проблемами юриспруденції на основі нових інформаційних технологій.

Таким чином, створений і представлений на порталі НБУВ навігатор інтернет-ресурсами юридичної проблематики дає змогу студентам-правознавцям, юристам та іншим користувачам зорієнтуватися в інформації правового характеру та відіграє важливу роль у формуванні правової культури громадян.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ В БІБЛІОТЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Послуги, реалізовані бібліотеками в електронному середовищі й адресовані широкому колу віддалених користувачів, можуть і повинні розвиватися і в змістовному плані, і в плані застосування нових технологій.

У цьому контексті важливе місце в структурі бібліотечно-інформаційної діяльності посідає виставкова робота, що є засобом розкриття інформаційних ресурсів книгозбірні, її візитною карткою, відображаючи стиль бібліотеки і творчі можливості персоналу.

На сьогодні вже існують різні моделі віртуальних виставок, серед яких: фотовиставки; бібліобанер; виставки з аудіосупроводом, виставки-«листівки» за окремим невеликим літературним твором; виставки-«ілюстрації» з «багатим» мультимедійним контентом, зокрема аудіо- та відеорядом; розгорнуті виставки – з розділами, цитатами, ілюстраціями, текстом, відео- та аудіоматеріалами; тематичні виставки; книжкові виставки – «Стрічка часу»; виставки-вікторини, презентації, казки, подорожі, кросворди, питання, цитати, хроніки та ін.

Процес створення віртуальної інформаційно-книжкової виставки вимагає високої професійної підготовки бібліотекарів, участі співробітників суміжних відділів (автоматизації), серйозної матеріально-технічної бази самої бібліотеки, інформаційної грамотності користувачів.

Для інтернет-середовища характерною властивістю є постійний розвиток сервісів, що обумовлює і постійне урізноманітнення форм роботи зі створення віртуальних бібліотечних виставок та їхніх видів.

На сьогодні ефективними та перспективними у бібліотечній практиці є використання в процесі створення віртуальних виставок таких сервісів, як: Calameo, Maps.google, Slideshare, PhotoPeach, Prezi, Dipity, Popplet, Playcast, Myebook, Glogster, BannerSnack, Sharesnack, Empress, ZooBurst.

Calameo – це сервіс для миттєвого створення інтерактивних публікацій в Інтернеті, що дає змогу створювати інтерактивний електронний документ для читання з комп'ютера. Сервіс також цікавий можливістю миттєвого створення книжкової полиці, яка оригінально виглядає на сторінці.

Георесурс *Maps.google* дає можливість створювати віртуальні виставки-подорожі. Зокрема, дає змогу поєднувати місця, пов'язані з іменами письменників чи подорожами їхніх літературних персонажів. Для створення віртуальної виставки необхідно позначити потрібне місце на карті. У вікні над позначкою можна додавати пояснювальний текст, відео або фото тощо. Готову виставку-подорож можна редагувати і змінювати. Сервіс дає можливість працювати над картою колективно.

Також віртуальну виставку-подорож можна створити за допомогою сервісу *Slideshare*. Це сервіс цифрової публікації, який дає змогу транслювати віртуальні виставки у вигляді слайд-шоу. Для цього необхідно зареєструватися на сайті, завантажити готову презентацію у форматі PowerPoint. Після цього вона буде доступна для перегляду в мережі Інтернет на Slideshare чи на сторінці іншого сайту або блогу. Slideshare дає можливість ділитися опублікованою презентацією в соціальних мережах Facebook, Twitter та ін.

Віртуальну фото-виставку допоможе створити сервіс *PhotoPeach*, який призначений для створення простих та яскравих фото-виставок. Він дає змогу завантажувати з комп'ютера або іншого сайту достатню кількість зображень обкладинок книг та представляти виставку у двох варіантах: у вигляді фотокаруселі та слайд-шоу.

Сервіс *Prezi*, призначений для створення медіа-презентацій. Інструменти Prezi дають можливість наближати й віддаляти слайди, створюючи трьохвимірний ефект. Цей сервіс можна використовувати для підготовки виставки-презентації, невеликих оглядів тощо. При цьому матеріал можна згорнути в одну картинку і, збільшивши той чи інший слайд, зробити акцент на певному тексті, слові, зображенні.

Створити віртуальну виставку-«стрічку часу дає можливість сервіс *Dipity*, який призначений для створення хронологічних стрічок або стрічок подій, так званих Timeline. Dipity – технологія дає змогу оформлювати інтерактивні персональні книжкові виставки та тематичні книжкові експозиції в хронологічному аспекті. Таку виставку можна доповнювати ілюстраціями, відеоматеріалами, посиланнями, картою, а переглядати створене можна в трьох режимах на вибір. Сервіс передбачає можливість колективної роботи над проектом.

Сервіс *Popplet* дає змогу творити розгорнуті виставки з розділами, цитатами, ілюстраціями тощо. Технологія дає можливість використовувати під час підготовки виставки відео- та аудіоматеріали, тексти. Крім того, цей сервіс є зручним для організації колективної роботи, а також для залучення читачів до створення виставки.

Сервіс *Playcast* призначений для створення інтерактивних віртуальних листівок. Може бути корисним і в підготовці віртуальної виставки у вигляді плейкасту, який поєднує зображення, відео, звук. Особливо цікавою така виставка буде для дитячої аудиторії.

Сервіс *Myebook* призначений для створення своєрідних мультимедійних «книг», компілюючи інформацію з різних джерел. Інформація може бути найрізноманітнішою: текст, фото, аудіо, відео або комбінація всіх згаданих типів файлів.

За допомогою сервісу *Myebook* можна створювати свої власні електронні книги, збираючи разом сотні типів необхідних файлів, включаючи PDF, DOC, TXT серед інших. Цікаво, що сервіс може самостійно знаходити і збирати файли з ресурсів, де зареєстрований даний користувач. Приміром, *Myebook* може забирати інформацію з Facebook, Flickr, 23, Bebo, Photobucket, and Picasa тощо.

Нескладну і яскраву книжкову фотовиставку або «бібліобанер» можна створити за допомогою сервісу *BannerSnack*. У банер, крім картинок, можна вставляти відео та редагувати в будь-який час.

Сервіс *Sharesnack* дає змогу створити озвучену виставку за творчістю одного письменника або за певною темою. Створюється продукт простим способом: у пропоновану форму вставляються посилання на відео з YouTube.

Сервіс *Empress* дає можливість створення виставки-ілюстрації. Для створення презентацій ресурс пропонує спеціальний редактор *Empressr Composer*, що має зручний інтерфейс. Проте недоліком ресурсу є відсутність підтримки кирилиці.

ZooBurst – сервіс, що дає змогу створювати 3D-книги. Може використовуватися під час створення виставки-казки. Для вставки картинок використовується бібліотека *Clip Art*, проте можна завантажувати і свої картинки.

Підсумовуючи, варто зазначити, що використання такої дистантної форми обслуговування, як віртуальна виставка в бібліотечній діяльності, дає змогу вирішити важливі завдання відповідно до запитів сучасного суспільства. Зокрема, істотно вдосконалити якість інформаційного обслуговування користувачів, ширше розкрити інформаційні ресурси бібліотек, надати доступ до наявного у їх фондах великого ресурсу культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що є надійним орієнтиром у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства, збереженні його національної ідентичності й самобутності.

РЕКЛАМА БІБЛІОТЕК НА ВЕБ-САЙТІ

Бібліотечний веб-сайт набуває особливої актуальності як складова формування образу та іміджу сучасної бібліотеки. Веб-сайт є важливим інструментом інформаційного комплексу бібліотек, який відображає роботу бібліотеки в мережі Інтернет з її електронними ресурсами та послугами.

Специфіка веб-сайту як комплексного бібліотечного продукту дає змогу реалізовувати активну інтернет-комунікацію, спрямовану, зокрема, і на вирішення рекламних завдань: публікацію різноманітного контенту – текстових, аудіо-, відеоматеріалів (відеоролики анімаційні, ігрові і документальні), представляти віртуальні виставки, формувати бази корисних інтернет-ресурсів, виконувати віртуальні довідки, організовувати онлайн-конференції, інтерактивні форуми тощо. Важливо враховувати також і можливості розгорнути маркетингову діяльність: вивчати запити, пропонувати та просувати продукти та послуги, залучати користувачів до суспільно корисної діяльності, формувати імідж установ.

Виділимо найбільш поширені форми роботи, присутні в іміджевих стратегіях національних бібліотек, повідомлення про які розміщувалося на сайтах.

Пряма бібліотечна реклама реалізується через, наприклад, акції. Аналізований емпіричний матеріал дозволяє говорити про те, що національними бібліотеками проводяться рекламні акції (лат. *actio*) – дія, спрямована на досягнення якої-небудь мети, де одночасно використовувалися різні, але об'єднані між собою засоби реклами. Так, наприклад, на головній сторінці веб-сайту Національної парламентської бібліотеки України була проведена акція «Березневий подарунок», де безкоштовно надавалося оформлення реєстраційних документів користувачам бібліотеки, які народилися в березні. Можна стверджувати, що цей вид акції є прямою рекламою бібліотеки, спрямованою на розширення кола читачів. Вивчення сайту бібліотеки засвідчує, що такі акції є системними.

До прямої реклами наближена діяльність із розкриття фондів та просування продуктів і послуг національними бібліотеками, зокрема, через виставки, презентації видань тощо. Однією з найбільш поширених форм такої діяльності бібліотек є розміщення на сайті інформації про нові

надходження книжок, журналів, фотокаталогів книг та періодики, унікальних текстових каталогів видань, колекцій аудіокниг і фільмів; новинки книговидавництва; книжкові ярмарки.

На сьогодні популярною формою розкриття фондів і зацікавлення читачів бібліотеки є виставкова діяльність. Головна мета виставки – інформаційне обслуговування, реклама бібліотеки та її інформаційних послуг. Існують реальні та віртуальні (онлайнові, електронні) виставки. Досить часто на сайті розміщуються повідомлення про проведення в бібліотеках виставок. Наведемо приклади деяких форм сучасних виставок: виставка-реклама, виставка-роздум, експрес-виставка, виставка-діалог, виставка-інсталяція, виставка-досьє, виставка-імпульс, виставка-діорама, книжкова виставка, виставка-пошук, виставка-вернісаж, виставка-полеміка, виставка-бенефіс читача, авторська виставка та ін.

Найбільш сучасними і актуальними в бібліотечній діяльності є віртуальні виставки – це новий інформаційний продукт бібліотеки. Така бібліотека компактна, містка і є актуальним провідником у великому потоці інформації. Віртуальні виставки можуть бути створені як доповнення до реальних експозицій. Особливістю віртуальної виставки є те, що це – умовно не обмежений у часі та просторі захід, який реалізується за рахунок інтернет-ресурсів, у межах якого бібліотека має можливість розмістити текстову інформацію, відеозображення експонатів, що розкривають зміст виставки.

Поряд з рекламою і просуванням продуктів важливе місце в маркетингових стратегіях бібліотек займає дослідження читацьких запитів та інтересів; відгуків про роботу бібліотек. Із поширенням інтернет-технологій цей напрямок роботи набув нових якісних рис: поширені різного роду опитування, що проводяться на сайтах; форуми, коли користувачі мають можливість коментувати інформацію, розміщену на сайті, інші форми зворотного зв'язку через веб-сайт. Наприклад, на сайті Національної бібліотеки України для дітей проходить онлайн-опитування «Ми – українці», кожного місяця запитання-тести для користувачів-дітей оновлюються. На веб-сайті Національної наукової медичної бібліотеки України запрошують на Форум працівників медичних бібліотек (<http://medlibforum.at.ua>) для обговорення актуальних питань.

Загалом, розглядаючи веб-сторінку бібліотеки з погляду стратегії просування установи, у кожній з форм роботи (комунікації через бібліотечний сайт) можна виокремити реалізацію декількох завдань. По-перше, це основні завдання (розкриття фондів, професійна комунікація), по-друге, допоміжні, а саме реалізація іміджевої стратегії у плані комунікації з користувачами. Відповідно, покращенню іміджу бібліотеки

сприяє різновекторна комунікація: бібліотекар – бібліотекар, бібліотекар – читач, читач – читач, під час якої можуть реалізовуватись іміджеві стратегії, це, зокрема, конференції, форуми, академічні, краєзнавчі читання, круглі столи, семінари, вебінари, дні науки, дні аспіранта та ін. Бібліотеки, звісно, як і інші наукові установи, розміщують на сайтах оголошення про конференції, часто дають повідомлення про онлайн-реєстрацію на конференцію, пропонують обговорення матеріалів через форуми на сайтах. Насамперед вони створюються для обміну інформацією, обговорення актуальних питань певної тематики, водночас із професійною комунікацією сприяючи підтвердженню іміджу бібліотек як науково-інформаційних центрів, «фабрик думок».

Таким чином, ідея реклами на веб-сайті – один із найбільш ефективних, зручних методів доведення до користувачів інформації про можливість бібліотеки, її потенціал, ініціювання обговорення й поширення інформації, комунікативний засіб формування її іміджу та рекламних послуг.

УДК 303.725.35:027.081

Бусол О. Ю.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. юрид. наук, ст. наук. співроб.

КІБЕРНЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ІНФОРМАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Сьогодні практично кожна сфера професійної діяльності людини потребує бібліотечного обслуговування з використанням нових інформаційних технологій. Вчені акцентують навіть на такій проблемі, як коректне формування бібліотечних каталогів з питань кібернетики та інформації, їх ранжування тощо. Тому актуальним є підвищення інформаційних знань, інформаційної культури фахівців з надання інформаційно-бібліотечних послуг. Деякі вчені наводять досить вузьке поняття інформації (від лат. *informatio* – роз'яснення, викладення), це –

відомості, що передаються усним, письмовим або іншим способом. У вінеровському визначенні: «інформація – це позначення вмісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього. У сучасній науці поняття «інформація» є одним із фундаментальних поряд із матерією та енергією. Зміст його є неоднозначним і залежить від галузі застосування. Утворення нових термінів навколо «інформації» відбувається за допомогою додаткових слів, які підкреслюють її належність до певної галузі знань. Це залежить від різних чинників (критеріїв), до яких відносять конкретну галузь знань, а також характеру завдань, для яких вводиться це поняття. Під інформацією законодавець в Україні розуміє локументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Водночас, інформація – одне з основних понять кібернетики. Кібернетика (від грецьк. – мистецтво управляти) – наука про загальні закони отримання, збереження, передачі і розповсюдження інформації у складних керуючих системах. При цьому під керуючими системами розуміємо не лише технічні, а й біологічні, і соціальні системи. Прикладами складних керуючих систем є нервові системи живих організмів, особливо організм людини, а також апарат управління у суспільстві. Кібернетика виокремила поняття інформації за межі мови людини й інші форми комунікації між людьми, пов'язала його з цілеспрямованими системами будь-якого виду – біологічними, технічними, соціальними. Інформація виступає в трьох формах: біологічної (біотоки в організмах, зв'язки в генетичних механізмах), машинної (сигнали в електронних системах) і соціальної (рух знань людини в суспільних системах). У 60–70 роки ХХ століття сформувався два основні підходи до розуміння сутності інформації – «функціональний» і «атрибутивний», які досі актуальні. Вчені, які підтримують функціональний або так званий функціонально-кібернетичний підхід, пов'язують інформацію тільки лише з функціонуванням самокерованих систем живої природи, суспільства й автоматичної техніки. Вони вважають поняття інформації одним із фундаментальних понять кібернетики і розуміють під нею вид і зміст відображення, результати якого використовуються. Кібернетика включає і поняття інформації, відповідно, наприклад, правова кібернетика має своє поняття інформації – правової інформації. До соціальної інформації можуть бути віднесені всі види інформації, які функціонують у суспільстві. Таким чином, можна зробити висновок, що вживання терміну «інформатика» пов'язане з вузькоконкретною сферою вивчення структури та загальних властивостей інформації, переданої у вигляді літератури. Сьогодні інформаційно-аналітична діяльність вкрай потрібна

в бібліотечній справі, її не можна розглядати у відриві від поняття кібернетики. Сучасне розуміння кібернетики є ширшим за поняття «інформація» і є фундаментальною наукою, що вивчає не тільки процеси передачі та оброблення інформації, відображення. Згідно з кібернетичним підходом інформацією є лише нові, актуальні на даний період часу, а тому корисні для користувача відомості. При такому тлумаченні кібернетики визначається її місце серед інших наукових дисциплін. За аналогією застосування кібернетичного методу досліджень до різного роду систем таких галузей, як технічна, економічна, біологічна, медична кібернетика тощо можна очікувати можливості виникнення бібліотечної кібернетики. Саме тому зміна пріоритетів у діяльності бібліотек, а саме розширення функціональних обов'язків бібліотекарів у плані використання ними досягнень інформатики, кібернетики, повинно стати одним з їх стратегічних завдань.

УДК 004.77:316.774–047.44

Вишневська І. А.,
наук. співроб. НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Інтенсивний розвиток соціальних мереж і все більша включеність в них зростаючої чисельності громадян в останні роки значно підвищили їх роль в системі інформаційних обмінів нашого суспільства. Соцмережі стали важливим джерелом як оперативної інформації, так і незалежної громадської думки з різних аспектів соціально-політичного, економічного, культурного життя тощо. Тому для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень важливим є використання інформації, що циркулює в соціальних мережах, при оперативному інформуванні владних структур.

Інформаційний аналіз контенту соціальних мереж під час підготовки матеріалів має враховувати певні їх особливості. Зокрема:

– соціальні мережі активізують свою інформаційну функцію, випереджаючи всі інші ЗМІ за оперативністю і швидкістю розповсюдження інформації;

– функція зворотного зв'язку дає можливість здійснити зріз громадської думки з того чи іншого суспільно значущого питання шляхом дослідження обговорення актуальних питань політичного, соціально-економічного життя, проектів, законів, реформ, діяльності державних і політичних осіб тощо;

– соцмережі дають можливість активно формувати певну точку зору на проблему, що обговорюється, через поширення поглядів авторитетних серед користувачів так званих лідерів громадської думки, довкола яких формуються інформаційні поля;

– соцмережі формують інформаційний порядок денний, порушуючи ті чи інші теми, проблеми, які обговорюються широким колом осіб, привертаючи до себе суспільну увагу. Аналіз поширюваної інформації і реакції на неї з боку мережевого співтовариства дають можливість виявити актуальні для громадськості чи певної соціальної групи проблеми, з'ясувати ставлення до неї і бачення шляхів її розв'язання, спрогнозувати подальшу реакцію суспільства чи розвиток подій, що може потребувати управлінського реагування.

Практика роботи СІАЗ НБУВ з використання контенту соціальних мереж під час підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів виявила низку проблем, пов'язаних зі збором, опрацюванням, збереженням і багатофункціональним використанням цих джерел.

Однією з головних проблем, що виникає у процесі роботи з соціальними мережами, є пошук серед величезної кількості дописів потрібного аналітику контенту. На сьогодні є кілька інструментаріїв, серед яких автоматичний і ручний моніторинги, що здійснюються за допомогою спеціальних сервісів. Ці сервіси дають змогу вести пошук у глибоких шарах користувацьких дописів, визначити ступінь впливу користувачів на динаміку тем, проаналізувати думки учасників мережевого співтовариства про дії та рішення владних структур, окремих партій, політиків, урядовців, активність користувачів і окремих груп. Звіт про моніторинг може бути не лише у вигляді візуалізованих графіків, діаграм, а й надавати увесь обсяг текстів, які відповідають обраним для пошуку критеріям.

Проте для бібліотечних установ ці сервіси є малодоступними через свою вартість, а тому пошук і відбір інформації цілком залежить від знань, навичок і компетенції самого аналітика. Питання, як відбирати інформацію, які сторінки відслідковувати, залишається актуальним.

Зважаючи на названі вище особливості та можливості соціальних мереж, під час пошуку та відбору інформації, на нашу думку, доцільним є виявлення найбільш впливових лідерів громадської думки, а також

соціально і політично орієнтованих груп і співтовариств, відбір яких доречно здійснювати за такими показниками, як впливовість, кількість учасників і дописувачів, їх активність у наповненні контенту сторінки, активність в обговоренні тем, кількість перепостів та ін. Відстеження порушуваних ними тем, поширення певних ідей і поглядів щодо суспільно-політичної, економічної, соціальної та ін. ситуації в державі, аналіз реакції мережевого співтовариства на них дають аналітику багатий матеріал для роботи.

Водночас відбір інформації, необхідної для роботи аналітика, обумовлений її якісними характеристиками, одна з найважливіших серед яких – достовірність. Користувачі соцмереж публікують інформацію про події, учасниками яких вони є чи стали свідками яких безпосередньо. І така інформація «з перших рук» може бути цінною для аналітика. Вона дає багато фактологічного матеріалу, зокрема й такого, який немає можливості отримати з інших джерел. Відсутність цензури в мережі й анонімність дає змогу висловлювати незаангажовані, вільні від будь-яких ідеологічних, корпоративних та ін. установок погляди, і це важливо для аналізу громадської думки з різних питань суспільно-політичного життя.

Водночас неконтрольованість, розповсюдження інформації в соціальних мережах і сам спосіб її функціонування створюють широкі можливості для публікації недостовірних фактів і навіть зумисної дезінформації, яка лавиноподібно поширюється. Така дезінформація здійснюється з метою викликати масове невдоволення, негативну реакцію аж до деструктивної з боку певних груп, спровокувати протестні акції, паніку тощо, або з метою відволікти громадську увагу від важливих подій, переключивши на обговорення сенсаційних емоційно насичених повідомлень. З погляду інформаційної безпеки відстеження таких інформаційних викидань видається доцільним, оскільки у багатьох випадках може потребувати управлінської реакції для нівелювання негативних наслідків дезінформації – викриття, спростування чи заперечення фейкової інформації, оприлюднення реальних достовірних фактів, офіційного пояснення ситуації тощо.

Тож аналітик, що працює з мережевою інформацією, має критично підходити до відбору повідомлень під час проведення аналітичного дослідження, повинен володіти певними знаннями і навичками, методами і прийомами, що допомагають зменшити рівень інформаційного шуму, мінімізувати можливі маніпуляції і вичленувати потрібну для аналізу інформацію.

Також при роботі з мережевою інформацією необхідно враховувати таку її особливість, як короткий життєвий цикл. Повідомлення може бути змінене, уточнене, видалене автором в будь-який момент. Крім того, повідомлення на стіні йдуть одне за одним суцільною стрічкою,

зсуваючи попередні все нижче, ховаючи їх з поля зору. Інколи важко або й неможливо підтвердити, що та чи інша інформація дійсно була розмішена в мережі. З огляду на це має сенс копіювати обрані сторінки, архівувати їх і зберігати в спеціалізованих базах даних. Це дасть можливість аналітикам багаторазово опрацьовувати мережевий інформаційний ресурс і готувати на його основі потрібний замовнику інформаційно-аналітичний продукт не тільки оперативний, а й з ретроспективним аналізом.

Отже, з огляду на зростаючий вплив соціальних мереж в інформаційній структурі суспільства їх можна розцінювати як важливе джерело інформації, що містить багато як фактологічного, так і оцінювального матеріалу, необхідного для аналізу суспільно-політичних процесів, громадської думки з актуальних питань суспільного життя, визначення і прогнозування тенденцій подальшого розвитку подій. Таким чином, актуалізується необхідність використання інформаційних ресурсів соціальних мереж в інформаційному забезпеченні управлінських рішень. У зв'язку з цим актуальним видається подальше вироблення системи об'єктивної оцінки мережевої інформації, удосконалення методів і прийомів її відбору і обробки, а також технології нейтралізації інформаційних шумів для покращення інформаційного супроводу прийняття управлінських рішень.

УДК 001.32-028:004.773

Волковичська В. О.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. філос. наук

**СПЕЦИФІКА ПРЕЗЕНТАЦІЇ
НАУКОВИХ УСТАНОВ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ФОНДІВ В
ОНЛАЙНОВИХ СОЦМЕРЕЖАХ (НА ПРИКЛАДІ ФОНДУ
ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ)**

Мережевий устрій сучасного суспільства наочно відтворюється в онлайн-соціальних мережах. Використання соціальних мереж у

роботі різноманітних компаній, організацій, установ за останні роки стало поширеною практикою, називати переваги якої немає потреби. У соцмережах заявляється дедалі більше представництв бібліотек, наукових та освітніх установ. Однак не всі ці представництва стають успішними акторами у цьому новому комунікаційному просторі. Використання онлайн-соцмереж повинне ґрунтуватись на розумінні специфіки організації мережевої комунікації, на відміну від лінійної, ієрархічної. І це не тільки тому, що соцмережі сьогодні є «модними», а через те, що мережева комунікація є і більш результативною, і більш демократичною.

Мережевий устрій комунікації та діяльності у суспільстві тому є таким поширеним, що він є найкращим для поширення інформації. Мережа складається із великої кількості вузлів та зв'язків між ними. Сутність соціальних мереж полягає в утворенні та підтриманні зв'язків між суб'єктами у вигляді постійного інформаційного обміну між ними. При цьому таке утворення є водночас і динамічним, і витривалим до змін. «Мережі являють собою відкриті структури, які можуть необмежено розширюватися шляхом включення нових вузлів, якщо ті здатні до комунікації в рамках даної мережі, тобто використовують аналогічні комунікаційні коди» [1], – вважає М. Кастельс, один із перших соціологів, які почали вживати поняття мережевого суспільства. Йдеться про те, що мережа для поширення інформації використовує не один лінійний канал, а тисячі каналів, що розходяться від пов'язаних між собою вузлів до інших таких же вузлів.

Наука потребує встановлення та постійного розвитку інформаційного поля, оскільки, як відомо, без постійного обміну інформацією між вченими її поступ уповільнюється. Відповідно, наукові установи повинні так само утворювати мережі для швидкого обігу інформації всередині них, а також вбудовуватись у наявні мережі для інтеграції у загальносуспільну комунікацію. Специфіка мережі полягає в утворенні численних горизонтальних зв'язків, тоді як «Звичайний комунікативний процес має пірамідальну форму, на вершині якої знаходиться джерело інформації, а в основі – безліч реципієнтів» [2]. Наука як соціальний інститут продукування нового знання тільки виграє від актуалізації таких горизонтальних зв'язків. Суб'єкти наукової діяльності також повинні організовуватись у подібні мережі за допомогою сучасних технологій, а найпростіший спосіб для цього – приєднатись до наявних онлайн-соціальних мереж.

Соцмережі – це сервіси обміну новинами, де кожен користувач і автор, і читач, що утворює своєрідний медіа-простір. Такі установи, як Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

(<https://www.facebook.com/fondprezudentiv>, <https://vk.com/fondprezudentiv>), у своїй діяльності в соцмережах повинні дотримуватись певних принципів відповідно до медійної специфіки цих ресурсів. Ведення корпоративної сторінки у соцмережах повинно бути насамперед постійною функцією установи. Так, спорадичне наповнення сторінки інформацією не приносить багато користі, адже користувач перевіряє актуальність певного представництва організації саме за кількістю повідомлень у життєписі та віддаленості у часі останньої публікації. Для забезпечення постійної наповнюваності сторінки ФПУ інформація постійно дозується так, щоб можна було опублікувати 1–2 повідомлення на день.

Специфіка соцмереж полягає на циркуляції інформації, формування зв'язків із іншими інформаційними вузлами шляхом взаємодії з ними. Сторінка, яка тільки транслює інформацію з одного джерела – офіційного сайту – залишається відокремленою від комунікації і не включається в мережу наукових установ. Йдеться про те, що будь-яка сторінка у мережі є своєрідним центром комунікації, пов'язаним з іншими такими ж центрами відносинами. У зазначеному випадку ці відносини полягають на оцінці повідомлень, подальшому поширенні та дописуванні коментарів до них. Тому сторінка в соціальній мережі повинна не тільки виконувати ординарні функції інформування користувачів про події безпосередньо в установі, яку надає сторінка, а й бути своєрідним інформаційним центром, що має велику кількість зв'язків з іншими вузлами. Останнє означає, що адміністратор сторінки повинен бути добре обізнаним із діяльністю інших подібних установ, слідкувати за їх медіа-активністю та представляти відповідні повідомлення на своїй сторінці.

Сторінка установи у соцмережі повинна задовольняти інформаційні потреби користувача, однак наукові установи та такі специфічні фонди, як ФПУ, повинні здійснювати активну політику популяризації власної діяльності, виховувати власну аудиторію та скеровувати її інтерес у потрібному напрямку. Це означає, що не варто обмежувати змістовне наповнення сторінки «головними» новинами – такими, що на думку самого науковця можуть бути цікавими пересічному користувачу мережі. Такої інформації може бути не так багато, і тоді установа не отримує достатньої презентації у медіа-просторі, не включається в мережевий обіг інформації. Тому всі новини установи, події, нові продукти повинні знаходити своє місце на сторінці установи.

Для того, щоб дійсно всі новини діставали відображення на сторінці установи, потрібно реалізувати принцип організації роботи всієї установи: будь-яка діяльність, будь-яка інформація може бути використана

для презентації установи. Для втілення стратегії адміністрування сторінки таких установ, як ФПУ, у соціальній мережі необхідна робота не тільки одного відповідального співробітника. Насправді для цього необхідна злагоджена робота всієї установи. Так, можна погодитись, що «Забезпечення необхідної для стабільного функціонування й розвитку системи якості управління передбачає налагодження ефективної інформаційно-комунікаційної взаємодії між окремими елементами системи управління» [3, с. 134]. Весь колектив установи повинен працювати на те, щоб сторінка мала якомога більше власного оригінального матеріалу. Іншими словами, кожна дія співробітника повинна завершуватись взаємодією із адміністратором сторінки установи в соцмережах.

Адміністрування сторінки у соцмережах важливе не тільки з огляду на потребу популяризації діяльності наукових установ та спеціалізованих фондів. За допомогою активної роботи у мережах можна досягти важливої мети: вбудуватись у комунікативний простір сучасного суспільства, а також створити всередині загальної інформаційної мережі мережу контактів наукових, освітніх установ для обміну повідомленнями, організації спільної діяльності тощо. Тому не варто до ведення сторінок в соцмережах ставитись формально, адже тільки активна присутність у мережі має сенс з погляду розвитку такої мережі.

УДК 027.021:316.744–047.44

Ворошилов О. В.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. іст. наук

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЧИННИК У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

У сучасних умовах глобалізації, прискорення темпів суспільного розвитку та формування інформаційного суспільства перед бібліотечними установами постало завдання переходу від традиційної

парадигми обслуговування, що до недавнього часу базувалося переважно на представленні користувачам документів на паперових носіях, до виконання функцій активного суб'єкта інформаційного процесу, який виконує роль не лише важливого посередника між усе зростаючими обсягами продукованої суспільством різноманітної інформації, глобальними інформаційними ресурсами й користувачами, а й продукує власну суспільно значущу інформаційну продукцію, що розкриває наявні інформаційні фонди, аналізує глобальні масиви нової інформації, зокрема й у системі інтернет-ресурсів.

Як свідчить практика інформаційно-аналітичних структур провідних бібліотек, вектор розвитку інформаційно-аналітичної діяльності, удосконалення її технологій відповідно до запитів її користувачів спрямований на активізацію ефективного використання науково-інтелектуальних напрацювань у процесі продукування аналітичних матеріалів, виконання аналітичних розробок різних рівнів складності.

В Україні необхідним потенціалом для здійснення цієї функції володіють інформаційно-аналітичні центри наукових бібліотек, до яких у складі НБУВ можна віднести Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національну юридичну бібліотеку (НЮБ) та Фонд Президентів України (ФПУ). Підключеність до всесвітньої мережі Інтернет надало змогу цим структурам отримувати нову інформацію фактично в режимі онлайн. Використання фондів НБУВ дає змогу визначати місце нової інформації в загальному інформаційному полі, класифікувати її та ефективно використовувати для створення синтезованого науково обгрунтованого інформаційного продукту, який би максимально задовольняв інформаційні потреби користувачів. У результаті інформаційні підрозділи НБУВ стають активними складовими процесу інформаційного виробництва, що сприяє прискоренню суспільного прогресу.

Крім того, поєднання наукової та прикладної складових у діяльності СІАЗ, НЮБ та ФПУ сприяє оперативному впровадженню в практичну діяльність результатів останніх наукових досліджень, що в результаті підвищує ефективність створюваного інформаційного продукту.

На сучасному етапі в роботі інформаційних підрозділів НБУВ дедалі більшої ваги набуває саме інформаційно-аналітична діяльність, яка полягає не лише в інформуванні користувача, а й у виробленні нової синтезованої інформації. Розвиток інформаційних продуктів і послуг відбувався в цих підрозділах НБУВ шляхом поглиблення рівня перетворення інформації первинних документів, що свідчить про поступове збільшення наукоємності їх інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналіз матеріалів ЗМІ та інтернет-матеріалів щодо основних суспільно-політичних та економічних процесів в українському суспільстві співробітниками СІАЗ, НЮБ та ФПУ забезпечує насамперед розв'язання таких завдань:

- отримання достовірної й об'єктивної інформації щодо перебігу цих процесів, зокрема і в регіональному аспекті;
- виявлення суспільно-політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем;
- моніторинг інформаційного простору;
- системний аналіз одержаної інформації;
- забезпечення органів управління, установ і організацій, громадян інформацією, одержаною під час здійснення моніторингу;
- виявлення чинників, що спричиняють суспільно-політичні, економічні й соціальні загрози на сьогодні та в перспективі.

За результатами аналізу даних матеріалів постійно формується інформаційно-інноваційний масив. Зокрема, лише протягом минулого (2014) року співробітники інформаційних підрозділів НБУВ підготували понад 380 інформаційно-аналітичних розробок, присвячених найбільш суспільно значущими питанням життя Української держави.

Удосконалення методів та форм аналізу доступних джерел інформації, а відповідно й системи інформаційно-аналітичного забезпечення в цілому, максимально ефективного інформування про перебіг основних суспільно-політичних та економічних процесів в Україні та можливі шляхи їх розвитку, а також слугування інформаційним джерелом щодо можливостей провадження відповідної діяльності в Україні всіма зацікавленими суб'єктами сприяє забезпеченню комплексного аналізу суспільно значущих процесів, допомагає у виробленні доцільних і обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень щодо здійснення відповідної діяльності на всіх рівнях і в усіх сферах державного управління.

Практика бібліотек у сфері виробництва інформації про інформацію нині проявилась у досить широкому спектрі видів інформаційно-аналітичних продуктів, оптимальних для інформаційного забезпечення органів державної влади та місцевого самоврядування. На сьогодні основні види інформаційно-аналітичних продуктів розподіляються за методом опрацювання інформації (фактографічні, реферативні, повнотекстові матеріали, інформаційно-аналітичні, аналітичні, експертно-прогнозні); за багаточільовим призначенням інформації (тематичні, проблемно-орієнтовані БД за галузями суспільної діяльності, за об'єктами аналітичних досліджень, за персоналіями тощо).

Тематичний спектр створюваних бібліотеками БД є різноманітним і відповідає інформаційним запитам органів державної влади. Критеріями оцінки інформації БД стали її актуальність, наукова і пізнавальна цінності, а також результати запитів органів державної влади.

Водночас з огляду на стрімкий розвиток інформаційного середовища соціальних медіа постає завдання відпрацювання методик залучення розміщеної в ньому інформації в процес підготовки інформаційно-аналітичної продукції, зокрема впровадження в практику інформаційно-аналітичної діяльності використання технологій моніторингу інтернет-інформації соцмереж.

Загалом можна говорити про те, що завдяки зусиллям фахівців інформаційних підрозділів НБУВ вироблена методологія інформаційно-дослідної роботи для продукування нової інформації (знань) шляхом аналізу змісту інформаційних матеріалів про стан і тенденції розвитку суспільних процесів на основі застосування передових методів моніторингу, збільшення аналітичної та прогнозної складової в інформаційно-аналітичному напрямі бібліотечної діяльності з метою вдосконалення видової структури інформаційно-аналітичних продуктів (наявність висновків, рекомендацій, прогнозів, нових ідей тощо), використання електронних інформаційних технологій для реалізації цих завдань.

Весь досвід діяльності СІАЗ, НЮБ та ФПУ останніх років свідчить про об'єктивну зумовленість трансформації суто інформаційної діяльності бібліотек у інформаційно-аналітичну, а сама інформаційно-аналітична робота в бібліотеці в поєднанні з розвитком дистантних форм обслуговування користувачів, удосконаленням активних форм позиціонування бібліотечних структур на інформаційних ринках створює беззаперечні перспективи утвердження бібліотечної діяльності в суспільній практиці як важливого інструменту інформатизації в сучасній Україні.

ІНТЕРНЕТ-ПРЕДСТАВНИЦТВА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ СТРУКТУРИ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ З СУСПІЛЬСТВОМ

Одними з найбільших цінностей демократичного суспільства, пов'язаних із наданням доступу до інформації, котра надається державними установами, є прозорість державного управління та пріоритет принципу рівності та відкритості. Чим більше інформації, виробленої органами державної влади стає доступною широкому загалу населення, тим важче приховати випадки корупції, свавілля чи недотримання законів. Ці питання є надзвичайно важливими для всіх без винятку країн не тільки в плані поліпшення публічного адміністрування та надання якісних публічних послуг, але також і для підвищення ступеня демократичності самого суспільства та конкурентоспроможності її економіки.

У контексті цього одним з головних векторів розвитку політичної комунікації сьогодення є перенесення основних її акторів у віртуальне поле (онлайнову сферу), адже інтернет-комунікація дає можливість подолати ієрархізм влади, установити паритетність у здійсненні політики й забезпечити простір для самостійного подання позиції активних користувачів і адекватної реалізації їхньої політичної діяльності. Тому у вивченні політичної комунікації в Інтернеті акцент найчастіше роблять на підвищення частоти мережевих соціальних взаємодій, самоорганізацію віртуальних мережевих співтовариств, установлення довірливих відносин між державою й населенням тощо. Однією з форм підтримки та розвитку таких відносин є електронний уряд, у межах якого створюється ефективна система доступу до достовірної емпіричної інформації про найбільш значущі аспекти діяльності органів влади.

Така взаємодія органів влади із громадянами найбільш ефективно здійснюється через інститути інформаційних інтернет-представництв органів влади та їх об'єднання – портали, які покликані реєструвати звернення громадян та організацій і надавати необхідну інформацію для вирішення перед суспільством і конкретними громадянами певних питань. За визначенням Н.В. Коритнікової «інтернет-представництво органу влади» – це офіційний веб-сайт органу влади, що забезпечує доступ фізичним і юридичним особам до інформаційно-комунікативних ресурсів та інших

державних послуг через глобальну мережу Інтернет, спрямований на реалізацію рішень у тих сферах громадського життя, які вимагають регулювання через систему органів державної влади. В Україні досить повно електронними інформаційними ресурсами представлені веб-сайти Президента України, Верховної Ради України, Конституційного Суду України, Вишого Господарського Суду України, Єдиний веб-портал Кабінету Міністрів України тощо. Зокрема, на Єдиному веб-порталі Кабінету Міністрів України представлено 73 веб-сайти центральних органів виконавчої влади та 27 веб-сайтів обласних державних адміністрацій, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Формування веб-сайтів органів державної влади є законодавчо закріпленим обов'язком цих органів з метою реалізації конституційних прав громадян на отримання інформації про діяльність органів державної влади всіх рівнів. Самі веб-сервери органів державної влади подають у широкому спектрі правову, довідкову, аналітичну, персоніфіковану інформацію щодо організації та функціонування органів державної влади, а правова база системи веб-ресурсів органів державної влади забезпечує безкоштовний доступ до нормативно-правової бази держави; структура та наповнення веб-сайтів відповідає конституційним повноваженням конкретного органу державної влади.

Зі стрімким розвитком інтерактивних технологій поряд з численними базами даних законодавства й нормативних актів, аналітичною й контактною інформацією, публікацією анонсів і новин користувачі вже мають можливість отримувати від держави коментарі держслужбовців, подавати звітність в електронному вигляді, отримувати форми і бланки тощо. Наприклад, на інтернет-майданчику Державної фіскальної служби України розміщено діюче податкове і митне законодавство, нормативно-правові акти щодо єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; відвідувачі можуть завантажити електронні форми всіх документів та отримати рекомендації фахівців щодо оформлення звітності.

Для деяких інтернет-представництв органів влади стали характерні такі сервісні елементи взаємодії з користувачами, як форуми та форми для відправлення електронних петицій, можливість залишати коментарі на різні теми, а також проведення на офіційних інтернет-представництвах постійних веб-конференцій з найбільш актуальних тем управління та життя громади. На сьогодні понад 70 держав використовують різні форми петицій у державні органи. Дослідження цінностей World Values Survey (2010–2014) показало, що підписували петиції близько 68 % людей, які живуть у Швеції, 72,6 % – у Швейцарії, 70 % – в Австралії, 60 % у – США і 68,2 % – у

Великобританії. В арсеналі демократії петиції є одним з колективних інструментів впливу громадян на прийняття рішень. Упровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у процесі подання петиції утворило нову форму політичної участі.

В Україні електронна петиція розглядається як розширення визначеного Конституцією України (ст. 40) права громадян на звернення до органів державної влади. Відповідно до законопроекту № 2299 громадяни можуть звертатися до Президента, Ради, Кабінету Міністрів України, органів місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційні веб-сайти відповідних органів і громадських об'єднань. Електронну петицію розглядається і на неї дають відповідь, коли на її підтримку зібрано не менше 25 000 підписів громадян протягом не більше 20 календарних днів з дня опублікування петиції. Якщо, наприклад, електронну петицію розміщує у себе на сайті громадське об'єднання, воно зобов'язане забезпечити: безкоштовність доступу та користування інформаційно-телекомунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів; електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; недопущення автоматичного введення інформації, зокрема підписання електронної петиції, без участі громадянина; фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції і підписання його громадянами; відправку електронної петиції, яка набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, на офіційний веб-сайт Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування не пізніше наступного дня після закінчення строку, встановленого для збору підписів.

Окрім цього, помітної актуалізації на сьогодні набула практика проведення веб-конференцій та вебінарів як ефективних інструментів віртуальної комунікації. Їх проведення у віртуальних кабінетах, організованих за допомогою спеціалізованих веб-сервісів, якими є й інтернет-представництва, це реальний спосіб налагодження співпраці органів державної влади з громадськістю, що дає змогу уникнути абсолютно формальних зібрань, де в кращому випадку представники влади доводять до відома громадських організацій, що власне цією владою зроблено і які існують подальші плани. Зокрема, вебінар є одним з ефективних інструментів віртуальної комунікації, який об'єднав у собі поняття семінару та веб-конференції. Вебінар або веб-семінар – це онлайн-захід, що проходить у мережі Інтернет, у процесі якого кожен учасник може перебувати на своєму робочому місці за комп'ютером. Вебінари дозволяють проводити онлайн-презентації (Power Point), тренінги, синхронно переглядати сайти, відеофайли і зображення, спільно працювати

з документами і додатками (Word, Excel та ін.) У вебінарі можуть брати участь від одного до декількох сотень осіб, з них один або кілька виступають у ролі ведучих вебінару (спікерів).

Таким чином, в умовах розвитку інформаційного суспільства інтернет-представництво органів влади, як засіб інформаційної взаємодії держави та суспільства є найбільш оптимальним при модернізації державного управління в галузі розвитку електронного урядування та інститутів прямої електронної демократії.

УДК 025.2:316.776:004.7–049.5

Горова С. В.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. наук із соц. комунікацій

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ ЯК РЕСУРС НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Сучасний інформаційний розвиток, інформатизація суспільства є важливою складовою розширення можливостей для доступу до інформації, для задоволення відповідних інформаційних потреб не тільки на рівні політичних перетворень, відстоюванні того чи іншого політичного вибору в процесі демократизації, а й на всіх інших рівнях суспільної діяльності, що зрештою і забезпечують у комплексі суспільний прогрес. Цей розвиток має як свої позитивні, так і негативні сторони.

У сучасних умовах не досить ефективними стали найважливіші інструменти забезпечення інформаційного суверенітету: організаційні, правові та технічні. При цьому слабо враховуються державні, національні інтереси, потреби національного розвитку, необхідність висвітлення в ЗМІ процесів реалізації перспективних програм і планів суспільного розвитку.

Крім того, сьогодні слід звернути увагу на швидкі темпи розвитку нових технологій, таких як блогосфера, соціальні мережі та ін., що все глибше входять у життя суспільства та приводять до відповідних у ньому змін. На думку В. М. Горového, неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну підкультуру, культуру окремої соціальної

спільноти, засновану на використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва й ефективного використання інформації. Оскільки найхарактернішою особливістю такої субкультури є використання Інтернету, очевидно, є всі підстави іменувати її ІТ-субкультурою.

Зі свого боку, Г. Бакулєв підкреслював: «Нові медіа часто дають людям те, що вони хочуть, навіть якщо довгоочікувані наслідки можуть виявитися негативними. На відміну від звичних медіа, вони не мають зв'язків з іншими традиційними соціальними інститутами, які відчують відповідальність перед суспільством. Адаптація до нових медіа та їхньої специфіки часто підриває існуючі соціальні ролі та зв'язки».

Використання глобальної мережі в умовах миттєвого й масштабного поширення інформації з метою створення заданого наперед іміджу, запрограмованої дискредитації або популяризації будь-якого феномену набуває колосального розмаху. Все більшою мірою під час програмування заданих впливів інформаційні технологи використовують соціально-психологічні методики впливу на свідомість масового споживача інформації.

Такі технології у практиці останніх десятиліть набувають все більш відчутного значення у процесі проведення спеціальних інформаційних операцій та організації інформаційних війн. Інформаційна агресія стала практично обов'язковим елементом впливу на потенційного противника, що передує силовим діям у відносинах між державами. На інформаційному рівні, таким чином, мова йде про чітко спрямовані операції інформаційно-психологічного характеру як обов'язковий елемент міжнародних протистоянь або ж конфліктів на політичному, економічному та інших рівнях.

Ілюстрацією щодо вищезазначеного питання може бути й нинішня інформаційна атака електронної періодики Російської Федерації, яка спрямована на дискредитацію України на міжнародному рівні.

Слід зазначити, що сучасний науково-технічний прогрес не забезпечує надійного захисту суверенних масивів інформації від зовнішніх впливів. Інформації має протиставлятися інформація, контраргумент. У такій ситуації має бути активна, на належному рівні й швидка реакція держави. Інтереси інформаційної безпеки диктують постійний моніторинг всіх джерел інформаційного виробництва, своєчасне реагування на можливі інформаційні загрози, пов'язані із введенням у суспільний обіг нової інформації. У реагуванні на інформаційну агресію сьогодні мають більш ефективно використовуватись фонди бібліотечних установ. Відповідно, у сучасних умовах зростають вимоги до якості наповнення

цих фондів новою інформацією. При цьому відбір нової інформації для поповнення фондів пов'язаний з цілою низкою проблем:

- лавиноподібне зростання кількості інформаційних ресурсів, обумовлене ускладненням соціальної структури суспільства, зростаючим доступом до інформації всіх категорій громадян та можливостей самореалізації все більшої кількості людей в інформаційній сфері;

- урізноманітнення (у зв'язку з проведенням роздержавленням) системи власників сучасних ЗМІ, входження до їх складу зарубіжних видавців з їх видавничою політикою, ідеологією, матеріально-технічними та ін. можливостями впливу на національний інформаційний простір України;

- урізноманітнення видів інформаційних ресурсів у національному інформаційному просторі. Крім уже традиційної газетно-журнальної періодики, телебачення, радіо та документального кіно, в останні десятиріччя в ньому здобули популярність інтернет-ЗМІ, розвивається оперативний обмін інформацією в системі мережевих засобів спілкування та ін.

У цілому ж використання бібліотечних фондів в інтересах нейтралізації негативних інформаційних впливів буде ефективним за умови, що оновлення цих інформаційних ресурсів буде здійснюватися з урахуванням проблематики, що використовується в процесі інформаційного протистояння.

УДК 025.5:004.72 – 028.63

Гех І. П.,

мол. наук. співроб. НБУВ

МОДЕЛІ ЦИФРОВИХ МЕРЕЖ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Тези присвячені розвитку мультимедійних мережевих технологій з інтеграцією послуг у бібліотеці в умовах упровадження та розширення міжбібліотечного інформаційного простору.

Розвиток міжбібліотечного інформаційного простору в нинішніх умовах неможливий без сучасних засобів зв'язку. Впровадження сучасних автоматизованих виробництв та комп'ютерної техніки в бібліотечну діяльність вимагають організації високошвидкісних каналів передачі даних між різними бібліотеками чи їх підрозділами, розташованими в різних районах міста, різних містах регіону чи різних регіонах України. Створення додаткових каналів зв'язку і вузлів комутації передбачає витрати, які можна порівняти з витратами на будівництво високошвидкісного цифрового каналу зв'язку.

Актуальність теми обумовлена необхідністю створення відповідних методик проектування й аналізу моделей цифрових мереж інтегрального обслуговування (ЦМІО) у бібліотечному середовищі, а також єдиного системного підходу до оцінки процесів передавання різних класів інформації і видів телекомунікаційних сервісів (обслуговування), так як на сьогодні не створено адекватних засобів проектування й аналізу бібліотечних мереж інтегрального обслуговування.

Потрібно зробити аналіз принципів та технології функціонування цифрових мереж інтегрального обслуговування, стандартів та протоколів передачі даних у них. Розробити загальний процес проектування моделей ЦМІО та дати обґрунтування вищезазначеному процесу. Зробити висновки про можливість технічної реалізації та впровадження проектуємих моделей у визначені види обслуговування з використанням сучасних протоколів для передачі мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі та їх відповідність сучасним вимогам.

Технології інтеграції, що з'явилися за останні десять років, дозволяють вирішити завдання на базі єдиного уніфікованого устаткування і вже діючих каналів зв'язку. Ефективність використання ресурсів мережі при цьому багаторазово зростає. За оцінками західних фахівців і аналітиків вже в 2016–2017 р. не менш 70 % усіх міжбібліотечних та внутрішньо-бібліотечних послуг будуть здійснюватися мережами з інтеграцією послуг на основі FrameRelay, ATM, IP-комутації. Тому розвиток таких систем зв'язку в Україні неминуче піде шляхом інтеграції послуг на основі цифрової комутації, що відповідає напряму розвитку інформатизації бібліотек країни.

Незважаючи на перспективність таких рішень, на сьогодні не створено адекватних засобів проектування й аналізу бібліотечних мереж інтегрального обслуговування. Це пов'язано насамперед з тим, що подібні об'єкти з'явилися порівняно недавно і за короткий термін пройшли шлях від окремих експериментальних установок до систем загальнонаціонального масштабу. Наявні напрацювання у сфері

проектування традиційних мереж передачі даних, з одного боку, і телекомунікаційного зв'язку з іншого боку, оперують не завжди сумісними і чіткими, а іноді навіть суперечливими поняттями та критеріями. Тому створення відповідних методик проектування й аналізу цифрових мереж інтегрального обслуговування (ЦМІО) у бібліотечному середовищі, а також єдиного системного підходу до оцінки процесів передачі різних класів інформації і видів телекомунікаційних сервісів (обслуговування) є актуальними завданнями.

Під цифровими мережами інтегрального обслуговування розуміють сукупність архітектурно-технологічних методів і апаратно-програмних засобів, що дозволяють на основі єдиного цифрового представлення інформації здійснити різні види інформаційного обслуговування абонентів з урахуванням вимог щодо своєчасності і якості доставки інформації.

До переваг цифрових мереж інтегрального обслуговування (далі – ЦМІО) варто віднести: більш високу економічну ефективність порівняно з будь-якою іншою мережею, забезпечення широкого спектру видів обслуговування під час використання тільки однієї лінії, сумісність ЦМІО з наявними та споруджуваними мережами зв'язку, застосування тільки цифрових методів передачі інформації, високу надійність, обумовлену використанням висококласного уніфікованого устаткування, систем моніторингу і керування.

Висока економічна ефективність такого рішення полягає також і в тому, що сумарна вартість оренди декількох каналів зв'язку невисокої пропускної здатності, зазвичай, значно більше вартості оренди одного каналу зв'язку з такою ж сумарною пропускною здатністю. При цьому витрати на додаткове спеціалізоване устаткування ЦМІО окуповуються не більш ніж за 1–2 роки експлуатації.

Вирішення комплексу завдань, які з'являються у процесі проектування й аналізу моделей ЦМІО, вимагає як великих трудовитрат, так і значних часових ресурсів. Саме це і актуалізує питання автоматизації проектування й аналізу моделей ЦМІО. Існує чіткий зв'язок між завданнями (наприклад стосовно об'єкта дослідження або вхідними та вихідними даними), які виконуються на різних етапах створення мережі. Слід зазначити, що одне й те саме завдання може вирішуватися з різним ступенем точності на різних етапах роботи. Крім того, часто результати, одержані після вирішення одного завдання, є вихідними даними для наступних завдань. Досить часто отримані результати самі визначають нові завдання. А взагалі таке комплексне завдання, як автоматизація аналізу і проектування моделей, є не вирішенням навіть для системи передачі даних

та телекомунікаційної мережі, що обслуговує однорідний трафік. Тому для складнішого об'єкта, яким є ЦМІО, необхідно, насамперед, чітко визначити можливі шляхи вирішення цієї проблеми.

Відповідно до сукупного завдання аналізу і синтезу можна окреслити послідовність дослідження показників ЦМІО:

1) дослідження варіантів структури моделей ЦМІО, взаємодії проєктованої мережі з первинними і вторинними мережами зв'язку;

2) дослідження напрямів основних потоків інформації в моделях ЦМІО та пропускної здатності останніх на цих напрямках. На підставі інформації, отриманої під час маркетингових досліджень, формується прогнозований набір вимог до телекомунікаційного обслуговування, визначаються основні потоки передавання інформації між вузлами ЦМІО або географічними пунктами;

3) проводиться аналіз відповідності показників моделі ЦМІО вимогам телекомунікаційного обслуговування для окремих з'єднань.

Деякі з'єднання в ЦМІО, що використовуються для організації телекомунікаційного обслуговування, становлять особливий інтерес для проєктувальника або оператора мережі. Наприклад, з'єднання, характеристики яких оцінюються як критичні для зазначеного виду обслуговування. Для таких з'єднань необхідний додатковий аналіз найважливіших показників обслуговування. У випадку невідповідності вимогам заданих видів обслуговування повинні бути розглянуті інші варіанти конфігурації ЦМІО.

Для вирішення цих завдань необхідно вибрати відповідні показники і критерії, щоб мати точну оцінку якості функціонування моделі ЦМІО.

З перевірених досліджень можна зробити висновки що подальший розвиток бібліотечного простору потребує використання цифрових мереж інтегрального обслуговування, які дозволяють підвищити економічні показники за рахунок зменшення кількості ліній передачі інформації.

Наявність широкого спектру інтегрованих протоколів дозволяє оптимізувати передачу гетерогенної мультимедійної інформації (текст, звук, відео тощо).

Також сфера застосування цифрових мереж з інтеграцією послуг характеризується стійким збільшенням і розширенням кількості та спектру послуг, постійними змінами собівартості та піднесенням якості обслуговування.

УДК 004.77:336:366.4

Горенко Т. І.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. екон. наук

Андріяш О. В.,

пров. інженер

РИЗИКИ ФІНАНСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА РОЛЬ АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ФІНАНСОВОЇ ГАЛУЗІ

Сучасний інформаційний простір України формується у складних історичних умовах. Суспільні відносини вимагають нових знань, нової якісної інформації. Серед нових замовників бібліотечно-аналітичних послуг все більше з'являється бізнес-структур. Збільшується кількість питань, пов'язаних із фінансовою грамотою та світовим досвідом кредитного управління. Гостро постає питання підвищення ефективності такого виду соціальної комунікації, як фінансова.

Мова йде про формування у вітчизняному інформаційному просторі доступного широкому загалу сегменту об'єктивної, неупередженої та правдивої інформації стосовно функціонування та особливостей розвитку фінансової сфери, підготовку та поширення аналітичної інформації, яка допомагає пересічному громадянину розібратися у тонкощах економічних особливостей розвитку країни, а саме найбільш близьких для нього та соціально значущих фінансових ринків України.

Поняття «інформаційний простір» містить у собі такі найістотніші ознаки: *сукупність суб'єктів* інформаційної взаємодії чи впливу; *власне інформацію*, призначену для використання суб'єктами інформаційної сфери; *інформаційні інфраструктури*, що забезпечують можливість обміну між суб'єктами; *суспільні відносини*, котрі формуються як наслідок утворення, передачі, обміну, розповсюдження і зберігання інформації всередині суспільства.

Сукупністю суб'єктів інформаційної взаємодії та впливу у сегменті інформації фінансового характеру можна вважати:

- різноманітні бізнес-структури, які створюють інформацію фінансового характеру в процесі своєї діяльності;
- політичні партії, які пропонують виборцям економічні зміни, наповнюючи інформаційний простір відповідною інформацією;

- різні групи населення, які маючи певний життєвий досвід, погляди та історично обумовлені особливості, по-різному пристосовуються до економічних реалій сьогодення і можуть вступати в інформаційні конфлікти і суперечності одна з одною;

- державу в аспекті її економічної політики стосовно населення та інших держав, результатом якої на сьогодні є значна заборгованість держави, окремих галузей і підприємств зарубіжним країнам; відставання сектору економіки, який виробляє товари, від сектору економіки, який їх споживає; паливно-енергетична залежність від Росії; надмірний контроль економіки з боку українського уряду, що має ефект придушення того її сектору, що виробляє товар; криміналізація стосунків між державними установами і бізнесом, розподілення між кланами найприбутковіших секторів економіки України; «відірваність» України від світової економіки.

Щодо власне інформації, призначеної для використання суб'єктами інформаційної сфери, необхідно звернути увагу на її якість, доступність та види джерел. Сьогодні широкий спектр друкованих, теле- та радіопрограм, Інтернет. Проте зважаючи на те, що засоби масової інформації висвітлюють погляд певної політичної сили, а в Інтернеті ведеться інформаційна війна, виникає необхідність донесення якісної та правдивої інформації до її споживача.

Наступним елементом поняття «інформаційного простору» є інформаційна інфраструктура, що забезпечує можливість обміну між суб'єктами, помітне місце в якій посідають наукові бібліотеки.

Четверта складова, а саме суспільні відносини, котрі формуються як наслідок утворення, передачі, розповсюдження, зберігання інформації та обміну всередині суспільства, найбільше впливають на спільноту і мають дуже короткий часовий діапазон реакції.

Незадоволення, яке виникає після розповсюдження негативної фінансової інформації, має миттєву протидію з боку споживачів фінансових послуг та довгострокові наслідки. Адже фінансові відносини створюють інформаційне поле, яке необхідно розглядати як стратегічну складову загального інформаційного простору держави. Сучасний стан економіки України, її фінансової системи наочно демонструє, у який спосіб інформація може бути використана задля погіршення становища держави. Основними факторами, що впливають на рівень напруги в інформаційній війні, яку ми спостерігаємо протягом останнього часу, можна назвати:

• недосконалість у системі державного управління та регулювання фінансових ринків;

- відсутність судової практики в питаннях покарань за неналежну та неправдиву інформацію;

- недосконалість управлінської складової в менеджменті фінансових компаній (банки, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки тощо) та відсутність законодавства про особисту відповідальність власників компаній за фінансовий результат діяльності (особливо у випадку банкрутства);

- низький рівень фінансової грамотності населення. Як результат – неспроможність зіставити персональні фінансові можливості із зобов'язаннями, які споживачі беруть перед фінансовою установою;

- домінування маркетингових рішень, рекламних заходів, інформаційних повідомлень над правдивою інформацією, що призводить до введення в оману споживачів таких послуг. Серед них: адаптація інформації під запити споживача, дезінформація з метою отримання прибутку, вкидання дезінформації направленої проти конкурента. Відсутність судової практики застосування відповідальності за такі дії;

- неякісний консалтинг у сфері фінансових послуг, який надає саме фінансова установа.

Викривлення інформації у фінансовій сфері може призводити до фатальних результатів – розбрату, економічного падіння, валютної війни. У менш радикальному вигляді негативними наслідками «інформаційних вкидів» можуть стати розбалансування валютного курсу, банкрутство банків, масові протести.

У цьому контексті доречним є звернення до досвіду Національної юридичної бібліотеки та Служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які, намагаючись стати на заваді інформаційному «розгойдуванню» економічного сектора та нагнітання деструктивних настроїв громадськості, здійснюють компетентне інформування громадськості та органів державної влади й місцевого самоврядування щодо актуальних процесів, що відбуваються в економічній сфері. Зокрема, варто згадати підготовку і поширення зазначеними підрозділами через адресну доставку та шляхом представлення на власному веб-сайті (<http://nbuv.gov.ua>) інформаційно-аналітичних матеріалів економічної проблематики, ведення відповідних рубрик в інформаційно-аналітичних виданнях «Резонанс» (виходить двічі на тиждень), «Україна: події факти, коментарі» та «Громадська думка про правотворення».

Крім того, позитивним є досвід співпраці із бібліотекою як науковим закладом представників різних професійних об'єднань. Співпраця із професійними об'єднаннями банкірів, страховиків, юристів, політологів

сприяє розширенню наукової спільноти, розвитку національного інформаційного простору та суспільства. Спільна практика підготовки інформації та залучення партнерів з числа бібліотечних працівників, аналітиків, фінансистів, державних службовців до її використання надає можливість створювати суспільні відносини, яким будуть характерні такі риси, як виваженість, достовірність, об'єктивність, та мінімізувати інформаційних ризиків розвитку економіки.

УДК 025.1:021.6:001-047.64

Давидова І. О.,

д-р наук із соц. комунікацій

СИСТЕМНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ: ДО ПИТАННЯ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Питання трансформації бібліотечної діяльності посідають провідне місце в сучасних бібліотекознавчих дослідженнях, зокрема вивчаються техніко-технологічні, функціонально-організаційні, кадрові та ринкові напрями її реалізації. Водночас, незважаючи на широту аспектів досліджуваних змін, які відбуваються під впливом внутрішніх факторів і умов зовнішнього середовища, сутність управління системними трансформаціями бібліотек залишається поза межами уваги більшості дослідників. Процеси трансформації не пов'язуються із саморозвитком бібліотеки як соціального інституту, соціокультурного й економічного суб'єкта сучасного соціокомунікаційного простору.

Техніко-технологічні трансформації відбуваються в напрямі переходу від ручних технологій оброблення документного потоку в окремі бібліотечі до застосування корпоративних технологій, основаних на одноразовій обробці інформації та багаторазовому її використанні, від упровадження в діяльність бібліотек новітніх комп'ютерних технологій обробки документів, автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем до застосування мережевих, хмарних технологій інтелектуального виробництва й управління.

Процес інформатизації змінює всі суттєві особливості бібліотечної діяльності і супроводжується важливими організаційними змінами: від окремої бібліотеки, в якій переважає ручна неавтоматизована праця, через створення окремих відділів комп'ютеризації й автоматизації

бібліотечно-інформаційних процесів, до корпоративних бібліотечних об'єднань, індустріальних комплексів, електронних бібліотек, медіатек, які забезпечують функціонування бібліотечного соціального інституту не лише на документному, а й на інформаційному та когнітивному рівнях соціальних комунікацій. Організаційні трансформації є результатом удосконалення структурних характеристик як усередині бібліотечних установ, під впливом процесів реструктуризації, реінжинірингу, впровадження мережових або віртуальних форм функціонування, так і в їх зовнішній інноваційній політиці, коли йдеться про розгортання інтеграційних процесів у бібліотечній діяльності з огляду на специфіку сучасного соціокомунікаційного простору. Саме організаційна складова нині зумовлює утримання та нарощування конкурентних переваг бібліотек.

Техніко-технологічні й організаційні трансформації бібліотечно-інформаційних установ на етапі інформатизації суспільства зумовили функціональні трансформації бібліотек, які пов'язані зі зміною їхніх функцій від виключно документозберігаючих до таких, які забезпечують широке коло комунікаційних процесів. Стрімке зростання мережових технологій, а також технологій передання даних, систем управління і зберігання великих документно-інформаційних масивів фактично ліквідували монополію бібліотек на володіння систематизованими даними. На документному рівні соціальних комунікацій інтравертний розвиток бібліотек завершується інноваціями, які яскраво виявилися в зміні технологічних засобів бібліотечної діяльності. Документно-інформаційний рівень соціальних комунікацій, якого досягає бібліотека, зумовлює диверсифікацію бібліотечного виробництва: від цілісного документа до його фрагментів, текстів, смислів, знань. Ці зміни пов'язані з розробкою та широким упровадженням дедалі гнучкіших інформаційних режимів і систем, глибокою переробкою документальних потоків, виникненням фактографічних, гіпертекстових, повнотекстових, інформаційних та експертних систем. Вони потребують підвищення долі інтелектуальної праці співробітників бібліотечно-інформаційної сфери, розгортання інформаційно-аналітичної діяльності.

Водночас інноваційні зміни, які нині відбуваються в бібліотеках, уповільнюються через невирішеність технологічних, організаційних і правових питань, що посилює нестабільність розвитку бібліотек, викликає дисфункції в самій системі управління. Управлінська криза гальмує прогресивну динаміку бібліотечної діяльності, демонструє неадекватність управління бібліотечним соціальним інститутом вимогам часу, а також закономірним тенденціям розвитку інформаційного суспільства.

Системні трансформації в бібліотечній сфері діяльності потребують подальшої розробки питань наукової організації управління інноваційним розвитком кожної бібліотечної установи. Діяльність щодо створення корпоративних бібліотечних систем, електронних бібліотек, медіатек, упровадження мережевих технологій обслуговування через свою складність і новизну викликають чимало технічних, організаційних, правових та соціальних проблем, які не може вирішити якась одна установа, вони потребують значної консолідації фахівців у сфері інформаційних технологій, управління, права й освіти, а також значних фінансових та інтелектуальних інвестицій. До створення електронних бібліотек і корпоративних мереж слід долучати спеціалізовані організації та творчі колективи, здатні професійно й якісно виконувати відповідні види діяльності. При цьому необхідні чітка і точна концептуальна організація процесів управління програмно-проектною діяльністю бібліотек й ефективна координація роботи.

Таким чином, системні трансформації в бібліотечній сфері діяльності потребують наукової організації процесів управління, що ґрунтуються на систематичному впровадженні інноваційних управлінських технологій й передового досвіду та визначають спектр соціальних вимог до бібліотечного соціального інституту, якості інформаційних продуктів і послуг, робочих місць, рівня інформаційного сервісу. Результатом системних трансформацій у бібліотечній сфері діяльності є корпоративні системи, електронні бібліотеки, медіатеки, формування системи віддаленого обслуговування читача. Їхнє виникнення засвідчує розгортання процесу інтенсифікації автоматизованого бібліотечно-інформаційного виробництва, яке стає індустріальним, забезпечує розміщення у віртуальному просторі власних інформаційних ресурсів, орієнтується на обслуговування користувача незалежно від місця його перебування та часу.

В умовах системних трансформацій, коли бібліотеки опановують електронний простір та функціонують у розподіленому інформаційному середовищі як мережеві структури, посилюється значення ефективного управління внутрішньобібліотечними та міжбібліотечними комунікаціями, робочими групами та багатофункціональними проектними командами, які здійснюють інноваційну діяльність. Нині необхідність подальших системних трансформацій і якісного розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві суперечить намаганням упроваджувати інноваційні зміни засобами старих форм управління. За таких умов першочерговими завданнями стають розроблення питань наукового управління інноваційною діяльністю бібліотек, його спрямованістю на вирішення

завдань переходу до інформаційного та когнітивного рівнів соціальних комунікацій, розгортання інформаційно-аналітичної функції і створення умов для подальшого саморозвитку бібліотек як складової системи соціальних комунікацій суспільства знань.

УДК 655.4/.5:027.021:004

Дубас Т. П.,

заввідділу НБУВ

НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасна наукова бібліотека посідає важливе місце в соціокультурному просторі держави, трансформує та розвиває свою роль у системі соціальних комунікацій. Будучи одним із провідних виробників і постачальників інформаційних послуг, бібліотека активніше розвиває науково-видавничу діяльність. Практика науково-видавничої діяльності бібліотек засвідчує важливість такого напрямку діяльності. Певним аспектам видавничої діяльності та соціальних комунікацій присвячено наукові дослідження українських учених В. Горового, О. Онищенко, Л. Дубровіної, І. Давидової, Г. Ковальчук, В. Різуна, М. Слободяника, Г. Почепцова, Г. Швецової-Водки та ін.

Водночас попри те, що видавничу діяльність наукової бібліотеки становить значний інтерес для сучасної науки, оскільки матеріали науково-дослідних розробок – основа статей, доповідей на конференціях, монографій, – це питання залишається недостатньо дослідженим у вітчизняному бібліотекознавстві.

Оскільки науково-дослідна робота є одним з основних напрямів діяльності наукової бібліотечної установи, науково-видавничу діяльність є одним з компонентів її наукової роботи. Результати ж науково-дослідної роботи відображаються в друкованих та електронних виданнях бібліотеки. Основним напрямом видавничої діяльності наукових бібліотек є підготовка й випуск у світ праць, що узагальнюють найважливіші результати прикладних і фундаментальних досліджень, а також матеріалів науково-практичних конференцій, бібліографічних покажчиків, іншої довідково-бібліографічної продукції, науково-методичних матеріалів, науково-інформаційних видань, підготовка й випуск фахової наукової періодики.

Сьогодні трансформація видавничої діяльності відбувається в умовах інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій. Останнім часом активно розвивають видавничу діяльність бібліотечні установи Національної академії наук України (НАН України) та бібліотеки вищих навчальних закладів України. Науково-видавнича діяльність бібліотечних установ характеризується сьогодні широким тематичним діапазоном друкованої продукції, а також електронних видань.

Слід відзначити активну науково-видавничу діяльність Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (НТБ НТУУ «КПІ»); Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка; Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова; Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника; Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Видавнича діяльність наукових бібліотек відіграє особливу роль у інформаційному житті сучасного наукового суспільства, адже суб'єкти видавничої справи – наукові академічні й освітні установи – є виробниками та поширювачами видавничої продукції, що відбиває науковий доробок науковців України. Досвід наукових бібліотек НАН України та вищих навчальних закладів показує, що вектор їх видавничої діяльності спрямований на подальший розвиток видавничих процесів, впровадження сучасних інформаційних технологій, поліпшення якості наукових видань. Слід наголосити, що у ХХІ ст. видавнича діяльність наукових бібліотек, безперечно, має відповідати європейським стандартам. Досягнення цієї мети пов'язане з оновленням концепції інформаційної діяльності наукової бібліотеки як науково-дослідної установи в галузі науково-інформаційної діяльності, бібліотекознавства та суміжних наук. Водночас треба інтенсифікувати роботу наукових бібліотек на подальший розвиток співпраці з видавництвами, поліграфічними підприємствами. Також продовжувати залучення в бібліотечний фонд електронних носіїв інформації та як результат інтенсифікації розвитку сучасної реклами про наукові видання. Аналізуючи сучасні тенденції видавничої діяльності наукових бібліотек, слід зазначити, що видавнича система зазнає помітної трансформації, створюються умови для представлення наукових видань у міжнародних наукометричних базах, популяризації наукових досліджень.

Зі свого боку комплексного дослідження потребує науково-видавнича діяльність наукових бібліотек як самодостатня підсистема соціальних комунікацій. З цього погляду важливе значення для визначення ролі й місця науково-видавничої діяльності бібліотек у системі соціальних комунікацій матиме розширення зони наукового аналізу виробництва та використання видавничої продукції як комунікаційного механізму, її входження в міжнародний науковий простір, підвищення рейтингу як видавничих продуктів, так і наукових бібліотечних установ у цілому.

УДК 021.1:351.746.1

Желай О. П.,

мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Ворожа пропаганда, дезінформація та інформаційні вкидання стали щоденними атрибутами політичних і військових подій в Україні. Перед нашою державою особливо гостро стоїть питання інформаційної безпеки – складової державного суверенітету.

США, СРСР і країни Європи створювали свої державні системи інформаційної безпеки в другій половині минулого століття. Цей період також відомий формуванням сучасної стратегії й тактики нового виду протистояння – інформаційної війни.

Ядром інформаційної війни є людська свідомість, психологічна сфера. В інформаційній боротьбі йдеться не лише про пропаганду, медіа-дебати, переконання. Це військова доктрина, що включає кіберагресію, економічні, медійні та інші засоби. В українському сценарії це також військові без розпізнавальних знаків у кримському парламенті, озброєння сепаратистів на сході України.

Використання агресором широкого спектру методів і засобів дало підстави аналітикам називати такі дії гібридною війною.

Захоплення російськими військовими 17 березня 2014 р. кримського парламенту в Сімферополі – яскравий приклад перемоги в гібридній війні, яка велась у багатьох напрямках проти України: інформаційна експансія та медіа-домінування на східних територіях,

економічний тиск через енергетичні санкції та торгові блокади, фінансовий шантаж щодо політичних рішень, зокрема європейського вибору України.

Посилення антиукраїнської інформаційної агресії викликає необхідність рішучих державних заходів, які мають вживатися на основі ґрунтовних інформаційно-аналітичних досліджень.

Моніторинг, виявлення та супроводження інформаційних загроз повинні відбуватися по всій Україні, а не тільки в кризових регіонах. На будь-які соціально-психологічні коливання має бути відповідна реакція.

Міжнародний досвід засвідчив ефективність інформаційно-комунікаційної взаємодії владної вертикалі та бібліотечних установ, і насамперед національних бібліотек – потужних інформаційних центрів, що відчувають проблематику інформаційного прогресу та активно включаються в процес осмислення реалій сьогодення.

В Україні інформаційний супровід державних інституцій здійснюють, зокрема, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) і Національна юридична бібліотека (НЮБ) – інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ.

Перевагою інформаційно-аналітичних структур, що є підрозділами наукових бібліотек національного рівня, порівняно з іншими інформаційними структурами щодо інформаційного супроводу органів державної влади, є оперативний доступ до великих масивів різноманітної за своїм характером інформації.

Удосконалення процесу електронної обробки матеріалів дало змогу СІАЗ і НЮБ надавати управлінським структурам оптимально структуровану та скомпоновану інформацію, таким чином успішно задовольняючи тематичні запити. Створені на основі аналітико-синтетичної обробки первинної інформації видання – реферативні, оглядові, інформаційні – охоплюють широке коло суспільно-актуальних питань.

Серед безумовних плюсів комунікаційно-видавничої співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з владною вертикаллю – конкретна адресність підсумкового матеріалу, що сприяє підвищенню ефективності його використання.

Випуски інформаційно-аналітичних матеріалів продукуються підрозділами на замовлення, зокрема РНБОУ, апарату Президента, Уряду, Національної академії СБУ, керівництва УСПШ у контексті дослідження широкого спектру проблематики вітчизняного інформаційного простору.

Важливий компонент бібліотечного сервісу аналітичних підрозділів НБУВ – дистантне обслуговування користувачів. Забезпечення електронними копіями інформаційно-аналітичної продукції сприяє

оперативності виконання замовлень користувачів та можливості ширшого охоплення споживачів бібліотечних послуг.

Більшість випусків інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ і НЮБ регулярно поповнюють науково-інформаційний портал «Центр досліджень соціальних комунікацій СІАЗ, ФПУ, НЮБ», що є частиною загальної корпоративної інформаційної системи НБУВ.

Завдяки інтенсивному впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну практику НБУВ активно сприяє процесу інформатизації українського суспільства.

Адресне комунікаційно-видавниче забезпечення користувачів інформаційно-аналітичною продукцією сприяє ефективному та оперативному виконанню запитів, а саме органів державної влади для здійснення управлінських функцій та прийняття важливих державних рішень, зокрема вдосконалення системи захисту вітчизняного інформаційного простору.

УДК 316.776–049.5:34:004.7

Іванова Н. Г.,
завідділу НБУВ,
канд. іст. наук

ОРГАНІЗАЦІЙНІ І ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливу роль відіграє постійно зростаюча інтенсифікація внутрішньосупільних інформаційних обмінів, що здійснює значний вплив на розвиток державної інформаційної політики, яка відображає національні пріоритети. У цьому контексті актуалізуються проблеми ефективності організаційних і правових заходів, у результаті яких досягається необхідний для суспільства результат.

Ситуація, що склалася в українському та світовому інформаційному просторі, спричинила посилення ролі держави в процесі як розвитку національного інформаційного простору в умовах глобалізації, так і протистояння негативним інформаційним впливам, оскільки держава має реальні інструменти для забезпечення багатоваріантності реагування на виклики сучасності в інформаційній сфері.

Мова іде про те, що держава, забезпечуючи відображення інтересів суспільного розвитку, здійснює організацію протистояння

зовнішнім загрозам для національних інформаційних ресурсів, зокрема інформаційним агресіям та інформаційним війнам проти держави, і водночас гарантує надання доступу до інформації всім категоріям громадян і соціальним структурам у системі суспільної організації та здійснює налагодження ефективного інформаційного обміну для забезпечення суспільного розвитку, еволюції правової держави і громадянського суспільства. Саме держава є гарантом забезпечення та реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави в інформаційній сфері, збалансування і гармонізації цих інтересів, формування на їх основі національних інтересів в інформаційній сфері, реалізації єдиної державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки України.

Важливим чинником у процесі реалізації зазначених завдань є діяльність держави щодо сприяння національному інформаційному виробництву, підвищенню ефективності використання інформаційних ресурсів, зростанню, таким чином, інформаційного потенціалу суспільства. Це передбачає забезпечення формування умов виробництва, збереження, поширення і комплексного використання всіх видів інформаційних ресурсів, їхнього надійного захисту та водночас вільного доступу до них, підвищення ефективності діяльності підприємств і організацій, органів державної влади і місцевого самоврядування, що зі свого боку створює сприятливі умови для функціонування ринків товарів, послуг, капіталів, робочої сили та ефективного використання вітчизняного наукового потенціалу.

Тут також важливо відзначити необхідність ефективної організації використання в інтересах національного розвитку інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення та здійснення національного вкладу у розвиток цих ресурсів, зокрема лобіювання інтересів вітчизняної науки для представлення своїх інноваційних продуктів на міжнародних інформаційних ринках, оскільки міжнародна спільнота сприймає державу крізь призму рішень влади, активності економіки та науки, цінностей та культури.

Питанням загальнодержавного рівня сьогодні є організація безпеки національних інформаційних ресурсів та інформаційної безпеки загалом, оскільки вона є багаторівневим явищем, на стан і розвиток якої мають безпосередній вплив зовнішні і внутрішні чинники, серед яких, зокрема, і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни. Безпосередній вплив на цей фактор здійснює наявний стан інформаційної інфраструктури, що є системою організаційних структур, які забезпечують функціонування й розвиток інформаційного простору та засобів

інформаційної взаємодії, і основою інформаційного безпекового середовища країни. Йдеться, серед іншого, про сукупність інформаційних ресурсів, засобів збору, виробництва, накопичення, обробки, збереження та розповсюдження інформації та системи нормативно-правового і економічного забезпечення.

Варто зазначити, що навіть з урахуванням стрімкого зростання сьогодні все ще недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту та рівень інформаційної представленості України в інтернет-просторі. Посилення потребує і координації зусиль державного і приватного секторів для ефективного використання наявних інформаційних ресурсів. Крім того, така координація дає можливість ефективно реагувати на негативні інформаційні впливи та працювати над виявленням, оцінкою та прогнозуванням інформаційних загроз для національного інформаційного простору, оскільки їх ідентифікація і попередження ускладнені змінюваністю зовнішніх і внутрішніх умов. Саме ці фактори обумовлюють динаміку постійного удосконалення державного управління в цій сфері і вимагають проведення постійного системного моніторингу зовнішніх і внутрішніх загроз інформаційній безпеці.

В умовах інформаційних війн особливого значення набуває діяльність національних засобів масової інформації, оскільки в демократичному суспільстві серед основних функцій ЗМІ не тільки контроль за владою та тиск на владу, але і встановлення взаємовідносин та довіри між владою та суспільством, адже ці взаємовідносини відображаються в інформаційній сфері, яка охоплює і впливає на всі сфери життєдіяльності. Оскільки інформаційні впливи в інформаційно-комунікаційному середовищі не лише породжуються суспільними й державними інтересами, а й одночасно змінюють їх, позитивною, в умовах інформаційного протиборства, є можливість, яку надають засоби масової інформації, для розміщення офіційної державної інформації.

Окремої ваги у процесі здійснення державної політики у сфері інформаційної безпеки набуває вдосконалення правової бази, що спрямована на стимулювання всіх важелів розвитку інформаційного потенціалу нації та держави. Важливим тут є наукове обґрунтування основних шляхів і напрямів реалізації концептуальних положень інформаційної безпеки держави. Актуальним науковим завданням у сфері інформаційної безпеки є досягнення єдиного підходу до визначення оптимальних моделей її забезпечення на основі вивчення найважливіших якісних і кількісних властивостей та параметрів цього явища.

БІБЛІОТЕЧНИЙ ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ТЕАТР ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства на перший план виходить комунікативний компонент, який стає невід'ємною складовою всіх форм суспільної взаємодії. Соціальна реальність починає розглядатися в контексті її комунікативної природи. Комунікація є предметом дослідження багатьох наук: філософії, соціології, педагогіки, кібернетики, лінгвістики, психології, політології, соціобіології, культурології тощо. За різних часів явище комунікації досліджували різні науковці (К. Апель, Г. Блумер, В. Вундт, Ю. Габермас, В. Конецька, Н. Луман, Г. Лебон, Дж. Мід, В. Плахов, В. Різун, А. Соколов, Ф. Шарков, О. Холод Х. Штейнталь та ін.).

Соціальна комунікація (від англ. *social communication*) – це обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілою низкою соціально значущих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у данному суспільстві.

На сьогодні соціальне спілкування є найбільш організованим і технологічно обумовленим видом комунікації. Воно піднімається до рівня діяльності, спрямованої на встановлення та підтримання соціального зв'язку в суспільстві.

Створення та функціонування комунікаційних продуктів соціального характеру залежить від реальних соціально-економічних, суспільно-політичних, ідеологічних умов розвитку суспільства. Комунікативний процес – необхідна передумова становлення, розвитку і функціонування всіх соціальних систем, тому що саме він забезпечує зв'язок між людьми та їх спільнотами, робить можливою зв'язок між поколіннями, накопичення і передачу соціального досвіду, його збагачення, розподіл праці та обмін його продуктами, організацію спільної діяльності, трансляцію культури. Соціальні комунікації є складним багатокомпонентним процесом, основними компонентами якого є:

- суб'єкти комунікаційного процесу – відправник і одержувач повідомлення (комунікатор і реципієнт);

- засоби комунікації – це код, що використовується для передачі інформації в знаковій формі (слова, картини, графіки тощо), а також канали, якими передається повідомлення (лист, телефон, радіо, телеграф тощо);

- предмет комунікації – це явище або подія, що відображає його повідомлення (стаття, радіопередача, телевізійний сюжет тощо);

- ефекти комунікації – наслідки комунікації, виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу, в їхніх відносинах або діях.

Виокремлюють такі функції соціальної комунікації:

- стратегічна функція – формування масової психології, що формує і масу (як суб'єкт соціальної дії), і масову психологію;

- інтеграційно-комунікативна функція – пов'язана з формуванням загальних емоційно-психологічних настроїв аудиторії;

- інформаційна функція – забезпечує аудиторію певним набором інформації, створює єдину «інформаційну» систему координат для сприйняття і оцінки подій, які відбуваються в суспільстві»;

- соціалізуючи та виховна – сприяє формуванню узагальнених настанов, цінностей і ціннісних орієнтацій;

- організації поведінки – стимулює напрями конкретних дій маси.

Стосовно проектів, які спрямовані на розвиток соціальної комунікації, хочеться навести приклад упровадження нової інноваційної, інтерактивної форми роботи бібліотек – «Бібліотечний театр: «методика театру ДОК», використання якої дозволяє залучити користувачів бібліотеки до роботи у бібліотечному театрі на тривалий період і від моменту вибору теми для дослідження, збирання матеріалу для майбутньої п'єси, пошуку подій в мережі Інтернет, пресі, проведення анкетування та інтерв'ю, робота над документальною п'єсою, репетиції вистави та її показ глядачам з подальшим обговоренням ключових моментів вистави. Використання методики документального театру є унікальною, інноваційною, креативною, але, на жаль, мало дослідженою, теоретично розробленою та недостатньо практично впровадженою у роботу сучасних бібліотек.

Документальний театр, або вербатім (від лат. *verbatim*), – це вид театральної вистави, що отримав певну популярність на рубежі ХХ–ХХІ століть. Типологічно цей жанр відповідає літературі нон-фікшн. Вистави театру вербатім повністю складаються з реальних монологів або діалогів звичайних людей, що виконують актори. Документальний театр, який бере за основу реальні тексти – інтерв'ю, в яких відображені реальні події та долі людей – є особливим, специфічним жанром, що поєднує у собі стилістику театрального мистецтва та злободенного соціального аналізу.

У процесі створення документальної вистави відбувається матеріалізація, оживлення документа, а інформація, яка була на носії (папері, диску тощо), і вдруге оживає, і зберігається емоційно – чуттєво сприймають глядачі вистави. Інформація, що була зафіксована на матеріальних носіях, оживає у виставі документального театру. Ці використані документи набувають функції культурних документів.

За допомогою певних документів, втілених у документальній виставі, також відбувається соціальна комунікація – закріплення та передача від покоління наявних культурних цінностей, традицій, етичних норм.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальна комунікація у вигляді документального театру, який пропонувано читачам та який працює у системі роботи бібліотеки, вирішує три основних взаємопов'язаних завдання, а саме:

1. Інтеграцію окремих індивідів у соціальну групу і спільноту, а з останніх у єдину й цілісну систему суспільства.

2. Внутрішню диференціацію у суспільстві, що складають його групи, спільноти, соціальні організації та інститути.

3. Відділення та відокремлення суспільства, різних груп, спільнот один від одного в процесі їх спілкування і взаємодії, що приводить до більш глибокого усвідомлення ними своєї специфіки, до більш ефективного виконання властивих їм функцій.

УДК 023.5

Кривецький О. П.,

голов. редактор НБУВ

ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ДО СПІВРОБІТНИКІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ БІБЛІОТЕК

Сучасна бібліотека – це не тільки зібрання книжкових колекцій, але й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних пошуком знань. Реальне майбутнє є у тих бібліотеках, які поєднують традиційну культуру спілкування з книгою та нові інформаційні технології. Це – стратегічний напрям на шляху модернізації української бібліотечної системи й перспективи зміцнення партнерських відносин зі світовим бібліотечним, інформаційним і культурним співтовариством.

Інноваційному розвитку бібліотек сприяють нові інформаційні технології, із впровадженням яких публічні бібліотеки здійснюють стратегії переходу від традиційної книгозбірні до динамічного центру інформації. Усе розмаїття бібліотечних інновацій можна розглядати в декількох аспектах: технологічному, орієнтованому на впровадження нових інформаційних технологій при формуванні документно-ресурсної бази бібліотек і системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів; функціонально-змістовному, націленому на розширення змістовного діапазону діяльності бібліотек як інформаційних, культурних і освітніх закладів; комунікативно-соціальному, пов'язаному з роллю і місцем бібліотеки в житті суспільства.

Загальносвітова тенденція збільшення кількості інформації в суспільстві і, як наслідок, зростання інформаційних запитів користувачів бібліотек, потребують реалізації проектів щодо поліпшення повноти та якості інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек, які сьогодні значно розширили сфери своєї діяльності.

Становлення інформаційної аналітики як особливої діяльності бібліотечних структур відбувається за умов максимальної інтенсифікації всіх процесів і загострення багатьох проблем в українському суспільстві. Сучасні наукові бібліотеки співпрацюють і надають інформаційно-аналітичну підтримку державним, науковим, освітнім і культурним установам, суспільним організаціям. Цінність наукових бібліотек як структур, які надають інформаційно-аналітичну продукцію, зумовлена їх величезним інформаційним потенціалом. Інформаційно-аналітична діяльність – це особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності. Проте для управлінської сфери, політики та економіки важливим є не тільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, а й випереджувальне виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій. Необхідність в отриманні такої інформації зумовлена переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів для доведення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем.

Нині одним із пріоритетних і перспективних напрямів роботи інформаційно-аналітичних служб на базі наукових бібліотек є підготовка інформаційних продуктів «на випередження». Такі матеріали можуть

містити експертні оцінки, аналітичні довідки та прогнози розвитку ключових проблем нашого суспільства. І тут одним із важливих є питання професійних вимог до бібліотечних фахівців, що забезпечують інформаційно-аналітичне обслуговування.

Проблема актуалізується ще і тому, що у сучасному світі надзвичайного значення набула професійна комунікація; інформаційний обмін перетворився на нову продуктивну силу. Комунікація як взаємодія свідомих та вільних індивідів ґрунтується на засадах демократії й потребує нормативності, вивести принципи якої допоможе дослідження засобів масової інформації у аспекті етики.

Важливого значення набуває процес становлення інформаційної аналітики. За багатьма векторами змін соціальної структури, що визначали такий процес, досвід Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ) у багатьох моментах є унікальним. Перевагами роботи інформаційно-аналітичних служб є оперативний доступ до великих масивів різноманітної інформації, наукової монографічної літератури, наукових статей, матеріалів періодики, інформації з мережі Інтернет. Діяльність інформаційно-аналітичних структур на базі наукових бібліотек забезпечує перш за все розв'язання таких завдань: отримання достовірної і об'єктивної інформації про перебіг цих процесів, зокрема і в регіональному аспекті; виявлення суспільно-політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем; моніторинг інформаційного простору; системний аналіз одержаної інформації; забезпечення органів управління, установ і організацій, громадян інформацією, одержаною при здійсненні моніторингу; виявлення чинників, що викликають суспільно-політичні, економічні й соціальні загрози на сьогодні і в перспективі.

Отже, робота аналітика інформаційних підрозділів повинна відповідати основним критеріям: забезпечення користувачів точною, достовірною й повною інформацією, на яку вони мають право очікувати; надання захисту від правопорушень і відхилень; щонайкраще забезпечення поширення інформації в суспільстві, відповідно до основної місії преси в умовах ліберального правління. Система глобального спілкування, незважаючи на різні платформи і напрями, має виражати засади загальнолюдських цінностей, політичного плюралізму, сприяти розкриттю творчого потенціалу громадянського суспільства.

Аналітика покликана забезпечувати управлінську та іншу діяльність конкретною, об'єктивною інформацією. Тож для працівників інформаційно-аналітичних підрозділів велике значення для формування його професійної особистості, ефективності реалізації творчої діяльності має теоретичне усвідомлення і практичне втілення в життя наукових

принципів і моральних настанов. Сучасні бібліотеки перебувають у постійній динаміці, адже мають змінюватися разом із суспільством, тому потребують стійких орієнтирів, на які мають покладатися журналісти у своїй діяльності.

УДК 027.54:33:316.774:004-047.44

Кулицький С. П.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. екон. наук, доцент

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА БАЗІ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Ефективний розвиток національної економіки потребує її належного інформаційно-аналітичного забезпечення. Багато проблем, що постають перед українською економікою на сучасному етапі, не можуть бути ефективно вирішені шляхом простої екстраполяції минулого досвіду, оскільки цей досвід не дає однозначної відповіді на запити сьогодення. Ресурсним полем для аналітичної діяльності виступає інформаційний простір економіки, що є складною відкритою системою соціальних комунікацій, у процесі функціонування й розвитку якої суб'єкти економіки (економічні агенти) задовольняють свої інформаційні потреби. В інформаційному просторі комунікації слугують і для передачі інформації, і для впливу адресанта на відповідну аудиторію. Утім, зміст аналітичної роботи полягає у приведенні розрізнених відомостей у логічно обгрунтовану систему залежностей, щоб дати правильну оцінку об'єкту дослідження. Тому економіко-аналітична діяльність потребує належного наукового (теоретичного й методичного) обгрунтування. Свою наукову й прикладну «нішу» в означених процесах посідає інформаційно-аналітична діяльність національної бібліотеки.

Аналітична діяльність може бути представлена як система внутрішніх і зовнішніх комунікацій, у процесі організації яких на належному науковому рівні виконуються замовлення на певні інформаційні продукти. Комунікативна природа інформаційного простору впливає на характер цієї діяльності. Під час підготовки відповідних продуктів аналітик повинен

досліджувати факти для виявлення об'єктивних закономірностей і тенденцій розвитку соціально-економічних явищ і процесів й одночасно долати наслідки викривлення зібраних відомостей. Тому когнітивні (пізнавальні) аспекти наукового супроводу аналітичної діяльності у сфері економіки на базі ресурсів національної бібліотеки полягають у:

- теоретично-методичному забезпеченні аналізу системних явищ і процесів транзитивної (перехідної) економіки;
- теоретично-методичному забезпеченні аналізу конкретних економічних проблем;
- наукова рефлексія аналітичної діяльності у сфері економіки.

Результатом наукового супроводу процесу підготовки конкретних аналітичних продуктів з економічної проблематики на основі ресурсів національної бібліотеки є не лише окремі аналітичні продукти, а і їх науковий рівень. Присутність наукових знань у аналітичних продуктах має латентний характер. Так, у процесі аналізу макроекономічних проблем в Україні необхідно враховувати не лише сучасний стан і перспективи розвитку відповідного міжнародного середовища (світові ринки товарів, грошей та капіталів, умови та правила міжнародної торгівлі тощо), а й розуміти закономірності розвитку світової економіки та місце, що посідає в ній українська економіка. По суті, йдеться про систему фундаментальних теорій, уявлень та понять, на основі яких здійснюється постановка проблеми дослідження й готується відповідний аналітичний матеріал. Такі міркування спираються на ґрунтовну, велику за обсягом інформації доказову базу та слугують теоретично-методичною основою для підготовки аналітичних робіт з відповідної тематики. Але у матеріалах, що надаються замовникові, їх суть у разі необхідності буде виражена кількома реченнями. Але це не зменшує визначальної ролі фундаментальних наукових джерел в роботі аналітика.

Галузеві (секторальні) економічні процеси в Україні повинні розглядатись як проекція загальних закономірностей розвитку національної економіки, що має перехідний характер, на конкретні умови функціонування тієї чи тієї галузі (сектору) економіки. У цьому випадку теоретично-методичні джерела для підготовки відповідного аналітичного матеріалу як загального, так і галузевого плану, як правило, також залишаються «поза кадром». Утім їх науково-практичне значення від того не зменшується.

У випадку наукової рефлексії аналітичної діяльності у сфері економіки об'єктом дослідження стає сам процес цієї роботи. Рефлексія аналітичної діяльності передбачає: оцінку механізмів коректного сприйняття змісту повідомлень; оцінку джерел інформації та контроль

коректності внутрішніх комунікацій, пов'язаних з підготовкою аналітичного матеріалу. Тобто йдеться про наукову організацію інформаційно-аналітичної роботи.

Розглядаючи проблему коректного сприйняття інформації, треба звернути увагу на соціально-психологічні механізми цього процесу. Так, під час подачі інформації нерідко експлуатується стереотип авторитету, коли акцент у повідомленні роблять на титулах відправника інформації, його висловлювання часто подаються бездоказово, як аксіоми. Тоді експерти радять з'ясовувати ступінь компетентності (професіоналізму) джерела інформації саме з того питання, яке обговорюється.

Для запобігання використанню недостовірних відомостей у процесі підготовки аналітичних документів треба враховувати причини, характер та механізми їх ймовірного викривлення у різних джерелах. Об'єктом такого рефлексивного аналізу насамперед стають різні типи друкованих, електронних видань (наукових, ділових, громадсько-політичних тощо) та статистичних джерел. Базову роль у цьому аналізі відіграє цільова функція відповідного джерела інформації, оскільки вона визначає освітні, професійні та інші характеристики аудиторії цього джерела та справляє вирішальний вплив на інтереси відправників повідомлень, а отже – на ймовірні механізми й міру викривлення відомостей з того чи іншого джерела інформації.

В інформаційно-аналітичному процесі наукові видання будуть забезпечувати його теоретично-методичну основу, ділові та аналітичні видання – концептуальну й фактичну інформацію, а громадсько-політичні видання та статистичні джерела – переважно фактичну інформацію. Одночасне використання інформації з різних джерел поліпшує оцінку її достовірності.

Відповідний аналітичний продукт стає втіленням суспільного поділу праці на рівні відповідного трудового колективу. Для ефективного використання позитивного потенціалу колективної інформаційно-аналітичної роботи за одночасного усунення її можливих негативних наслідків, потрібна наукова організація праці. Саме колективна форма інформаційно-аналітичної роботи дозволяє ефективно поєднувати процеси спеціалізації та кооперації праці під час підготовки відповідного аналітичного продукту.

Одним з негативних наслідків колективної інформаційно-аналітичної роботи є прагматичний інформаційний шум. Представлення переліку ключових слів та словосполучень для пошуку необхідних повідомлень як системи понять, пов'язаних між собою відповідними змістовними й хронологічними відносинами, спрямоване на скорочення

обсягів потенційного прагматичного інформаційного шуму на етапі пошуку й збирання відомостей, потрібних для підготовки замовленого аналітичного продукту.

Отже, науковий супровід аналітичної діяльності у сфері економіки на основі ресурсів національної бібліотеки може розглядатись як система соціальних комунікацій, що має когнітивні (пізнавальні) та організаційні аспекти. В аналітичній роботі ці аспекти пов'язані через наукову рефлексію аналітичної діяльності. Виключне значення для підвищення якості аналітичних продуктів мають внутрішні комунікації у колективі фахівців з інформаційно-аналітичної діяльності.

УДК 021.6:004:316.774

Медведєва В. М.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук.

ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ КОРИСТУВАЧІВ ДО ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

На сьогодні для нашої країни побудова інформаційного суспільства, його інтеграція в міжнародне співтовариство є одним з головних національних пріоритетів. Слід відзначити, що сучасна Україна все більше набуває рис такої спільноти. Свідченням цього є постійне зростання потреб в інформаційних ресурсах, які стають дедалі необхіднішими для інтенсифікації всіх галузей людської діяльності.

Підвищення суспільного попиту на послуги бібліотечних закладів диктує необхідність формування в бібліотеках нових форм організації інформаційного простору, що реалізується завдяки комп'ютерним технологіям.

Саме від чіткої організації на сучасному технічному рівні структури інформаційного простору бібліотечного закладу залежить успіх введення в широкий обіг наявного інформаційного ресурсу, а значить, забезпечення оперативного доступу до сучасних матеріалів та документів.

Одним із важливих засобів реалізації першочергових завдань у бібліотечних установах є підвищення рівня комп'ютеризації всіх технологічних процесів, що звільняє фахівців від рутинної праці, надає можливість створити користувачам ефективний і комфортний інформаційний сервіс.

Слід відзначити, що автоматизація виробничих процесів, упровадження нових інформаційних технологій дають можливість бібліотечним установам значно розширяти сферу послуг. Сучасні бібліотечні установи мають змогу надавати низку нових сервісних послуг: користування послугами Інтернету; пошук інформації у всесвітній електронній мережі; відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; запис інформації на дискети чи компакт-диски; комп'ютерний переклад тексту; друк на принтері; копіювання; сканування тощо.

Впровадження новітніх технологій в обслуговування сучасних користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотечних закладів та полегшує шлях користувача до інформації, але й підносить суспільну значущість бібліотек. При цьому комп'ютеризація бібліотечних процесів, вдосконалюючи технології бібліотечної справи, вносить зміни у сам зміст бібліотечної роботи. Підвищується активність у взаєминах з читачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальних форм інформаційного забезпечення і, як наслідок, показників якості професійної діяльності.

Для фахівців бібліотечної справи стає очевидним той факт, що саме інноваційний шлях розвитку бібліотечних закладів, оновлення всіх сторін їх життєдіяльності забезпечує виконання покладеної на них місії. Крім цього, питання вивчення сучасного стану інноваційної діяльності бібліотек та готовності її працівників до нововведень продовжує набувати дедалі ширшого розгляду в бібліотеках, що свідчить про розуміння керівництвом книгозбірень необхідності запровадження інновацій як результату змін.

Провідним напрямком роботи сучасної бібліотеки у розвитку суспільної інформатизації є впровадження і розвиток нових інформаційних технологій, формування і використання електронних ресурсів, впровадження і застосування мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії бібліотечних закладів, підключення до світової інтернет-системи.

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Сучасне суспільство розвивається в умовах інтелектуально-гуманістичних перетворень, що характеризуються якісно новою фазою організації життєдіяльності людства, пов'язаною з глобальною світовою тенденцією інформатизації суспільства. Революційна модернізація інформаційно-технологічної бази та привнесені нею кількісно-якісні зрушення призвели до істотного збільшення переліку доступних людству джерел інформації, розширення як глобального інформаційного простору, так і особистого інфосередовища індивіда, спростили сферу комунікацій.

Сьогодення неможливо уявити без новітніх інформаційно-комунікативних технологій, під якими насамперед розуміють сукупність програмних, технічних, комп'ютерних і комунікаційних засобів, які надають можливості входження до сучасного інформаційного простору з метою генерування, аналізу, обміну вже наявної інформації, створення нової та перетворення її на знання. Вже не викликає сумнівів той факт, що мультимедійні засоби масової інформації та Інтернет відіграють дедалі вагомішу у процесі становлення та розвитку особистості та суспільства.

В основі інформаційної складової формування міжнародної правової сфери на сьогодні перебуває Окінавська хартія, що одним із визначальних завдань побудови глобального інформаційного суспільства визначає подолання нерівності у сфері доступу до інформації та систем телекомунікації, розвиток співробітництва в подоланні складних загальноцивілізаційних проблем, пов'язаних зі скороченням бідності, удосконалення охорони здоров'я, сприяння поширенню освіти.

Відтак, активна інтеграція інформаційних технологій у суспільні процеси дозволяє розглядати процес інформатизації в контексті соціологічних процесів. Таким чином, у наш час до соціалізації в її класичному розумінні додається процес і результат засвоєння, аналізу та відтворення особистістю певної складової інформаційного досвіду людства – інформаційна соціалізація. Активне використання інформаційно-комунікативних технологій стає необхідним критерієм повноцінного функціонування в умовах трансформації постіндустріального суспільства.

Провідні соціологи дотримуються *концепції безперервної соціалізації* та стверджують, що такий процес продовжується протягом

усього життя людини. При цьому в сучасному інформаційному просторі існує певна специфіка в соціальній адаптації різних вікових груп, зважаючи, зокрема, на їх явні фізичні та психологічні відмінності. Процеси соціалізації старшого та молодшого поколінь принципово різняться, більше того, зазначимо, що швидкоплинні зміни майже всіх сфер суспільного життя вимагають від літніх людей фактично ресоціалізації.

Молодше покоління вільно володіє технічними новинками, а отже, має можливість безперешкодного доступу до інформації, тоді як більшість літніх людей через некомпетентність у сфері технологій та засобів сучасної комунікації фактично приречені на інформаційну нерівність. Більш категоричні дослідники говорять у зв'язку з цим про вияви соціального приниження. Саме тому в ситуації, коли електронні інформаційні ресурси дедалі набувають ознак соціальних ресурсів, проблема інфосоціалізації стає особливо значущою, особливо – для людей похилого віку як найбільш вразливої категорії з погляду адаптації до реалій інформаційного середовища.

Бібліотеки в сучасних реаліях виступають не тільки джерелами можливостей вільного користування інформаційними ресурсами, а й факторами підвищення рівня соціальної інтеграції, тож у контексті перспектив подальшого наукового дослідження проблем інфосоціалізації як нової складової соціалізації в сучасному суспільстві актуальним є розгляд можливостей трансформації соціалізуючої функції бібліотеки, як універсального інформаційно-комунікаційного центру, її ролі та можливостей у цьому процесі. Маніфест про Інтернет, прийнятий Сесією Ради IFLA 23 серпня 2002 р., проголошує, що вільний доступ до інформації незалежно від форм її передачі та державних кордонів – головна відповідальність бібліотечної та інформаційної професії. У Маніфесті наголошується, що бібліотеки та інформаційні служби, як свого роду «брами до Інтернету», пропонують зручне середовище, рекомендації та допомогу, чи просто точки доступу до Інтернету, стають механізмом для подолання бар'єрів, що існують через різницю у можливостях користування ресурсами, технологіями та навчанням.

Гуманізація обслуговування в бібліотечній роботі завжди зберігала своє важливе значення. Тому й нині, коли йдеться про нові потреби користувачів похилого віку, бібліотека не може триматись осторонь, залишаючись навіть у змінених соціально-економічних умовах провідним соціальним інститутом, що реалізовує свою діяльність не тільки через формування інформаційно-культурного середовища, а й через свою безпосередню участь у навчально-просвітницькій роботі. Враховуючи масштаби та швидкість нинішніх інформаційних процесів, важливим

завданням є цілеспрямоване розроблення постійно діючих програм з інформаційної адаптації людей похилого віку, що полягатиме у формуванні важливих навичок та необхідних компетенцій з технологічно грамотного використання та продукування інформації у віртуальному просторі. Слід зазначити, що проекти, націлені на інформаційну адаптацію вищезазначеної категорії населення, поступово знаходять своє втілення на базі вітчизняних бібліотек: столична бібліотека ім. П. Тичини організовує курси комп'ютерної грамотності для літніх людей, у Чернігові на базі обласної бібліотеки для юнацтва відбувається навчання пенсіонерів основам користування комп'ютером за програмою «Навчання протягом життя: Університет третього віку», Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського проводила тренінг «Основи комп'ютерної грамотності. Основи роботи в Інтернеті». Подібні інфосоціалізуючі програми мають стати одним із важливих напрямів роботи бібліотек з загальної соціалізації.

Принагідно зауважити, що наш час відзначився появою особливого типу взаємодії старшого та молодшого поколінь – діти набувають невласивої донедавна їм функції навчання старшого покоління, їх супроводу або ж посередництва в сучасному світі інформаційних технологій. Певні аналогії дозволяють зіставляти це явище з феноменом префігуративної культури, який досліджувала М. Мід, пов'язуючи міжпоколінні відносини з темпом суспільного розвитку. У цьому сенсі цікавою та корисною вбачається можливість взаємодії обох поколінь в організованих бібліотеками спеціальних програмах, які б полягали в спільній роботі та обміні досвідом визначених вище груп. Такою особливою формою взаємодії можуть стати практичні заняття, в яких роль викладачів буде належати саме молоді, а учнями будуть представники старшого покоління. Перспективним напрямом роботи видається функціонування публічних комп'ютерних центрів з безкоштовним доступом до наявних інформаційних мереж та залученням волонтерів для надання консультаційних послуг. Важливо, що волонтерська робота якраз і є однією із важливих форм участі в громадському житті як провідного напрямку соціалізації. При цьому такий досвід буде корисним як літнім людям, так і самій молоді – соціалізація є процесом двостороннім і в описаному форматі дозволяє актуалізувати міжпоколінні зв'язки та їх виховний ефект.

Зазначено, що для розвинених країн програми з різнопланової соціалізації осіб пенсійного віку давно вже стали звичною практикою. Показово, що Клівлендська бібліотека (США) понад 50 років тому запровадила відділ обслуговування дорослих, де було відкрито «Клуб для

чоловіків і жінок кому за 60» під гаслом «Живи довго і отримуй від цього задоволення». Успішна діяльність клубу стала початком для розроблення аналогічних програм по всій країні. Програми, що стосувались людей похилого віку, за своїм обсягом переважали всі інші, що, власне, демонструє усвідомлення американським суспільством важливості приділення уваги проблемам соціалізації зазначеної категорії населення.

Соціологічні дослідження свідчать про те, що формування потреби в інформаційно-телекомунікаційних технологіях у нових соціальних груп – важливе соціальне завдання. Адже динаміка суспільного розвитку значною мірою залежить від того, якою мірою використовуються нові, надані технологічним та технічним прогресом можливості серед широкого кола верств суспільства. Водночас попередження зростання інформаційного бар'єру між окремими соціальними категоріями громадян, зумовленого технологічним проривом, та задіяння повною мірою переваг епохи глобальної інформатизації для надання ресурсів і додаткових можливостей у самореалізації особистості або в її вихованні означатиме створення необхідних передумов для гармонійного розвитку кожної людини окремо і суспільства в цілому.

Отже, у часи становлення інформаційного суспільства перед вітчизняною бібліотечною системою постає ряд завдань із вдосконалення наявних методів роботи задля створення якісно нової організації інформаційних обмінів та форм соціальної взаємодії, особливо стосовно роботи у напрямі інформаційної соціалізації населення як ознаки включення бібліотек до процесу суспільної еволюції.

УДК 021.3(477):342.813

Натаров О. О.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ПРАВОВА ОСВІТА НАСЕЛЕННЯ – ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ РОБОТИ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ.

Становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення. На жаль, доводиться констатувати, що попри позитивні тенденції зростання політичної активності населення, інтересу до демократичних перетворень,

гуманістичних цінностей, до права та його ролі у процесі реформування суспільства, поки що рівень правової культури нашого суспільства залишається незадовільним, не відповідає вимогам сучасних демократичних перетворень. Таким чином, потребують вирішення питання дальшого розвитку правосвідомості населення, подолання викривлень уявлень про цінність права, задоволення потреб громадян у одержанні знань про право. Це може бути забезпечено, насамперед, шляхом удосконалення правової освіти населення.

Правову освіту населення складає комплекс інформаційних, навчальних і виховних заходів державних, муніципальних і громадських структур, спрямованих на забезпечення певного обсягу правових знань, умінь і навичок, інформаційного забезпечення, необхідних громадянину для прийняття рішень у питаннях державного і приватного життя, захисту прав і свобод, гарантованих Конституцією України, формування стійких правових знань, переконань, цінностей, потреб та звичок правомірної поведінки.

Надання правової освіти має здійснюватися насамперед в усіх закладах освіти. Сьогодні правова освіта населення є одним з пріоритетних напрямів роботи бібліотечних установ України. Діяльність бібліотек різного відомчого підпорядкування спрямована, зокрема, на підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін та журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері.

Важливими конкурентними перевагами бібліотек у процесі здійснення правової освіти є:

- Доступність бібліотечних закладів. Бібліотечна система України включає розгалужену мережу бібліотек різних видів, які здатні задовольнити інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби різних категорій користувачів (учнівської та студентської молоді, державних службовців, викладачів правових дисциплін, правозахисників тощо). Крім того, з часу отримання бібліотеками доступу до Інтернету за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочалися масштабні перетворення, пов'язані з включенням світових інформаційних масивів у систему обслуговування читачів. Можливості

Інтернету дають змогу поповнити інформаційний потенціал бібліотек поряд з традиційними джерелами (книги, періодичні видання) джерелами глобальної інформаційної інтернет-мережі.

- Системність, фундаментальність та науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Маючи доступ до великих масивів інформації, бібліотеки здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги. А в умовах наукових бібліотек стає можливим ефективне вирішення проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію».

- Незалежність, з огляду на що сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус. Бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне й інформаційно-комунікативне середовище, і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки.

Правоосвітня робота в різних видах бібліотек має свою специфіку. Так, національні бібліотеки, які володіють потужними фондами вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів та здійснюють міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів, задовольняють найрізноманітніші потреби суспільства у сфері права, сприяють розвитку юридичної науки, правової освіти, формуванню правової культури населення. Перевагою національних бібліотек у сфері правового інформування є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги. Саме в умовах національних бібліотек стає можливим ефективне вирішення проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію». Крім того, розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, національні бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади. Досвід провідних національних бібліотек показує їхню важливу роль у забезпеченні відкритості й доступності інформації про діяльність державних владних структур, а отже, і до нормативно-правових матеріалів.

Правоосвітня робота у бібліотеках вищих навчальних закладів спрямована насамперед на підвищення рівня правової підготовки студентів, забезпечення доступу до правової інформації викладачів правових

дисциплін. Не викликає сумніву, що від рівня правової освіти, від ступеня оволодіння знаннями, отриманими юридичною наукою, передусім від студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю безпосередньо залежить правова культура всіх представників юридичної професії. Можна констатувати, що останнім часом відбулися значні позитивні зрушення в бібліотечно-інформаційному забезпеченні юридичної освіти і науки, зокрема створено веб-портали та сайти у провідних бібліотеках вищих навчальних закладів, формуються повноцінний галузевий інформаційний ресурс, електронні каталоги, повнотекстові бази, електронні бібліотеки.

Використовуючи нові цікаві форми в роботі з користувачами різних вікових категорій, значну правоосвітню роботу проводять республіканські та обласні універсальні наукові бібліотеки, спеціалізовані бібліотеки (для дітей і юнацтва), публічні бібліотеки міст і районів. Зокрема, особливістю спеціалізованих бібліотек для дітей і юнацтва є те, що правоосвітня робота в них тісно пов'язана з правовиховною.

Отже, бібліотечні заклади України, використовуючи різні форми роботи, беруть активну участь у здійсненні правової освіти різних категорій користувачів. Цей напрям роботи, який є одним із пріоритетних у повсякденній діяльності бібліотек, сприяє підвищенню рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому; формуванню у громадян поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, а також подоланню правового нігілізму та інших форм деформації правосвідомості; поліпшенню якості підготовки студентів вищих навчальних закладів, викладачів правових дисциплін та підвищенню ефективності викладання цих дисциплін; підвищенню рівня правової поінформованості населення; профілактики правопорушень серед підлітків та молоді тощо.

УДК 316.774:021.8-028.27

Пальчук В. Е.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. наук із соц. комунікацій

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності завжди узгоджувався з інформаційною політикою сфери державного управління,

з перспективними напрямками її оптимізації, з її завданнями і принципами організації, відповідно до яких вносяться корективи чи запроваджуються нові підходи в реалізацію бібліотечної практики. Нова стратегія оптимізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування пов'язана із впровадженням політики електронного урядування, із розбудовою його інформаційної інфраструктури. Науково-прикладні аспекти розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності відповідно до інформаційної політики сфери державного управління на принципах електронного урядування досліджувалися такими зарубіжними та вітчизняними науковцями, як Д. МакМенемі, А. Поултер, О. Архипська, Л. Галаган, Я. Сошинська, Р. Щербан, В. Пальчук та ін. Вдосконалення бібліотечно-інформаційної діяльності потребує узагальнення досвіду сучасної бібліотечної практики в наповненні електронних інформаційних комунікацій оптимальними обсягами інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування, у використанні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для своєчасного встановлення інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством.

У зв'язку з сучасною тенденцією істотного зростання ролі інформаційно-інтелектуальних ресурсів у будь-якій суспільній діяльності доцільно враховувати ряд особливостей. По-перше, в останніх бібліотекознавчих дослідженнях особлива увага приділяється тим науково-прикладним напрацюванням, результати яких швидко впроваджені в бібліотечну практику і підтвердили свою ефективність у розвитку електронних інформаційних комунікацій між владними структурами, органами місцевого самоврядування та громадянами, бізнесом. Така особливість пов'язана з необхідністю швидкого наповнення електронних інформаційних комунікацій оптимальними обсягами інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування для своєчасного встановлення інформаційної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством. З метою активізації та популяризації своєї участі в процесі налагодження інформаційної взаємодії громадян і органів державної влади та місцевого самоврядування через систему публічних бібліотек видано практичний посібник «Влада – бібліотека – громада». Посібник знайомить з основними засадами розвитку електронного урядування в Україні та світі, практичним досвідом бібліотек країн із різним рівнем упровадження електронного урядування, містить рекомендації та іншу корисну інформацію про організацію доступу до послуг електронного урядування в бібліотеках України.

По-друге, ефективність інформаційно-інтелектуальних ресурсів з питань електронного урядування значною мірою залежить від рівня впровадження в суспільну практику результатів нормативно-правових урядових рішень, законодавчих ініціатив після громадсько-експертного обговорення, що у свою чергу потребує відповідного потенціалу в розбудові інформаційної інфраструктури для підтримки електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування, а це є, насамперед, посиленням при оптимальному фінансуванні, техніко-технологічному, нормативно-правовому, організаційно-методичному забезпеченні інформаційних центрів, що обслуговують цей процес.

По-третє, системність проблем, що виникають у процесі підтримки розвитку електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування, не дає змогу самотійно інформаційним центрам вирішувати їх без участі партнерів чи залучення їхнього досвіду, оскільки впровадження принципів електронного урядування зовсім не обмежується взаємозв'язком держави і громадянина. Можливості бібліотек в інформаційному процесі розвитку електронного урядування зростають, коли вони свою діяльність організовують за підтримки партнерів, зокрема органів державної влади чи місцевого самоврядування, або в рамках виконання міжнародних програм.

Фактично можна говорити про те, що участь бібліотек в інформаційному процесі впровадження електронного урядування розвинула бібліотечно-інформаційну діяльність у напрямі впровадження нових форм дистантного обслуговування – забезпечення доступу до баз даних офіційної інформації регіонального та державного значення, які знаходяться за межами бібліотеки, а також нових форм інтерактивної інформаційної взаємодії між громадянами і місцевими органами державної влади та місцевого самоврядування на основі використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Четвертим суттєвим фактором впливу на електронні інформаційні комунікації між владними структурами, органами місцевого самоврядування та українським суспільством у процесі розвитку електронного урядування є наслідки функціонування соціальних мереж, які значною мірою заповнюються інформацією стихійно. Більше того, наповнення соціальних мереж неякісною інформацією, що стосується різних аспектів електронного урядування, зумовлює виникнення в інформаційному просторі інформаційного збурення, яке отримує на основі інформаційно-комунікаційних технологій можливість швидкодії та активного впливу на формування громадської думки щодо законодавчих ініціатив, прийняття урядових рішень тощо.

У зв'язку з цим доцільно назвати окремо п'ятий фактор, що негативно позначається на розвитку електронних інформаційних комунікацій у процесі впровадження електронного урядування. Мова йде про негативні інформаційні впливи на електронні інформаційні комунікації.

З огляду на вищезазначене необхідно зауважити, що нова стратегія оптимізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, пов'язана із впровадженням політики електронного урядування, із розбудовою його інформаційної інфраструктури, внесла свої корективи в запровадження нових підходів у реалізацію бібліотечної роботи, які підпорядковані новим цілям, відмінним від бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур.

Таким чином, на даному етапі набули свого розвитку та становлення два вищезазначені напрями бібліотечно-інформаційної діяльності, якоюсь мірою схожі за організаційно-правовими, організаційно-технологічними, програмно-технологічними, інформаційно-технологічними, інтелектуальними принципами, що забезпечують необхідну якість ефективного використання інформаційно-інтелектуальних ресурсів з метою створення консолідованої інформації для сфери державного управління та органів місцевого самоврядування, але водночас підпорядковані різним цілям і завданням стратегії підвищення ефективності та результативності роботи сфери державного управління.

УДК 004.65(1-32)-047.44

Пригорницька О. Г.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ З РЕГІОНАЛЬНИМИ ЗМІ

Будь-яка інформація, отримана з регіональних ЗМІ, характеризується певним ступенем вірогідності, і щоб переконатися у достовірності медійного повідомлення, фахівцям інформаційно-аналітичних служб бібліотек необхідно застосовувати різноманітні підходи до аналізу текстів з метою виявлення маніпулятивної, недостовірної інформації.

Так, аналіз будь-якого повідомлення у ЗМІ можна поділити на дві його складові: внутрішній та зовнішній аналіз.

Зовнішній аналіз дає можливість зробити загальні висновки щодо обставин та мотивів, за яких було створено документ, внутрішній аналіз – це аналіз самого змісту (тексту) документа.

Під час проведення зовнішнього аналізу повідомлення у регіональних ЗМІ насамперед необхідно:

- звернути увагу на його актуальність, визначити наскільки важлива описана подія і як часто вона зустрічається в інших ЗМІ, проаналізувавши загальний обсяг повідомлень на зазначену тему;

- оцінити надійність джерела повідомлення (абсолютно надійне, не надто надійне, невизначене тощо). Відсутність інших публікацій у автора, «конфіденційність» джерел, з яких отримана інформація, або їх сумнівна історія, приховування або зменшення значення інформації, дають підстави для аналітика вважати про ненадійність такого джерела інформації;

- визначити наміри, якими керувався автор повідомлення; під час розгляду матеріалів необхідно звернути увагу на особисте ставлення автора до обговорюваної теми, його скандальний характер, залежність від власника ЗМІ, наявність інших публікацій та їх незаангажованість;

- врахувати, як обставини, за сприянням яких було створення повідомлення, вплинуло на його зміст.

Внутрішній аналіз повідомлення – це безпосередньо розкриття його змісту, під час якого необхідно розглянути коло питань, які поставлені і як вони розв'язані, наскільки аргументовано та переконливо автор доводить свою думку, який фактично використано матеріал у повідомленні, порівняння аналізованого документа з іншими джерелами.

Крім того, широко застосовується вивчення новинних повідомлень за допомогою методу контент-аналізу, основна ідея якого полягає в тому, що у текстовому повідомленні різні компоненти, образи, думки та стереотипи піддаються вимірюванню: їх мірилом є те, яке місце вони займають у загальному обсязі повідомлення або як часто зустрічаються.

Контент-аналіз медійних повідомлень відбувається в декілька етапів:

- визначення сукупності досліджуваних джерел або повідомлень за допомогою набору заданих критеріїв, яким має відповідати кожне повідомлення;

- формування вибіркової сукупності повідомлень;
- виявлення одиниць аналізу, ними можуть бути слова або теми;
- виділення одиниць рахунку, які можуть збігатися зі смисловими одиницями або носити специфічний характер. У першому випадку

процедура аналізу зводиться до підрахунку частоти згадування виділення смислової одиниці, у другому – дослідник на основі аналізованого матеріалу і цілей дослідження сам висуває одиниці рахунку, якими можуть бути: фізична протяжність текстів; площа тексту, заповнена смисловими одиницями; число строк (абзаців, знаків, колонок тексту);

- процедура підрахунку, яка в загальному вигляді подібна зі стандартними прийомами класифікації по виділених угрупованнях. Застосовується складання спеціальних таблиць, застосування комп'ютерних програм, спеціальних формул, статистичних розрахунків;

- інтерпретація отриманих результатів відповідно до цілей та завдань конкретного дослідження.

Водночас необхідно пам'ятати, що зібраної інформації повинно бути достатньо для якісного аналізу тематики, в якій відображені всі істотні сторони проблеми і значущі факти, а надмірно критичний підхід до оцінювання достовірності матеріалів не повинен призвести до втрати корисних та важливих фактів.

Регіональні ЗМІ є важливим джерелом інформації про суспільне життя в регіонах України, зокрема про діяльність місцевих органів влади. Частина регіональних ЗМІ, вдаючись до прийомів маніпулятивного впливу (розміщення замовних матеріалів, упереджене подання або замовчування, перекручування фактів тощо), формує громадську думку в інтересах певних політичних сил чи груп осіб.

З огляду на це зростає важливість підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій у висвітленні регіональних новин, підвищення їх фахового рівня і готовності до глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації регіональних ЗМІ. Набуває також актуальності питання пошуку з боку інформаційно-аналітичних структур бібліотек нових форм і методів аналітичного опрацювання інформації маніпулятивного характеру та розробки способів мінімізації її впливу.

ІННОВАЦІЙНІ ЗМІНИ В БІБЛІОТЕЦІ НА ОСНОВІ БЕНЧМАРКІНГУ

Сьогодні бібліотеки позиціонують себе як сучасний інформаційний і культурно-просвітницький центр, який забезпечує виробництво, накопичення, зберігання, використання й поширення знань, популяризацію бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг.

Водночас, враховуючи високий динамізм сучасної соціально-економічної ситуації в Україні та світі, особливого значення для виконання вимог, які суспільство й держава висувають перед бібліотеками, набуває регулярне впровадження відповідних інновацій у роботі цих установ. Розглядаючи інноваційну діяльність бібліотеки як сукупність пріоритетних напрямів діяльності, спрямованих на підвищення ефективності та якості забезпечення суспільних потреб, можна констатувати, що реалізація певної стратегії розвитку бібліотек можлива на основі побудови ефективної системи взаємовідносин із зовнішнім середовищем та раціональним використанням внутрішнього потенціалу.

Іншими словами, бібліотечні установи нині потребують креативних маркетингових інформаційно-комунікаційних технологій.

Появу в практиці бібліотечної діяльності маркетингових технологій пов'язують зі створенням наприкінці ХХ ст. світового інформаційного ринку і становленням товарного характеру інформації. Впровадженню маркетингових технологій у бібліотечну діяльність сприяло, насамперед, його успішне застосування в інших некомерційних галузях і сферах діяльності економіки. Адаптуючи теорію і методологію класичного маркетингу, бібліотеки мають можливість успішно здійснювати комунікаційну політику, маркетингове планування і контроль, аналіз ринку бібліотечно-інформаційної продукції і послуг тощо.

Як показує практика, однією з ефективних маркетингових інформаційно-комунікаційних технологій для просування інновацій є бенчмаркінг, змістом якого є запозичення інноваційних підходів з практики найбільш успішних організацій. Деякою мірою бенчмаркінг асоціюють з поняттями промислового шпигунства або маркетингової розвідки (marketing intelligence), що засновані на зборі конфіденційної або напівконфіденційної інформації.

Термін «бенчмаркінг» походить від англійського слова *benchmark* (українською перекладається як зарубка, початок відліку, еталонне порівняння, критерій). У найбільш загальному сенсі *benchmark* – це показник, що характеризується певною кількістю, якістю і здатністю бути використаним як еталон під час порівняння з іншими предметами.

Вперше бенчмаркінг запровадили в 1972 р. Інститут стратегічного планування Кембріджа і дослідно-консалтингова компанія Prims. Саме ці інституції з'ясували, що ефективні управлінські рішення в умовах конкуренції можуть і мають розроблятися з орієнтацією на досвід інших підприємств, які успішно діють у споріднених галузях. Для цього потрібно розробити систему, яка, попри конкуренцію, дає змогу вивчати і використовувати кращий досвід.

Проте цілеспрямовано використовувати бенчмаркінг почала компанія Rank Хегох під час кризи в 1979 р. для проведення порівняльного системного аналізу своїх витрат і виробів відносно японських компаній (Fuji Хегох) і розробки на цій основі ефективних заходів щодо використання їхнього досвіду. Результатом дослідження Хегох стали як оцінка величини відставання від конкурентів, так і виявлення й усунення його причин.

На сьогодні бенчмаркінг разом з менеджментом і маркетингом входить до трійки розповсюджених методів управління бізнесом, а також вважається найефективнішим напрямом консалтингу і використовується бізнес-компаніями як інструмент ліквідації відставання і виходу на лідируючі позиції.

Розуміння необхідності вивчення методу бенчмаркінгу формується не тільки серед економістів різних фахових напрямків, а й фахівців в інших некомерційних галузях і сферах діяльності економіки.

Зокрема, на думку вченого Н. Ніколаєнка, «основний зміст і мета проведення бенчмаркінгових досліджень у бібліотеках полягають в ідентифікації відмінностей щодо порівнюваного аналога, визначення їхніх причин та можливостей щодо вдосконалення об'єктів бенчмаркінгу.

По суті, бенчмаркінг – це механізм порівняльного аналізу ефективності діяльності однієї бібліотеки з показниками інших, успішних бібліотек-лідерів».

Об'єктами бенчмаркінгу можуть бути: методи, процеси, технології, якісні параметри продукції, показники фінансово-господарської діяльності підприємств (структурних підрозділів) тощо.

Залежно від цілей проведення бенчмаркінг поділяється на стратегічний та операційний.

Стратегічний бенчмаркінг – це процес, який використовується для визначення стандартів світового рівня і просування нововведень, заснованих на досягненнях світового рівня.

Операційний бенчмаркінг – це дослідження конкретного процесу з метою пошуку шляхів його удосконалення.

Західні фахівці виділяють також конкурентний бенчмаркінг (порівняння з провідними організаціями галузі); родовий (порівняння аналогічних бізнес-процесів незалежно від галузі); внутрішній (порівняння внутрішніх процесів в організації); функціональний (порівняння аналогічних функцій в галузі) і призначений для користувача (порівняння того, якою мірою задоволені або перевершені очікування користувачів). Кожен із зазначених видів бенчмаркінгу може бути застосований бібліотеками, їх вибір залежить від цілей використання даної технології.

На думку Н. Ніколаєнка, увесь процес бенчмаркінгу в бібліотеці може бути представлений чотирма запитаннями:

1. Що підлягає бенчмаркінгу (технології, інформаційний сервіс, управління)?

2. Як проводити бенчмаркінг (методи і процеси)?

3. Хто є кращим (пошук бібліотек-лідерів)?

4. Як працюють бібліотеки-лідери (аналіз процесів)?

Утім, при будь-якому бенчмаркінгу важливо дотримуватися логічної послідовності його етапів, яка починається з формулювання проблеми, розв'язуваної за допомогою даної технології, і закінчується впровадженням отриманих результатів.

На жаль, процес використання в бібліотеці бенчмаркінгових технологій не носить цілеспрямованого систематичного характеру, а скоріше за все, є результатом ініціатив керівників бібліотечних установ.

Водночас маркетингові інформаційно-комунікаційні технології, зокрема бенчмаркінг, дозволяють бібліотекам бути більш привабливими для користувачів / читачів; привертати увагу різних цільових аудиторій до діяльності бібліотеки; встановлювати партнерські зв'язки між бібліотекою та місцевим співтовариством; а головне – активно просувати бібліотечні послуги і продукти.

ВИКОРИСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У БІБЛІОТЕЧНО-АНАЛІТИЧНІЙ РОБОТІ

Інформаційно-аналітичні структури сучасних бібліотек беруть активну участь у формуванні національного інформаційного простору, використовуючи в інтересах суспільства продукцію з глобального інформаційного простору, здійснюючи постійне власне інформвиробництво, таким чином істотно збільшуючи потужний інформаційний потенціал бібліотек.

Відділ технологій електронної обробки інформації Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) НБУВ виконує науково-допоміжну роботу, регулярно працює з величезною кількістю джерел, як загальнонаціональних, так і регіональних, аналізуючи, оцінюючи та відбираючи матеріали за певними темами для задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки, а також готує інформаційну базу для аналітичних досліджень фахівців СІАЗу.

Фахівці відділу електронної обробки інформації НЮБ щоденно відслідковують, аналізують й обробляють велику кількість інтернет-джерел, з регіонів зокрема. Методологічні проблеми використання регіональних ЗМІ окремо не розглядалися. У статті йдеться про особливості використання інформації з регіональних інтернет-ресурсів з метою підготовки бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту.

У списку регіональних ресурсів, що використовуються в роботі, офіційні сайти обласних, районних, місцевих органів влади, громадських та партійних організацій, ТРК, електронні версії місцевих газет, регіональні портали, сайти новин.

Головні теми повідомлень у регіональних ЗМІ – місцеві події, оскільки вони створені для своєчасного, якісного інформування громадян про зміст своєї діяльності, організації системи зворотного зв'язку з оцінками цієї діяльності. Першоджерелами для роботи фахівців відділу є регіональні інтернет-ресурси, про які розміщено інформацію на офіційних сайтах (веб-сторінки органів влади, державні ЗМІ), а також новинні сайти. Їх аналіз дозволяє поглибити інформацію про те, що відбувається на теренах України щодня в економічному, політичному, суспільному житті, завдяки вміщеній там інформації наповнюються тематичні колекції щодо

діяльності в регіонах місцевих органів прокуратури, внутрішніх справ, державної інспекції.

У регіональних інтернет-ЗМІ активно присутні блоги журналістів, громадських діячів, економістів, які є джерелом тем, фактичного матеріалу, особистих оцінок і живих свідчень.

Відповідно до тематики сьогодення та завданнями, що поставлені перед Відділом, формуються бази даних. Саме на висвітлення цих проблем звернути увагу під час роботи з регіональними джерелами й відповідні повідомлення копіюють для використання у тематичній колекції за темами.

Окремою темою є дослідження подій під час проведення Антитерористичної операції в Україні, до якої долучилися всі без винятку регіони. На сайтах ОДА, новинних постійно вміщуються повідомлення про ситуацію в зоні АТО, про участь військових, волонтерів області, міста в обороні країни, про гуманітарну допомогу регіону військовим, участь підприємств у ремонті військової техніки, діяльність медичних закладів у врятуванні поранених, життя переселенців з окупованих регіонів.

Інформація регіональних інтернет-видань суттєво доповнює картину сьогодення в Україні.

Працівники Відділу електронної обробки інформації володіють необхідним методико-технологічним інструментарієм для пошуку, оцінки, відбору, збереження, систематизації, інформаційно-аналітичного опрацювання та подальшого поширення інформації, зокрема й з віддалених мережевих інформресурсів, якої потребує суспільний розвиток.

На сайті СІАЗ НБУВ (<http://ciaz.ukr/регіони-сьогодні>) щоденно публікується проект «Регіони сьогодні», який створюється в основному саме на базі матеріалів з регіональних інтернет-видань. ЗМІ, що видаються в регіонах України, мають свою велику аудиторію, користуються авторитетом й формують певну суспільну думку на місцях. Тому аналіз вміщених у них публікацій, відбір та використання їх в аналітичній роботі фахівців СІАЗ є важливою складовою діяльності й сприяє більш продуктивному використанню інтернет-ресурсів.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОДУКУВАННЯ СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ

Інформаційний потенціал, від рівня якого у нинішньому світі значною мірою залежить розвиток нашого суспільства, його місце у загальноцивілізаційних процесах, визначається, значним чином, національним інформаційним ресурсом. Йдеться про комплекс інформаційних структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій у національному та глобальному інформаційному просторі. Функцію інформаційного забезпечення процесів, що протікають у різних сферах суспільного життя, виконують численні інформаційні системи – сукупності технічних, програмних та інших засобів, об'єднані структурно і функціонально для забезпечення інформаційних процесів і надання інформаційних послуг. Такою інформаційною системою є, по суті, єдиний інформаційний простір, який набув реальних, а не науково спрогнозованих обрисів з появою глобальних комп'ютерних систем. У рамках цього простору формуються єдині інформаційні простори різних сфер діяльності. Основними компонентами будь-якого інформаційного простору є інформаційні ресурси, засоби інформаційної взаємодії та інформаційна інфраструктура. По суті, інформаційний простір, що визначається як сукупність суб'єктів інформаційної взаємодії чи впливу, власне інформації, та інформаційної інфраструктури, що забезпечує можливість обмінів і суспільних відносин у процесі утворення, передачі, розповсюдження і зберігання інформації, є домінантною складовою сучасного простору культури, що визначає рівень, характер і спрямованість соціокультурного розвитку.

Найвагомішим чинником розвитку інформаційного простору сьогодні як у горизонтальному вимірі – розширенні та об'єднанні – так і у вертикальному – поглибленні, тобто ускладненні і набутті якісно нових рис, – є сучасні комунікативні канали передачі даних, зокрема технології Інтернету. Значна частина основних соціальних функцій мережі Інтернет так чи інакше пов'язана з інфотворчим процесом – інформаційна, комунікаційна, репрезентативна, перетворююча, креативна, мобілізуюча,

компенсаційна функції визначають різке зростання як кількості цифрових інформаційних ресурсів, так і їх частки у інформаційному просторі. Зазначена тенденція пов'язана, з одного боку, зі створенням цифрових ресурсів, що не мають аналогів на нецифрових носіях, опублікованих онлайн, так і перенесенням на цифрові носії традиційних інформаційних ресурсів.

Принципових змін зазнають засоби масової комунікації – зростає питома вага електронних ЗМІ, причому це зростання відбувається не лише шляхом заснування засобів масової інформації у мережі, а і створенням паралельно з друкованими електронних версій видань чи переходу ЗМІ в режим мережевого функціонування. Посилення зазначеної тенденції зумовлене як значними економічними перевагами електронних ЗМІ перед друкованими, так і їхньою оперативністю, доступністю в режимі 24/7 з будь-якої точки планети, вищою мобільністю у запровадженні технічних новацій.

Зростання питомої ваги цифрової інформації характерне і для наукової комунікації на сучасному етапі, при тому, що саме наукова інформація становить важливу частину національних інформаційних ресурсів. Поряд із електронною публікацією наукових статей, створенням відкритих архівів, веденням наукових блогів, віртуальних лабораторій, зростає значення баз даних, сервісів зберігання закладок, що дають змогу зберігати, систематизувати і обмінюватися посиланнями на наукові публікації з більшості баз даних.

Технології Web 2.0, дозволяючи залучати до створення контенту користувачів, демократизуючи процеси інфотворення, сприяють наповненню національних ресурсів новою (зокрема новою за якісними характеристиками) інформацією. Так, сьогодні активно розвивається блогосфера, відбувається як становлення громадянської журналістики – непрофесійної діяльності громадян, які беруть активну участь у процесі збирання, аналізу та поширення інформації через соціальні медіа, так і вироблення методичних засад та наукове осмислення цього явища. Показовим у цьому контексті є рішення Бібліотеки Конгресу США зробити архів усіх публікацій (твітів) соціальної мережі Twitter, починаючи з моменту запуску цього проекту в 2006 році. Це амбітне завдання зумовлене відображенням суспільних процесів у соціальних медіа, що доповнюють, а в деяких випадках витісняють інші засоби зв'язку і творчого самовираження. Фактично, цей проект Бібліотеки Конгресу ілюструє один із підходів до акумуляції контенту для поповнення інформаційних баз даних: максимальне, за можливістю вичерпне збирання цифрових матеріалів, що можливо далеко не завжди через технічні, фінансові та інші причини.

Альтернативна стратегія базується на визначенні суспільно значущих ресурсів залежно від культурних пріоритетів, наукових запитів, економічної доцільності тощо та їх акумуляції.

Поряд із кардинальним зростанням виробництва інформації в мережі, істотний вплив на наповнення інформаційного середовища останні 20 років мають чисельні проекти з оцифрування документів, створених на традиційних носіях, здійснювані в більшості розвинених країн світу навіть не окремими інформаційно-культурними інституціями, а в межах національних програм: американський проект «Національна цифрова бібліотека», проект «Нова національна бібліотека Франції», аналогічні британська, німецька, японська програми; розвиваються глобальні проекти: програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу», «Електронна Європа» (eEurope), бібліотека Europeana, Світова цифрова бібліотека.

Отже, розвиток інформаційних технологій у кінці ХХ – початку ХХІ століття сприяв не лише якісним змінам у національному та глобальному інформаційному просторі – інтенсифікації виробництва нової інформації, створенню принципово нових способів її зберігання, пошуку і подання, але і виникненню нового культурного та мовного середовища, нової соціокультурної реальності, що формується і стрімко розвивається з розширенням сфери дії сучасних засобів комунікації. Таким чином, актуалізуються питання дослідження інтернет-комунікацій, процесів продукування суспільно значущої інформації за участі наукових, культурних, медійних та інших інституцій; відтак – питань структуризації інформаційного простору; інформаційних обмінів та проблем інформаційного суверенітету.

УДК 004.77:94(477)"16"

Полтавець С. В.,

ст. наук. співроб. НБУВ,

канд. політ. наук

РЕТРОСПЕКТИВНІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА ЯК ДЖЕРЕЛО НАПОВНЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

На сьогодні до більшості першоджерел, зокрема тих, які зберігаються у державних архівних установах, з огляду на різні причини:

час та місце видання, малу кількість примірників, стан їх збереженості, – існує обмежений доступ. З іншого боку, популяризація цих надзвичайно важливих документів шляхом створення документальних виставок до ювілейних дат, певних важливих у політичному сенсі історичних подій чи постатей є позитивним елементом у процесі популяризації української політичної історії, зокрема її «козацького періоду». Так, наприклад, на офіційному сайті Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАК України) розміщені декілька документальних виставок, які прямо чи дотично пов'язані з козацтвом: «До історії українсько-російських державних договорів 1654–1659 років»; «Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 років»; «270-та річниця створення українського кодексу «Прав, за якими судиться малоросійський народ»»; «Козацький літописець – Граб'янка Григорій Іванович»; «До 390-ї річниці від дня народження Романа Ракушки-Романовського»; «265 років відновлення гетьманату в Україні»; «Гетьман у спідниці»; «До 415-річчя від дня народження Петра Могили та 380-річчя заснування ним Лаврської школи (1631 р.) і початку діяльності Києво-Могилянського колегіуму (1632 р.)»; «До 360-річчя від дня народження Данила Савича Туптала (Димитрій Ростовський)»; «До 390-ї річниці перемоги польсько-козацького війська у Хотинській битві 1621 року»; «Демко Ігнатович – «мужицький син», гетьман Лівобережної України, вершник Селегинська»; «До 300-ї річниці Конституції Пилипа Орлика»; «Іван Дмитрович Сірко – славний кошовий отаман війська Запорозького Низового». Водночас слід зазначити, що інформація про нові наукові монографічні дослідження на сайті (ЦДІАК України) обмежена лише бібліографічним описом та обсягом короткої анотації про її змістовну частину. Як видно навіть з назв: «Ревізія Чернігівського полку 1732 року»; «Межигірська старовина: нариси з історії Києво-Межигірського в ім'я Преображення Господнього чоловічого монастиря в XVI–XVIII століттях»; «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення)»; «Сметные книги города Чугуева 1692–1695 гг.»; «Батурин: сторінки історії. Збірник документів і матеріалів»; «Петро Калнишевський та його доба. Збірник документів та матеріалів»; «Універсали Павла Полуботка (1722–1723)». Ці публікації, безперечно, надзвичайно цікаві саме через те, що містять результати нових наукових пошуків провідних вітчизняних вчених. Мова йде про те, що з подібними документами дослідник часто змушений працювати лише безпосередньо у стінах бібліотеки чи архіву. Подібна ситуація, окрім власне побутових, технічних незручностей, водночас звужує можливості наукової комунікації між вченими, а відтак, негативно впливає на формування системи знань як складової інформаційного простору. З іншого боку, враховуючи, що в

останнє десятиліття роль друкованої книги як носія інформації поступово зменшується, а натомість на перший план виходять продукти новітніх інформаційних технологій у вигляді різноманітних електронних «читаю», синхронно актуалізується проблема «переміщення знань» з «паперу» в «цифру». Тенденція до розширення національного інформаційного простору безперечно зберігатиметься й надалі. Саме тому важливо, щоб ніша джерел української державності, історії та культури у національному інформаційному просторі поступово наповнювалася, розширювалася, а відтак популяризувалася як в межах держави, так і поза ними.

Українська держава поки що програє інформаційну війну російському агресору, і справа тут не тільки в тому, що до такої війни ми (українці) були не готові матеріально, технічно, а насамперед психологічно та до певної міри й ментально. Створені та культивовані протягом століть у Московії, Російській імперії та Радянському Союзі міфи про: «Київ – колыску трьох братніх народів», «Переяславську раду», «слов'янську єдність» залишаються серйозною перешкодою для сприйняття та критичного переосмислення історичних подій перш за все в середовищі російськомовного населення. В умовах поступового переміщення актуальних дискусій, наукових, зокрема у соціальних мережах (Facebook, Twitter, ВКонтакте, Однокласники та ін. виникає гостра необхідність розширення обсягу саме науково обґрунтованих текстів у цих мережевих соціальних інтернет-спільнотах. Саме завдяки розширенню доступу користувачів соціальних мереж до ретроспективних документів має поступово зростати рівень дискусій на актуальні політико-історичні теми. У цьому контексті великого значення набуває залучення до таких дискусій науковців, фахівців з певного історичного періоду. У обговореннях публікацій та постів відомих українських істориків, політологів та інших вчених-суспільствознавців шоразу бере участь більше учасників. Таке розширення інформаційного потоку стає запорукою поступового збільшення відсотка людей обізнаних, насамперед в історичній проблематиці. У перспективі наповнення інтернет-простору, зокрема соціальних мереж, копіями історичних документів повинно стати чи не найголовнішим завданням науковців, з огляду на зменшення зацікавленості серед населення до друкованої книги та з необхідності переконувати українців та світ загалом у тому, що вітчизняна історія не «...одна з нещасних, безглузвих, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати...», як стверджував на початку ХХ століття В. Винниченко, а передумова славного майбутнього українського народу.

СТОРІНКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДГОТОВКИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОДУКТУ

Соціальні мережі, які активно розвиваються, стають каналом для представлення суб'єктом впливу потрібної йому інформації. При цьому він має можливість формувати чітку диференціацію об'єктів впливу та охоплення масштабних аудиторій.

Аналізуючи парламентські виборчі кампанії, експерти звернули увагу на активність політичних партій у соцмережах саме напередодні виборчої кампанії і під час її проведення та зменшення активності по завершенні виборів.

Зокрема, під час парламентської виборчої кампанії 2014 р. і після виборів зросла активність у соціальних мережах ВО «Батьківщини». Був удосконалений сайт партії, посилено його змістовне наповнення шляхом представлення інформації про діяльність партії та її регіональні відділення, основні програмні засади, структуру, фракцію в парламенті тощо. Партійний сайт надає змогу переходу на партійні сторінки соціальних медіа, де представлена «Батьківщина». Станом на 14 квітня 2015 р. партія підтримувала функціонування власних сторінок у мережах Facebook, Twitter, «ВКонтакте» і YouTube.com. До цього варто додати персональні сторінки у Facebook і Twitter лідера партії Ю. Тимошенко. Достатньо показовим є те, що персональна сторінка Ю. Тимошенко у Facebook користується в учасників мережі набагато більшою популярністю, ніж сторінка «Батьківщини», станом на 14 квітня її вподобало 87 700 користувачів мережі на противагу 28 497, які вподобали сторінку партії. Такі дані можуть слугувати додатковим аргументом на користь того, що «Батьківщина» залишається партією лідерського типу, рейтинг та вплив якої значною мірою визначаються впливом її лідера.

«Радикальна партія О. Ляшка» увійшла до парламенту восени 2014 р. і одразу ж розгорнула активну діяльність не лише в парламенті, а і в соціальних мережах, розраховуючи на підтримку широкої аудиторії. Станом на 14 квітня 2015 р. партія була представлена в мережах Facebook, Twitter, «ВКонтакте» та YouTube.com). Показовим є концентрація уваги на особистості лідера «радикалів» О. Ляшка. При цьому партійна сторінка «Радикальної партії» у Facebook є одночасно і персональною сторінкою її

лідера. Можливо, саме цим пояснюється кількість мережеских прихильників «радикалів»: станом на середину березня 2015 р. кількість тих, хто вподобав сторінку, досягла понад 171 000, на 14 квітня – 173 123. Характер повідомлень витриманий у стилі Радикальної партії: критика своїх опонентів у жорсткій формі, радикальні пропозиції щодо змін у країні.

Менш представлена в соціальних мережах партія В. Кличка «УДАР», представники якої увійшли до Верховної Ради VIII скликання разом із «Блоком Петра Порошенка». Станом на 14 квітня 2015 р. партійний сайт дає переходи лише на персональну сторінку В. Кличка та партійну сторінку «УДАРу» у мережі Facebook. Цілком характерно для вітчизняного партійного поля кількість прихильників персональної мережевої сторінки В. Кличка значно перевищує тих, хто вподобав сторінку партії: 108 820 проти 7 658 станом на середину квітня 2015 р. При цьому зростання кількості прихильників сторінки практично не відбувається. Щодня на мережевій сторінці «УДАРу» з'являється 3–7 постів, але відгуків на них небагато, переважно – до 50, за винятком деяких матеріалів, які продивились і оцінили понад 260 осіб. Опосередковано такий результат може свідчити про зниження рейтингу партії на загальнодержавному рівні.

Не надто використовує соціальні мережі для просування власного бренду партія «Блок Петра Порошенка» («Солідарність»), яка і без соціальних медіа має потужний інформаційний ресурс і використовує його сповна. Партійний сайт дає переходи лише на сторінки в мережах Facebook і Twitter. Станом на 14 квітня 2015 р. сторінку партії в мережі вподобали 6779 відвідувачів (для порівняння: персональна сторінка лідера партії Президента П. Порошенка станом на той самий час отримала 345630 вподобань і лідирувала серед персональних сторінок сьогоднішніх політиків першого ешелону).

Більш популярним і технологічним політичним проектом, відповідно до аналізу мережевої активності, виявилась партія «Народний фронт» – станом на 14 квітня 2015 р. її сторінка у Facebook отримала 21 366 вподобань. Станом на середину березня 2015 р. партійний сайт «Народного фронту» став одним із найбільш насичених інформаційних ресурсів. Тут можна ознайомитись з основними партійними документами, планами партії на майбутнє, отримати інформацію щодо регіональних відділень партії та їх діяльності. Особливість сайту – велика кількість інформації про діяльність державних органів влади, зокрема уряду та місцевих органів самоврядування. На сайті розміщені різноманітні фото- та відеоматеріали, а також позначена можливість переходу на партійні сторінки в таких мережах, як Facebook, Twitter, ВКонтакте, «Однокласники», YouTube.com, Google+.

Відзначається значне зростання підтримки партії «Об'єднання Самопоміч», яка на середину квітня підтримувала функціонування власних сторінок у соціальних мережах Facebook та Twitter. Кількість тих, хто вподобав сторінку партії у Facebook, станом на середину березня 2015 р. становила 74 000 користувачів мережі, на середину квітня – 74 092, демонструючи уповільнену динаміку зростання.

Що стосується парламентської опозиції, то у Верховній Раді VIII скликання вона представлена новою політичною силою «Опозиційний блок», яка була створена напередодні парламентських виборів 2014 р. На сьогодні партія представлена в таких соціальних мережах, як Facebook, Twitter, «ВКонтакте», «Однокласники», YouTube.com, Google+, Instagram, Pinterest.

Показовою при цьому в плані електорату «Опозиційного блоку» і, відповідно, поширюваних партією цінностей та ідей є підтримка сторінки партії в різних мережах. Найбільша – у російській мережі «Однокласники» – станом на середину квітня 17 980 користувачів, «ВКонтакте» – 5 385 і у Facebook – 14 444 користувача. Для порівняння: на той саме час мережева підтримка представленого в тих самих мережах «Народного фронту» виглядає принципово іншим чином: найбільш популярний в україномовного населення Facebook – 21369, «ВКонтакте» – 423 та «Однокласники» – 369. Ще одна відмінна від інших парламентських партій риса «опозиціонерів» – ведення сторінок російською мовою.

Як засвідчив проведений аналіз, використовуючи мережеві сторінки політичних партій як джерело підготовки інформаційного продукту, аналітики можуть робити висновки стосовно основних меседжів, які експлуатуються партіями під час виборчих кампаній і в період між виборами, динаміки рейтингу партії, її підтримки з боку виборців у різних регіонах країни, позицій і перспектив партійних лідерів, розбудови партійної мережі.

Проте інформація в соціальних мережах легко доступна лише протягом короткого часу, адже старі повідомлення перекриваються новими, а пошукові інструменти в мережевих сторінках відсутні. Отже, з часом знайти потрібну інформацію буде практично неможливо. До того ж не можна виключати, що частина постів може бути просто видалена власниками сторінки і зникне назавжди. Інформаційно-аналітичні служби бібліотек намагаються оперативно відслідковувати й зберігати інформацію, яку поширюють політичні партії. Зокрема, працівники Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ у процесі підготовки консолідованих аналітичних матеріалів використовують інформацію партійних мережевих сторінок. Усі ці

матеріали зберігаються в базі даних СІАЗ. Також інформація з партійних мережеских сторінок використовується працівниками СІАЗ при підготовці аналітичних матеріалів, які публікуються на сторінках таких видань, як «Резонанс», «Україна: події, факти, коментарі» тощо.

УДК 021.1:004-047.24

Рудь І. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ,

канд. політ. наук

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СУЧАСНИХ ПОШУКОВИХ СИСТЕМ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ БІБЛІОТЕЧНИХ АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Пошукові засоби і технології, що використовуються для реалізації інформаційних потреб, визначаються типом і станом розв'язуваного аналітичного завдання основної діяльності, співвідношенням знання і незнання користувача – аналітика про досліджуваний об'єкт.

Користувач зазвичай не має вичерпних знань про інформаційний зміст ресурсу, в якому проводить пошук. Оцінити адекватність виразу запиту, як і повноту одержуваного результату, він може, відшукавши додаткові відомості, або так організувавши процес, щоб частина результатів пошуку могла використовуватися для підтвердження або заперечення адекватності іншої частини.

Для користувачів-професіоналів характерна стійкість тематичного профілю, вони є «інформаційно-орієнтованими», їм властиве бажання і здатність організувати інформаційний простір проблеми.

Користувач створює, по суті, нову, «самостійну» проблемно-орієнтовану, індивідуально оновлювану і поповнювану базу даних.

Особливість роботи користувача аналітика в режимі «самообслуговування», у контексті створення умов для автоматизації сукупної діяльності означає, що система повинна являти середовище, яке забезпечує підтримку функцій споживача з оброблення знайденої інформації, а саме функції: структурування інформаційної потреби, лексичної адаптації запиту, оцінки, систематизації та оброблення результатів пошуку, причому на рівні як окремого документа, так і інформаційних ресурсів у цілому.

Крім того, процес взаємодії користувача-аналітика з системою визначається рівнем знання користувачем змісту ресурсу (повноти подачі, достовірності джерела тощо) і функціональних можливостей системи як інструменту. У цілому ці чинники зазвичай зводяться до поняття «професіоналізму» – інформаційного (підготовлений / непідготовлений користувач) і предметного (професіонал / непрофесіонал).

Не маючи ефективних пошукових програм, знайти у середовищі Інтернету потрібну інформацію вкрай складно. У всесвітній мережі досить успішно функціонують електронні бібліотеки, аналітичні довідкові портали тощо. Зазвичай, усі організатори таких ресурсів й приватні особи, які займаються розповсюдженням інформації, дуже зацікавлені в тому, щоб потенційний користувач як найшвидше потрапив на їхній сайт, тому виникає велика кількість схожих за назвою, але відмінних за контентом посилань, що призводить до збільшення витрат часу користувачем на пошук. Отже, проблема оптимізації пошуку стає все актуальнішою.

Усе це створює сприятливі умови для виникнення та розвитку різних пошукових засобів. Поширення набули два їх різновиди – веб-каталоги та пошукові системи. Проведемо порівняльний аналіз цих засобів.

Пошукова система – програмно-апаратний комплекс з веб-інтерфейсом, призначений для пошуку сторінок, що містять задане слово або словосполучення чи відповідають іншим критеріям.

Пошукова система – на сьогодні онлайн-служба, що надає можливість пошуку інформації в Інтернеті. Під пошуковою системою розуміють веб-сайт, на якому розміщено інтерфейс фронт-енд системи. Програмною частиною пошукової системи є пошукова машина (пошуковий рушій) – комплекс програм, що забезпечує функціональність пошукової системи.

Кожна система індексує сторінки своїм особливим способом і їх пріоритети під час пошуку за індексами також відмінні.

Для наукового та бібліотечного пошуку більш ефективним є пошук інформації за допомогою веб-каталогів.

Веб-каталог – сайт, на якому зібрано багато посилань на інші сайти, відсортовані і розділені на категорії згідно з тематикою.

Головна перевага веб-каталогу полягає в тому, що добір посилань та їх сортування відбувається на підставі певних показників, наприклад, якості вмісту сайту чи інтересу, який він може становити для користувачів. Оскільки добирають і впорядковують посилання люди, то зазвичай такий добір доволі якісний.

Список тем у каталозі, за якими відсортовано посилання на сайти, може бути доволі великим. При цьому теми ієрархічно впорядковані, що

дає користувачеві змогу переходити від загального до часткового. У кожному веб-каталозі використано свою систему класифікації, проте загальні принципи їх організації приблизно однакові. Абсолютна більшість каталогів також мають власну систему пошуку. Зазвичай пошук здійснюється за короткими описами сайтів і назвами категорій, а не за вмістом веб-сторінок, як у пошукових службах.

Веб-каталоги можна використовувати для пошуку відомостей на будь-яку загальну тему. Скажімо, користувачу потрібно знайти інформацію щодо закладів вищої освіти культурно-мистецького спрямування, але точно не відомо, яку саме. У такому разі слід перейти у певний веб-каталог (наприклад, «Мета», dir.yahoo.com). Каталог зазвичай має тематичну розбивку на підкаталоги, ті зі свого боку можуть поділятися на більш дрібні піддиректорії тощо. Оскільки реєстрація здійснюється людиною, а не програмою, то пошук за каталогами дає більш релевантні результати, ніж за пошуковими системами.

Більшість пошукових інструментів пропонують два способи пошуку – простий пошук (*simple search*) і розширений пошук (*advanced search*) з використанням спеціальної форми запиту і без неї.

Якщо запит складний, доцільно скористатися сторінкою розширеного пошуку, де за допомогою полів і розкритих списків можна сформулювати складний критерій. Кожна пошукова система має власний набір параметрів пошуку, однак передбачено й стандартні можливості: введення шуканого тексту з використанням логічних операцій: «І», «АБО» та «НЕ» (шукати сторінки зі всіма словами, з одним із уведених слів або такі, що не містять цих слів), задавання мови, вибір частини сторінки, на якій необхідний текст має міститися, зазначення часу оновлення сторінки тощо.

Серед пошукових систем є спеціалізовані під певні пошукові запити або такі, що акумулюють у собі роботу декількох пошуковиків.

Важливим елементом засобів і технологій, що використовуються для реалізації інформаційних потреб, виступають електронні колекції наукової періодики вільного доступу та пошукові системи наукової інформації.

Доволі часто в аналітичній роботі аналітик стикається з тим, що пошуковики видають посилання, які отримали перші місця пошуку внаслідок дії засобів для підвищення позицій сайту. Важливо враховувати такі методи оптимізації як у процесі безпосередньому пошуку інформації, так і при оприлюдненні кінцевого результату досліджень у мережі.

Пошукове просування або пошукова SEO-оптимізація (Search Engine Optimization) – це комплекс заходів для підвищення позицій сайту в

результатах видачі пошукових систем за певними запитами користувачів. Чим вищою є позиція сайту в результатах пошуку, тим більше зацікавлених відвідувачів переходить до нього з пошукових систем.

Тут використовуються спеціальні заходи, які в основному пов'язані зі зміною змісту сайту і посилань, щоб вони відповідали можливим запитам, з якими звертаються до пошукових машин відвідувачі. Ідеалом пошукового просування є виведення сайту на першу (у крайньому випадку – другу) сторінку пошукової системи.

Отже, проаналізувавши структуру пошукових засобів і технологій, що використовуються для реалізації інформаційних потреб, можна спрогнозувати їх подальшу спеціалізацію в руслі спрощення завантаження і пошуку даних, каталогізацію і обробку, що в майбутньому збільшить вплив таких засобів та технологій на наукову та аналітичну діяльність.

УДК 004.7(100)–047.36(477)

Саморукова О. М.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОДУКТИ З МОНІТОРИНГУ ВИСВІТЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕМАТИКИ В ЗАРУБІЖНИХ МЕДІА

Сучасна ситуація щодо дослідження іноземних публікацій засвідчує різке зростання кількості статей в іноземній пресі, що цілком зрозуміло завдяки тому, що Україна опинилася в центрі не лише регіональних процесів, а й світових геополітичних подій. Так, судячи з емпіричних матеріалів, нагромаджених у контексті реалізації проектів з моніторингу україніки в зарубіжних ЗМІ, над яким працюють аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), у 2012 р. приблизна кількість оригінальних (неповторюваних) публікацій іноземних ЗМІ становила близько 200 у місяць; у 2013 р. – 250; 2014 р. – у середньому 400–500 публікацій.

Як наслідок, управлінцям, журналістам, експертам, науковцям доводиться працювати з великою кількістю матеріалів, що потребує постійного відстеження і відбору з подальшим аналітичним опрацюванням: підготовка оглядів, реферування, контент-аналіз тощо. Отже, залежно від кількості та інтенсивності інформаційних потоків існує необхідність не лише збирати, фіксувати, а й опрацьовувати зібрані матеріали. Істотною тут є роль бібліотечних інформаційно-аналітичних центрів, що мають для

реалізації відповідних проектів необхідні передумови. Це, по-перше, доступ до видань (як друкованих, що надходять у бібліотеки за передплатою, так і електронних). Поширення інформаційних технологій приводить до формування в бібліотеках інформаційних центрів, що професійно здійснюють відбір матеріалів в інтернет-просторі. По-друге, бібліотеки мають кадрові можливості, оскільки йдеться про кваліфікованих співробітників, які вміють працювати із значними потоками інформації: відбирати, систематизувати, здійснювати аналітичну обробку різного рівня складності – від реферування до контент-аналізу, зберігати та надавати доступ до акумульованих матеріалів. Нарешті, традиційно бібліотеки розглядаються як авторитетні установи з організації інформаційної роботи, до них, відповідно, звертаються із замовленнями урядові установи, громадські організації, інші зацікавлені користувачі. Так, НБУВ реалізується декілька проектів, орієнтованих на актуальні дослідження зарубіжної пресової україніки. Проект «Україна у висвітленні іноземних ЗМІ» (http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=76&Itemid=387), що реалізується з 2012 р., досліджує висвітлення українських реалій в іноземних ЗМІ та надає аналітичний опис результатів. Це дає змогу зробити кількісно-змістовний аналіз електронних матеріалів найбільш рейтингових іноземних ЗМІ. Проект виходить раз на місяць, що в результаті узагальнюється в річний випуск, присвячений завданню прослідкувати динаміку та основні тенденції за описаними вище маркерами.

Проект передбачає відбір та аналіз публікацій за рядом показників. Акумульовані щомісячно матеріали систематизуються за країною походження і власне виданням, що дає можливість визначити, які країни і в який період проявляють інтерес до української тематики, яка динаміка цього інтересу, з якими подіями пов'язані сплески активності у висвітленні.

Паралельно здійснюється реферування публікацій: дається короткий виклад змісту з посиланням на повний текст статті (її перекладу). Додатково виявляються ключові слова для кожного матеріалу. Проблемою тут є оптимальне визначення тегів, оскільки необхідне досягнення балансу між точністю описових виразів, що повинні максимально розкрити зміст матеріалу, та уніфікацією ключових слів, без чого їх систематизація за результатом аналізу 300–400 матеріалів просто неможлива. Ключові слова дають змогу продемонструвати в графічному ключі те, як висвітлювалися українські реалії і, відповідно, якою є інформаційна картина в зарубіжній громадськості щодо українського питання. Поряд із загальною картиною за необхідності можна виділити як окремі теми, так і специфіку висвітлення окремих країн.

Так, в умовах «гібридної війни» проти України, що ведеться російською державною інформаційною машиною, доцільним видається порівняння за основними тегами ключових тем російських і західних публікацій. Це дає змогу виявити ті «інформаційні точки», де західні ЗМІ виявляються суголосними з російською пропагандою, і рекомендувати зосередити на цих напрямках зусилля з корекції українського іміджу як у країні, так і світі.

За умови згадки публікацій українських політиків, громадських діячів чи інших публічних осіб така згадка фіксується, що дає за результатами місяця можливість виявити більш чи менш присутніх у зарубіжному медіа-просторі політиків. Такий аналіз проводиться поряд з виявленням «прямої мови» – інтерв'ю, коментарів, авторських статей вітчизняних персоналій, що отримували інформаційні майданчики на сторінках зарубіжних видань.

Аналогічно можна проаналізувати присутність у медіа-просторі політичних інститутів України.

Поряд з цим для кожної статті визначається контекст: позитив, негатив, нейтральне повідомлення, а в умовах українсько-російського протистояння було запроваджено маркер «матеріал містить ознаки інформаційної війни». Це дає можливість як визначити загальну тональність висвітлення українських подій, так і прослідкувати її за тематикою: політика, економіка, культура, окремі персоналії чи інститути. Описані маркери дають змогу також прослідкувати, у ЗМІ яких країн Україна набуває більш/менш позитивного іміджу, відтак коригувати відповідну інформаційну політику.

Також Фондом Президентів України НБУВ видається проект «Україна у відгуках зарубіжної преси» (http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=114&Itemid=452) з 2011 р. Це – аналітичний огляд преси та реферовані матеріали, згруповані за тематикою, що передбачає як постійні рубрики (висвітлення діяльності державних інститутів, політичні, економічні процеси, культурні та релігійні, національну політику, проблеми національної безпеки, інформаційної війни, місце України в геополітичних процесах), так і рубрики, що відображають актуальні в конкретний проміжок часу події.

Таким чином, описані проекти узагальнюють дані про формування зовнішнього образу країни на сторінках світової преси, що зі свого боку, є важливою передумовою успіху політичних, соціальних та економічних реформ, оптимізації структури влади й управління. Аналіз зарубіжних публікацій говорить про рівень процесів демократизації в країні та дає можливість коригувати відповідну інформаційну політику.

ІНФОРМАЦІЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА: РОЛЬ БІБЛІОТЕК

В умовах, коли інформація стає стратегічним ресурсом та системоутворюючим фактором соціально-політичної реальності, спостерігається стійка тенденція до підвищення ролі інформаційного забезпечення для ефективного функціонування політичного лідерства.

У ХХІ ст. володіння інформаційними ресурсами й технологіями об'єктивно стає однією з неодмінних умов розвиненості, могутності та конкурентоспроможності нашої держави. У цьому контексті ефективне забезпечення інформацією інституту політичного лідерства є важливим чинником політико-економічної та соціокультурної модернізації українського суспільства, розбудови міцного, консолідованого соціуму, дотримання інформаційно-психологічної безпеки громадян та держави. Враховуючи посилення значення в сучасних соціально-політичних процесах інформаційного чинника, підвищується суспільна роль різних інформаційних інституцій, зокрема й бібліотек. Адже колосальний інформаційний та просвітницько-виховний потенціал бібліотек є ефективним інструментом для ефективного реалізації державної інформаційної політики. Зі свого боку, головним суб'єктом формування та забезпечення модернізаційних змін виступають, безумовно, політичні лідери, які мають стати їх ініціаторами і організаторами. Тому постає об'єктивна необхідність системного вивчення і розкриття організації інформаційного забезпечення політичних лідерів та ролі в цьому процесі бібліотек.

Останні, продукуючи, накопичуючи, систематизуючи та доносячи до населення та політичних лідерів, зокрема, інформацію про політичні знання, соціальні і культурні цінності, формуючи таким чином відповідну політичну поведінку та культуру, можуть виконати одну з провідних ролей у формуванні політичними лідерами ефективного політики. До того ж в умовах переходу до суспільства знань наукова бібліотека покликана не лише здійснювати традиційні бібліотечні функції збирання, систематизації, збереження документальної спадщини суспільства й надання до неї доступу, вона має і може взяти на себе виконання функції

науково-дослідного, інформаційного, видавничого й культурно-освітнього центру, що, зі свого боку, може надати належне інформаційно-аналітичне забезпечення інституту політичного лідерства. Синтезована інформація, яка продукується в бібліотеках, стає затребуваним інформаційним джерелом у процесі прийняття управлінських рішень політичними лідерами економічного, політичного, науково-гуманітарного характеру.

Про важливість інформаційного забезпечення з боку бібліотечних інституцій зазначають О. Онищенко та В. Горовий. Вони стверджують, що інформаційне забезпечення є базою, на якій будується управлінська діяльність державного апарату. Водночас інформаційний базис є основою розвитку, за їх визначенням, стратегічним ресурсом держави. Він стає основним показником самоідентифікації суспільства в умовах розвитку глобального інформаційного простору. Відставання в його розвитку – це шлях у небуття, випадання з числа розвинутих країн.

При цьому з метою створення нових економічних, соціальних, виробничих, політичних технологій, орієнтованих на ефективну, конструктивну взаємодію головних акторів політичного процесу, формування у них орієнтацій на професіоналізм, адекватних реаліям і національним інтересам України, додаткової уваги потребує прикладний інформаційний обмін, зокрема перспективним є розвиток системи інформаційної продукції та послуг бібліотек у процесі політико-комунікаційних взаємодій.

УДК 004.7(1-32):021.1

Соколова І. В.,

мол. наук. співроб. НБУВ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ У ВИРОБНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Нові умови циркулювання інформаційних потоків виводять на інший рівень роботу бібліотеки як інституту, на який покладена суспільна функція акумулювання, зберігання і надання читачеві доступу до інформаційних джерел. На сьогодні бібліотека, окрім традиційних форм роботи з друкованими виданнями, активно працює в електронному інформаційному просторі, розширює межі охоплення джерел, здійснює через інтернет-мережу роботу з читачем.

Використання бібліотекою інтернет-технологій уможливило роботу з великою кількістю електронних джерел і, зокрема, з сучасною періодикою, при цьому не втрачає ваги важливість роботи бібліотекаря з виданнями, які присвячені суспільному розвитку та історії свого регіону. Бібліотека найкраще володіє інформацією про регіональні періодичні і продовжувані видання, працює з ними, створює інформаційні бази даних краєзнавчого характеру, картотеки статей, надає довідки читачам, здійснює функцію рекомендаційної бібліографії.

Очевидно, що робота з електронними джерелами можлива лише на базі комп'ютеризованих бібліотек, які становлять в цілому незначну частину від загальної кількості. Згідно з результатами загальнодержавного дослідження, яке було проведене Національною парламентською бібліотекою України у 2014 р., до Інтернету підключено 54,7 % міських публічних бібліотек. Зауважимо, що сільські бібліотеки значно поступаються міським за рівнем комп'ютеризації.

Доступ читача через бібліотеку до електронної інформації частково вирішує проблему з недостанім наповненням бібліотечних фондів друкованими виданнями внаслідок скорочення фінансування бібліотечних установ. Друковані газети і журнали традиційно користуються читацьким попитом, але бібліотекарі констатують, що несприятлива ситуація з фінансуванням бібліотек в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні стає причиною труднощів у здійсненні річної підписки періодичних видань, які систематично мають надходити до бібліотечного фонду. Як приклад – повністю відсутнє фінансування на поповнення бібліотечних фондів новими виданнями в усіх публічних бібліотеках м. Києва у 2014 р. Книжкові і періодичні видання, які надійшли минулого року до фондів київських бібліотек, були виключно результатом роботи по залученню додаткових джерел комплектування.

Нові форми роботи в електронному середовищі охоплюють усі ланки бібліотечної діяльності. Читач поступово привчається до того, що бібліотечний сайт – це додаткова можливість комунікації з закладом, зручний сервіс, який дозволяє отримати потрібну інформацію або долучитися до електронних колекцій літератури. У 2014 р. віртуальні відвідування сайтів публічних бібліотек м. Києва склали 1,3 млн, при цьому показник фізичних відвідувань становив 3,7 млн. Показник віртуальних візитів свідчить про те, що така форма комунікації впевнено стверджується в українському суспільстві, а сторінки бібліотечних сайтів користуються попитом в українського читача і стають частиною активно використовуваного інформаційного простору.

Зауважимо, що з електронними джерелами читач також може ознайомитись, працюючи в інтернет-центрах, які відкриваються у бібліотеках. Велика кількість їх почала працювати завдяки міжнародній програмі «Бібліоміст», яка здійснювалась в Україні з 2009 р. Бібліотекарі розповідають про перший досвід роботи інтернет-центрів, зазначаючи, що новий сервіс бібліотечного обслуговування значно розширив коло читачів. Питання, з якими звертаються відвідувачі до таких центрів різноманітні, серед них є і пошук інформації з електронних ЗМІ.

Працюючи з періодичними виданнями, бібліотекарі влаштовують виставки, зокрема й електронні, складають рекомендаційні бібліографічні і вебліографічні списки джерел, здійснюють друковані і електронні підборки фактографічного матеріалу, створюють картотеки статей. Наприклад, на сайті Публічної бібліотеки ім. Л. Українки м. Києва розміщена добірка фактографічної інформації про столицю «Київ на сторінках періодики». Тут подається інформація про Генеральний план розвитку міста, суспільно-політичне і культурне життя, міські цільові програми, статистичні дані тощо.

Прикладом електронного списку регіональної періодики може слугувати рубрика «Краєзнавчі видання» з сайту Вінницької обласної універсальної бібліотеки. Список включає 6 журналів і 13 газет. Усі видання у списку мають вигляд гіпертексту і дають змогу перейти безпосередньо до видання. Рекомендаційний список центральних і регіональних електронних ЗМІ пропонує читачам і Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека.

Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка близько 30 років видає краєзнавчий бібліографічний покажчик на базі джерел періодичних видань «Закарпаття на сторінках преси». Переважну більшість матеріалів видання становить інформація про публікації з регіональних ЗМІ. Покажчик виходить 4 рази на рік, усі випуски за період з 2003 р. доступні для читача на бібліотечному сайті.

Газети і журнали інформують населення про основні новини і події, які відбуваються, водночас моніторинг великого масиву ЗМІ дозволяє зібрати цінний матеріал, який може слугувати справі розкриття тенденцій або загальних процесів суспільно-політичного і економічного розвитку суспільства, здійснювати уточнення і деталізацію подій, розглядати процеси в динаміці, проаналізувати вплив публікацій ЗМІ на формування громадської думки тощо. Проблему виявлення і наближення до користувача необхідної інформації з великих документальних масивів вирішують інформаційно-аналітичні структури. Великий досвід роботи з виявлення та наближення до користувача необхідної інформації з великих

документальних масивів має Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ). Служба готує низку тематичних бюлетнів, зокрема і щоденний тематичний випуск «Регіони сьогодні», який висвітлює процеси і основні події, що відбуваються у всіх областях України. Читачі мають доступ до бюлетеня через сайт «Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» (<http://xp—80ao2a3f.xp—j1amh/>), при цьому сегмент електронних регіональних ЗМІ, які входять в базу джерел СІАЗ, наближається до 0,5 тис. видань.

Водночас забезпечення через бібліотеки доступу до інтернет-ресурсу – лише одна ланка роботи бібліотек. У контексті розгляду питання забезпечення періодичною пресою виникає питання збереження електронної інформації, яка з Інтернету постійно видаляється, а також доступу до архівів випусків попередніх років, що відкриті для користування в Інтернеті з обмеженнями або закриті. Силами СІАЗ регулярно ведеться робота зі створення такої бази даних матеріалів ЗМІ за тематикою випусків.

Отже, бібліотека з появою електронного середовища опановує нові форми роботи, які мають на меті краще розкрити свій фонд і допомогти читачу у пошуку інформації. Читачі в електронному просторі дедалі активніше використовують сервіс бібліотечного сайту, електронного каталогу, рекомендаційних електронних списків і електронних покажчиків літератури. Якісний рівень ресурсу, викладеного на бібліотечному сайті – важливий критерій, який обумовлює відвідуваність і популярність сайту, тому, зокрема, дуже важливим є відповідальне ставлення під час складання рекомендаційних вебліографічних списків електронної періодики та інтернет-ЗМІ. Водночас є не поодинокими випадки, коли на бібліотечному сайті важко знайти рекомендаційні списки електронної періодики, зокрема і регіональної. Поряд з цим інколи списки електронних ЗМІ на бібліотечному сайті потребують доопрацювання, уточнень і перевірки. Уніфікація базового рубрикатора бібліотечного сайту, простота назв, максимальна відповідність назви рубрики змісту розміщеного на ній матеріалу – шлях до покращення бібліотечного обслуговування та інформування населення.

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Стрімкий прогрес у сфері поширення та розвитку соціальних медіа стає дедалі вагомішим чинником впливу на суспільство. З початку створення соціальні медіа зазнали істотних змін і на сьогодні відіграють роль конгломерату різноманітних сервісів та ресурсів. Динамічне зростання нових медіа приваблює широкі верстви населення незалежно від віку, освіти та соціального статусу; формує науковий, політичний бізнес та інші сегменти простору соціальних медіа. Відтак, соціальні медіа є об'єктом досліджень у різних галузях, зокрема і бібліотекознавчих.

Інтерактивні медіа вже достатньо глибоко інтегровані у бібліотечну роботу; бібліотечна аудиторія соціальних медіа, як користувачка, так і професійна, збільшується досить активно. Це зумовлює необхідність аналізу і оцінки динаміки, напрямків, тенденцій і перспектив зазначених процесів. Такі переваги соціальних медіа, як оперативність, доступність, інтерактивність та потужність масивів інформації, зумовлюють цінність їх у якості джерела бібліотекознавчих досліджень: як прикладних інструментів вимірювання ефективності, оцінки якості бібліотечної діяльності, так і теоретичних узагальнень у галузі інфології.

Пропонований алгоритм роботи з соціальними медіа, що є джерелом бібліотекознавчих досліджень, передбачає на підготовчому етапі формування вибірки сторінок бібліотек, які підлягають вивченню. Принципи вибірки визначатимуть сформовані завдання зрізу, тому перелік об'єктів може бути різним: найбільш популярні і розроблені сторінки у соціальній мережі; представлення найбільших бібліотек незалежно від їх активності в соціальних мережах, регіональна вибірка тощо.

Для того, щоб виявити загальні тенденції, які характеризують підходи до створення бібліотечних сторінок у соціальній мережі, необхідно провести загальний огляд сторінок. Показниками можна обрати складові елементи динамічної платформи та її основні характеристики і функції. Таким чином, обрані сторінки буде проаналізовано за критеріями: представлення, конвергентності, змістовності, інтенсивності зворотного зв'язку. Необхідно враховувати можливість похибки і загальну приблизність показників соціальних медіа, що зумовлена їх мінливістю,

динамічністю, реактивністю, гібридністю та інтерактивністю, відтак – принципову неможливість абсолютно точних розрахунків.

Наступним етапом дослідження бібліотечної сторінки у соціальних медіа є виявлення специфічних особливостей використання соціальної мережі у професійній діяльності бібліотек. У такому напрямі аналіз бібліотечних сторінок передбачає дослідження за двома напрямками: *публікованого контенту та інтерактивності*. *Публікація (пост)* – це основний елемент контенту сторінки бібліотечного проекту, який можна досліджувати за допомогою загального і контекстного аналізу. Загальний аналіз публікації передбачає визначення такого показника, як авторство (бібліотека, бібліотечний працівник, користувач, колеги, науковці, політики, організації). За потреби можна проаналізувати, чи використовується можливість «позначати» людей та інші організації, йдеться про опцію, що дозволяє через гіперпосилання пов'язувати повідомлення із іншими сторінками.

За типом публікації можна виокремити: загальний текстовий контент, мультимедійний контент (фотографії, відео, аудіо), лінки (гіперпосилання на власні, спільні та національні бібліотечні продукти та послуги, традиційні засоби масової інформації, інші посилання), такі специфічні тексти, як опитування чи події. Також піддається аналізу частота оновлення сторінки і періодичність, що дозволить прослідкувати зв'язок цих показників із інтерактивністю і загальною популярністю сторінки.

Важливими показниками загального аналізу публікації на сторінці бібліотеки є тематична спрямованість та спрямованість за аудиторією. Наприклад, публікації можна поділити за тематичною спрямованістю на бібліотечні, наукові, літературні, мистецькі, суспільні чи сформувати інший рубрикатор, виходячи із мети дослідження. За аудиторією усі публікації можна поділити на три рівні інформаційної спрямованості: для користувачів, їх комплекс формує систему контенту «бібліотека–користувач»; для широкого кола працівників бібліотечної галузі, яка створює систему «бібліотека–бібліотекар»; нарешті, актуальні матеріали для обох аудиторій. Відповідно, за цими критеріями можна систематизувати анонси подій, новини, релізи, інтерв'ю, «цікавинки» бібліотечної діяльності, нові надходження, експозиції виставок, семінари, продукти і послуги бібліотеки, ресурси, електронні репозитарії, конференції, доповіді, дискусії, книжкові рекомендації (художньої та наукової літератури), рецензії, довідкову інформацію тощо.

Визначальною у загальному аналізі публікації є інформаційно-комунікаційна складова: інформування – надання безпосередньої інформації «з перших рук»; посередництва – надання інформації через

інше джерело та цитування; продукування – формування актуальних подій, новин, завантаження світлин, аудіо та відео; акумуляції – збиранні інформації для подальшого використання, наприклад, за допомогою опитування задля отримання необхідної інформації; комунікативності – здійснення обміну коментарів, створення діалогу і вираження емоції; сприяння – створення нового знання в результаті обговорення, надання комунікативної платформи.

Контекстний аналіз публікації передбачає її характеристику за визначеними показниками: чи відкрита проблема для обговорення; чи присутня критика (різка, доброзичлива); резонансність; вибір стилю публікації (літературного, офіційного, розмовного, наукового, публіцистичного, іронічного, змішаного); представлення типу лексики: літературної, сленгової, використання спеціального інтернет-жаргону і емотиконів (смайликів), використання іноземної мови.

Важливим складовим елементом мережі є *інтерактивність*, що характеризує ступінь взаємодії бібліотеки у соціальній мережі з користувачами. Критеріями можуть виступати вподобання Likes, поширення (репости, ревіти, інші форми інтеракції залежно від мережі) та коментарі. *Коментарі* є найбільш інтерактивними, а тому перспективними для аналізу елементами контенту сторінки бібліотечного проекту. Пропонуємо аналізувати коментарі за такими показниками: кількість до окремої публікації як похідний показник середньої кількості; авторство (користувач, бібліотека, бібліотечний працівник та інші (науковці, політики, організації)); тип (текст, фотографії, лінки, відео, аудіо, різне); тематика (загальна інформація, вираження емоцій і почуттів, вираження думок і роздумів, оцінка дійсності в цілому, оцінка окремих сторін дійсності, реакція на репліку іншого користувача, інформаційний шум, деструктивні коментарі у випадку відсутності модерації); спрямованість (монолог, діалог, змішана, форма чітко не визначається) і тематична або ситуаційна зв'язаність (не зв'язані, кожний представляє окремий текст; зв'язані, які утворюють тематичний дискурс); вид (конструктивні, особисті); кількість вподобань (Likes), що дозволяє виявити, які коментарі користуються найбільшою підтримкою; інформаційно-комунікаційні функції коментарів (інформування, посередництва, продукування, акумуляції, комунікативності, сприяння); тональність (позитивна, негативна, нейтральна).

Незважаючи на певні обмеження через суб'єктивність, окремі критерії дозволяють виміряти показники, що характеризують інтенсивність та ефективність використання бібліотекою соціальної мережі, серед яких слід виділити такі: *охоплення аудиторії* (кількість підписників сторінки,

друзів підписників, користувачів, які відписатися від сторінки; перегляди сторінки), *активність аудиторії* (кількість вподобань, коментарів, шейрів або перепостів; відношення кількості вподобань і / або перепостів до загальної кількості постів; відношення кількості вподобань, коментарів і шейрів до загальної кількості учасників спільноти) та *популярність окремої публікації* (кількість вподобань, репостів, коментарів).

Отримані результати дозволяють порівняти, як використовують контент соціальної мережі у різних бібліотечних проєктах, виявити основні тенденції у роботі з демократичними платформами. Наведені критерії не можуть вважатися вичерпними, оскільки є робочим інструментом і значним чином залежать від мети і завдань досліджень. Окрім цього, суб'єктивність, адаптивність, динамічність соціальних медіа як інформаційного феномену визначає високий рівень лабільності показників у контексті досліджень, тобто пропоновані критерії актуалізуватимуться чи втрачатимуть пізнавальну цінність залежно від дослідницької ситуації.

Отже, систематизовані у роботі критерії дослідження соціальних медіа як джерельної бази бібліотекознавчих наукових рефлексій дозволяють формувати комплекс маркерів бібліотекознавчих досліджень у соціальних медіа, що потребують подальшої апробації на практиці та уточнення під час наступних досліджень та наукових дискусій із окресленого питання.

УДК 004.738.1:021.1

Тарасенко Н. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ САЙТИ ТА СТОРІНКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ БІБЛІОТЕКИ

Розвиток бібліотечно-інформаційного виробництва супроводжувався створенням різних видів інформаційних продуктів, які удосконалювалися разом з бібліотечною системою. У результаті використання у бібліотеках новітніх комп'ютерних технологій обробки та надання інформації, традиційні для бібліотечно-інформаційного виробництва продукти, зокрема каталоги, бібліографічні збірники, реферативні видання нових надходжень, тематичні списки відповідних анотованих продуктів довідково-бібліографічних служб, рубрикатори,

тематичні виставки тощо набули цифрової форми і отримали трактування у бібліотекознавчій літературі як електронні інформаційні продукти.

Водночас, потреба суспільства у систематизованій інформації, використання якої забезпечує прийняття більш оперативних, ефективних та обґрунтованих рішень змістила акценти інфотворчої діяльності бібліотек у площину виробництва власних продуктів аналітичного спрямування. Таким чином, сучасна бібліотека трансформувалася у загальносуспільний інформаційний центр, який надає не лише технічні можливості доступу до первинної, необробленої інформації, а й створює якісно інший рівень доступу – інтелектуальний, що забезпечує доступ до структурованої, систематизованої інформації, робить зріз по певній проблемі на основі аналізу великих масивів первинних джерел, застосовуючи для цього певні наукові та інтелектуальні технології.

Специфіка інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек, їх різновиди та технологія підготовки детально розглядалися у працях українських бібліотекознавців, зокрема Н. Кушнарєнко, І. Давидової, В. Льганаєвої, В. Горового, Т. Гранчак. Значний внесок у розробку різних аспектів інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек зробили О. Кобелєв, В. Захарова, Л. Філіпова, В. Пальчук, О. Постельжук, Л. Чуприна, В. Бондаренко та ін.

Водночас більш детального дослідження потребують процеси інформаційного виробництва бібліотек, пов'язані з впровадженням у бібліотечне середовище технологій Web 2.0. Їх використання вивело виробництво інформації на новий рівень і заклало підвалини створення інформаційних продуктів, поширюваних лише в мережі Інтернет – сайтів, блогів, сторінок бібліотек у соціальних мережах. Як інформаційні продукти бібліотек ці ресурси наразі не досліджувалися, тому актуально розглянути їх характеристики у рамках прийнятого в бібліотекознавчій літературі поняття «інформаційний продукт».

Термін «інформаційний продукт» у довідковій та бібліотекознавчій літературі переважно трактується як матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб користувачів. Серед бібліотекознавців найбільш обґрунтованою визнано таку систему термінів:

Інформаційна продукція – кінцевий результат інформаційно-бібліотечної діяльності (результат функціонування інформаційних систем), спрямований на задоволення інформаційних потреб користувачів і представлений у вигляді інформаційних продуктів та інформаційних послуг (представлений як в матеріальній, так і не в матеріальній формі).

Інформаційний продукт – кінцевий результат інформаційно-бібліотечної діяльності, закріпленій на матеріальному носії, що уможливорює його багаторазове використання з метою задоволення інформаційних потреб користувачів.

Інформаційна послуга – корисний кінцевий результат інформаційно-бібліотечної діяльності, представлений у нематеріальній формі, спрямований на задоволення інформаційних потреб користувачів, досить часто також і шляхом надання інформаційних продуктів.

Аналіз веб-сайту бібліотеки з погляду поняття інформаційного продукту доцільно провести, виходячи з його складових. Насамперед, веб-сайт має власну («фізичну») адресу, регулярні та довідкові дані, зокрема відомості про каталоги, електронні ресурси, бази даних, електронні виставки, наукову і видавничу діяльність, нові надходження, конференції, бібліотечні новини. Веб-сайт має свою пошукову систему, яка дозволяє зорієнтуватися у фонді бібліотеки. При цьому основна частина інформації веб-сайту є незмінною або статичною і підлягає багаторазовому використанню. У міру надходження нової інформації, попередня архівується.

З огляду на комплексний характер представленої інформації (електронні каталоги, повнотекстові бази даних, інформаційно-аналітичні матеріали тощо), яка може бути використана багаторазово, веб-сайт бібліотеки можна охарактеризувати як багаторівневий комплексний інтегрований бібліотечно-інформаційний продукт.

Паралельно зі створенням і підтримкою функціонування сайтів сучасні бібліотеки спрямовують зусилля і на охоплення веб-середовища соцмереж. Найбільш пристосованою для просування бібліотеки вважають мережу Facebook (<http://facebook.com>), утім багато бібліотек представлені відразу в кількох соціальних мережах. Зокрема Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського забезпечує інтернет-комунікацію зі своїми читачами через мережі Facebook, «В Контакте», Twitter. На веб-сайті НБУВ створено посилання, за допомогою якого можна перейти на сторінку бібліотеки у мережі Facebook. Аналогічно можливість переходу з веб-сайту на власні сторінки у соціальних мережах надають усі національні бібліотеки України, про що свідчить аналіз їх сайтів.

На відміну від сайту бібліотеки, який виконує навігаторську функцію щодо фондів бібліотеки, сторінка у соціальній мережі не має пошукових механізмів. Головний зміст інформації бібліотек у соцмережах – новини, часто дубльовані з сайту бібліотеки, анонси, оголошення, повідомлення, звіти і фотогалереї з різноманітних заходів і презентацій, конкурси чи опитування. З огляду на це специфічною функцією сторінки

бібліотеки у соціальній мережі можна вважати керування використанням інформації, тобто спрямування користувача до актуальних, нових, корисних чи цікавих інформаційних продуктів.

Сторінки бібліотек у соціальних мережах дають можливість удосконалити форми інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, підвищити його ефективність, забезпечити надання оперативного доступу до нових надходжень, інформування стосовно виставок, конференцій та інших бібліотечних подій. Отже, мережева сторінка бібліотеки задовольняє потреби користувача, тобто відповідає одному з критеріїв приналежності до інформаційних продуктів.

Бібліотечна сторінка в мережі має й іншу ознаку інформаційного продукту – нею можна користуватись постійно або багаторазово, на відміну від традиційних бібліотечних продуктів, інформація в яких піддається старінню, інформація мережевої сторінки регулярно оновлюється, тобто користувач завжди має справу з актуальною інформацією. Причому, на відміну від сайту, інформація мережевої сторінки бібліотеки у випадку, якщо вона одного разу була вподобана користувачем, надходить до нього «самостійно», з'являючись у його стрічці новин, не вимагаючи спеціального входження користувача на сторінку бібліотеки і вивчення ним її оновлення.

Аналіз веб-сайтів та мережевих сторінок національних бібліотек України дав змогу виокремити та обґрунтувати їх термінологічні характеристики, такі як оперативність, мобільність, різноформатність, регулярність, реагентність, інтерактивність. У поєднанні з комплексним характером представленої в них інформації, яка може бути використана багаторазово, вказані характеристики аргументують доречність трактування веб-сайтів та мережевих сторінок бібліотек як інноваційного інтерактивного багаторівневого комплексного інтегрованого бібліотечно-інформаційного продукту.

ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Сьогодні розвиток інформаційно-комунікаційних технологій вносить суттєві зміни у відносини користувачів (споживачів інформації) з бібліотекою. Очевидно, що бібліотеки не лише намагаються конкурувати з іншими каналами інформації, але й намагаються зацікавити користувача новими продуктами та послугами. Отже, питання інформаційного сервісу, інформаційних можливостей бібліотечної системи в інформаційному просторі держави набуває особливої актуальності.

Варто зазначити, що останнім часом дедалі активніший інтерес фахівців до нововведень у бібліотеках. Огляд світового досвіду надання бібліотеками інформаційних послуг показує, що відбувається переосмислення основ бібліотечно-інформаційного обслуговування. Сьогодні воно базується на вивченні специфіки інформаційних потреб, ступеня їх задоволення, рівня науково-інформаційної культури споживачів. Актуальним є створення індивідуалізованих систем обслуговування, які задовольняють кожного споживача, враховують загальне та індивідуальне в його інтересах.

Функціонування бібліотеки завжди є відображенням стану інформаційного середовища і відповіддю на його нові запити. Як зазначає О. Онищенко, «сьогодні виникла необхідність врахування якісних комплексних змін в інформаційному середовищі: змін у виробництві, розповсюдженні, використанні інформації, змін в інформаційних потребах людей і можливостях їх задоволення. Виникла необхідність сформуванню новий, збагачений образ бібліотеки, відповідний тенденціям розвитку інфосфери».

Можемо констатувати, що на сьогодні вже сформувався «новий» користувач бібліотеки: комп'ютернограмотний, оснащений мобільними телекомунікаційними приладами, який «бажає брати багато і на відстані». Потреби сучасних користувачів трансформуються – головними вимогами стають мобільність, мультимедійність, онлайн-доступ, оперативність. При цьому зазначимо, що зростаючий рівень технологічного розвитку дає можливість дедалі повніше задовольняти ці вимоги. Науковці нині досліджують феномен «мобільного суспільства». Однак, як свідчить практика останніх років, важливе значення для суспільного розвитку має

навіть не стільки мобільність, скільки той факт, що розвиток електронних технологій сприяє залученню творчого потенціалу мільйонів людей у мережевий простір для вирішення наукових, суспільно значущих проблем.

Поява швидкісних безпроводних каналів зв'язку і розширення зон охоплення робить можливим практично постійне перебування в мережі, а потоки особистої інформації завдяки смартфонам миттєво потрапляють в обіг. Внутрішній світ людини дедалі більше стає невід'ємною частиною публічного простору, а цей простір, зі свого боку, проникає в індивідуальне буття людини. Такі тенденції характерні і для України. Дедалі більше українців стають власниками електронних пристроїв мобільного зв'язку.

У найближчій перспективі технологічний розвиток буде спрямовано на забезпечення мобільності й електронної автономності індивіда. Попри, здавалося б, більшу доступність книг, розвиток мобільного доступу до Інтернету формує тенденцію до зменшення читання друкованих книг і перехід до читання на різноманітних мобільних пристроях.

Формування «мобільного суспільства» вносить і буде вносити надалі істотні зміни в діяльність бібліотек. Сьогодні спостерігається тенденція розширення доступу через мобільні пристрої до фондів та інформаційних послуг бібліотек, розроблення з цією метою спеціального програмного забезпечення, використання можливостей соціальних мереж, вікі та геоінформаційних сервісів, підготовка мультимедійних матеріалів у відповідних форматах для мобільних пристроїв. Ряд провідних бібліотек надають тематичні структуровані матеріали, інформаційно-аналітичні продукти, доступ до електронних фахових журналів тощо.

Завдяки мобільним технологіям урізноманітнюються й форми роботи бібліотек. Мобільні пристрої та їх можливості розвиваються стрімко. І так само, як змінюється мобільний пристрій, змінюються формати представлення даних.

Однією з гібридних форм представлення інформації є популярне в країнах Заходу інтерактивне видання – мультимедійний продукт, що включає в себе текст, ілюстрації, інтерактивні елементи, відео та унікальний саундтрек. Серед окремих категорій читачів зростає інтерес до аудіокниг для мобільних пристроїв.

У контексті поширення в бібліотеках мобільних технологій актуальним є також використання в діяльності бібліотечних установ QR-кодів як ефективного способу надання додаткової інформації для читача, а також в якості інноваційної технології для сприяння популяризації книг, авторів та бібліотеки. QR-код покликаний швидко доносити зашифровану інформацію до користувача. Сьогодні за допомогою використання QR-

кодів бібліотеки дають змогу користувачам перейти на сайт автора книги або на тематичні сайти, що мають відношення до книги, або тем, які книга охоплює, зорієнтуватись в бібліотеці та її послугах, взяти участь у різноманітних інтелектуальних естафетах, іграх, квестах, вікторинах, скачати на свій пристрій електронну книгу або іншу потрібну інформацію.

Мобільні технології змінюють і логіку підходів до виробничих процесів інформаційно-аналітичних структур бібліотек, що можна простежити на прикладі роботи таких підрозділів НБУВ, як СІАЗ, НЮБ і ФПУ.

Сучасні технології дають можливість підвищувати наочність інформації через мультимедійні матеріали, допоміжні таблиці, графіки, діаграми. Починаючи від можливостей управління накресленням і атрибутами шрифтів, комбінування способів подання даних в діапазоні від статички до динаміки, від відео до аудіо, і закінчуючи реалізацією діалогового режиму та здатності документа із застосуванням викликів системних функцій реагувати на події – усі ці можливості можуть бути використані кваліфікованим виконавцем документа при підготовці інформаційно-аналітичного продукту.

Використання мобільного доступу до Інтернету і веб-технологій дає такі переваги, як онлайнність, оперативність, що визначається можливістю негайної доставки користувачу; необмежена кількість читачів; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку. Саме ці критерії є визначними під час створення та поширенні продукції інформаційно-аналітичними підрозділами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Узагальнюючи, зазначимо, що стрімкий розвиток і поширення мобільних технологій, основні тенденції в їх використанні, ставить перед бібліотеками та бібліотечними інформаційно-аналітичними структурами завдання швидкого опанування та впровадження у свою діяльність цих технологій з метою подальшого переорієнтування бібліотечного сервісу на інформаційні потреби «нового» користувача. Це дасть змогу, зокрема НБУВ, продовжити її трансформацію у сучасний інформаційний центр, функціонувати як виробнича система з обробки документно-інформаційного ресурсу та виробництва інформаційних продуктів і послуг, поєднуючи традиційні та надаючи інноваційні продукти й послуги.

ПІГРИХИ ДО ПОРТРЕТУ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Бібліотека - один із таких культурних інститутів людства, який надає величезний об'єм інформації, доступний для всіх категорій користувачів. Основні функції бібліотек – освіта, інформація, дозвілля.

У сучасних умовах, коли до традиційних книжкових фондів нині додалися аудіо- та відеоматеріали, CD, електронні ресурси, коли пріоритетним джерелом інформації у суспільстві став Інтернет і взяв на себе частину функцій бібліотеки, її традиційна роль має змінитися.

Всеохоплююча інформатизація суспільства відкрила перед сучасними бібліотеками не лише великі можливості, а й ряд проблем, які необхідно вирішувати.

Зараз читачі перетворюються на «віддалених користувачів», відбувається відчуження їх від книги. Знецінення друкованого документа, панування ЗМІ, нових інформаційних технологій, прискорення доступу до цифрових ресурсів призводить до втрати навичок читання серед юних читачів, падіння престижу бібліотеки, книги. Можливість долучитися до будь-якої культури, використовуючи Інтернет та не виходячи з дому, знижує мотивацію до відвідування бібліотек. Все це потребує переосмислення місця і ролі сучасної бібліотеки (і особливо дитячої), перебудови їх функцій, виходячи з нових умов.

Останнім часом чимало пишуть про розширення додаткових функцій бібліотек, як один із шляхів стимулювання читачької діяльності. І, на мій погляд, більшість дитячих бібліотек України успішно використали саме цей шлях свого перетворення, про що свідчать матеріали сайтів багатьох провідних бібліотек України.

Сьогодні дитячі бібліотеки України стали своєрідними центрами проведення дозвілля дітей. Майже при кожній дитячій бібліотеці діють різноманітні гуртки (драматичні, художнього читання, м'якої іграшки, художнього дизайну, декоративно-прикладного мистецтва, народного співу, технічної творчості та ін.). Їхня діяльність спрямована, насамперед, на творчу самореалізацію особистості кожної дитини.

Змінилося і завдання бібліотекарів – сучасним дітям необхідно показати альтернативні форми проведення вільного часу. Для них підійдуть активні форми і методи: зустрічі з цікавими людьми, диспути, дискусії,

презентації, турніри, конкурси, ігри. З молодого аудиторією необхідно говорити на доступній їм мові. Затребуваними можуть бути ток-шоу, брейн-ринги, хіт-паради, КВК тощо та аналогією з телепроектами, а також заходи з залученням електронного ресурсу та інформаційних технологій – інформіни, конкурси веб-сайтів, слайд-шоу, відеокліпів та ін.

Зараз перед фахівцями постає завдання підготовки нового покоління до мультикультурного інформаційного світу.

Наразі бібліотеки для дітей не лише активно надають своїм користувачам доступ до всесвітньої інформаційної мережі, а й стали центрами формування інформаційної культури.

Консультування та аналіз контенту масиву Інтернету – саме це відрізняє бібліотеку від інтернет-кафе та інтернет-клубів. Виконуючи ці функції, дитячі бібліотеки стверджуються як інформаційний посередник і навігатор інформаційних ресурсів: формуються тексти вибраних посилань на кращі інформаційні ресурси мережі, створюються вебліографічні покажчики і списки, мультимедійні презентації та віртуальні екскурсії. Добірки кращих інтернет-ресурсів, представлені на сайтах бібліотек для дітей, стають у нагоді і читачам-дітям, і організаторам дитячого читання.

Дитячих бібліотекарів завжди цікавить, як діти використовують можливості Інтернету, як сприймають бібліотечні сайти, з появою яких значно зріс авторитет бібліотеки. Сучасні читачі раді приходу Інтернету в бібліотеку, який відкрив двері не тільки в безмежний світ інформації, а й у саму бібліотеку. Тому бібліотекарі спрямовують сили на те, щоб у житті дитини комп'ютер та Інтернет посіли гідне місце поряд зі спілкуванням з друзями, книгами, мистецтвом.

Досліджено, що діти з надзвичайною легкістю адаптуються в віртуальному мультимедійному світі, активно використовують інтернет-ресурси в навчальних цілях: для підготовки уроків, написання рефератів, наукових робіт. Створюючи навчальні ресурси, дитячі бібліотеки активно співпрацюють із вчителями, письменниками, науковцями.

Зараз багато дитячих бібліотек мають свої веб-сайти, на яких можна знайти не тільки загальну інформацію про бібліотеку (як це було завжди раніше). Читачам також пропонують доступ до корисних ресурсів Інтернету, зазвичай розміщуючи такі відомості в спеціальних розділах сайту.

У світі тотальної інформатизації бібліотечна книга все ж таки залишається найбільш надійною інформаційною одиницею, найважливішим джерелом інформації та вихователем естетичного смаку. І зараз не просто зберегти за бібліотеками їх культурно-освітню першість, оскільки формування інформаційного суспільства, з одного боку, приваблює бібліотеки як центр, осередок цього суспільства, а з іншого – несе реальну

загрозу для бібліотек, які можуть бути витіснені на узбіччя інформаційного поля і систем інформаційних комунікацій, і бібліотекам необхідно прикладати максимум зусиль, щоб у майбутній суспільній перебудові, у століття електронних комунікацій не втратити свої позиції, не перетворитись у другорядний суспільний інститут.

І найголовніше для спеціалізованих дитячих бібліотек зараз – це допомогти дитині, щоб читання (друкованих чи електронних книг) назавжди стало складовою її життя, невід'ємною потребою, а спілкування із справжньою літературою приносило тільки радість. І, звичайно, щоб книга та Інтернет стали союзниками і доповнювали одне одного.

УДК 025.5(477):004.77

Федоренко О. І.,

редактор I категорії НБУВ

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

Запровадження у діяльність бібліотек України інформаційно-комунікаційних технологій є вимогою часу. На сьогодні без використання інформаційно-комунікаційних засобів не можливо забезпечити рівноправний доступ усіх громадян країни до фондів бібліотек. Інформатизація суспільства потребує відповідного технологічного забезпечення бібліотек України. Бібліотечні установи, які вже набули статусу аналітично-дослідних організацій, мають містити ресурси, які представлені в цифровому форматі. Також має бути оперативний доступ до потрібної інформації як вітчизняних, так і світових електронних колекцій.

Інформаційно-технічне, інформаційно-комунікаційне забезпечення бібліотек, так само як і його дослідження, дуже важливі, адже бібліотеки є своєрідним провідником між інформаційним простором і користувачами. Необхідно з відповідальністю ставитися до інформаційного наповнення сайту бібліотеки, його формату, управління, оновлення, зручності користування. Створюючи бібліотечне інформаційне середовище, потрібно надавати доступ як до вітчизняних, так і світових електронних ресурсів. Жваві віртуальні тематичні дискусії та конференції

з актуальних питань сприяють встановленню контактів із зарубіжними колегами. Крім того, інформаційно-аналітичне оброблення ресурсів має бути відповідно структуроване, враховуючи класифікацію наук, типів і видів електронних ресурсів. Потрібно сформувати комплекс власних електронних наукових ресурсів у вигляді електронних бібліотек, репозитаріїв, розподілених банків знань і баз даних, електронних журналів та електронних копій друкованих електронних видань. Використання сучасною бібліотекою електронних інформаційних ресурсів з метою інформаційно-комунікаційної взаємодії зумовлюється швидким їх пошуком і компактністю зберігання. Такі ресурси актуалізуються за короткий проміжок часу, на них не потрібно використовувати папір та інші поліграфічні витрати.

Зазвичай найбільшим попитом серед відвідувачів бібліотечних сайтів користуються періодичні видання (містять найактуальнішу інформацію); окремі статті й препринт; монографії; науково-дослідні звіти; автореферати та дисертації; матеріали конференцій. Проте, на нашу думку, не менш важливим є розміщення на сайтах бібліотек художньої літератури, сканів періодики (особливо тієї, яка вже не виходить друком). Так, нещодавно, Центр досліджень визвольного руху виклав оцифровані копії газет часів Української революції 1917–1920 рр. У вільний доступ виклали 365 випусків періодичних видань тих років. Раніше вони зберігалися в Державному архіві Сумської області. За словами історика, члена вченої ради Центру досліджень визвольного руху Г. Іванушенка, оцифровували передусім газети. Вони були найбільш затребуваними в читальній залі сумського архіву та псувалися від частого використання. «Для багатьох дослідників «входження в тему» починається саме з газет, тому вони найбільше нищать, особливо давні. З кожним роком читати їх стає все складніше. І вже зовсім великої шкоди завдає їм постійне ксерокопіювання – від нагріву осипається друкарська фарба, ламається папір», – пояснив Г. Іванушенко. Історик додав, що найбільш цінною для дослідження українського визвольного руху 1917–1920 рр. є періодика, яка видавалася в Києві, Ромнах, Сумах, але розповсюджувалася по всій території України. До цифрового архіву потрапили номери видань «Наше життя», «Сумской Вѣстникъ», «Державний Вісник», «Залізничний дзвін», «Вісник Українського військового генерального комітету», «Український голос», «Вісник Генерального Секретаріату УНР», «Земля и воля», «Рідне слово», «Боротьба» та ін. Цей приклад мають узяти на озброєння чимало бібліотек, адже навіть за наявності стародруків у бібліотечних фондах на руки такий матеріал видають не охоче. Мова про сканування чи ксерокопію навіть не йдеться. Тому питання переведення такого типу матеріалу в цифрову

форму дуже на часі, адже бібліотека тим і відрізняється від інших соціальних інститутів (архівів, музеїв, фондів тощо), що вона надає доступ професійно опрацьованих і збережених масивів інформації.

Не останню роль для ефективної інформаційної комунікації відіграє сам вигляд сайту бібліотеки. До основних критеріїв забезпечення організаційно-технічної підтримки в наданні зручного доступу до інформації належать: адаптація сайту під різні веб-браузери; відображення стилів; програмування; перевантаження веб-сторінок «важкими елементами»; зручна навігація; ненав'язливий дизайн; безпроблемне та швидке входження на сайт з будь-якої пошукової системи; швидкий та якісний пошук необхідної інформації; вільний доступ до електронних бібліотечних продуктів і наукових інтернет-ресурсів.

Слід зазначити, що, крім забезпечення доступу до наявних ресурсів, бібліотеки мають надавати можливість користуватися інформацією в онлайн-режимі до передплачених ресурсів провідних інформаційних установ світу.

Для якісного провадження інформаційно-комунікаційних технологій зростає необхідність в удосконаленні роботи бібліотек, у забезпеченні їх кваліфікованими працівниками. Саме бібліотечні працівники виступають посередниками між виробниками та користувачами інформації, між наявними у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальними структурами, що базуються на ньому. Співробітники бібліотек мають здійснювати інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів, вміло використовувати інформаційно-пошукову мову, технічні можливості автоматизованих систем.

Зростання ролі й значення інформації перетворює її на прибутковий комерційний ресурс. Це спричинило появу великої кількості комерційних структур, які фактично виконують функції бібліотек щодо забезпечення користувачів необхідною інформацією. Для більшого комфорту електронні повнотекстові документи надсилаються на особисті комп'ютери замовників у будь-який зручний для них час. Цим займаються інформаційні агентства, інформаційні портали, інформаційні сайти, бази даних тощо. У цьому плані доречною є ідея створення при бібліотечних установах спеціальних інформаційних служб. Такі служби могли б оперативно обслуговувати запити сфери науки, виробництва та управління, послуговуючись електронними технологіями. Отже, бібліотечним установам є з ким конкурувати у сфері інформаційно-комунікативних технологій. Тому сучасним бібліотекам у своїй діяльності необхідно звернути увагу не на роботу з друкованими документами, а з інформацією, оскільки саме вона відповідає вимогам сучасного інформаційного

суспільства. Однак не слід вважати, що друковані видання повністю втратили своє значення. Вони продовжують бути актуальними в науковій, освітній діяльності, а також у дозвіллі – там, де оперативна складова втрачає свій первинний сенс.

Отже, впровадження та вміле використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотеках України має на меті формування, зберігання електронних інформаційних ресурсів, створення рівних можливостей всім категоріям користувачів працювати з електронним фондом, надання інтерактивних послуг. Увесь цей комплекс дій сприяє відкритому доступу до всесвітніх наукових, освітянських, художньо-культурних електронних ресурсів. Вся діяльність бібліотек має бути спрямована на те, щоб зробити свої послуги затребуваними й конкурентоспроможними порівняно з тими послугами, які надають комерційні структури. Подальше впровадження та поліпшення інформаційно-комунікаційних технологій приведе до створення нових методів роботи з електронними масивами інформації, що неминуче зумовить позитивні зміни в усіх структурних ланках сучасної бібліотеки.

УДК 004.77(100)–047.36(477)

Федорчук А. Г.,
наук. співроб. НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВІДСТЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ПРО УКРАЇНУ В ЗАКОРДОННИХ МЕРЕЖЕВИХ РЕСУРСАХ

Стратегічні інтереси нашої держави вимагають її інтеграції у світовий політичний, економічний, науковий та культурно-інформаційний простір. Така інтеграція передбачає двосторонній рух, тобто залежить не лише від нашого прагнення стати складовою частиною цивілізованої Європи, а й бажання європейських структур бачити Україну у своєму складі. На жаль, на сучасному етапі наша країна втрачає свою привабливість для світу як політичне, економічне і соціально-культурне явище. Значний вплив на це справляє зовнішньополітичний імідж нашої країни. Україну не сприймають у світі як впливову, правову, демократичну,

соціальну державу, з якою треба рахуватися і в яку слід інвестувати. Відсутність належної оцінки іміджу нашої країни у світі стає додатковим фактором безсистемності заходів керівництва України на міжнародній арені та непереконливості їх позицій з широкого спектру зовнішніх та внутрішніх політичних питань. А найкращим засобом оцінки репутації та образу суспільства будь-якої країни на сьогоднішній день справедливо вважається моніторинг відкритих джерел інформації, насамперед, засобів масової інформації (ЗМІ).

Отже, актуальність дослідження інформаційних потоків про Україну в закордонних ЗМІ зумовлена такими чинниками:

- потребою наукового осмислення ролі зовнішньополітичного іміджу нашої країни в період її інтеграції у світовий простір;

- важливістю визначення існуючого образу України у зарубіжних засобах масової інформації та чинників його формування для подальшого визначення напрямів розвитку країни;

- необхідністю виправлення наявного становища у галузі інформаційної роботи з українською та зарубіжною аудиторією з метою створення позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Дослідження впливу громадської думки на політиків і суспільство, зокрема виявлення суспільних настроїв через моніторинг ЗМІ, почали вивчати ще в середині минулого століття Г. Алмонд (G. Almond) та у 80-х роках Вальтер Ліпманн (Walter Lippmann). Р. Мертон ґрунтовно дослідив процеси, які відбуваються в медіа-просторі, а спільно із М. Фіске проводив дослідження переконливості пропаганди під час війни і ввів у науковий обіг такі його характеристики та поняття, як ретроспекція, повнота, специфічність, глибина, особистісний контекст. Усі автори єдині у тому, що мас-медіа справляють величезний вплив на формування громадської свідомості. Чимало праць написано про інформаційні технології, які сьогодні використовуються з метою створити привабливий чи, навпаки, непривабливий образ особи, партії, країни, застосовуються у боротьбі з конкурентами у так званих інформаційних війнах, що відбуваються між політичними групами, партіями, кланами так само, як і державами.

Що стосується безпосередньо зовнішньополітичного іміджу сучасної України, то це питання виникло одночасно з її появою на міжнародній арені як незалежної держави. Його розглядали переважно в рамках інформаційної діяльності та інформаційної безпеки України. На сьогодні ж з метою визначення репутації та образу суспільства будь-якої країни використовується моніторинг засобів масової інформації, який передбачає пошук та виявлення в публікаціях мережових видань матеріалів тематично відповідних інформаційним напрямкам дослідження. Ця робота

пов'язана зі змістовним осмисленням інформації і визначенням необхідності її використання у тому чи іншому дослідженні. Головне завдання – забезпечити максимальну повноту відбору інформації. Кінцевий користувач, аналітик повинен мати можливість доступу до інформаційних матеріалів, навіть якщо на перших етапах вони були віднесені до суміжних тематичних або проблемних рубрик. У випадку моніторингу інформації про Україну в матеріалах закордонних мережевих ресурсів ситуація ускладнюється необхідністю достатньо вільного володіння аналітиками різноманітними іноземними мовами для оперативного визначення відповідності публікації меті моніторингу.

Для прикладу, у Фонді Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського формується база даних «Україна у відгуках зарубіжної преси», призначена для збереження результатів моніторингу публікацій ЗМІ у вигляді бібліографічної, реферативної та повнотекстової інформації та надання доступу до неї користувачам. До бази даних вносяться матеріали, опубліковані на сторінках найбільш відомих та впливових електронних ресурсів у всесвітній мережі, в яких висвітлюються події та подається аналіз процесів, що відбуваються в Україні. Публікації зібрані з електронних ресурсів зарубіжних періодичних видань країн СНД, Європи, Америки, Азії та Австралії. Виявлені публікації копіюють та оформлюють згідно з внутрішніми вимогами дослідження, повністю перекладають з метою виявлення всіх аспектів та змістовного навантаження конкретної публікації, доповнюють короткою анотацією (рефератом) на державній мові, індексують згідно з поточним тематичним класифікатором та вводять у бази даних. Бібліографічні записи та повні тексти публікацій вносяться до БД мовою оригіналу зі збереженням особливостей бібліографічного опису. Заголовки публікацій доповнюють перекладом українською мовою.

База даних включає записи двох основних видів:

1. «ОПИС ГАЗЕТИ» (назва газети; колектив; вихідні дані (місто видання); загальна примітка; посилання на інтернет-адресу видання; опрацьовані надходження; мова тексту; країна видання; логотип видання). Запис цього виду надає можливість створити список всіх видань, які опрацьовують у процесі аналітичного огляду і зберегти посилання на інтернет-адресу видання, за яким можна автоматично прямо із бібліографічного опису перейти до сторінок онлайнової електронної публікації.

2. «АНАЛІТИЧНИЙ ОПИС» (газета; мова публікації; автор; інші автори; заголовок; переклад заголовку; кореспонденти, редактори тощо;

колективи (авторська відповідальність); анотація (реферат або текст публікації); рубрики; географія (регіони); ключові слова; файли). Запис цього виду призначений для збереження необхідної інформації про матеріал публікації, має інструменти для аналітичного опрацювання інформації та її систематизації, а також можливість упорядкувати повнотекстовий ресурс за матеріалами публікацій.

У результаті проведеного моніторингу користувачеві (читачеві) можуть бути надані як структуровані відповідно до запиту тематичні інформаційно-аналітичні матеріали за будь-який відрізок часу, аналітичні та статистичні результати досліджень, так і онлайнвий доступ до БД з можливостями різноманітного пошуку та відбору потрібної інформації (актуальні теми, газети, країни, мови, автори, назви публікацій).

УДК 004.6:305

Чернявська Л. П.,

мол. наук. співроб. НБУВ

СТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЯК ФОРМА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Звертаючи увагу на важливість та актуальність гендерної проблеми, з одного боку, а з іншого – на певні складнощі як із реалізацією Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. та відсутність відповідного науково-методичного і аналітичного забезпечення гендерних досліджень, бібліотеки відіграють все більшу роль у пошуку ефективних комунікативних стратегій для просування наукових гендерних досліджень у суспільну свідомість.

Інформаційне забезпечення гендерних досліджень і забезпечення інформаційними матеріалами жінок-читачів у багатьох країнах світу відбувається через спеціальні жіночі бібліотеки, архіви і документаційно-інформаційні центри. У межах нашої публікації проаналізовано питання

створення гендерних інформаційних ресурсів на базі як традиційних бібліотек, так і центрів гендерних досліджень. Зокрема, вивчався досвід країн, що значно просунулися на шляху до гендерного паритету в суспільстві (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Нідерланди), у плані організації там гендерних досліджень і діяльності гендерно-орієнтованих бібліотек.

Передусім це досвід Геттеборзької університетської бібліотеки, яка є однією з найбільш повних бібліотек з гендерних досліджень у країнах Північної Європи. Створений нею Національний бібліотечний ресурс з гендерних досліджень KvinnSam є невід'ємною частиною мережі NTNG – інформаційної мережі з гендерних досліджень у скандинавських країнах. KvinnSam є також членом Європейської мережі WINE (Жіночої інформаційної мережі Європи).

Проаналізовано також досвід Міжнародного інституту соціальної історії (Амстердам, Нідерланди), який представляє огляд проектів з жіночої й гендерної історії і є однією з найбільших у світі документальних і науково-дослідних установ у галузі соціальної історії в цілому й історії робочого руху зокрема.

Цікавою є діяльність жіночої інформаційно-документаційної робочої співдружності Австрії ФРІДА (FRIDA), цілями якої є допомога в обміні досвідом між жіночими бібліотеками й архівами та документаційно-інформаційними центрами Австрії, у розвитку нових жіночих інформаційно-документаційних проектів у всіх федеральних землях, а також привернення уваги інших галузевих органів науково-технічної інформації до жіночого питання й інформування жінок.

З бібліотек США, які спеціалізуються на жіночих дослідженнях, хотілося б виділити бібліотеку Вісконсінського університету в Мадісоні й Саллі Бінгем центр з жіночої історії й культури.

Що стосується України, то за влучною характеристикою німецького соціолога А. Лангеноля, сьогодні в українському академічному світі гендерні дослідження не становлять собою організованого на державному рівні академічного простору чи впорядкованого дискурсу, але існують на периферії класичних академічних установ, університетів і академій наук, будучи локалізовані у відносно незалежних дослідницьких інститутах, які часто-густо один з одним пов'язані більш щільно, ніж з національним науковим співтовариством. Тож, з одного боку, гендерні дослідження не мають достатньої науковості та академізму, з іншого – позначається наявність гендерних стереотипів у суспільстві. У цих умовах об'єктивність гендерних досліджень, що була досягнута науковим шляхом, повинна бути переведена на мову «пропаганди» з метою трансформації

суспільної свідомості – для цього необхідно насамперед знайти ефективні комунікативні стратегії (і бібліотеки тут можуть відігравати важливу роль). Багато науковців говорять про важливість включення гендерних досліджень у систему вищої освіти.

У 2001 році в нашій державі почав роботу проект «Інформаційна підтримка впровадження гендерної освіти в Україні». Його завданнями стали: формування віртуальної гендерної бібліотеки шляхом об'єднання в єдине електронне сховище книг, монографій, журналів, документів, публікацій, інтернет-ресурсів з гендерної проблематики; систематизація й поширення інформації з гендерної тематики; сприяння інформаційному й науково-методичному забезпеченню процесу впровадження гендерної компоненти в систему вищої освіти України. Досліджено також досвід створення інформаційних ресурсів з гендерних питань бібліотеками України, зокрема Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та ін.

У статті звернуто увагу на позитивний досвід співпраці жіночих недержавних організацій із бібліотеками з метою впливу на розвиток громадянського суспільства в Україні, зокрема у плані просування ідей гендерної рівності. Результатом такої співпраці є створення інформаційних центрів на базі існуючих бібліотек і об'єднання їх в єдину інформаційну мережу, зокрема мережу для співпраці жіночих громадських організацій.

Зазначається, що жіночими громадськими організаціями, дослідницькими й аналітичними центрами України зібрані великі колекції книг, документів і матеріалів, до яких зацікавлені користувачі поки що не мають широкого доступу.

Гендерні дослідження й фемінологія вже читаються як спецкурси у ВНЗ і, отже, мають потребу у своїх освітніх матеріалах, методичних посібниках, оригінальних, а часто й у раритетних текстах. Тож співпраця усіх зацікавлених сторін із бібліотеками у справі просування нашої держави до гендерної рівності набуває все більшої актуальності.

У статті розглянуто аспекти оптимізації такої роботи, необхідності її координації з урядовими структурами, науковцями, що займаються гендерними дослідженнями та недержавними громадськими організаціями. Звертається увага на необхідність обміну досвідом між жіночими бібліотеками, архівами й документально-інформаційними центрами з жіночої та гендерної історії.

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ В ЗАКОНОДАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

В Україні особливістю законотворчих практик дуже часто є несумісність прийнятих законів вже діючим нормативно-правовим актам та нормам Конституції, а також об'єктивно зумовленим суспільним потребам та викликам. Такий висновок можна зробити, спираючись на статистику законотворення, згідно з якою більшість парламентських рішень по суті виступають змінами до вже чинних законів та таких, що навіть ще не встигли набрати чинності. Окрім того, спираючись все ж на ті статистичні дані, бачимо, що серед усього загалу внесених до сесійної зали законопроектів законами стає лише їх п'ята частина.

Для вирішення проблеми невідповідності законопроектів діючим правовим нормам необхідно дотримання цілої низки умов, особливе місце серед яких посідає наукове обґрунтування майбутніх законів, їх аналітичне дослідження. Оскільки народні представники в українському парламенті є насамперед політиками, які у своїй роботі використовують саме політичні методи та засоби, то задля більш ефективної їх діяльності щодо законотворення, для уникнення суб'єктивних моментів та для більш професійного підходу в цьому важливому для функціонування держави процесі необхідне залучення якнайбільшого кола науковців та аналітиків, які здатні запобігти негативним наслідкам у процесі законотворення. Також такий аналіз дає можливість прогнозування можливих соціально-економічних, правових та інших наслідків (зокрема і негативних) дії майбутнього закону.

Цілком очевидною постає необхідність запровадження в практику законотворення незалежної експертної оцінки. Експертиза проекту закону – це науково-практичний, системний, усебічний узагальнений аналіз, який здійснюється на підґрунті цілісної інформації щодо досліджуваного об'єкта. Мета такої експертизи полягає в отриманні якісної оцінки майбутнього законодавчого акта, а також у залученні експертом аналітичної, довідкової та іншої інформації задля уникнення суб'єктивних оцінювальних рішень. Окрім відповідності майбутнього закону діючій системі законодавства, експертна оцінка має на меті довести відповідність законопроекту вимозі так званої достатньої підстави. Маємо на увазі «достатність» історичного та політичного контекстів (актуальність законопроекту, можливі історичні

суспільної свідомості – для цього необхідно насамперед знайти ефективні комунікативні стратегії (і бібліотеки тут можуть відігравати важливу роль). Багато науковців говорять про важливість включення гендерних досліджень у систему вищої освіти.

У 2001 році в нашій державі почав роботу проект «Інформаційна підтримка впровадження гендерної освіти в Україні». Його завданнями стали: формування віртуальної гендерної бібліотеки шляхом об'єднання в єдине електронне сховище книг, монографій, журналів, документів, публікацій, інтернет-ресурсів з гендерної проблематики; систематизація й поширення інформації з гендерної тематики; сприяння інформаційному й науково-методичному забезпеченню процесу впровадження гендерної компоненти в систему вищої освіти України. Досліджено також досвід створення інформаційних ресурсів з гендерних питань бібліотеками України, зокрема Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та ін.

У статті звернуто увагу на позитивний досвід співпраці жіночих недержавних організацій із бібліотеками з метою впливу на розвиток громадянського суспільства в Україні, зокрема у плані просування ідей гендерної рівності. Результатом такої співпраці є створення інформаційних центрів на базі існуючих бібліотек і об'єднання їх в єдину інформаційну мережу, зокрема мережу для співпраці жіночих громадських організацій.

Зазначається, що жіночими громадськими організаціями, дослідницькими й аналітичними центрами України зібрані великі колекції книг, документів і матеріалів, до яких зацікавлені користувачі поки що не мають широкого доступу.

Гендерні дослідження й фемінологія вже читаються як спецкурси у ВНЗ і, отже, мають потребу у своїх освітніх матеріалах, методичних посібниках, оригінальних, а часто й у раритетних текстах. Тож співпраця усіх зацікавлених сторін із бібліотеками у справі просування нашої держави до гендерної рівності набуває все більшої актуальності.

У статті розглянуто аспекти оптимізації такої роботи, необхідності її координації з урядовими структурами, науковцями, що займаються гендерними дослідженнями та недержавними громадськими організаціями. Звертається увага на необхідність обміну досвідом між жіночими бібліотеками, архівами й документально-інформаційними центрами з жіночої та гендерної історії.

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ В ЗАКОНОДАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

В Україні особливістю законотворчих практик дуже часто є несумісність прийнятих законів вже діючим нормативно-правовим актам та нормам Конституції, а також об'єктивно зумовленим суспільним потребам та викликам. Такий висновок можна зробити, спираючись на статистику законотворення, згідно з якою більшість парламентських рішень по суті виступають змінами до вже чинних законів та таких, що навіть ще не встигли набрати чинності. Окрім того, спираючись все ж на ті статистичні дані, бачимо, що серед усього загалу внесених до сесійної зали законопроектів законами стає лише їх п'ята частина.

Для вирішення проблеми невідповідності законопроектів діючим правовим нормам необхідно дотримання цілої низки умов, особливе місце серед яких посідає наукове обґрунтування майбутніх законів, їх аналітичне дослідження. Оскільки народні представники в українському парламенті є насамперед політиками, які у своїй роботі використовують саме політичні методи та засоби, то задля більш ефективної їх діяльності щодо законотворення, для уникнення суб'єктивних моментів та для більш професійного підходу в цьому важливому для функціонування держави процесі необхідне залучення якнайбільшого кола науковців та аналітиків, які здатні запобігти негативним наслідкам у процесі законотворення. Також такий аналіз дає можливість прогнозування можливих соціально-економічних, правових та інших наслідків (зокрема і негативних) дії майбутнього закону.

Цілком очевидною постає необхідність запровадження в практику законотворення незалежної експертної оцінки. Експертиза проекту закону – це науково-практичний, системний, усебічний узагальнений аналіз, який здійснюється на підґрунті цілісної інформації щодо досліджуваного об'єкта. Мета такої експертизи полягає в отриманні якісної оцінки майбутнього законодавчого акта, а також у залученні експертом аналітичної, довідкової та іншої інформації задля уникнення суб'єктивних оцінювальних рішень. Окрім відповідності майбутнього закону діючій системі законодавства, експертна оцінка має на меті довести відповідність законопроекту вимозі так званої достатньої підстави. Маємо на увазі «достатність» історичного та політичного контекстів (актуальність законопроекту, можливі історичні

аналоги та паралелі з ними, національна специфіка в зазначеному контексті, співвідношення з можливими альтернативами, відповідність державній політиці та нормам міжнародного права, загальним принципам демократизму тощо).

Експертний аналіз законотворчості має проводитися на базових засадах, дотримання яких дозволить досягти максимально неупередженого та наукомісткого результату в оцінюванні експертами парламентських рішень. Мова йде про такі принципи: вільний доступ аналітиків до інформації, необхідної для проведення такого аналізу; професіоналізм, фаховість експертів; незалежність експертів від суб'єктів законодавчого процесу (дотримання цього принципу є особливо актуальним в українських реаліях для прийняття владно-політичних рішень); відповідальність експертів стосовно об'єктивності та повноти висновків щодо законопроектів тощо.

Завдяки науково-експертній оцінці та аналізу законопроектна робота набуває науково-обґрунтованого характеру; на основі висновків цих експертиз законопроект швидше за все направляють у профільний комітет на доопрацювання, що підвищує шанси на досягнення максимально ефективного результату від реалізації такого закону на практиці. Проте, на жаль, в українському парламенті висновки таких експертиз парламентарі розглядають скоріше з погляду рекомендацій, до яких можна прислухатись (а можна і ні). Це ще раз підтверджує привалювання в межах парламентських інститутів неформальних факторів впливу на парламентські рішення. Насамперед мова йде про пріоритет особисто-групових інтересів та кооперацію бізнесових еліт у стінах парламенту. Такий стан речей підкріплюється ще й відсутністю нормативно-правової бази в регулюванні практики проведення науково-експертного аналізу законодавчої діяльності.

З метою підвищення ефективності законотворчої діяльності та обґрунтованості рішень Верховної Ради України було б доцільним максимальне посилення вхідного парламентського аналізу та наукового обґрунтування законопроектів. При цьому важливим є недопущення до такого аналізу та оцінки установ, організацій чи осіб, які брали участь у розробленні законопроекту.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕМАТИКИ

Соціальні мережі є унікальною платформою для консолідації різних груп суб'єктів на основі спільності їх інтересів. Соціальні мережі сприяють структуризації комунікативного простору, створенню віртуальних співтовариств, які часто на практиці перетворюються на громадські об'єднання. А громадським інституціям дають можливість поширювати свої ідеї, залучати до своїх лав нових членів та координувати їх дії. Спостерігається взаємопроникнення повсякденної соціальної реальності і віртуальної. Це комунікативне середовище є органічною складовою механізму формування й розвитку громадянського суспільства і водночас джерелом інформації соціальної тематики. Соціальні мережі дедалі більше стають певною мірою інформаційним відбитком громадянської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів, координації зусиль. Практично всі суспільно значущі процеси, події, явища залишають певний інформаційний відбиток у соціальних мережах.

Найяскравішим прикладом реалізації громадських ініціатив за допомогою соціальних медіа став Євромайдан, який розпочався з закликів активістів у Інтернеті виходити на протести. Як показують дослідження, саме роль лідерів думок у соцмережах, а не партійних функціонерів, виявилась визначальною в активізації громадянського спротиву. Соціальна активність, що охопила всі сфери суспільного життя, засвідчила високий рівень самоорганізації активної частини населення, яка згуртувалася не навколо політиків, а навколо ідей.

Під час Євромайдану і з початком війни на Донбасі спостерігається значна активізація волонтерського руху в країні. За даними дослідження GfK Ukraine, проведеного в листопаді 2014 р. на замовлення Організації Об'єднаних Націй в Україні, майже чверть українців (23 %) мали досвід волонтерства; основним напрямком діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим – цим займались 70 % волонтерів. На сторінках соцмереж волонтери організують збір

коштів та надають інформацію про витрачені кошти (письмовими актами та фотозвітами).

Крім того, зауважимо, діяльність волонтерів спрямована не лише на допомогу постраждалим та соціально незахищеним громадянам. Спостерігається рух окремих індивідів і великих груп, спільнот до усвідомлення інтересів держави як своїх особистих і, відповідно, до практичних дій, спрямованих на допомогу державі в організації протидії інформаційній агресії РФ, поліпшенню іміджу держави тощо. На тлі багаторічної недовіри до органів влади та негативного іміджу держави це є позитивним і обнадійливим фактом. Зокрема, відома роль групи «Інформаційний опір» (координатор Д. Тимчук), яка під час окупації Криму і розгубленості державних інформаційних структур взяла на себе інформування користувачів соцмереж про ситуацію в зоні конфлікту. Інформаційні волонтери гуртуються довкола сайту під назвою «Інформаційні війська України», який запустило Міністерство інформаційної політики. Потенційних волонтерів закликають долучатися до інформаційної боротьби і ретельно виконувати отримані після реєстрації завдання.

Ряд акцій у соціальних мережах спрямовані на привернення уваги світової спільноти до подій в Україні, пояснення позиції органів влади, ставлення українців до актуальних суспільних процесів. При цьому підкреслимо, що обмін у соціальних мережах не лише відбиває суспільні настрої, а й може їх стимулювати, привертати увагу до актуальних та резонансних подій, підвищувати протестний потенціал чи підвищувати рівень громадянської активності.

Бібліотечні спільноти є одним з прикладів представлення в соціальних мережах груп (громад), що створені на основі корпоративних інтересів і зв'язків. Для них характерна просвітницька функція в мережі, яка реалізується на принципах розширення можливостей вільного доступу до інформації, сприяє забезпеченню свободи читання, інтелектуальної свободи і вільного висловлення й руху ідей та інформації. Наприклад, інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ (СІАЗ, НЮБ, ФПУ) через Facebook надають доступ до своїх електронних ресурсів, аналітичних журналів і бюлетенів. З ініціативи членів бібліотечних спільнот у соціальних мережах проводяться акції, флешмоби патріотичного характеру з популяризації української історії, мови, традицій, кінофільмів, живопису, музики тощо.

У таких спільнотах не лише йде обговорення суто фахових тем, висловлення пропозицій та ініціатив, спрямованих на розвиток бібліотечної справи, корпоративних зв'язків, а й формується певна громадянська

позиція з суспільно резонансних проблем від наукових до політичних. Важливу роль у формуванні порядку денного дискусій, її напрямів і тональності відіграють лідери громадської думки. Це можуть бути окремі користувачі чи модератори спільнот з колом прихильників від кількох сот до 5 тис. (Пан бібліотекар, Tetiana Yaroshenko, Valentyna Pashkova, Репортер СІАЗ та ін.), які напружували високий рівень довіри, авторитету, власне соціального капіталу.

Мультифункціональність соціальних мереж, можливості щодо структурування комунікативного простору та об'єктивне сприяння розбудові громадянського суспільства роблять їх специфічним джерелом інформації для інформаційно-аналітичних структур бібліотек. Інформаційний обмін у соціальних мережах, пов'язаний, наприклад, з реалізацією громадських ініціатив, дає додаткові маркери та індикатори для з'ясування громадської думки з актуальних питань, основних тенденцій у розвитку суспільних процесів, реакції громадськості на дії владних структур. Також дає змогу простежити як маніпулятивні впливи, так і реакцію на них різних політичних і соціальних груп користувачів. У соціальних мережах неминуче відбивається і політична поляризація суспільства, що відкриває шляхи для аналізу механізму цих процесів і з'ясування аргументації сторін.

З огляду на активну інтеграцію суб'єктів управлінської діяльності в соціальні медіа перспективною і важливою для розвитку громадянського суспільства в Україні є взаємодія в мережевому середовищі органів державної влади та громадськості. Співпраця уряду з громадянами в соціальних мережах відкриває додаткові шляхи до побудови ефективних комунікативних майданчиків між суспільством і владою. Зокрема, утворення співтовариств, де держструктури контактують з громадянами; створення блогів, де представлені і обговорюються державні послуги; залучення суспільства до роботи з поліпшення законодавства – доступ громадян в режимі онлайн до інформації державного сектору, чинних законів та тих, що розробляються; пряма звітність чиновників перед громадянами; оперативне обговорення і вирішення в режимі онлайн проблем, що виникають у країні і регіонах.

Отже, на тлі поєднання і взаємопроникнення інформаційних і нових соціальних технологій зростають ресурси контролю за владними структурами та окремими функціонерами, підвищуються шанси реалізації громадських ініціатив. Мережева комунікація веде до зростання активності громадськості та підвищення її ролі у прийнятті рішень, а здатність до підтримання комунікації з боку влади стає одним з важливих показників ефективності державного управління. Зміст інформаційних обмінів у

соціальних мережах становить значний інтерес для аналітиків інформаційно-аналітичних структур, оскільки є чутливим індикатором суспільних настроїв, відбитком соціальної активності громадян. Інформаційні масиви, що виникають як наслідок комунікативної активності, є джерелом інформації для аналітичних структур, зокрема Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ.

УДК 37(075)-028.27

Шлапак Ю. С.,

провід. ред. НБУВ

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ЕЛЕКТРОННОГО ТА ДРУКОВАНОГО (ПАПЕРОВОГО) ПІДРУЧНИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, РОЗВИВАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ І ФУНКЦІЇ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА САМОКОНТРОЛЮ)

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася швидким розвитком цифрових технологій, впливаючи на суспільне та громадське життя. Це спричинило й появу нових проблем, зокрема проблему навчання.

Появу електронних навчальних посібників можна сприймати як якісно новий щабель інформатизації освіти.

Створення комп'ютерних технологій у навчанні тісно співіснує з виданням навчальних посібників нової генерації, що відповідають потребам особистості учня.

Електронний посібник має більш широкі можливості та, відповідно, можна спостерігати кращі результати в навчанні. У контексті трансформації завдань освіти мета «вивчення» змінюється метою «навчити вчитися» – підручник перестає бути навчальною книгою для закріплення матеріалу, який був повідомлений викладачем.

Розглянувши визначення понять «електронний підручник» і «паперовий підручник», бачимо, що електронний навчальний підручник і друкований (паперовий) – практично одне й те ж саме. Відмінним, зокрема, є спосіб викладу.

Функції шкільного підручника реалізуються через усі його структурні компоненти. Зміна функцій підручника приводить до зміни його структури та появи інноваційних моделей підручників – електронний підручник, технологічний підручник, підручник фіксованого формату, багаторівневий підручник.

Досить докладно свого часу подав класифікацію функцій паперового (друкованого) підручника Д. Зуєв: інформаційна, систематизуюча, розвивально-виховна, трансформаційна, функція закріплення й самоконтролю, інтегруюча, координуюча, навчальна.

Інформаційна функція. Підручник забезпечує тих, хто навчається, необхідною й достатньою інформацією з певного предмета. Інформаційна функція електронного підручника, зокрема, полягає в необхідній наявності понять і визначень; наданні відомостей про навчальний предмет за допомогою тексту, малюнків, схем, таблиць, аудіо- і відеофрагментів тощо; у висвітленні особливостей об'єктів і явищ, що вивчаються, їхніх параметрів; у наявності прикладів, правил тощо.

Електронний підручник має забезпечити розгорнуте та всебічне оволодіння предметом за рахунок легкого і швидкого доступу до потрібних фрагментів інформації (що відсутнє в друкованому (паперовому) підручнику). Для розширення інформаційного поля використовуються перехресні посилання та навігація по електронному підручнику.

Розвивально-виховна функція сприяє розвитку перцептивних, мнемічних, розумових, мовленнєвих та інших здібностей учнів; забезпечує формування світогляду, моральних, естетичних та інших якостей особистості; передбачає духовно-ціннісний вплив змісту підручника на того, хто навчається.

Розвивальна функція передбачає, крім формування знань і спеціальних умінь, здійснення спеціальної роботи із загального розвитку тих, хто навчається, їхнього мислення, волі, емоцій, навчальних інтересів і здібностей.

Електронний підручник, розвиваючи пам'ять, мислення, уяву через систему вправ, інформаційно-довідкового матеріалу сприяє формуванню всебічно розвинутій особистості фахівця.

Зрозуміло, що в заохоченні до поглиблення знань, покращення результатів навчання має перевагу електронний підручник, на відміну від друкованого (паперового). Паперовий підручник не містить анімації, динамічних зображень, не можна створити звукових ефектів тощо, що не надто стимулює фахівця до пізнавальної діяльності.

Активізувати учнів до роботи на уроці допомагають цікаві творчі завдання (для дітей, наприклад, складання казки за поданим початком, читання слів з пропущеними літерами тощо), самостійні роботи з проблемними та пошуковими елементами (творчі роботи над завданнями, тестові завдання, словотворчі вправи) тощо. Набагато цікавішим виконання цих завдань буде в електронному підручнику.

Будучи носієм певного, обов'язкового навчального матеріалу, підручник покликаний всіляко полегшувати учню засвоєння та закріплення цього матеріалу, допомагати йому самотійно заповнювати прогалини в знаннях й уміннях. Звідси такі традиційні функції підручника, як функції закріплення та самоконтролю.

Для закріплення знань і самоконтролю в електронному підручнику часто беруться тести. Зовні це – найпростіша форма електронного підручника.

Використовуються різнорівневі завдання до кожної теми; тести й завдання до кожного з розділів та курсу загалом. Цікавим, зокрема, для молодшої та середньої школи є кросворди, ребуси. Часто для закріплення матеріалу створюються невеличкі ролики, де казкові герої разом з дитиною повторюють вивчене. Потім у формі гри цей казковий герой уже перевіряє знання безпосередньо дитини. Завдання виконано правильно – дитині надається щось на зразок заохочувального призу. Наприклад, грає пісня, надається для перегляду невеличкий мультфільм тощо.

Слід зазначити, що електронний підручник у жодному разі не втрачає традиційних функцій підручника, а лише поглиблює та доповнює їх. Електронний підручник покликаний не замінити друкований (паперовий), а доповнити його за рахунок подання навчального матеріалу в іншому вигляді – за допомогою акцентів на ключових поняттях, тез та опорних схем, використання інтерактивних завдань, великої кількості мультимедійного ілюстративного матеріалу, що може використовуватися як при фронтальній роботі з використанням мультимедійного проектора, так і для самотійної роботи з навчальним матеріалом, узагальнення, повторення тощо; також додаткових матеріалів, файлів-заготовок і шаблонів для виконання практичних завдань.

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Соціальні мережі стрімко трансформувалися в один з найважливіших комунікаційних інструментів сьогодення та стали основою розвитку нової форми повноцінних мас-медіа.

Більшість дослідників мусить констатувати, що один із найважливіших аспектів розвитку соціальних медіа є його темпи, які сьогодні настільки швидкі, що часто випереджають відповідні наукові дослідження.

Потенціал соціальних медіа визначається насамперед тим, що це не просто нова форма ЗМІ або форма пошуку та фільтрації контенту – це нова форма масової та публічної комунікації, головна особливість якої – інтерактивність (на відміну від інших форм масової та публічної комунікації ролі адресата та адресанта доступні кожному з учасників комунікації). Ефективність використання соціальних мереж і перспективність подальшого розвитку цієї форми суспільної комунікації підтверджується як її активною інтеграцією до загальної системи політичних комунікацій (соціальні мережі використовуються органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями, окремими соціальними активістами тощо), так і використанням їх у економічній сфері (автоматизація менеджменту тощо).

Зрозуміло, що перспективи розвитку нових комунікаційних засобів «інформаційної» епохи перебувають у тісному взаємозв'язку з економічними процесами, глобалізованим індустріальним виробництвом і відповідною політичною практикою як визначальним чинником творення «портрету» сучасного суспільства. Проте цей зв'язок виявляється не так у використанні «мережі» у комерційних цілях, як у тому, що соціальні мережі стають засобом зворотного зв'язку між владою й суспільством, яке з розвитком комунікаційних мереж отримує додаткові важелі впливу на перебіг політичних та економічних процесів.

Щоб проілюструвати важливість соціальних мереж у системі політичних комунікацій, достатньо відзначити, що сьогодні публікація (пост) на особистій сторінці політика або державного чиновника в соцмережі сприймається суспільством як його офіційна заява та слугує основою для подальшої трансляції «традиційними» ЗМІ.

Для інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек соціальні медіа стають інструментом, що дозволяє при належному підході до аналізу та фільтрації поширюваної ними інформації робити достовірні висновки та узагальнення щодо найрізноманітніших аспектів суспільного життя, нейтралізуючи спекулятивні та відверто пропагандистські сторони медіа-контенту.

Прикладом використання соціальних медіа у інформаційно-аналітичній діяльності бібліотечних підрозділів можуть слугувати, зокрема, дослідження особливостей регіонального розвитку, які стали одним із важливих напрямків діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ).

Суспільна актуалізація відповідної проблематики, обумовлена політичними подіями останнього року в Україні, робить ці дослідження особливо цінними для подальшого розвитку національного інформаційного простору.

Прикладом дослідження контенту соціальних медіа для аналізу та прогнозування перебігу суспільно-політичних та економічних процесів у регіонах став ряд аналітичних матеріалів, підготовлених підрозділом.

Серед них – статті, присвячені оцінці розвитку сепаратистських тенденцій у Закарпатті (на прикладі русинського руху); матеріали про кримськотатарський рух як фактор впливу на перебіг українсько-російського конфлікту; висвітлення подій, пов'язаних із соціальним протестним рухом та зростанням терористичної активності в Одеській та Харківській областях; оцінка соціально-політичної ситуації у Миколаївській та Херсонській областях тощо.

Всебічний регулярний аналіз проблем регіонального розвитку – важливий чинник адекватної оцінки перспектив політичної стабілізації в країні, і соціальні медіа у таких дослідженнях постають унікальним інструментом, що дозволяє дослідникові наблизитися до розуміння найактуальніших суспільних проблем, дійсного стану речей у політиці, економіці та соціальній сфері, оминаючи спокусу заглиблення у вторинні – маніпулятивні, пропагандистські – аспекти впливу ЗМІ на суспільну свідомість. Водночас об'єктивний аналіз ситуації у країні вимагає вивчення саме таких аспектів функціонування соціальних медіа, оскільки головне завдання більшості з них – саме формування громадської думки через своєрідну суспільну міфотворчість.

З огляду на це великого значення набуває дослідження контенту протилежних за ідеологічним забарвленням ресурсів, що у результаті і дає можливість науковцям робити максимально об'єктивні висновки.

Прикладом такого підходу і можуть слугувати публікації СІАЗ, присвячені проблемам регіонального розвитку, а ознакою його ефективності – утілення у життя прогнозів, які дають його співробітники.

Вивчення контенту соціальних медіа з відповідної проблематики та узагальнення щодо особливостей його формування дозволить створити інформаційні передумови для дієвого впровадження у суспільне життя територіальних громад відповідних реформ. Ці громади у результаті добровільного об'єднання будуть здатні самотійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Інформаційний супровід цих процесів значною мірою визначатиметься інформаційно-аналітичною діяльністю відповідних бібліотечних підрозділів як об'єктивних та незаангажованих учасників творення національного інформаційного простору.

З огляду на це перед бібліотечними структурами актуалізується завдання з дослідження контенту соціальних мереж, вивчення можливостей його використання у своїй інформаційно-аналітичній діяльності для підвищення якості своїх інформаційних продуктів. Для дослідника має велике значення можливість оперативної та безпосередньої оцінки тенденцій трансформації громадської думки з актуальних соціально-політичних та економічних питань, виражені у коментарях користувачів, що відображають світоглядні особливості різних соціальних груп. Вирішення проблеми адекватності та повноти відображення особливостей суспільної свідомості у зв'язку з політичною практикою певного історичного періоду тісно пов'язане з необхідністю багатосторонньої соціологічної оцінки складу мережевої спільноти. З іншого боку, дослідження контингенту соціальних мереж дасть змогу окреслити перспективні напрями розвитку інформаційно-аналітичних продуктів бібліотеки відповідно до сучасного попиту, інформаційних та інтерпретаційних потреб користувачів соціальних мереж. Крім того, опанування бібліотеками технологій мережевої комунікації сприятиме інтегруванню вже наявного бібліотечного ресурсу до комунікативного простору, що слугуватиме наповненню його науковою інформацією.

ПЛАТНІ ПОСЛУГИ БІБЛІОТЕК: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У час ринкових відносин, а також недостатнього державного фінансування для бібліотек є актуальним надання платних послуг.

Питання надання платних послуг бібліотеками досліджували у своїх працях Т. Добко «Платні довідково-бібліографічні послуги бібліотек: історія і сучасність», «Платні послуги в системі бібліотечного обслуговування: теорія і практика»; Н. Розколупа «Платні послуги в бібліотеках»; М. Войцеховська «Buzz-маркетинг як інструмент популяризації сучасних бібліотечних послуг: досвід польських бібліотек»; Л. Комаринська «Фандрейзинг – поняття позабюджетного фінансування у бібліотеках Львова».

Метою цього дослідження є правовий аналіз надання платних послуг вітчизняними бібліотеками та дослідження досвіду зарубіжних книгозбірень у цій сфері.

Українське законодавство є сприятливим у сфері надання платних послуг бібліотеками. Так, ст. 29 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» передбачає, що бібліотеки, які безкоштовно надають основні бібліотечні послуги, звільняються від оподаткування доходів, отриманих від надання платних послуг.

Організаційно-правову форму надання платних послуг бібліотеками визначає спільний наказ Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України від 21.12.1999 року № 732/306/152 «Порядок надання платних послуг закладами культури і мистецтв», за якими розмір оплати за той чи інший вид послуг визначається на підставі їх ціни (тарифу), а базою для визначення ціни послуги є розрахунок витрат, пов'язаних із наданням послуги. У разі невиконання або неякісного виконання послуги внесені кошти підлягають обов'язковому поверненню фізичній (юридичній) особі, яка оплатила послугу.

Види платних послуг визначено у Постанові КМУ від 12 грудня 2011 року № 1271 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності».

Бібліотека, що має статус наукової, може надавати платні послуги відповідно до Переліку платних послуг, які можуть надавати бюджетні

наукові установи, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 року № 1180.

Вітчизняні бібліотеки не розвивають такі види надання платних послуг, які передбачені вищезазначеними постановами та які активно застосовують зарубіжні бібліотеки, як видання, розповсюдження та реалізація наукових, науково-технічних, науково-інформаційних, науково-практичних, науково-популярних видань, тиражування матеріалів бібліотек на носіях інформації, надання поліграфічних послуг; розроблення програмного продукту, впровадження, реалізація та супровід програмних засобів і продуктів; проведення робіт з технічного захисту інформації, роботи із комп'ютерною технікою та методик статистичного оброблення інформації; організація навчання іноземних мов, перекладацькі послуги; надання юридичних послуг фізичним та юридичним особам, створення платних навчальних студій, курсів; надання послуг з організації та / або проведення культурно-масових заходів, міжнародних симпозіумів, науково-практичних конференцій, семінарів, майстер-класів; продаж у неспеціалізованих магазинах (кіосках, лотках) видань про фонди і діяльність бібліотек, музеїв, картинних галерей, заповідників та інших закладів культури і мистецтва, репродукцій, наборів листівок, афіш, плакатів (зокрема із зображенням творів мистецтв, пам'яток літератури), а також сувенірних виробів, значків, виробів народних промислів, декоративно-ужиткового мистецтва. На відміну від вітчизняних бібліотек, зарубіжні активно заробляють на вищезазначених платних послугах.

Так, Бібліотека та Архів Канади (далі – БАК) четверту частину свого річного бюджету формують за рахунок платних послуг, а саме:

- Укладання договорів із авторами і видавництвами про представництво їх творів на своєму сайті. Наприклад, за договором з канадським онлайн-книжковим магазином Indigo БАК буде отримувати 5 % від вартості проданої книги, здійсненої через бібліотечний каталог. Платні фонди завантажують на локальний сервер, на який користувач може зайти лише за умови аутентифікації і авторизації. Бажаючий може вибрати матеріал, який його зацікавив, оплатити доступ до повних текстів кредитною картою і відразу побачити його на своєму екрані.

- Укладання договорів зі студіями звукозаписів, таких як UbisoftMontreal, ElectronicArtsCanada, EidosMontreal, відповідно до яких користувач за відповідну плату в Бібліотеці та Архіві Канади може брати відео та ігри цих компаній на прокат, а за посередництво, зі свого боку, отримує відповідну плату. Рекламу по платних послугах, яку надає БАК, розміщує на читацьких квитках та за допомогою своєї публічної служби WI-FI.

Бібліотека Конгресу Сполучених Штатів Америки (далі – БК США) через свій сайт забезпечує отримання платних юридичних консультацій з національного та міжнародного права будь-якої країни світу, які надають адвокати із країн юрисдикції бібліотеки. Також бібліотека активно співпрацює із комерційними структурами, залучаючи їхні кошти. З огляду на вищезазначене багато проектів БК США реалізує сумісно із цими структурами. Національна бібліотека Білорусі надає платні послуги за такими видами діяльності: поліграфічні послуги (цифровий, широкоформатний, різнографічний друк – друкування візитних карток, конвертів, дипломів, запрошень, листівок, флаєрів, фотоальбомів, книг, календарів, буклетів, брошур, блокнотів); післядрукові роботи (переплетені роботи, ламінування); розміщення реклами на інтернет-порталі Національної бібліотеки Білорусі; виготовлення сувенірної продукції (нанесення зображень на майку, кепку, кружку); надає в оренду свої приміщення.

Швидкими темпами розвивається надання платних послуг у російських провідних бібліотеках. Наприклад, кожного року Департамент культури Тюменської області планує надходження грошей від додаткової діяльності бібліотек. Плани виконуються за рахунок таких послуг: платні сервісні послуги, реалізація літератури, ІРБІС-дилерські послуги, надання майданчиків під розміщення реклами, приміщень в оренду для проведення різних заходів, надання видавничо-поліграфічних послуг.

Для провідних бібліотек в Україні доцільно використати досвід Бібліотеки Конгресу США, Бібліотеки та архіву Канади, Національної бібліотеки Білорусі, російських бібліотек з надання платних послуг. Упроваджувати та розвивати платні послуги за такими видами діяльності, як видання, розповсюдження та реалізація наукових, видань, надання поліграфічних послуг; розроблення програмного продукту, впровадження, реалізація та супровід програмних засобів і продуктів; проведення робіт з технічного захисту інформації, роботи з комп'ютерною технікою та методик статистичної обробки інформації; організація навчання іноземних мов, перекладацькі послуги; надання юридичних послуг фізичним та юридичним особам, створення платних навчальних студій, курсів. Також доцільно провідним бібліотекам України ініціювати законопроект про пільги спонсорам, які надають матеріальну допомогу бібліотекам, для залучення додаткових коштів на зразок Закону № 2003–709 від 1 серпня 2003 року про меценатство, асоціації і фонди у Франції.

Відповідно до вищезазначеного Закону спонсор бібліотеки отримує винагороду від скорочення корпоративного податку на прибуток, що дорівнює 60 % від суми пожертвування в межі 0,5 % від обороту протягом п'яти фінансових років.

ЗМІСТ

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК: ЗАВДАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ З ГАЛУЗЯМИ ОСВІТИ, НАУКИ, КУЛЬТУРИ

- Ханс Ельбесхаузен** Публічні бібліотеки Данії – розвиток і зміни.....7
- Шемаєва Г. В.** Коеволюція науки, наукової комунікації бібліотек.....10
- Василенко О. М.** Роль та значення бібліотечної комунікації
в формуванні суспільства знань.....13
- Воскобойнікова-Гузєва О. В.** Сучасна бібліотека у швидко
змінюваному світі: моделі розвитку та партнерство.....16
- Лобузін К. В.** Фундаментальна електронна бібліотека
«Україніка»: технологічна організація та основні принципи
управління інформаційними ресурсами.....18
- Василенко О. М., Данильченко Т. В.** Методична діяльність
наукових бібліотек у мережевому середовищі.....23
- Богданов Г. О.** Бібліотеки вузів та їх роль в інтеграції мігрантів.....27
- Виноградова О. Б. Виноградова О. Б.** Формування толерантності
як напрям бібліотечно-інформаційної роботи з молоддю.....29
- Власенко Н. М.** Культура обслуговування користувачів як
основоположний фактор іміджу бібліотеки.....32
- Гончаренко М. О.** Формування універсального підсобного
фонду як комунікаційний процес.....34
- Дем'янюк Л.М.** Інформаційно-комунікаційна діяльність
зарубіжних наукових бібліотек.....37
- Жукова В. П.** Функції бібліотеки: соціально-комунікаційний аспект.....39

Захарова Н. Б. Тенденції розвитку інноваційних форм масової комунікації в сучасній бібліотечній діяльності.....	43
Збанацька О. М. Електронні версії архівних путівників як джерело для уточнення та поповнення інформаційно-пошукового тезауруса Національної парламентської бібліотеки України.....	45
Здановська В. П. Прес-служба НБУВ: становлення й сутність.....	49
Зубенко О. О. Взаємодія бібліотек з установами освіти та науки у сфері підвищення кваліфікації бібліотечних працівників.....	53
Іванов Ю. Ф. Бібліотеки як провідники правової інформації в інформаційному суспільстві.....	57
И Цзя Роль библиотек КНР в популяризации отечественного кинематографического наследия.....	60
Кириленко О. Г. Актуальні проблеми охорони об'єктів інтелектуальної власності НБУВ	63
Коваль Т. М. Сучасні тенденції комплексного обслуговування користувачів у контексті інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки.....	65
Коваль Т. М., Шевченко І. В. Формування відомостей про користувачів НБУВ на платформі АРМ “каталогізатор” АБІС ІРБІС.....	68
Копитко Т. Ю. НБУВ Концептуальні засади створення та розвитку електронних бібліотек.....	71
Кропочева Н. М. Соціокомунікаційні аспекти діяльності галузевих бібліотек: спроба дискурсу.....	74
Кулик Є. В. Віртуальний простір бібліотеки як середовище освіти та самоосвіти юнацтва.....	77

Кушерський А. М. Приватні особові документальні колекції у фондах президентських бібліотек США: комплектування та особливості репрезентації (на прикладі президентської бібліотеки-музею Франкліна Рузвельта).....	81
Литвинова Л. А. Службовий твір як об'єкт авторського права.....	83
Лопата О. М. Електронні бібліотечні журнальні виставки залів періодичних видань як складова інформаційно-комунікаційної діяльності НБУВ.....	86
Лук'янець Н. М. Бібліотечні та музейні колекції: інтеграція інформаційно-ресурсної складової (американський досвід).....	89
Масловська С. М. Забезпечення професійних потреб фахівців бібліотечної сфери в контексті формування бібліотекознавчих інформаційних ресурсів.....	92
Ніколаснко Н. М. Впровадження контролінгу в управлінську діяльність бібліотек.....	95
Пестрецова О.О. Перспективні шляхи формування системи бібліотечного правового інформування.....	98
Поліщук Р. В. Нормативно-правові документи в сфері бібліотечно-інформаційної діяльності наукової бібліотеки України.....	100
Поперечна Л. А. Соціальні мережі як інструмент комунікаційно-іміджевої політики наукової бібліотеки.....	103
П'яткова Г. М. Електронні книжки та вільні електронні зібрання в комунікаційно-інформаційному середовищі.....	106
Романченко І. Г. Інформаційно-бібліотечне забезпечення освіти і науки в Україні.....	108
Ржеуський А. В., Кунанець Н. Е. Створення мультимедійних продуктів бібліотек засобами онлайн технологій.....	110

Савицька Л. В. Використання соціальних мереж для популяризації інформаційних ресурсів бібліотек.....	113
Самохіна Ж. В. Реклама як складова інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотеки.....	115
Скорохватова А. В., Ісаєнко О. О. Концепція бібліотечно-культурологічного зведеного інтегрованого краєзнавчого електронного мультиресурсу «Історія міст і сіл України».	118
Смоляр І. С., Туровська Л. О. Організація електронних книжкових виставок у контексті інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки.....	123
Степченко М. М. Краєзнавчі бібліотечно-інформаційні ресурси: досвід провідних бібліотек світу.....	125
Чупріна В. М. МБА і ДД в інформаційній системі бібліотек: динаміка надання послуг в електронному середовищі.....	128
Шевцова Ю. О. Характеристика зарубіжних професійних видань наукової комунікації бібліотечних фахівців.....	131
Шемаєв С. О. Зближення освітніх програм як фактор посилення взаємодії бібліотек, музеїв, архівів у сучасній системі соціальних комунікацій.....	134
Яковенко О. Г. Шляхи взаємодії бібліотек і музеїв.....	137

КНИГОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ТА ЇХ ВВЕДЕННЯ У НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Афанасьєва З. Б. «Історія створення Київського Першого комерційного училища та його бібліотеки (1896 – 1920)».....	140
Бондар Н. П. «Методика філігранологічного дослідження для встановлення підроблених аркушів у складі примірника краківського видання «Гербарія польського» Мартіна з Ужендова 1595 р.».....	143

Булатова С. О. «Рукописне дослідження з біблійної історії Станіслава Клечевського (1714–1776) у фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського».....	147
Гальченко О. М. «Науковий каталог та його роль в наукових дослідженнях писемних пам'яток (сучасний погляд на проблему)».....	150
Гузунова М.О. «Рідкісне видання твору А. Єнсена «Мазепа» та особливості його примірника з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».....	152
Гуль О. М. «Бібліотека Леона Ідзиковського: історія створення та побутування (друга половина ХІХ – поаток ХХ ст.)».....	155
Гуржій І. О. Український культурний і громадський діяч Ф. Р. Штейнгель та його книжковий спадок у фондах НБУВ.....	159
Добрянська Т. А. «Друковане «Житіє св. князя Володимира» у складі рукописного збірника 1671 р.».....	161
Донець О. М. «Ідеологія в художніх образах: гендерні аспекти візуалізації жінки в українському радянському плакаті 1940–1970 рр. (на основі зібрання українського друкованого плаката ХХ ст. Відділу образотворчих мистецтв НБУВ)».....	164
Жбанова К.Ю. «Агітаційна література як джерело до вивчення трудової політики в УРСР у 1955–1967 рр.».....	166
Заболотна Н. В. «Почаївські кириличні стародруки у конволютах з виданнями інших друкарень».....	170
Зінченко С. В. Види малярських оправ рукописних, стародрукованих та архівних книг.....	174
Іваницька С. Г. «Книжково-видавнича справа у добу Великої революції в рефлексіях Сергія Єфремова на сторінках часопису «Книгарь» (1917-1920 рр.)».....	176
Іванова О. А. «Слов'янські святі в місяцесловах кириличних рукописних книг ХVІ ст. (на матеріалі фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського)».....	179

Ковальчук Г. І. «Інститут книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».....	182
Курганова О. Ю. «Електронна антологія барокової поезії як засіб презентації фонду стародруків НБУВ».....	184
Морозов О. С. «Бібліофільське зібрання М. М. та І. М. Михайловських у Ніжині: до історії формування колекції».....	187
Недашківська О. С. «Використання електронних інформаційних ресурсів при бібліографічному описі видань фірми Ельзевірів кінця XVI – початку XVIII ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».....	191
Пастушенко О. В. Історія та теорія книги в українському книгознавстві в дисертаційних дослідженнях незалежної України.....	193
Подкупко Т. Л. «Джерела з особових фондів українських діячів початку XX ст., як наочні матеріали для викладання гуманітарних дисциплін (за матеріалами Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького)».....	196
Солонська Н. Г., Борисович Г. О. «Українська канадіана та бібліографічне забезпечення її досліджень (за фондами Відділу зарубіжної україніки НБУВ)».....	199
Стемпіцька Ю. С. Особливості декорування сегментів корінця української золотарської оправи.....	202
Ціборовська-Римарович І. О. «Провенієнції стародруків бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів як джерело до історії формування бібліотечного фонду».....	205
Якубова Т. А. Книги з бібліотек Житомира у франкомовному та польськомовному фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	208
Рибак Є. А. Книжкові колекції у фондах НБУВ: дослідження та використання.....	211

БІБЛІОТЕКА ЯК СУСПІЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР НАПОВНЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

- Аксьонова Н. Д.** Аналіз використання маніпулятивної термінології в назвах статей в медіа-просторі.....213
- Беззуб І. О.** Електронна бібліотека як частина інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу.....215
- Берегельський А. В.** Використання інфографічних елементів у бібліотечній звітності.....219
- Блажкевич А. Л.** Роль електронних юридичних порталів у формуванні правової культури громадянського суспільства.....222
- Бондаренко В. І.** Технологічний аспект функціонування віртуальної виставки в бібліотечному середовищі.....225
- Булахова Г. І.** Реклама бібліотек на веб-сайті.....228
- Бусол О. Ю.** Кібернетичний підхід до інформації в діяльності бібліотек.....230
- Вишневська І. А.** Особливості використання інформації соціальних мереж в інформаційно-аналітичній діяльності.....232
- Волковинська В. О.** Специфіка презентації наукових установ та спеціалізованих фондів в онлайн-соцмережах (на прикладі Фонду Президентів України).....235
- Ворошилов О. В.** Інформаційно-аналітичний чинник у діяльності сучасної бібліотеки.....238
- Галаган Л. М.** Інтернет-представництва органів державної влади як інституціональні структури системи електронної взаємодії влади з суспільством.....242
- Горова С. В.** Бібліотечні фонди як ресурс нейтралізації негативних інформаційних впливів.....245

Гах І. П. Моделі цифрових мереж інтегрального обслуговування в інформаційно-бібліотечному середовищі.....	247
Горенко Т. І., Андріяш О. В. Ризики фінансової комунікації та роль аналітичної інформації у розвитку інформаційного простору фінансової галузі.....	251
Давидова І. О. Системні трансформації в бібліотечній сфері діяльності: до питання наукової організації управління.....	254
Дубас Т. П. Науково-видавнича діяльність бібліотек як чинник розвитку комунікаційних процесів.....	257
Желай О. П. Бібліотечна діяльність в системі нейтралізації антиукраїнської пропаганди.....	259
Іванова Н. Г. Організаційні і правові питання забезпечення інформаційної безпеки держави.....	261
Калініна Л. А. Бібліотечний документальний театр як засіб соціальної комунікації.....	264
Кривецький О. П. Професійні вимоги до співробітників інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек.....	266
Кулицький С. П. Аналіз соціальних комунікацій у сфері економіки та їх наукового забезпечення на базі ресурсів національної бібліотеки.....	269
Медведєва В. М. Значення сучасної бібліотеки в забезпеченні доступу користувачів до інформаційних ресурсів.....	272
Миськевич Т. М. Роль бібліотек у вирішенні проблем інформаційної соціалізації людей похилого віку в Україні.....	274
Натаров О. О. Правова освіта населення – один з пріоритетних напрямів роботи бібліотечних установ України.....	277
Пальчук В. Е. Роль бібліотеки в інформаційному процесі впровадження електронного урядування.....	280

Пригорницька О. Г. Особливості аналітичної роботи з регіональними ЗМІ.....	283
Присяжна Л. В. Інноваційні зміни в бібліотеці на основі бенчмаркінгу.....	286
Покровська Г. Г. Використання регіональних інтернет-ресурсів в бібліотечно-аналітичній роботі.....	289
Половинчак Ю. М. Особливості продукування суспільно значимої інформації в інтернет-просторі.....	291
Полтавець С. В. Ретроспективні документи з історії українського козацтва як джерело наповнення соціальних комунікацій.....	293
Потіха А. Л. Сторінки політичних партій в соціальних мережах як джерело підготовки інформаційно-аналітичного продукту.....	296
Рудь І. М. Використання засобів сучасних пошукових систем для оптимізації пошуку інформації в умовах бібліотечних аналітичних підрозділів.....	299
Саморукова О. М. Інформаційні продукти з моніторингу висвітлення української тематики в зарубіжних медіа.....	302
Симоненко О.В. Інформація в забезпеченні ефективності функціонування політичного лідерства: роль ібліотек.....	305
Соколова І. В. Використання інформаційної продукції електронних регіональних ЗМІ у виробничій діяльності бібліотек.....	306
Струнгар В. В. Використання соціальних медіа в бібліотекознавчих дослідженнях.....	310
Тарасенко Н. В. Бібліотечні сайти та сторінки в соціальних мережах як інноваційний інформаційний продукт бібліотеки.....	313
Терещенко І. Ю. Використання мобільних технологій в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек.....	317

Троїцька К. В. Штрихи до портрету сучасної дитячої бібліотеки України.....	320
Федоренко О. І. Інноваційні технології впровадження інформаційно-комунікаційних систем у бібліотеках України.....	322
Федорчук А. Г. Особливості процесу відстеження інформаційних потоків про Україну інформаційних потоків про Україну в закордонних мережевих ресурсах.....	325
Чернявська Л. П. Створення гендерних інформаційних ресурсів як форма наукового забезпечення гендерних досліджень.....	328
Черпак Т. В. Черпак Т. В. Особливості аналітичного супроводу Парламенту України в законодавчому процесі.....	331
Чуприна Л. А. Соціальні мережі як джерело інформації соціальної тематики.....	333
Шлапак Ю. С. Реалізація функцій електронного та друкованого (паперового) підручників (на прикладі функцій інформаційної, розвивально-виховної і функції закріплення та самоконтролю).....	336
Якименко Ю. А. Соціальні медіа як інструмент дослідження проблем регіонального розвитку.....	339
Семесько В. О. Платні послуги бібліотек: правовий аспект та зарубіжний досвід.....	342

Сборник содержит материалы международной научной конференции «Библиотека. Наука. Коммуникация», организованной Национальной библиотекой Украины имени В. И. Вернадского (6-8 октября 2015), в которых поднимаются актуальные проблемы системного развития информационно-коммуникационной деятельности библиотек как важного фактора глобальных международных коммуникаций обеспечивающего дополнительные возможности научного, образовательного, культурного обмена, сотрудничества и взаимопонимания в условиях усиления интеграционных процессов в период формирования общества знаний.

Украинскими и зарубежными специалистами освещаются теоретические и прикладные аспекты формирования и развития отечественных информационных ресурсов, в частности национальной рукописной и книжного наследия, развития электронных сервисов, повышения качества библиотечно-информационных услуг. Рассматриваются вопросы научного, методического, технологического и кадрового обеспечения информационно-коммуникационных процессов в библиотеках.

Издание адресовано работникам библиотечно-информационной сферы, специалистам документо-коммуникационной сферы, преподавателям, аспирантам и студентам вузов.

The collection of materials of international scientific conference 'Library. Science. Communication' (held in Oct. 6-8, 2015 in V.Vernadskyi National Library of Ukraine) highlights urgent problems in systematic study of information and communication library activity as an important part of the global international communication and provides additional possibilities to scientific, educational and cultural exchange, cooperation and understanding in conditions of strengthening integrative processes in international knowledge society.

The articles of Ukrainian and foreign experts deal with theoretical and applied aspects of establishing and developing national electronic services, information resources (including national manuscript and book heritage) and improving the quality of library information services. The problems of scientific, methodological, technological and staff supplying in library information and communication processes are regarded as well.

The collection can be helpful to specialists of library and information industry, specialists in document and communication field, teachers and students of higher educational establishments.

Наукове видання

**Бібліотека.
Наука.
Комунікація**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)
В 2-х частинах

Частина 1

Відповідальний за випуск **О. М. Василенко**

Редактор

І. М. Сарікова

Комп'ютерний набір

Р. В. Поліщука, О. О. Зубенко

Комп'ютерна верстка

Р. В. Поліщука, С. О. Денисової

Підп. до друку 23.09.2015. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 20,62. Обл.-вид. арк. 21,32.

Наклад 200 пр. Зам № 18.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

